TEK-BOYUTLU İNSAN

(Boş Sayfa)

TEK-BOYUTLU İNSAN

İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler

Herbert Marcuse

Çeviren:
Aziz Yardımlı

İDEA İSTANBUL

İDEA YAYINLARI
Ankara Cad. No: 41, Kat: 5, 34410 — Cağaloğlu, İstanbul

Bu çeviri için ©
AZİZ YARDIMLI, 1986

One-Dimensional Man, ilk yayım 1964
Copyright © 1964 Herbert Marcuse

Tek-Boyutlu İnsan olarak ilk yayım İDEA 1986
İkinci Baskı 1990

Tüm hakları saklıdır.

ISBN 975 - 397 - 013 - 7
Filmdizgi ve Baskı: Marmara Yayımcılık

İçindekiler

Giriş

Eleştirinin Felci: Karşıtçılıksız Toplum VII

Tek-Boyutlu Toplum

1. *Yeni Denetim Biçimleri* 1
2. *Politik Evrenin Kapanışı* 17
3. *Mutsuz Bilincin Yenilmesi: Yüceltmenin Baskıcı Çözülüşü* 50
4. *Söylem Evreninin Kapanışı* 75

Tek-Boyutlu Düşünce

5. *Olumsuz Düşünce: Yenilen Başkaldırı Mantığı* 109
6. *Olumsuz Düşünmeden Olumlu Düşünmeye: Uygulayımbilimsel Ussallık ve Egemenlik Mantığı* 127
7. *Olumlu Düşünmenin Utkusu* 150

Almaşıkların Şansı

8. *Felsefenin Tarihsel Yükümlülüğü* 179
9. *Kurtuluş Yıkımı* 198
10. *Vargı* 218

Dizin 229

(Boş Sayfa)

Giriş

Eleştirinin Felci: Karşıtçılıksız Toplum

İnsan soyunu silip süpürebilecek bir atomik yıkım gözdağı o denli de bu tehlikeyi sürdüren güçlerin kendilerini korumaya hizmet etmiyor mudur? Böyle bir yıkımı önleme çabaları onun çağdaş işleyim toplumundaki gizil nedenlerinin araştırılmasını gölgelemektedir. Bu nedenler kamu tarafından tanınmamış, sergilenmemiş, saldırılmamış kalmakta, çünkü dışarıdan gelen —Doğudan Batıya, Batıdan Doğuya—salt çok açık gözdağının önünde gerilemektedirler. Eşit ölçüde açık olan şey uçurumun kıyısında yaşamaya, meydan okumayı karşılamaya hazır olma gereksinimidir. Yoketme araçlarının barışçıl üretimine, savurganlığın sonuna dek vardırılmasına, savunanları ve savunduklarını sakatlayan bir savunma için eğitilmeye boyun eğiyoruz. Eğer tehlikenin nedenleri ile toplumun örgütlenme ve üyelerini örgütleme yolu arasında bağıntı kurma girişiminde bulunursak, dolaysızca karşımıza çıkan olgu ileri işleyim toplumunun tehlikeyi sürdürürken daha varsıl, daha büyük ve daha iyi olmakta olduğudur. Savunma yapısı büyük bir sayıda insan için yaşamı kolaylaştırmakta ve insanın doğa üzerindeki üstünlüğünü genişletmektedir. Bu koşullar altında, kitle iletişim araçlarımız özel çıkarları tüm duyarlı insanların çıkarları olarak satmakta pek güçlük çekmemektedirler. Toplumun politik gereksinimleri bireysel gereksinimler ve özlemler olmakta, doyumları iş dünyasını ve kamu yararını geliştirmekte, ve bütün ise Usun somutlaşmasının kendisi olarak görünmektedir.

Ve gene de bu toplum bir bütün olarak usdışıdır. Üretkenliği insan gereksinim ve yetilerinin özgür gelişimini yokedicidir, barışı sürekli savaş gözdağı tarafından sürdürülmekte, büyümesi varoluş için savaşımı—bireysel, ulusal, ve uluslararası—barışçıllaştırmanın gerçek olanaklarının baskılanması üzerine dayanmaktadır. Bu baskı, toplumumuzun önceki, daha az gelişmiş evrelerini ıralandırmış olandan öylesine ayrı olarak, bugün doğal ve uygulayımsal bir hamlık konumundan değil ama tersine

bir güç konumundan işlemektedir. Çağdaş toplumun yetenekleri (anlıksal ve özdeksel) daha öncekilerle karşılaştırılamayacak denli büyüktür—ki toplumun bireyi denetleme alanının hiçbir zaman olmadığı denli büyümüş olması anlamına gelmektedir. Toplumumuz merkezkaç toplumsal kuvvetleri Terör ile olmaktan çok Teknoloji ile yenerek ezici bir etkililiğin ve yükselen bir yaşam ölçününün ikili temeli üzerinde ayırdedici yanını göstermektedir.

Bu gelişmelerin kökenlerini araştırmak ve tarihsel almaşıklarını irdelemek çağdaş bir eleştirel toplum kuramının amacının parçasıdır, bir kuram ki toplumu insan koşulunu iyileştirmek için kullanılmış ve kullanılmamış ya da kötüye kullanılmış sığalarının ışığında çözümlemektedir. Ama böyle bir eleştiri için ölçünler nelerdir?

Hiç kuşkusuz değer yargıları bir rol oynamaktadır. Toplumu örgütlemenin yerleşik yolu olanaklı başka yollar karşısında, insanın varoluş için savaşımını hafifletmek için daha iyi şanslar sundukları düşünülen yollar karşısında ölçülür; belirli bir tarihsel kılgı tarihsel almaşıkları karşısında ölçülür. Başlangıçtan bu yana tüm eleştirel toplum kuramları böylece tarihsel nesnellik sorunu ile yüz yüze gelmektedirler, bir sorun ki çözümlemenin değer yargıları içerdiği iki noktada doğmaktadır:

1. insan yaşamının yaşamaya değer olduğu, ya da daha doğrusu yaşamaya değer olabileceği ve değer kılınması gerektiği yargısı. Bu yargı tüm anlıksal çabanın temelinde yatmaktadır; toplumsal kuramın *a priori*sidir, ve yadsınması—ki bütünüyle mantıksaldır—kuramın kendisini yadsıyacaktır;

2. verili bir toplumda, insan yaşamının iyileştirilmesi için belirli olanakların ve bu olanakları olgusallaştırmanın belirli yol ve araçlarının varolduğu yargısı. Eleştirel çözümlemenin bu yargıların nesnel geçerliklerini tanıtlaması, ve tanıtlamanın görgül nedenler üzerinde ilerlemesi gerekmektedir. Yerleşik toplumun elinde anlıksal ve özdeksel kaynakların saptanabilir bir niceliği ve niteliği bulunmaktadır. Bireysel gereksinim ve yetilerin en uygun gelişim ve doyumları için bu kaynaklardan en az bir zahmet ve sefaletle nasıl yararlanılabilir? Toplumsal kuram tarihsel kuramdır, ve tarih zorunluk alanında şans ala-

nıdır. Öyleyse, eldeki kaynakları örgütlemenin ve kullanmanın olanaklı ve edimsel çeşitli yolları arasında hangileri en uygun bir gelişim için en büyük şansı sunmaktadırlar?

Bu soruları yanıtlama girişimi bir dizi ön soyutlamayı gerektirmektedir. Bir en uygun gelişimin olanaklarını tanıyabilmek ve tanımlayabilmek için, eleştirel kuram toplumun kaynaklarının edimsel örgütleniş ve kullanımlarını, ve bu örgütleme ve kullanımın sonuçlarını soyutlamak zorundadır. Verili olgular evrenini doğrulamanın son bağlamı olarak kabul etmeyi yadsıyan bu soyutlama, durdurulmuş ve yadsınmış olanaklarının ışığı altında olguların bu "aşan" çözümlemesi toplumsal kuramın yapısının kendisiyle ilgilidir. Aşkınlığın katı tarihsel ırası nedeniyle tüm metafiziğe karşıttır.[1] "Olanaklar" ilgili toplumun erimi içersinde olmalıdırlar; tanımlanabilir kılgı hedefleri olmalıdırlar. Aynı nedenle, yerleşik kurumları soyutlama edimsel bir eğilimin anlatıcısı olmalıdır—eş deyişle, dönüşümleri temelde yatan nüfusun gerçek gereksinimi olmalıdır. Toplumsal kuram devirici eğilimler ve güçler olarak sık sık yerleşik topluma eşlik eden tarihsel almaşıklarla ilgilenmektedir. Almaşıklara bağlanmış değerler tarihsel kılgı tarafından edimselliğe çevrildikleri zaman birer olgu olmaktadırlar. Kuramsal kavramlar toplumsal değişimlerde sonlanırlar.

Ama burada, ileri işleyim toplumu eleştirinin karşısına onu temelinin kendisinden yoksun bırakacak gibi görünen bir durumla çıkmaktadır. Uygulayımsal ilerleme, bütün bir denetim ve eşgüdüm dizgesine genleşmiş olarak, dizgeye karşıt kuvvetleri uzlaştıracak ve zahmet ve baskıdan özgürlüğün tarihsel beklentileri adına tüm başkaldırıyı yenecek ya da çürütecek gibi görünen yaşam (ve erk) biçimleri yaratmaktadır. Çağdaş toplum toplumsal değişimi—ki özsel olarak değişik kurumları, üretici güçlerin yeni bir yönünü, insanın yeni varoluş biçimlerini yaratacak niteliksel bir değişimdir—durdurma yeteneğindedir. Toplumsal değişimin bu durduruluşu belki de ileri

[1] "Aşma" ve "aşkınlık" terimleri baştan sona görgül, eleştirel anlamda kullanılmışlardır: kuramda ve kılgıda öyle eğilimleri belirtmektedirler ki bunlar, verili bir toplumda, yerleşik söylem ve eylem evrenini tarihsel almaşıklarına (olgusal olanaklara) doğru "aşmaktadırlar."

işleyim toplumunun en çarpıcı başarımıdır; Ulusal Amacın genel benimsenişi, iki parti politikası, çoğulculuğun zayıflaması, Anamal ve Emeğin güçlü Devlet içinde danışıklı döğüşleri— tüm bunlar bu başarımın öngereği olduğu gibi sonucu da olan karşıtlar bütünleşmesine tanıklık etmektedirler.

İşleyimci toplum kuramının oluşum evresi ile şimdiki durumu arasında kısa bir karşılaştırma eleştirinin temelinin nasıl değişmiş olduğunu göstermeye yardım edebilir. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki başlangıçlarında, almaşıkların ilk kavramlarını geliştirmekteyken, işleyim toplumunun eleştirisi kuram ve kılgı, değerler ve olgular, gereksinimler ve hedefler arasındaki tarihsel bir aracılıkta somutluk kazanıyordu. Bu tarihsel aracılık toplumda karşı karşıya gelen iki büyük sınıfın bilinçlerinde ve politik eylemlerinde yer alıyordu: burjuvazi ve proleterya. Anamalcı dünyada bunlar yine temel sınıflardırlar. Bununla birlikte, anamalcı gelişim bu iki sınıfın yapı ve işlevlerini öyle bir yolda değiştirmiştir ki bunlar artık tarihsel dönüşümün etkenleri olarak görünmemektedirler. Kurumsal statükonun korunması ve geliştirilmesinde öncelik taşıyan bir çıkar eski karşıtları çağdaş toplumun en ileri alanlarında birleştirmektedir. Ve uygulayımsal ilerlemenin ortaklaşacı toplumun büyümesini ve iç-bağını güvence altına almakta olduğu düzeye dek, nitel değişim düşüncesinin kendisi patlayıcı olmayan bir evrim konusundaki gerçekçi düşünceler önünde gerilemektedir. Toplumsal değişimin tanıtlanabilir etken ve itici güçlerinin yokluğunda, eleştiri böylece yüksek bir soyutlama düzeyine geri itilmektedir. Üzerinde kuram ve kılgının, düşünce ve eylemin buluşacakları hiçbir zemin yoktur. Tarihsel almaşıkların en görgül çözümlemesi bile gerçekçi olmayan kurgu olarak, onlara bağlılık ise kişisel (ya da kümeyi ilgilendiren) bir yeğleme sorunu olarak görünmektedir.

Ve gene de: bu yokluk kuramı çürütmekte midir? Görünürde çelişkili olgular karşısında, eleştirel çözümleme nitel değişim için gereksinimin her zaman olduğu denli iveğen olduğunda diretmeyi sürdürmektedir. Kimler tarafından gereksinim? Yanıt aynı kalmayı sürdürmektedir: bir bütün olarak toplum tarafından, üyelerinin her biri için. Büyüyen üretkenliğin ve büyüyen

yoketmenin birliği; yoketme ile tehlike-oyunu; düşüncenin, umudun ve korkunun varolan güçlerin kararlarına teslim oluşu; benzeri görülmemiş bir varsıllık karşısında sefaletin sürdürülüşü; tüm bunlar en yansız suçlamayı oluşturmaktadırlar—üstelik bu toplumun *raison d'être*ü değil ama yalnızca yan-ürünü olsalar bile: onun etkililik ve büyümeyi güdüleyen yaygın ussallığının kendisi usdışıdır.

Nüfusun geniş bir çoğunluğunun bu toplumu benimsemesi ve benimser kılınması onu daha az usdışı ve daha az kınanabilir yapmamaktadır. Doğru ve yanlış bilinç, gerçek ve dolaysız çıkar arasındaki ayrım henüz anlamlıdır. Ama bu ayrımın kendisi geçerli kılınmalıdır. İnsanlar onu görmeye ve yanlıştan doğru bilince, dolaysız çıkarlarından gerçek çıkarlarına giden yolu bulmaya başlamalıdırlar. Bunu ancak eğer yaşam yollarını değiştirme, olumlu olanı yadsıma, reddetme gereksinimi içinde yaşıyorlarsa yapabilirler. İşte tam bu gereksinimidir ki yerleşik toplum baskılamayı başarmaktadır—beklentileri giderek artan bir ölçekte yerine getirmeye ve doğa üzerindeki bilimsel üstünlüğü insan üzerindeki bilimsel üstünlük için kullanmaya yetenekli olduğu ölçüde.

İleri işleyim toplumunun başarımlarının bütünsel ırası ile karşı karşıya, eleştirel kuram bu toplumu aşmak için ussal bir temelden yoksun kalmaktadır. Boşluk kuramsal yapının kendisini boşaltmaktadır, çünkü eleştirel bir toplumsal kuramın kategorileri reddediş ve devirme için gereksinimin etkili toplumsal güçlerin eyleminde somutlaştığı bir dönem boyunca geliştirilmişlerdi. Bu kategoriler özsel olarak olumsuz ve karşıtlıkçı kavramlar olarak ondokuzuncu yüzyıl Avrupa toplumundaki edimsel çelişkileri tanımlıyorlardı. "Toplum" kategorisinin kendisi toplumsal ve politik alanlar arasındaki keskin çatışmayı anlatıyordu—devlet ile karşıtlık içindeki toplum. Benzer olarak, "birey," "sınıf," "özel," "aile," henüz yerleşik koşullarla bütünleşmemiş alan ve güçleri belirtiyorlardı—gerilim ve çelişki alanlarını. İşleyim toplumunun artan bütünleşmesiyle, bu kategoriler eleştirel imlemlerini yitirmekte ve betimleyici, aldatıcı ya da işlemsel terimler olmaktadırlar.

Bu kategorilerin eleştirel yönelimlerini yeniden yakalama ve

yönelimin toplumsal olgusallık tarafından nasıl yokedildiğini anlama girişimi, daha başından tarihsel kılgı ile birleşmiş bir kuramdan uzaklaşarak soyut, kurgul düşünceye bir gerileme olarak görünmektedir: ekonomi politikten felsefeye. Eleştirinin bu ideolojik ırası çözümlemenin toplumdaki olumlu ve olumsuz, üretici ve yokedici eğilimlerin "dışındaki" bir konumdan gelişmeye zorlanması olgusundan doğmaktadır. Çağdaş işleyim toplumu bu karşıtların yaygın özdeşliğidir—sorgulanan şey bütündür. Aynı zamanda, kuramın konumu salt bir kurgunun konumu olamaz. Verili toplumun yetenekleri üzerine kurulması gerektiği anlamında, tarihsel bir konum olmalıdır.

Bu ikircimli durum daha da temel bir ikircimi kapsamaktadır. *Tek-Boyutlu İnsan* başından sonuna dek iki çelişik önsav arasında gidip gelecektir: (1) ileri işleyim toplumu öngörülebilir gelecek için nitel değişimi durdurma yeteneğindedir; (2) bu durdurmayı kırıp toplumu patlatabilecek güçler ve eğilimler vardır. Sanmıyorum ki açık bir yanıt verilebilsin. İki eğilim de orada, yan yanadırlar—ve giderek iç içedirler. İlk eğilim başattır, ve bir tersine-dönüş için bulunabilecek tüm önkoşullar onu önlemek için kullanılmaktadırlar. Belki de bir ilinek durumu değiştirebilir, ama yapılmakta olanın ve önlenmekte olanın anlaşılması bilinci ve insan davranışını altüst etmedikçe, bir yıkım bile değişimi getiremeyecektir.

Çözümleme ileri işleyim toplumu üzerinde odaklanmaktadır—bir toplum ki onda uygulayımsal üretim ve dağıtım aygıtı (büyüyen bir özedimlileşme kesimi ile) toplumsal ve politik etkilerinden yalıtılabilecek salt bir araçlar toplamı olarak değil, ama dahaçok aygıtın üretimini olduğu gibi ona hizmet eden ve onu genişleten işlemleri de *a priori* belirleyen bir dizge olarak işlev görmektedir. Bu toplumda, üretici aygıt yalnızca toplumsal olarak gerekli meslek, beceri ve tutumları değil, ama bireysel gereksinim ve özlemleri de belirlemekte olduğu düzeye dek bütüncülcü olma eğilimindedir. Böylece özel ve kamusal varoluş arasındaki, bireysel ve toplumsal gereksinimler arasındaki karşıtlığı silmektedir. Uygulayımbilim yeni, daha etkili ve daha hoş toplumsal denetim ve toplumsal iç-bağ biçimlerini yaratmaya hizmet etmektedir. Bu denetimlerin bütüncülcü eğilimi

kendini daha başka bir anlamda ortaya sürüyor gibi görünmektedir—dünyanın daha az gelişmiş ve giderek işleyim-öncesi alanlarına yayılarak, ve anamalcılık ile ortaklaşacılığın gelişimlerinde benzerlikler yaratarak.

Bu toplumun bütüncülcü özellikleri karşısında, uygulayımbilimin "yansızlığı" biçimindeki geleneksel düşünce bundan böyle ileri sürülemez. Genelde uygulayımbilim içine koyulduğu kullanımdan yalıtılamaz; uygulayımbilimsel toplum bir egemenlik dizgesidir ki daha şimdiden uygulayımların kavram ve yapılarında işlemektedir.

Bir toplumun üyelerinin yaşamını örgütleyiş yolu kalıtlanan özdeksel ve anlıksal ekinin düzeyi tarafından belirlenen tarihsel almaşıklar arasında bir ilk *seçme* edimini kapsar. Seçmenin kendisi başat çıkarların oyunundan doğar. İnsanı ve doğayı dönüştürme ve kullanmanın belirli yollarını *öncelemekte* ve başka yolları yadsımaktadır. Başka olgusallaşma "tasar"ları arasında salt biridir.[2] Ama tasar bir kez temel kurum ve ilişkilerde işlemeye başlar başlamaz, dışlayıcı olma ve bir bütün olarak toplumun gelişimini belirleme eğilimini kazanmaktadır. Ugulayımbilimsel bir evren olarak, ileri işleyim toplumu *politik* bir evrendir, belirli bir tarihsel *tasarın* olgusallaşmasında en son evredir—eş deyişle, doğanın salt bir egemenlik gereci olarak görgülenmesi, dönüştürülmesi, ve örgütlenmesi.

Tasar açınırken, bütün bir söylem ve eylem evrenini, anlıksal ve özdeksel ekini şekillendirmektedir. Uygulayımbilim ortamında, ekin, politika ve ekonomi tüm almaşıkları yutan ya da püskürten bir her-yerde-bulunan dizgeye kaynaşmaktadırlar. Bu dizgenin üretkenliği ve büyüme gizilgücü toplumu sağlamlaştırmakta ve uygulayımsal ilerlemeyi egemenlik çerçevesi içersinde durdurmaktadır. Uygulayımbilimsel ussallık politik ussallık olmuştur.

İleri işleyim uygarlığının tanışık olduğumuz eğilimlerinin tartışmasında genellikle belirli göndermeler yapmadım. Gerecin

[2]"Tasar" terimi tarihsel belirlenimdeki özgürlük ve sorumluluk öğesini vurgulamaktadır: özerklik ve olumsallığı bağlamaktadır. Bu anlanda, terim Jean-Paul Sartre'ın çalışmasında kullanılmıştır. Daha öte bir tartışma için bkz. aşağıda Bölüm VII.

toparlandığı ve betimlendiği alan uygulayımbilim ve toplumsal değişim, bilimsel yönetim, korporatif girişim, işleyimsel emeğin ve emek gücünün ırasındaki değişimler vb. üzerine yayılan geniş toplumbilimsel ve ruhbilimsel yazındır. Olguların ideolojik olmayan birçok çözümlemesi bulunmaktadır—örneğin Berle ve Means, *The Modern Corporation and Private Property*, 76. Kongrenin Geçici Ulusal Ekonomik Komitesinin *Concentration of Economic Power* üzerine yazanakları, AFL-CIO'nun *Automation and Major Technological Change* üzerine yayımları, ama ayrıca Detroit'deki *News and Letters* ve *Correspondence*'in yayımları. C. Wright Mills'in çalışmalarının, yalınlaştırma, aşırı-vurgu, ya da gazeteci rahatlığı nedeniyle sık sık şimşekleri üzerlerine çekmiş olan çalışmaların—Vance Packard tarafından *The Hidden Persuaders, The Status Seekers*, ve *The Waste Makers*, William H. White tarafından *The Organisation Man*, Fred J. Cook tarafından *The Warfare State*—dirimsel önemlerini vurgulamak isterim. Hiç kuşkusuz, bu çalışmalardaki kuramsal çözümleme eksikliği betimlenen koşulların köklerini örtülü ve korunmalı bırakmaktadır, ama kendi başlarına konuşmaya bırakıldıklarında koşullar yeterince gürültülü konuşmaktadırlar. Belki de en inandırıcı kanıt yalnızca birkaç gün ardarda birer saat boyunca reklamları kapamaksızın ve arada bir istasyon değiştirerek televizyon izlemekle ya da radyoda orta dalgayı dinlemekle elde edilebilecektir.

Çözümlemem en yüksek gelişim düzeyindeki çağdaş toplumlara özgü eğilimler üzerinde odaklanmıştır. Bu toplumların içersinde ve dışarsında öylesine büyük alanlar vardır ki buralarda betimlenen eğilimler yürürlükte değildirler—daha doğrusu, henüz yürürlükte değildirler. Tüm yaptığım bu eğilimleri yansıtmak ve bazı önsavlar sunmaktır.

Tek-Boyutlu Toplum

1: Yeni Denetim Biçimleri

İleri işleyim uygarlığında rahat, pürüzsüz, usauygun, demokratik bir özgürsüzlük yürürlüktedir—uygulayımsal ilerlemenin bir belirtisi. Gerçekten de, bireyselliğin toplumsal olarak zorunlu ama acılı işlerin makineleştirilmesinde bastırılmasından daha ussal ne olabilir. Bireysel girişimlerin daha etkili, daha üretken şirketlerde yoğunlaşmasından, eşitsiz donatımlı ekonomik özneler arasındaki özgür yarışmacılığın düzenlenmesinden, kaynakların uluslararası örgütlenişini engelleyen öncelik haklarının ve ulusal egemenliklerin kısılmasından daha ussal ne olabilir? Bu uygulayımsal düzenin politik ve anlıksal bir eşgüdümü de kapsaması olgusu üzüntü verici ama gene de umutlandırıcı bir gelişim olabilir.

İşleyim toplumunun kökenlerinde ve erken evrelerinde bir zamanlar dirimsel etmenler olmuş olan hak ve özgürlükler bu toplumun daha yüksek bir evresi önünde gerilemektedirler: geleneksel gerekçelerini ve içeriklerini yitirmektedirler. Düşünce, konuşma, ve duyunç özgürlükleri—tıpkı yükselme ve korunmasına hizmet etmiş oldukları özgür girişim gibi—özsel olarak *eleştirel* düşüncelerdiler, eskimiş bir özdeksel ve anlıksal ekini daha üretken ve daha ussal bir ekinle değiştirmek için tasarlanmışlardı. Bir kez kurumsallaştıktan sonra, bu hak ve özgürlükler bütünleyici birer parçası oldukları toplumun yazgısını paylaşmaya başlamışlardır. Başarım öncülleri ortadan kaldırmaktadır.

Yokluktan özgürlüğün, tüm özgürlüğün bu somut tözünün gerçek bir olanak olmakta olduğu düzeye dek, daha düşük bir üretkenlik durumuna özgü özgürlükler önceki içeriklerini yitirmektedirler. Düşünce bağımsızlığı, özerklik, politik karşıtçılık hakkı bireylerin gereksinimlerini kendi örgütleniş yolu ile doyurmaya giderek artan bir biçimde yetenekli görünen bir toplumda temel eleştirel işlevlerinden yoksunlaştırılmaktadırlar. Böyle bir toplum haklı olarak kendi ilke ve kurumlarının kabul edilmesini isteyebilir, ve karşıtçılığı almaşık politikaların statüko *içersinde* tartışılmalarına ve yüreklendirilmelerine indirgeye-

bilir. Bu bakımdan, gereksinimlerin artmakta olan doyumunun yetkeci mi yoksa yetkeci-olmayan bir dizge tarafından mı yerine getirildiği önemsizleşiyor görünmektedir. Yükselen bir yaşam ölçününün koşulları altında, dizgenin kendisi ile uyuşmazlık toplumsal olarak yararsız görünmekte, ya da gözle görülür ekonomik ve politik zararlar getirerek bütünün pürüzsüz işleyişini tehdit etme noktasına dek varmaktadır. Gerçekten de, en azından yaşam zorunlukları söz konusu olduğu sürece, mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımlarının bireysel özgürlüklerin yarışmacı uyumları yoluyla ilerlemesini gerektirecek bir neden var gibi görünmemektedir.

Girişim özgürlüğü daha başından yalnızca bir kutsama değildi. Çalışma ya da açlıktan ölme özgürlüğü olarak, nüfusun geniş çoğunluğu için zahmeti, güvensizliği ve korkuyu anlatıyordu. Eğer birey, özgür bir ekonomik özne olarak, bundan böyle kendini pazarda tanıtlamaya zorlanmıyor olsaydı, bu tür özgürlüğün yitişi uygarlığın en büyük başarımlarından biri olacaktı. Makineleştirme ve ölçünleştirme gibi uygulayımbilimsel süreçler bireysel erkeyi zorunluğun ötesinde henüz bilinmeyen bir özgürlük alanı içerisine salabileceklerdi. İnsan varoluşunun yapısının kendisi değiştirilecekti; birey çalışma dünyasının onun üzerine yabancı gereksinimler ve yabancı olanaklar dayatmasından kurtarılacaktı. Birey kendisinin olacak olan bir yaşam üzerinde özerklik uygulamak için özgür olacaktı. Eğer üretici aygıt dirimsel gereksinimlerin doyumuna doğru örgütlenebilir ve yöneltilebilirse, denetlenmesi pekala özekselleştirilebilecektir; böyle bir denetim bireysel özerkliği engellemeyecek ama olanaklı kılacaktır.

Bu ileri işleyim uygarlığının yetenekleri çerçevesindeki bir hedeftir, uygulayımbilimsel ussallığın "ereği"dir. Gerçekte, bununla birlikte, karşıt eğilim işlemektedir: aygıt savunma ve genişleme için ekonomik ve politik gereklerini çalışma zamanı ve boş zaman üzerine, özdeksel ve anlıksal ekin üzerine dayatmaktadır. Uygulayımbilimsel temelini örgütlemiş olduğu yol nedeniyle, çağdaş işleyim toplumu bütüncülcü olma eğilimindedir. Çünkü yalnızca toplumun teröre dayalı bir politik eşgüdümü değil, ama ayrıca gereksinimlerin çıkar çevreleri tarafın-

dan belirlenmesi yoluyla işleyen ve teröre dayalı olmayan ekonomik ve uygulayımsal bir eşgüdüm de "bütüncülcü"dür. Böylece bütüne karşı etkili bir karşıtçılığın doğuşu engellenmektedir. Bütüncülcülüğe götüren şey yalnızca belirli bir hükümet biçimi ya da parti yönetimi değildir: partilerden, gazetelerden, "dengeleyici güçler"den oluşan bir çoğulculuk ile pekala bağdaşabilir belirli bir üretim ve dağıtım dizgesi de bütüncülcülük yolunu tutabilmektedir.[1]

Bugün politik güç kendini makine süreci üzerindeki ve aygıtın uygulayımsal örgütlenişi üzerindeki gücü yoluyla öne sürmektedir. Kalkınmış ve kalkınmakta olan işleyim toplumunun hükümeti kendini ancak işleyim uygarlığının elinde bulunan uygulayımsal, bilimsel, ve düzeneksel üretkenliği devime geçirmede, örgütlemede ve kullanmada başarılı olduğu zaman sürdürebilmekte ve güvenlik altında tutabilmektedir. Ve bu üretkenlik, özel birey ya da küme çıkarlarının üstünde ve ötesinde, bir bütün olarak toplumu devime geçirmektedir. Makinenin fiziksel (yalnızca fiziksel?) gücünün bireyin ve herhangi bir tikel bireyler kümesinin gücünü aşmakta olduğu biçimindeki kaba olgu, makineyi temel örgütlenişi makine sürecinin örgütlenişi olan herhangi bir toplumda en etkili politik araç yapmaktadır. Ama politik eğilim tersine çevrilebilir; özsel olarak makinenin gücü yalnızca insanın biriktirilmiş ve tasarlanmış gücüdür. Bir makine olarak ve öyleyse makineleştirilmiş olarak düşünüldüğü düzeye dek, çalışma dünyası insan için yeni bir özgürlüğün *gizil* temeli olmaktadır.

Çağdaş işleyim uygarlığı öyle bir evreye ulaştığını göstermektedir ki, burada "özgür toplum" bundan böyle geleneksel ekonomik, politik ve anlıksal özgürlüklerin terimlerinde yeterli olarak tanımlanamamaktadır, hiç kuşkusuz bu özgürlüklerin önemsizleşmeleri nedeniyle değil, ama geleneksel biçimler içersine sınırlanamayacak denli önemli olmaları nedeniyle. Toplumun yeni yeteneklerine karşılık düşen yeni olgusallaşma kiplerine gerek duyulmaktadır.

Böyle yeni kipler ancak olumsuz terimlerde belirtilebilirler, çünkü yürürlükteki kiplerin olumsuzlanmasına varacaklardır.

[1]Bkz. s. 45.

Böylece ekonomik özgürlük ekonomi*den* özgürlük anlamına gelecektir—ekonomik güçler ve ilişkiler tarafından denetleniyor olmaktan özgürlük; varoluş için gündelik savaşımdan, geçimini kazanmaktan özgürlük. Politik özgürlük bireylerin etkili hiçbir yolda denetleyemedikleri politika*dan* kurtulmaları anlamına gelecektir. Benzer olarak, anlıksal özgürlük şimdi kitle iletişimi ve öğretileme tarafından soğrulan bireysel düşüncenin yeniden diriltilmesi, "kamu oyu"nun onu oluşturanlarla birlikte ortadan kalkması anlamına gelecektir. Bu önermelerin gerçekçi olmayan havaları ütopik ıralarını değil ama olgusallaşmalarını önleyen etmenlerin gücünü belirtmektedir. Kurtuluşa karşı en etkili ve kalıcı savaş biçimi varoluş için savaşımın eskimiş biçimlerini sürdüren özdeksel ve anlıksal gereksinimlerin yaratılmasıdır.

Yaşamsal düzeyin ötesinde, insan gereksinimlerinin yeğinlik, doyum ve giderek ıraları bile her zaman önceden koşullandırılmışlardır. Birşeyi yapma ya da bırakma, kullanma ya da yoketme, ona iye olma ya da onu yadsıma olanağının bir *gereksinim* olarak kavranıp kavranmadığı, yürürlükteki toplumsal kurumlar ve çıkarlar için istenebilir ve zorunlu olarak görünüp görünemeyeceğine bağlıdır. Bu anlamda, insan gereksinimleri tarihsel gereksinimlerdirler ve, toplumun bireyin baskıcı gelişimini istediği düzeye dek, bireyin gereksinimlerinin kendileri ve bunların doyum istemleri onlara ağır basan eleştirel ölçünler altında durmaktadırlar.

Gerçek ve yanlış gereksinimleri ayırdedebiliriz. 'Yanlış' olanlar bireye onun baskılanışındaki tikel toplumsal çıkarlar tarafından yukarıdan dayatılanlardır: gereksinimler ki zahmeti, saldırganlığı, sıkıntı ve türesizliği sürdürmektedirler. Karşılanmaları bireye büyük bir doyum sunabilir, ama bu mutluluk, eğer (onun ve başkalarının) bütünün hastalığını anlama ve hastalığı iyileştirme şanslarını kavrama yeteneğinin gelişimini durdurmaya yarıyorsa, sürdürülmesi ve korunması gerekli bir koşul değildir. Sonuç o zaman mutsuzluk içinde kendinden geçmedir. Reklamlarla uyumlu olarak dinlenme, eğlenme, davranma ve tüketme, başkalarının sevdiklerini sevme ve nefret ettiklerinden nefret etme gibi yürürlükteki gereksinimlerin çoğu bu yanlış gereksinimler sınıfına düşmektedirler.

Böyle gereksinimlerin toplumsal bir içerik ve işlevleri vardır ve bunlar bireyin hiçbir yolda denetleyemediği dışsal güçler tarafından belirlenmektedirler; bu gereksinimlerin gelişim ve doyumları özerk olmaktan uzaktır. Bu tür gereksinimler ne denli bireyin varoluş koşulları tarafından yeniden-üretilen ve pekiştirilen kendi öz gereksinimleri olsalar da, birey ne denli kendini onlarla özdeşleştiriyor ve doyurulmalarında buluyor olsa da, başlangıçta oldukları gibi kalmayı sürdürmektedirler—başat çıkarı baskı gerektiren bir toplumun ürünleri olarak.

Baskıcı gereksinimlerin üstünlükleri tamamlanmış bir olgudur, bilgisizlik ve yenilgi içinde benimsenmiştir, ama bir olgu ki, mutlu bireyin çıkarı için olduğu gibi sıkıntıları o bireyin doyumunun bedeli olanların tümünün çıkarı için de geri alınmalıdır. Doyurulmaları için sınırsız bir hak taşıyan biricik gereksinimler dirimsel olanlardır—erişilebilir ekin düzleminde beslenme, giyinme, konut. Bu gereksinimlerin doyumu *tüm* gereksinimlerin, yüceltilmiş olanlar gibi yüceltilmemiş olanların da karşılanmaları için öngerektir.

Yürürlükteki toplumsal çıkarı en yüksek düşünce ve davranış yasası olarak kabul etmeyen herhangi bir bilinç ve duyunç için, herhangi bir deneyim için, yerleşik gereksinimler ve doyumlar evreni sorgulanması gereken bir olgudur—gerçeklik ve yanlışlık terimlerinde sorgulanması gereken. Bu terimler baştan sona tarihseldirler, ve nesnellikleri tarihseldir. Gereksinimler üzerine ve doyumları üzerine yargı, verili koşullar altında, *öncelik* ölçünlerini öngerektirmektedir—insanın elindeki özdeksel ve anlıksal kaynakların en uygun kullanımları altında bireyin, tüm bireylerin, en uygun gelişimlerine ilişkin ölçünleri. Kaynaklar hesaplanabilirdirler. Dirimsel gereksinimlerin evrensel doyumlarının ve, bunun da ötesinde, zahmet ve yoksulluğun giderek hafifletilmesinin evrensel olarak geçerli ölçünler olmaları ölçüsünde, gereksinimlerin "gerçeklik" ve "yanlışlık"ları nesnel koşulları belirtmektedirler. Ama tarihsel ölçünler olarak bunlar yalnızca gelişim alanına ve evresine göre değişmekle kalmamakta, ayrıca ancak yürürlükte olanlarla (az ya da çok) *çelişki* içinde tanımlanabilmektedirler. Hangi yargı konumu karar yetkisini ileri sürebilecektir?

Son çözümlemede, gerçek ve yanlış gereksinimlerin neler oldukları sorusu bireylerin kendileri tarafından yanıtlanmalıdır, ama ancak son çözümlemede; eş deyişle, eğer kendi öz yanıtlarını vermek için özgürseler ve bunun için özgür oldukları zaman. Özerk olmaya yeteneksiz olarak tutuldukları sürece, öğretiler yoluyla koşullandırıldıkları ve (içgüdülerinin kendilerine dek) denetlendikleri sürece, bu soruya yanıtları kendi yanıtları olarak alınamaz. Bununla birlikte, aynı nedenle hiçbir yargı konumu hangi gereksinimlerin geliştirilmeleri ve doyurulmaları gerektiği konusunda karar verme yetkisini haklı olarak kendi üzerine alamaz. Böyle bir yargı konumu kınanabilir olacaktır, üstelik duygusallığımız şu soruyu ortadan kaldırmıyor olsa da: etkili ve üretken egemenliğin nesnesi olmuş olan insanlar kendi başlarına özgürlük koşullarını nasıl yaratabilirler?[2]

Toplumun baskıcı yönetimi ne denli ussal, üretken, uygulayımsal, ve bütünsel oluyorsa, yönetilen bireylerin köleliklerini kırabilmelerini ve kendi öz kurtuluşlarını kavrayabilmelerini sağlayacak araç ve yollar da o denli tasarlanamaz olmaktadırlar. Hiç kuşkusuz, bütün bir toplum üzerine Usu dayatmak paradoksal ve yakışıksız bir düşüncedir—gerçi bu düşünceyi kendi öz nüfusunu bütünsel yönetimin nesneleri yaparken gülünçleştiren bir toplumun haklılığı tartışma götürür olsa da. Tüm kurtuluş kölelik bilinci üzerine dayanmaktadır, ve bu bilincin doğuşu her zaman büyük bir düzeye dek bireyin kendisinin olmuş olan gereksinim ve doyumların baskınlığı tarafından engellenmektedir. Süreç her zaman bir ön-koşullandırma dizgesini bir başkası ile değiştirmektedir; en uygun hedef yanlış gereksinimlerin gerçek olanlarla değiştirilmesi, baskıcı doyumun terkedilmesidir.

İleri işleyim toplumunun ayırdedici özelliği özgürleşme—ayrıca hoşgörülebilir ve ödüllendirici ve rahat olandan da özgürleşme—isteyen gereksinimleri etkili bir biçimde boğması, ama aynı zamanda gönenç toplumunun yokedici gücünü ve baskıcı işlevini sürdürmesi ve bağışlamasıdır. Burada, toplumsal denetimler savurganlığın üretim ve tüketimi için ezici gereksinimi zorunlu tutmaktadırlar; artık gerçek bir zorunluk olmadığı

[2]Bkz. s. 36.

yerde aptallaştırıcı çalışma için gereksinimi, bu aptallaşmayı hafifleten ve uzatan dinlenme yolları için gereksinimi, düzenlenen ederler çerçevesinde özgür yarışmacılık, kendini sıkıdenetimde tutan bir özgür basın, markalar ve ıvır zıvır arasında özgür seçim gibi aldatıcı özgürlükleri sürdürme için gereksinimi zorunlu kılmaktadırlar.

Baskıcı bir bütünün yönetimi altında, özgürlük güçlü bir egemenlik aracına dönüştürülebilir. Bireye açık olan seçmelerin erimi insan özgürlüğünün derecesini saptamada belirleyici bir etmen değildir: yalnızca birey tarafından *neyin* seçilebileceğini ve neyin seçilmiş *olduğunu* göstermeye yaramaktadır. Özgür seçim için ölçüt hiçbir zaman saltık bir ölçüt olamaz, ama ne de bütünüyle görelidir. Efendileri özgürce seçme efendileri ya da köleleri ortadan kaldırmamaktadır. Geniş bir mallar ve hizmetler türlülüğü içersinde özgür seçim özgürlüğü imlemez, eğer bu mallar ve hizmetler bir zahmet ve korku yaşamı üzerindeki toplumsal denetimleri destekliyorlarsa—eş deyişle, eğer yabancılaşmayı destekliyorlarsa. Ve yukardan dayatılan gereksinimlerin birey tarafından kendiliğinden yeniden-üretimi özerkliği kurmaz; yalnızca denetimlerin etkerliğine tanıklık etmektedir.

Bu denetimlerin derinlik ve etkerlikleri üzerinde diretmemiz "kitle iletişim araçlarının" öğretileme gücünü aşırı ölçüde büyüttüğümüz, ve insanların şimdi üzerlerine dayatılan gereksinimleri kendiliklerinden duyumsayacakları ve doyuracakları biçimdeki karşıçıkışlara açıktır. Karşıçıkış önemli noktayı kaçırmaktadır. Ön-koşullandırma radyo ve televizyonun kitlesel üretimleri ile ve denetimlerinin özekselleştirilmesi ile başlamamaktadır. İnsanlar bu evreye uzun süreli koşullandırılmış alıcılar olarak girmektedirler; belirleyici ayrım verili ve olanaklı, doyurulmuş ve doyurulmamış gereksinimler arasındaki zıtlığın ya da çatışmanın düzleştirilmesindedir. Burada, sınıf ayrımlarının eşitlenmesi denilen şey ideolojik işlevini açığa sermektedir. Eğer işçi ve patronu aynı televizyon izlencesinden haz duyuyor ve aynı dinlence yerlerine gidiyorlarsa, eğer sekreter kendine işvereninin kızı denli çekici bir görünüş vrebiliyorsa, eğer Zenci bir Kadillak alabiliyorsa, tümü de aynı gazeteyi

okuyorlarsa, o zaman bu benzeşme sınıfların yitişini değil, ama Kodamanların korunmasına hizmet eden gereksinim ve doyumların altta yatan nüfus tarafından ne düzeye dek paylaşıldığını belirtmektedir.

Gerçekten de, çağdaş toplumun en gelişmiş alanlarında, toplumsal gereksinimlerin bireysel gereksinimlere çevrilmesi öylesine etkilidir ki, aralarındaki ayrım salt kuramsal görünmektedir. Bir yanda bilgilenme ve eğlence araçları olarak ve öte yanda kitle bilincini ayarlama ve koşullandırma etkenleri olarak kitle iletişim araçları arasında gerçek bir ayrım yapılabilir mi? Sıkıntı olarak ve kolaylık olarak otomobil arasında, işlevsel mimarinin korkunçluğu ve sağladığı rahatlık arasında, ulusal savunma için çalışma ve şirket kazancı için çalışma arasında, kişisel haz ile doğum oranını arttırmada kapsanan ticari ve politik yararlık arasında bir ayrım yapılabilir mi?

Yine ileri işleyim uygarlığının en rahatsız edici yanlarından biriyle karşı karşıya geliyoruz: usdışılığının ussal ırası. Üretkenlik ve etkerliği, rahatlıkları arttırma ve yayma sığası, savurganlığı gereksinime ve yoketmeyi varetmeye çevirme yeteneği, bu uygarlığın nesne dünyayı insanın an ve bedeninin bir uzantısına dönüştürdüğü düzey yabancılaşma kavramının kendisini sorgulanabilir kılmaktadır. İnsanlar kendilerini satın aldıkları metalarda tanımaktadırlar; ruhlarını otomobillerinde, müzik setlerinde, içten-katlı evlerinde, mutfak donatımında bulmaktadırlar. Bireyi toplumuna bağlayan düzeneğin kendisi değişmiş ve toplumsal denetim üretmiş olduğu yeni gereksinimlerde demirlemiştir.

Yürürlükteki toplumsal denetim biçimleri yeni bir anlamda uygulayımbilimseldirler. Hiç kuşkusuz, üretici ve yokedici aygıtın uygulayımsal yapısı ve etkerliği bütün bir çağdaş dönem boyunca nüfusu yerleşik toplumsal işbölümü altında tutmanın önemli bir aracı olmuştur. Dahası, böyle bir bütünleşmeye her zaman daha açık zorlama biçimleri eşlik etmiştir: geçim araçlarının yitirilmesi, türenin uygulanması, polis, silahlı kuvvetler. Bu şimdi de böyledir. Ama çağdaş dönemde uygulayımbilimsel denetimler tüm toplumsal kümelerin ve çıkarların yararı için Usun tenselleşmesinin kendisi olarak görünmektedirler—öyle

bir düzeyde ki tüm çelişki usdışı ve tüm karşı-eylem olanaksız görünmektedir.

O zaman, bu uygarlığın en ileri alanlarında, toplumsal denetimlerin giderek bireysel başkaldırının bile köklerinde etkilendiği noktaya dek içe-yansıtılmış olmalarına şaşırmamak gerekir. "Bağdaşma" tutumunu anlıksal ve duygusal temelli reddediş sinirceli ve güçsüz görünmektedir. Çağdaş dönemi damgalayan politik olayın—işleyim toplumunun önceki evresinde yeni varoluş biçimlerinin olanağını temsil ediyor gibi görünen tarihsel güçlerin yitişi—toplumbilimsel ve ruhbilimsel yanı budur.

Ama "içe-yansıtma" terimi belki de bundan böyle bireyin toplumu tarafından uygulanan dışsal denetimleri kendi başına yeniden-üretme ve sürdürme yolunu betimlememektedir. İçe-yansıtma bir 'Kendi'nin (Ben) "dıştakini" "içtekine" değiştirmesini sağlayan görece kendiliğinden bir süreçler türlülüğünü düşündürmektedir. Böylece içe-yansıtma dışsal koşullardan ayrı olan ve giderek onlara zıt bile olabilen bir iç boyutun varoluşunu imlemektedir—kamu oyundan ve davranışından *ayrı* bir bireysel bilinci ve bir bireysel bilinçaltını.[3] "İç özgürlük" düşüncesi gerçekliğini burada bulmaktadır: içinde insanın "kendisi" olabileceği ve "kendisi" kalabileceği kişisel yeri belirtmektedir.

Bugün bu kişisel yer uygulayımbilimsel olgusallık tarafından ele geçirilmiş ve kırpılmıştır. Kitlesel üretim ve kitlesel dağıtım *bütün* bireyi istemektedir, ve işleyimsel ruhbilim çoktandır fabrika ile sınırlı olmaya son vermiştir. Çok yanlı içe-yansıtma süreçleri neredeyse düzeneksel tepkilerde kemikleşmiş görünmektedirler. Sonuç uyarlanım değil ama öykünmedir—*mimesis*: bireyin *kendi* toplumu ile ve, bunun yoluyla, bir bütün olarak toplum ile dolaysız bir özdeşleşmesi.

Bu dolaysız, kendiliğinden özdeşleşme (ki ilkel biraraya gelme biçimlerinin ırasalı olmuş olabilir) yüksek işleyim uygarlığında yeniden görünmektedir; yeni "dolaysızlığı," bununla

[3]Ailenin işlevinde değişim burada belirleyici bir rol oynamaktadır; "toplumsallaştırıcı" işlevleri giderek artan bir biçimde dış kümeler ve kitle iletişim araçları tarafından üstlenilmektedir. Bkz. *Eros ve Uygarlık* (İdea Yayınları, 1985), s. 119 vs.

birlikte, gelişmiş bilimsel yönetim ve örgütlemenin ürünüdür. Bu süreçte, statükoya karşıtçılığın kök salabileceği "iç" ansal boyut kırpılmaktadır. Bu boyutun yitmesi, ki orada olumsuz düşüncenin gücü—Usun eleştirel gücü—asıl yerindedir, ileri işleyim toplumunun karşıtçılığı susturmada ve uzlaştırmada kullandığı özdeksel sürecin kendisine ideolojik alanda koşut düşen yandır. İlerlemenin etkisi Usu yaşamın olgularına, aynı tür yaşamın daha çok ve daha büyük olgularını üretmenin devimsel yeteneğine boyuneğişe çevirmektedir. Dizgenin etkililiği bireyin 'dizge bütünün baskıcı gücünü iletmeyen hiçbir olgu kapsamaz' gerçeğini kavrayışını köreltmektedir. Eğer bireyler kendilerini yaşamlarını şekillendiren şeylerde buluyorlarsa, bunu şeylerin yasasını—fizik yasası değil ama kendi toplumlarının yasası—vererek değil ama benimseyerek yapmaktadırlar.

Az önce ileri sürmüştüm ki yabancılaşma kavramı bireyler kendilerini onlara dayatılan varoluşla özdeşleştirip onda kendi öz gelişim ve doyumlarını buldukları zaman sorgulanabilir oluyor görünmektedir. Bu özdeşleşme yanılsama değil ama bir olgusallıktır. Ama olgusallık daha ilerleyici bir yabancılaşma evresi oluşturmaktadır. Yabancılaşma bütünüyle nesnel olmuştur; yabancılaşmış özne yabancılaşmış varoluşu tarafından yutulmaktadır. Salt bir boyut vardır, ve her yerde ve tüm biçimlerdedir. İlerlemenin başarımları ideolojik aklamayı olduğu gibi suçlamayı da püskürtmektedir; bunların yargıları önünde, ussallıklarının "yanlış bilinci" gerçek bilinç olmaktadır.

Ama ideolojinin olgusallığa bu soğruluşu "ideolojinin sonu"nu imlememektedir. Tersine, belirli bir anlamda ileri işleyimsel ekin onu önceleyenden *daha* ideolojiktir, çünkü bugün ideoloji üretim sürecinin kendisindedir.[4] Kışkırtıcı bir biçim içinde, bu önerme yürürlükteki uygulayımbilimsel ussallığın politik yanlarını açığa sermektedir. Üretici aygıt ve ürettiği mallar ve hizmetler bir bütün olarak toplumsal dizgeyi "satmakta" ya da dayatmaktadırlar. Kitle ulaşım ve iletişim araçları, konut, besin ve giysi gibi metalar, eğlence ve bilişim işleyiminin direnilemez ürünleri kendileri ile birlikte buyrulan tutum ve alışkanlıkları

[4]Theodor W. Adorno, *Prismen. Kulturkritik und Gesellschaft.* (Frankfurt: Suhrkamp, 1955), s. 24 vs.

taşımakta, tüketicileri az çok hoş bir biçimde üreticilere ve dolayısıyla bütüne bağlayan belli anlıksal ve duygusal tepkilere yol açmaktadırlar. Ürünler birer öğreti gibi koşullandırmakta, kendi yanlışlığına bağışık yanlış bir bilinç geliştirmektedirler. Ve bu yararlı ürünler daha çok toplumsal sınıf için ve daha çok birey için erişilebilir olurken, ilettikleri öğretiler birer reklam olmaya son vermekte, birer yaşam yolu olmaktadırlar. Bu iyi bir yaşam yoludur—öncekinden çok daha iyi—ve iyi bir yaşam yolu olarak, nitel değişime karşı direnmektedir. Böylece bir *tek-boyutlu düşünce ve davranış* kalıbı doğmaktadır ki, bunda içerikleri nedeniyle yerleşik söylem ve eylem evrenini aşan düşünce, özlem ve hedefler ya püskürtülmekte ya da bu evrenin terimlerine indirgenmektedirler. Verili dizgenin ve onun nicel uzamının ussallığı tarafından yeniden-tanımlanmaktadırlar.

Eğilim bilimsel yöntemdeki bir gelişim ile ilişkilendirilebilir: fiziksel bilimlerdeki işlemselcilik ile, toplumsal bilimlerdeki davranışcılık ile. Ortak özellik kavramların irdelenişinde bütünsel bir görgücülüktür; kavramların anlamları tikel işlemlerin ya da davranışların temsiline sınırlanmaktadır. İşlemsel bakış açısı P. W. Bridgman'ın uzunluk kavramını çözümlemesi tarafından güzel bir biçimde örneklenmektedir:[5]

Eğer herhangi bir nesnenin uzunluğunun ne olduğunu söyleyebiliyorsak—ve fizikçi için daha ötesi gerekli değildir—açıktır ki uzunluk ile ne demek istediğimizi biliyoruzdur. Bir nesnenin uzunluğunu bulmak için belli fiziksel işlemleri yerine getirmemiz gerekir. Uzunluk kavramı öyleyse uzunluğu ölçmemizi sağlayan işlemler saptandıkları zaman saptanmaktadır: eş deyişle, uzunluk kavramı ancak uzunluğun belirlenmesini sağlayan işlemler kümesini kapsar, daha çoğunu değil. Genel olarak, herhangi bir kavram ile demek istediğimiz şey bir işlemler kümesinden daha çoğu değildir; *kavram karşılık düşen işlemler kümesi ile anlamdaştır.*

[5]P.W. Bridgman, *The Logic of Modern Physics* (New York: Macmillan, 1928), s. 5. İşlemsel öğreti o günden bu yana arıtılmış ve sınırlandırılmıştır. Bridgman'ın kendisi işlem kavramını kuramcının "kağıt-kalem" işlemlerini kapsayacak denli geliştirmiştir (bkz. Philipp J. Frank, *The Validation of Scientific Theories* [Boston: Beacon Press, 1954], Chap. II.) Ana dürtü aynı kalmaktadır: kalem-kağıt işlemlerinin, "gerçi belki de doğrudan olmasa da, araçlı işlemlerle kesin bir ilişkiye yetenekli olmaları istenebilir birşeydir."

Bridgman bu düşünce kipinin bir bütün olarak toplum için geniş imlemlerini görmüştür:[6]

> İşlemsel bakış açısını kabul etmek 'kavram'ı anlamamızı sağlayan anlamın salt bir sınırlanışından daha çoğunu gerektirir, ve dahaçok tüm düşünce alışkanlıklarımızda uzak-erimli bir değişim demektir, öyle ki bundan böyle düşünürken kendimize işlemsel terimlerde yeterli bir açıklamasını veremeyeceğimiz kavramları araçlar olarak kullanma iznini vermeyeceğiz.

Bridgman'ın öngörüsü doğru çıkmıştır. Yeni düşünce tarzı bugün felsefede, ruhbilimde, toplumbilimde ve başka alanlarda başat eğilimdir. En can sıkıcı kavramların pek çoğu işlemler ya da davranış terimlerinde yeterli bir açıklamalarının verilemeyeceği gösterilerek "ortadan kaldırılmaktadırlar." Köktenci görgücü saldırı (daha sonra VII. ve VIII. Bölümlerde bunun görgücü olma savını irdeleyeceğim) böylece anın aydınlar tarafından değersizleştirilmesi için yöntembilimsel aklamayı sağlamaktadır—bir olguculuk ki, Usun aşkın öğelerini yadsıyışında, toplumsal olarak istenen davranışın akademik alandaki koşutunu oluşturmaktadır.

Akademik kuruluşun dışında, "tüm düşünce alışkanlıklarımızdaki uzak-erimli değişim" daha ciddidir. Düşünceleri ve hedefleri yürürlükteki dizge tarafından zorunlu tutulanlarla eşgüdümlemeye, onları dizge içerisinde sınırlamaya, ve dizge ile uzlaşmaz olanları püskürtmeye hizmet etmektedir. Böyle bir tek-boyutlu olgusallığın saltanatı özdekçiliğin egemen olduğu, ve tinsel, metafiziksel, ve bohem uğraşların tükenmekte oldukları anlamına gelmez. Tersine, bu tür yeterince örnek vardır: "Bu hafta birlikte tapınalım," "Neden bir kez de Tanrıyı denemeyelim," Zen, varoluşçuluk, ve beat yaşam yolları vb. Ama böyle başkaldırı ve aşkınlık kipleri bundan böyle statüko ile çelişkili ve bundan böyle olumsuz değildirler. Tersine, kılgısal davranışçılığın törensel yanını, onun zararsız olumsuzlanışını oluşturmakta ve statüko tarafından onun sağlıklı diyetinin parçası olarak çabucak sindirilmektedirler.

Tek-boyutlu düşünce politika uygulayımcıları ve onların

[6]P.W. Bridgman, *The Logic of Modern Physics*, s. 31.

kitle-bilişim pazarlamacıları tarafından yöntemli olarak geliştirilmektedir. Bunların söylem evrenleri kendini-doğrulayan varsayımlar tarafından kalabalıklaştırılmakta, ve bunlar aralıksız olarak ve tekelci bir biçimde yinelenerek hipnotize edici tanımlar ya da buyruklar olmaktadırlar. Örneğin, Özgür Dünyanın ülkelerinde işleyen (ve işletilmekte olan) kurumlar "özgür"dürler; başka aşkın özgürlük kipleri tanım gereği ya anarşizm, komünizm ya da propagandadır. Özel girişime özel girişimin kendisi tarafından (ya da hükümet sözleşmeleri tarafından) üstlenilmeyen tüm karışmalar—örneğin evrensel ve kapsamlı sağlık sigortası, ya da doğanın neredeyse her yönde işleyen tecimselleşmeden korunması, ya da özel kârı incitebilen kamu hizmetlerinin kuruluşu—tüm bunlar "toplumcu"durlar. Tamamlanmış olguların bu bütüncülcü mantığının Doğuda karşı eşi bulunmaktadır. Orada, özgürlük ortaklaşacı bir rejim tarafından kurulmuş yaşam yoludur, ve tüm öteki aşkın özgürlük kipleri ya anamalcı, ya düzeltmeci, ya da sol-bölüngücüdürler. Her iki kampta da, işlemsel-olmayan düşünceler davranışsal-olmayan ve yıkıcı düşüncelerdirler. Düşüncenin devimi Usun kendisinin sınırları olarak görünen engellerde durdurulmaktadır.

Düşüncenin bu sınırlanışı hiç kuşkusuz yeni değildir. Yükselen çağdaş ussalcılık, görgül biçiminde olduğu gibi kurgul biçiminde de, bir yanda bilimsel ve felsefi yöntemdeki aşırı eleştirel köktençilik, ve öte yanda yerleşik ve işlev gören toplumsal kurumlara karşı tutumda eleştirel-olmayan bir suskunluk arasında çarpıcı bir zıtlık göstermektedir. Böylece Descartes'ın *ego cogitans*ı "büyük kamu organlarını" dokunulmamış olarak bırakıyor, ve Hobbes "*şimdi* her zaman yeğlenmeli, ileri sürülmeli, ve en iyi olarak görülmelidir" diyordu. Kant devrimi *eğer* bütünü örgütlemeyi ve yıkıcılığı önlemeyi başarıyorsa ve *ancak* başardığı zaman aklamakta Locke ile anlaşıyordu.

Bununla birlikte, bu uyuşumcu Us kavramları her zaman "büyük kamu organları"nın açık sefillik ve türesizlikleri ve onlara karşı etkili, az çok bilinçli başkaldırı ile çelişmekteydi. Şeylerin yerleşik durumundan gerçek bir kopuşu kışkırtmış ve buna izin vermiş olan toplumsal koşullar vardı; politik olduğu

gibi özel de olan bir boyut vardı ki orada kopma, gücünü ve hedeflerinin geçerliğini sınayarak, etkili bir karşıtçılığa gelişebiliyordu.

Bu boyutun toplum tarafından aşamalı bir biçimde kapatılışıyla, düşüncenin kendini-sınırlaması daha büyük bir imlem kazanmaktadır. Bilimsel-felsefi ve toplumsal süreçler arasındaki, kuramsal ve kılgısal Us arasındaki karşılıklı ilişki kendini bilim adamlarının ve felsefecilerin "arkalarından" gizlice ileri sürmektedir. Toplum bütün karşıtlıkçı işlem ve davranış tiplerini yasaklamaktadır; sonuç olarak, onlara ilişkin kavramlar yanılsamalara çevrilmekte ve anlamsızlaşmaktadır. Tarihsel aşkınlık bilime ve bilimsel düşünceye kabul edilmeyerek metafiziksel aşkınlık olarak görünmektedir. Bütününde bir "düşünce alışkanlığı" olarak uygulanan işlemsel ve davranışsal bakış açısı yerleşik söylem ve eylem, gereksinimler ve özlemler evreninin görüşü olmaktadır. "Usun hilesi," çoğu kez olduğu gibi, var olan güçlerin çıkarına çalışmaktadır. İşlemsel ve davranışsal kavramlar üzerinde diretme düşünce ve davranışı verili olgusallığa *karşı* ve baskılanmış almaşıklar *uğruna* kurtarma çabalarına karşı dönmektedir. Kuramsal ve kılgısal Us, akademik ve toplumsal davranışçılık ortak zeminde karşılaşmaktadırlar: bilimsel ve uygulayımsal ilerlemeyi bir denetleme aracına dönüştüren ileri bir toplumun zemininde.

"İlerleme" yansız bir terim değildir; belirli ereklere doğru devinir ve bu erekler insan koşulunu iyileştirmenin olanakları tarafından tanımlanırlar. İleri işleyim toplumu öyle bir evreye yaklaşmaktadır ki orada daha öte ilerleme ilerlemenin şimdiki yönünün ve örgütlenişinin köktenci devrilişi isteminde bulunacaktır. Bu evreye, özdeksel üretim (zorunlu hizmetleri de kapsamak üzere) tüm dirimsel gereksinimlerin zorunlu emek zamanı kıyısal bir zamana indirgenerek doyurulabileceği düzeye dek özedimlileştirilmiş olduğu zaman erişilecektir. Bu noktadan öteye, uygulayımsal ilerleme zorunluk alanını aşacak, ussallığının sınırlanışı anlamına gelen bir denetim ve sömürü aracı olarak hizmet etmeye son verecektir; uygulayımbilim doğanın ve toplumun barışçıllaştırılması için savaşımda yetilerin özgür oyununa boyun eğecektir.

Böyle bir durum Marx'ın "emeğin kaldırılışı" düşüncesinde öngörülmüştür. "Varoluşun barışçıllaştırılması" terimi yerleşik toplumlar içerisindeki çelişkileri dönüştüren ve askıya alan bir uluslararası çatışma yoluyla küresel bir savaşın eşiğine doğru ilerleyen bir dünyanın tarihsel almaşığını belirtmek için daha uygun görünmektedir. "Varoluşun barışçıllaştırılması" insanın insan ile ve doğa ile savaşımının öyle koşullar altında gelişimi demektir ki, artık karşı karşıya gelen gereksinimler, istekler ve özlemler egemenlik ve darlıktaki güçlü çıkarlar tarafından örgütlenmemekte, bu savaşımın yokedici biçimlerini sürdüren bir örgütlenişi yaratmamaktadırlar.

Bu tarihsel almaşığa karşı bugünün kavgası altta yatan nüfusta sağlam bir kitlesel destek bulmakta, ve ideolojisini düşünce ve davranışın verili olgular evrenine doğru katı yöneliminde bulmaktadır. Bilim ve uygulayımbilimin başarımları tarafından geçerli kılınarak, artan üretkenliği ile aklanarak, statüko tüm aşkınlığı püskürtmektedir. Kendi uygulayımsal ve anlıksal başarımları zemininde barışçıllaşma olanağı ile yüz yüze, olgun işleyimci toplum kendini bu almaşığa karşı kapatmaktadır. İşlemselcilik, kuramda ve kılgıda, *durdurmanın* kuram ve kılgısı olmaktadır. Apaçık devimsellerinin altında, bu toplum baştan sona duruk bir yaşam dizgesidir: ezici üretkenliğinde ve yararlı eşgüdümünde öz-güdümlüdür. Uygulayımsal ilerlemenin durdurulması saptanan yönde büyümesi ile elele gitmektedir. Statüko tarafından dayatılan politik zincirlere karşın, uygulayımbilimin barışçıllaşmanın koşullarını yaratma yeteneğinde görünmesi ile orantılı olarak insanların bu almaşığa karşı ansal ve bedensel örgütlenişleri de yeğinleşmektedir.

İşleyim toplumunun en ileri alanları baştan sona şu iki özelliği sergilemektedirler: uygulayımbilimsel ussallığın tamamlanışına doğru bir eğilim, ve bu eğilimi yerleşik kurumlar içerisinde durdurma yönünde yeğin çabalar. Bu uygarlığın iç çelişkisi buradadır: ussallığındaki usdışı öğe. Bu onun başarımlarının özelliğidir. Uygulayımbilimi ve bilimi kendine özünlü kılan işleyim toplumu insan ve doğa üzerinde daha da etkili bir egemenlik için, kaynaklarının daha da etkili bir kullanımı için örgütlenmektedir. Bu çabaların başarımları insan gerçekleşme-

sinde yeni boyutlar açtığı zaman, usdışı olmaktadır. Barış için örgütlenme savaş için örgütlenmeden ayrıdır; varoluş için savaşıma hizmet etmiş olan kurumlar varoluşun barışçıllaştırılmasına hizmet edemezler. Bir erek olarak yaşam bir araç olarak yaşamdan niteliksel olarak ayrıdır.

Böyle niteliksel olarak yeni bir varoluş kipi hiçbir zaman salt ekonomik ve politik değişimlerin bir yan-ürünü olarak, zorunlu öngereği oluşturan yeni kurumların az çok kendiliğinden bir etkisi olarak düşünülemez. Nitel değişim ayrıca üzerine bu toplumun dayandığı *uygulayımsal* temelde de bir değişimi gerektirmektedir—bir temel ki, saldırgan bir yönetim nesnesi olarak insanın "ikinci doğası"nın kararlı kılınmasını sağlayan ekonomik ve politik kurumları destekleyecektir. İşleyimselleşme uygulayımları politik uygulayımlardırlar; böyle iken, Usun ve Özgürlüğün olanaklarını önceden yargılamaktadırlar.

Hiç kuşkusuz, emek emeğin indirgenmesini öncelemeli, ve işleyimselleşme insan gereksinim ve doyumlarının gelişimini öncelemelidir. Ama tüm özgürlük yabancı zorunluğun yenilmesi üzerine bağımlıyken, özgürlüğün olgusallaşması bu yenginin uygulayımları üzerine bağımlıdır. En yüksek emek üretkenliği emeğin sürdürülmesi için kullanılabilir, ve en etkili işleyimselleşme gereksinimler üzerindeki sınırlama ve oyunlara hizmet edebilir.

Bu noktaya ulaşıldığında, baskıcı egemenlik—gönenç ve özgürlük kılığında—özel ve kamusal varoluşun tüm alanlarına genleşmekte, tüm gerçek karşıtçılığı bütünleştirmekte, tüm almaşıkları soğurmaktadır. Uygulayımbilimsel ussallık politik ırasını açığa sermektedir: bir yandan daha iyi bir egemenliğin büyük aracı olurken, öte yandan gerçekten bütüncülcü bir evren yaratarak burada toplum ve doğanın, an ve bedenin bu evrenin savunulması için sürekli bir seferberlik durumunda tutulmasını başarmaktadır.

2: Politik Evrenin Kapanışı

İşleyim uygarlığının en ileri bölgelerinde şekillenmekte olan bütünsel seferberlik toplumu üretici bir birlik içinde Gönenç Devletinin ve Savaş Devletinin özelliklerini bileştirmektedir. Öncelleri ile karşılaştırıldığında, bu gerçekten de bir "yeni toplum"dur. Geleneksel sorun kaynakları temizlenmekte ya da yalıtılmakta, karışıklık yaratan öğeler dizginlenmektedirler. Ana eğilimler tanıdık eğilimlerdirler: uyarıcı, destekleyici, ve kimi zaman giderek denetleyici bir güç olarak hükümet yoluyla ulusal ekonominin büyük şirketlerin gereksinimleri üzerinde yoğunlaştırılması; bu ekonominin dünya çapında bir askeri bağlaşmalar, parasal düzenlemeler, uygulayımsal yardım ve gelişim şemaları dizgesine bağlanması; mavi-yakalı ve beyaz-yakalı nüfusun, anamal ve emek dünyasındaki önderlik tiplerinin, değişik toplumsal sınıflardaki boş zaman etkinliklerinin ve özlemlerin aşamalı benzeşmeleri; bilim adamlığı ve ulusal amaç arasında önceden-saptanmış bir uyumun geliştirilmesi; ailenin özel dünyasının kamu oyunun birlikteliği tarafından işgal edilmesi; yatak odasının kitle iletişim araçlarına açılması.

Politik alanda, bu eğilim kendini karşıtların belirgin bir birleşme ya da yakınsaşmalarında göstermektedir. İki parti tarafından desteklenen dış politika uluslararası ortaklaşacılıktan gelen gözdağı altında yarışmacı kümenin çıkarlarının üzerine çıkarak iç politikaya yayılmakta, orada büyük partilerin izlenceleri giderek ikiyüzlülük derecelerinde ve klişelerinin havasında bile birbirlerinden daha da güç ayırdedilebilir olmaktadırlar. Karşıtların bu birleşmesi toplumsal değişim olanaklarının kendilerini etkilemekte, çünkü sırtlarında dizgenin ilerlemekte olduğu katmanları, daha açık bir deyişle, varoluşları bir zamanlar bütün bir dizgeye karşıtçılığı somutlaştırmış olan sınıfların kendilerini kucaklamaktadır.

Birleşik Devletler'de şirketler ve örgütlü emek arasındaki danışıklı döğüş ve bağlaşma gözden kaçmamaktadır; 1963'te Center for the Study of Democratic Institutions tarafından

yayımlanan *Labor Looks at Labor: A Conversation*'da şunlar söylenmektedir:

"Olan şey sendikanın *kendi gözünde* şirketten neredeyse ayırdedilemez olmuş olmasıdır. Bugün sendika ve şirketlerin *ortaklaşa* lobi yapmaları olayını görüyoruz. Sendikanın misil işçilerini kendisi için çalıştıkları şirketin onlara karşı olduğuna inandırmaya gücü yetmeyecektir, eğer hem sendika hem de şirket daha büyük misil sözleşmeleri için lobi yapıyor ve öteki savunma işleyimlerini de alana çekmeye çalışıyorlar, ya da Kongre önüne birlikte çıkıyor ve yaptıkları sözleşmeye göre bir ağızdan bombardıman uçaklarının yerine misillerin ya da misillerin yerine bombaların üretilmesini istiyorlarsa."

Ulusal çıkarları ileri sürmede önderleri Tutucu karşıtlarıyla yarışan İngiliz İşçi Partisi ılımlı bir bölümsel ulusallaştırma izlencesini bile kurtarma yeteneğinde değildir. Batı Almanya'da, ki Komünist Partiyi yasadışı saymıştır, Sosyal Demokrat Parti, Marxist izlencelerini resmen yadsıyarak, büyük bir inandırıcılıkla saygınlığını tanıtlamaktadır. Batının önde gelen işleyim ülkelerinde durum budur. Doğuda, doğrudan politik denetimlerin aşamalı azaltılması baskıcı egemenlik araçları olarak uygulayımbilimsel denetimlerin etkililikleri üzerine artan güveni kanıtlamaktadır. Fransa ve İtalya'daki güçlü Komünist partilere gelince, erkin devrimci ele geçirilişini rafa kaldıran ve parlamenter oyunun kuralları ile uyumlu bir en küçük izlenceye sarılmakla durumun genel eğilimine tanıklık etmektedirler.

Bununla birlikte, Fransız ve İtalyan partilerini yabancı bir güç tarafından destekleniyor olma anlamında "yabancı" olarak düşünmek doğru değilken, bu propagandada amaçlanmamış da olsa bir gerçeklik payı bulunmaktadır: bu partiler günümüzün dünyasında geçmiş (ya da gelecek?) bir tarihin tanıkları olmaları ölçüsünde birer yabancıdırlar. Eğer yerleşik dizge çerçevesi içersinde işlev görmeyi kabul etmişlerse, bu yalnızca taktik nedenlere bağlı olmadığı gibi kısa-erimli bir strateji de değildir; tersine, toplumsal temellerinin zayıflamış ve hedeflerinin anamalcı dizgenin dönüşümü tarafından değiştirilmiş olması nedeniyledir—tıpkı politikadaki bu değişimi uygun bulmuş olan Sovyetler Birliği'nin hedeflerinin değişmiş olması gibi. Bu ulusal Komünist partileri köktenci olmamaya "mah-

kum edilmiş" yasal karşıtçılık partileri olarak tarihsel rollerini oynamaktadırlar. Anamalcı bütünleşmenin derinlik ve alanına, ve çatışan çıkarların nitel ayrımının yerleşik toplum içersindeki nicel ayrımlar olarak görünmesine yol açan koşullara tanıklık etmektedirler.

Bu gelişmelerin nedenlerini bulabilmek için hiçbir derinlemesine çözümleme zorunlu gibi görünmemektedir. Batıya gelince: toplum içersindeki önceki çatışmalar uygulayımsal ilerlemenin ve uluslararası ortaklaşacılığın çifte (ve karşılıklı olarak ilişkili) vuruşu altında değiştirilmekte ve bir karara bağlanmaktadır. Sınıf savaşımları yatıştırılmakta ve "emperyalist çelişkiler" dışardan gelen gözdağının önünde askıya alınmaktadır. Bu gözdağına karşı seferber edilmiş olarak, anamalcı toplum işleyim uygarlığının önceki evrelerinde bilinmeyen bir iç birlik ve iç bağlılık göstermektedir. Bu oldukça özdeksel bir zeminde yer alan bir iç bağdır; düşmana karşı seferberlik üretimin ve iş alanlarının genişlemesi için güçlü bir uyaran olarak işlemekte, böylece yüksek yaşam ölçününü sürdürmektedir.

Bu zemin üzerinde, bir yönetim evreni doğmaktadır ki orada büyümekte olan üretkenliğin ve nükleer savaş gözdağının yararlı etkileri yoluyla ekonomik çöküntüler denetlenmekte ve çatışmalar dengelenmektedir. Bu dengeleme Marx'ın anamalcı üretim tipinde bulmuş olduğu çatışmaların (üretim araçlarının özel iyeliği ve toplumsal üretkenlik arasındaki çelişki) *köklerini* etkilemiyor olması anlamında "geçici" midir, yoksa karşıtlık içindeki yapının kendisinin çelişkileri onları dayanılabilir kılmakla çözen bir dönüşümü müdür? Ve, eğer ikinci almaşık doğruysa, bu o zaman anamalcılık ve toplumculuk arasındaki o ikinciyi birincinin tarihsel olumsuzlaması yapmış olan ilişkiyi nasıl değiştirmektedir?

Toplumsal Değişimin Durdurulması

Klasik Marxist kuram anamalcılıktan toplumculuğa geçişi bir politik devrim olarak tasarlamaktadır: proleterya anamalcılığın *politik* aygıtını yok eder ama *uygulayımbilimsel* aygıtı sür-

dürür, onu toplumsallaştırmanın nesnesi yapar. Devrimde süreklilik vardır: uygulayımbilimsel ussallık, usdışı sınırlamalardan ve yoketmelerden kurtulmuş olarak, yeni toplumda kendini sürdürür ve tamamlar. Anamalcılığın kesin olumsuzlanması olarak toplumculuk düşüncesi için öylesine dirimsel önemi olan bu süreklilik üzerine bir Sovyet Marxist demecini okumak ilginçtir:[1]

"(1) Uygulayımbilimin gelişimi her toplumsal oluşumun ekonomik yasalarına göre belirleniyor olsa da, başka ekonomik etmenler gibi, oluşumun yasalarının ortadan kalkışıyla sona ermez. Devrim sürecinde eski üretim ilişkileri parçalandığı zaman, uygulayımbilim kalır ve yeni ekonomik oluşumun ekonomik yasalarına güdümlü kılınarak artan bir hızla daha öte gelişmeyi sürdürür. (2) Ekonomik temelin karşıtlıklı toplumlardaki gelişiminin tersine, uygulayımbilim sıçramalar yoluyla değil ama yeni nitelikteki öğelerin aşamalı birikimiyle gelişir, ve bu arada eski nitelikli öğeler yiterler. (3) [bu bağlamda ilgisiz]."

İleri anamalcılıkta, uygulayımbilimsel ussallık, usdışı kullanımına karşın, üretken aygıtta somutlaşmaktadır. Bu yalnızca makineleştirilmiş fabrikalar, aletler, ve kaynaklardan yararlanım açısından değil, ama ayrıca "bilimsel işletmecilik" tarafından düzenlenerek makine sürecine uyarlanım ve bu sürecin işletilmesi olarak emek kipi açısından da geçerlidir. Ne ulusallaştırma ne de toplumsallaştırma *kendi başlarına* uygulayımbilimsel ussallığın bu fiziksel somutlaşmasını değiştiremezler; tersine, *uygulayımbilimsel ussallık* tüm üretici güçlerin toplumcu gelişimi için bir önkoşul olarak kalmaktadır.

Hiç kuşkusuz, Marx üretici aygıtın "doğrudan üreticiler" tarafından örgütlenme ve yönlendirilmesinin uygulayımsal süreklilikte *nitel* bir değişimi yaratacağını savunuyordu—özgürce gelişen bireysel gereksinimlerin doyumuna doğru üretimi. Bununla birlikte, yerleşik uygulayımsal aygıtın toplumun tüm alanlarındaki kamusal ve özel varoluşu yuttuğu, eş deyişle emekçi sınıfları içine alan politik bir evrende denetleme ve iç-bağ ortamı olduğu düzeye dek, nitel değişim *uygulayım-*

[1]A. Zwarokine, "The History of Technology as a Science and as a Branch of Learning; a Soviet view," *Technology and Culture*. (Detroit: Wayne State University Press, Winter 1961), s. 2.

bilimsel yapının kendisinde bir değişimi gerektirecektir. Ve böyle bir değişim emekçi sınıfların varoluşlarının özünde bu evrenden yabancılaşmış olmalarını, bilinçlerinin bu evrende varolmayı sürdürmenin tam olanaksızlığının bilinci olmasını, ve böylece nitel bir değişim için gereksinimin bir ölüm-kalım sorunu olmasını *öngerektirecektir*. Böylece, olumsuzlama değişimin kendisine *önsel olarak* varolmaktadır, kurtarıcı tarihsel güçlerin yerleşik toplum *içersinde* gelişmeleri düşüncesi Marxist kuramın bir köşe taşıdır.[2]

Şimdi tam anlamıyla bu yeni bilinç, bu "içerdeki yer," aşkın tarihsel kılgı için yerin kendisi engellenmektedir—öyle bir toplum tarafından ki, onda nesneler gibi özneler de *raison d'être*ünü karşı koyulamaz üretkenliğinin başarımlarında bulan bir bütündeki araçları oluşturmaktadırlar. Verdiği en büyük söz her zamankinden daha da büyük bir sayıda insan için her zamankinden daha da rahat bir yaşamdır, ve bu insanlar, sözcüğün tam anlamıyla, nitel olarak ayrı bir söylem ve eylem evrenini imgeleyememektedirler, çünkü yıkıcı imgelem ve çabayı sınırlandırma ve denetleme sığası verili toplumun bütünleyici bir parçasıdır. Yaşamları Gönenç Toplumunun cehennemi olanlar ortaçağa ve erken çağdaş döneme özgü uygulamaları yeniden dirilten bir acımasızlık tarafından yola getirilmektedirler. Ötekilere, daha az yoksun insanlara gelince, toplum köleliği hoş ve belki de giderek duyumsanmaz kılan gereksinimleri doyurmakla kurtuluş gereksiniminin işini görmekte, ve bu olguyu üretim sürecinin kendisinde başarmaktadır. Bunun etkisi altında, işleyim uygarlığının ileri alanlarında emekçi sınıflar belirleyici bir dönüşüme uğramaktadırlar, ve bu durum geniş toplumbilimsel araştırmaların konusu olmuştur. Bu dönüşümün ana etmenlerini sıralayacağım:

(1) Makineleşme emekte harcanan bedensel erkenin niceliğini ve yeğinliğini giderek indirgemektedir. Bu evrimin Marxist işçi kavramı (proleter) açısından büyük önemi vardır. Marx için, proleter birincil olarak el emekçisidir ki çalışma sürecinde bedensel erkesini harcamakta ve tüketmektedir, üstelik

[2]Bkz. s. 37.

makinelerle çalışıyor olsa bile. Artı-değerin özel iyeliğe geçirilmesi için insan-altı koşullardaki bu bedensel erkenin satın alınması ve kullanılması sömürünün başkaldırtıcı insanlık-dışı yanlarını kaçınılmaz kılıyordu; Marxist kavram emeğin bedensel acı ve sefaletini suçlamaktadır. Ücret köleliği ve yabancılaşmadaki özdeksel, ele gelir öğe budur—klasik anamalcılığın fizyolojik ve biyolojik boyutu.

"Pendant les siècles passés, une cause importante d'aliénation résidait dans le fait que l'être humain prêtait son individualité biologique à l'organisation technique: il était porteur d'outils; les ensembles techniques ne pouvaient se constituer qu'en incorporant l'homme comme porteur d'outils. Le caractère déformant de la profession était à la fois psychique et somatique."[3]

Şimdi ileri anamalcılıkta emeğin her zamankinden daha tam makineleşmesi, sömürüyü sürdürürken, sömürülenlerin tutum ve konumlarını değiştirmektedir. Uygulayımbilimsel bütünde, özdevimli ve yarı-özdevimli tepkilerin emek zamanının (bütününü değilse de) büyük parçasını doldurmasıyla ıralanan makineleşmiş çalışma, bir yaşam-boyu uğraş olarak, tüketici, aptallaştırıcı, insanlık-dışı bir kölelik olarak kalmaktadır—giderek daha da tüketici olmaktadır, çünkü artan bir hızlandırma, (üründen daha çok) makine işletmenlerinin denetlenmesi, ve işçilerin birbirlerinden yalıtılmaları söz konusudur.[4] Hiç kuşkusuz, bu ağır iş biçimi *durdurulmuş, bölümsel* özedimlileşmeyi, aynı fabrika içerisinde özedimli, yarı-özedimli, ve özedimli-olmayan kesimlerin birarada varoluşunu anlatmaktadır, ama bu koşullar altında bile, "kas yorgunluğu yerine uygulayımbilim gerilim ve/ya da ansal çabayı geçirmiştir."[5] Daha ileri özedim-

[3]"Geçen yüzyıllar boyunca, yabancılaşmanın önemli bir nedeni insanın yaşamsal bireyselliğini uygulayımsal örgüte ödünç vermesiydi: o aletleri yüklenendi; uygulayımsal birimler aletleri yüklenen insan onlara katılmaksızın kurulamazlardı. Bu uğraşın sakatlayıcı ırası hem ruhsal hem de bedensel etkilerinde görülüyordu." Gilbert Simondon, *Du Mode d'existence des objets techniques* (Paris: Aubier, 1958), s. 103, not.

[4]*Bkz.* Charles Denby, "Workers Battle Automation" *News and Letters*, (Detroit, 1960).

[5]Charles R. Walker, *Toward the Automatic Factory* (New Haven: Yale University Press), 1957, s. XIX.

lileştirilmiş fabrikalar için, fiziksel erkenin uygulayımsal ve ansal becerilere dönüşümü vurgulanmaktadır:

"... elden çok kafanın, zanaatçıdan çok mantıkçının, kastan çok sinirin, el işçisinden çok makinecinin, işletmenden çok bakım ustasının becerileri ..."[6]

Bu tür ustaca köleleştirme özsel olarak sekreterin, banka memurunun, inandırıcı pazarlamacının, ve televizyon spikerinin köleleştirilmesinden ayrı değildir. Ölçünleştirme ve rutin üretken ve üretken-olmayan işleri benzeştirmektedir. Anamalcılığın önceki evrelerinin proleteri gerçekten yük hayvanıydı, bedeninin emeği ile yaşam zorunluklarını ve lükslerini üretirken pislik ve yoksulluk içinde yaşıyordu. Böylece toplumunun yaşayan yadsınmasıydı.[7] Karşıt olarak, uygulayımbilime dayalı toplumun ileri alanlarında örgütlü işçi bu yadsımayı daha az görülür bir biçimde yaşamakta, ve, toplumsal işbölümünün öteki insan nesneleri gibi, yönetilen nüfusun uygulayımbilimsel topluluğu içersine alınmaktadır. Dahası, özedimlileştirmenin en başarılı alanlarında, bir tür uygulayımbilimsel topluluk çalışmadaki insan atomları bütünleştiriyor görünmektedir. Makine işletmenlere belli bir uyuşturucu dizemi aşılıyor görünmektedir:

"Genellikle kabul edilmektedir ki dizemli bir kalıbı izleyen bir kişiler kümesi tarafından yerine getirilen karşılıklı olarak bağımlı devimler, bu devimler tarafından neyin başarıldığından bütünüyle ayrı olarak, doyum vermektedirler";[8]

ve toplumbilimci-gözlemci bunun "hem üretim hem de insan doyumunun belli türleri açısından" daha elverişli "bir genel iklim"in aşamalı gelişimi için bir neden olduğuna inanmakta-

[6]*A.g.y.*, s. 195.

[7]Daha sonraki yeniden tanımlara karşın Marxist sömürü ve yoksullaşma kavramları arasındaki iç bağıntı üzerinde diretmek gerekir. Bu yeni tanımlarda yoksullaşma ya ekinsel bir yan olmakta, ya da otomobili, televizyonu vb. ile bir banliyö evine de uygulanabilecek düzeyde göreli olmaktadır. "Yoksullaşma" *dayanılmaz* varoluş koşullarını devirmenin *saltık gereksinim ve zorunluğunu* çağrıştırmaktadır, ve bu saltık gereksinim temel toplumsal kurumlara karşı tüm devrimin başında görünmektedir.

[8]Charles R. Walker, *a.g.y.*, s. 104.

dır. "Her takımda güçlü bir küme-içi duygunun gelişmesi" gibi bir durumdan söz ederek bir işçinin sözlerini aktarmaktadır: "Kabaca, şeyler tarafından savrulup duruyoruz ..."[9] Deyiş makineleşmiş köleleştirmedeki değişimi hayranlık verici bir biçimde anlatmaktadır: şeyler ezmekten çok savurmakta, ve birer insan olan araçları savurmaktadırlar—yalnızca bedenlerini değil ama ayrıca an ve giderek ruhlarını da. Sartre'ın bir gözlemi sürecin derinliğini aydınlatmaktadır:

"Aux premiers temps des machines semi-automatiques, des enquetes ont montré que les ouvrières spécialisées se laissaient aller, entravaillant, à une rêverie d'ordre sexuel, elles se rappellaient la chambre, le lit, la nuit, tout ce qui ne concerne que la personne dansla solitude du couple fermé sur soi. Mais c'est la machine en elle qui rêvait de caresses ..."[10]

Uygulayımbilimsel evrendeki makine süreci özgürlüğün en iç gizliliğini kırmakta ve cinsellik ve emeği bilinçsiz, dizemli bir özedimlileşmede birleştirmektedir—bir süreç ki işlerin benzeşmesine koşut gitmektedir.

(2) Benzeştirici eğilim mesleksel tabakalaşmada kendini göstermektedir. Anahtar işleyimsel kuruluşlarda, "mavi-yakalı" işgücü "beyaz-yakalı" öğeye oranla düşmektedir; üretici-olmayan işçilerin sayısı artmaktadır.[11] Bu nicel değişim geride temel üretim araçlarının ırasında bir değişimle ilgilidir.[12] İleri makineleşme evresinde, uygulayımbilimsel olgusallığın parçası olarak, makine

"une unité absolue, mais seulement une réalité technique individua-

[9] *A.g.y.*, s. 104 vs.

[10] "Yarı-özedimli makineler getirildikten kısa bir süre sonra araştırmalar gösteriyordu ki usta kadın işçiler çalışırken kendilerini bir tür cinsel gün düşüne bırakıyorlardı; yatak odasını, yatağı, geceyi ve salt kendi ile tek başına olan çiftin yalnızlığı içerisinde kişiyi ilgilendirenleri anımsıyorlardı. Ama okşamaları düşleyen ise ondaki makineydi ..." Jean-Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique*, tome I (Paris: Gallimard, 1960), s. 290.

[11] *Automation and Major Technolgical Change*: Impact on Union Size, Structure, and Function (Industrial Union Dept. AFL-CIO, Washington, 1958), s. 5 vs. Solomon Barkin, *The Decline of the Labor Movement* (Santa Barbara, Center for the Study of Democratic Institutions, 1961), s. 10 vs.

[12] Bkz. s. 20.

lisée, ouverte selon deux voies: celle de la relation aux éléments, et celle des relations interindividuelles dans l'ensemble technique."[13]

Makine kendisinin bir düzenekli aletler ve ilişkiler dizgesi olması ve böylece bireysel çalışma sürecinin çok ötesine genleşmesi ölçüsünde, emekçinin "mesleksel özerkliğini" indirgeyerek ve onu uygulayımsal topluluğun altına düşen ve bu topluluğu yöneten başka mesleklerle bütünleştirerek, daha kapsamlı denetim gücünü ileri sürmektedir. Hiç kuşkusuz, emekçinin önceki "mesleksel" özerkliği dahaçok onun mesleksel köleleştirilmesi olmuştu. Ama bu *belirli* köleleştirme kipi aynı zamanda emekçinin belirli, mesleksel olumsuzlama gücünün de kaynağıydı—ona kendini bir insan olarak ortadan kaldırma gözdağını vermiş bir süreci durdurma gücü. Şimdi emekçi mesleksel özerkliği yitirmektedir—bir özerklik ki, onu yerleşik toplumun çürütülmesini somutlaştırdığı için başka meslek kümelerinden ayrı duran bir sınıfın üyesi yapıyordu.

Makineyi *bireysel* üretim aracı olarak, "saltık birim" olarak ortadan kaldırma eğiliminde olan uygulayımbilimsel değişim Marxist "anamalın örgensel bileşimi" düşüncesini ve bununla artı-değerin yaratılması kuramını geçersiz kılıyor görünmektedir. Marx'a göre, makine hiçbir zaman değer yaratmaz ama yalnızca kendi değerini ürüne aktarır: artı-değer dirimli emeğin sömürülmesinin sonucu olarak kalmaktadır. Makine insan işgücünün cisimselleşmesidir, ve onunla, geçmiş emek (ölü emek) kendini saklamakta ve dirimli emeği belirlemektedir. Şimdi özedimlileşme ölü ve dirimli emek arasındaki ilişkiyi nitel olarak değiştiriyor görünmektedir; üretkenliğin "bireysel verim tarafından değil ama makineler tarafından" belirlendiği noktaya doğru yönelmektedir.[14] Dahası, bireysel verimin ölçülmesinin kendisi olanaksızlaşmaktadır:

"Özedimlileşme en tam anlamında gerçekte çalışma ölçüsünün *sonu* demektir. ... Özedimlileşme ile, tek bir insanın verimini ölçemezsi-

[13]"saltık bir birlik [değil] ama yalnızca iki yönde açık bir bireyselleşmiş uygulayımsal olgusallıktır: uygulayımsal bütündeki öğeler ile ilişki yönünde, ve bireyler arasındaki ilişki yönünde." Gilbert Simondon, *a.g.y.*, s. 146.

[14]Serge Mallet, *Arguments*'de, no. 12-13, (Paris 1958), s. 18.

niz; şimdi yalnızca donatım kullanımını ölçmeniz gerekmektedir. Eğer bu bir tür kavram olarak genelleştirilirse ... bundan böyle örneğin bir insana parça başına ödeme yapmak ya da saat başına ödeme yapmak için hiçbir neden yoktur," daha açık bir deyişle, artık maaşların ve ücretlerin "ikili ödeme dizgesini" sürdürmek için hiçbir neden yoktur."[15]

Daniel Bell, bu raporun yazarı, daha ileri gitmektedir; bu uygulayımbilimsel değişimi işleyimselleşmenin tarihsel dizgesinin kendisine bağlamaktadır:

"... işleyimselleşmenin [anlamı] fabrikaların ortaya çıkışıyla doğmuş değildir, o *"çalışmanın ölçülmesinden* doğmuştur. Ancak çalışma ölçülebildiği zaman, işe bir adam bağlayabildiğiniz zaman, sırtına bir koşum takımı yükleyebildiğiniz, ve verimini tek tek parçalar terimlerinde ölçüp ona parça ya da saat başına ödeme yapabildiğiniz zaman, ancak o zamandır ki çağdaş işleyimselleşme önünüzde durmaktadır."[16]

Bu uygulayımbilimsel değişimlerde tehlikede olan şey bir ödeme dizgesinden, işçinin başka sınıflarla ilişkisinden, ve çalışmanın örgütlenmesinden çok daha ötesidir. Tehlikede olan şey uygulayımsal ilerlemenin işleyimselleşmenin gelişmesine olanak sağlamış olan kurumların kendileri ile bağdaşabilirliğidir.

(3) Çalışmanın ırasında ve üretim araçlarındaki bu değişimler emekçinin tutum ve bilincini değiştirmektedirler, ki bu da geniş olarak tartışılan bir olguda, emekçi sınıfın anamalcı toplum ile "toplumsal ve ekinsel bütünleşmesi" olgusunda açığa çıkmaktadır. Bu yalnızca bilinçteki bir değişim midir? Marxistler tarafından sık sık verilen olumlu yanıt tuhaf bir biçimde tutarsız görünmektedir. Bilinçte böylesine temel bir değişim "toplumsal varoluş"ta karşılık düşen bir değişim kabul edilmeksizin anlaşılabilir midir? İdeolojiye yüksek bir düzeyde bağımsızlık verilse bile, bu değişimi üretici aygıtın dönüşümüne bağlayan bağlar böyle bir yorumun karşısında durmaktadırlar. Gereksinimlerde ve özlemlerde, yaşam ölçününde, boş zaman etkinliklerinde, politikada benzeşme *fabrikanın* kendisindeki, özdeksel üretim sürecindeki bir bütünleşmeden türemektedir.

[15] *Automation and Major Technological Change*, s.8.

[16] *A.g.y.*

"Gönüllü bütünleşme"den (Serge Mallet) ironik olandan başka bir anlamda söz edilip edilemeyeceği hiç kuşkusuz sorgulanabilir birşeydir. Şimdiki durumda, özedimlileşmenin olumsuz özellikleri başattırlar: hızlandırma, uygulayımbilimsel işsizlik, işletmecilik konumunun güçlendirilmesi, işçiler payına artan güçsüzlük ve çekilme. İşletmeciliğin mühendisleri ve üniversite bitirenleri yeğlemesine bağlı olarak, yükselme için şanslar azalmaktadır.[17] Bununla birlikte, başka eğilimler söz konusudur. Çalışma sürecinde makineleşmiş bir topluluğu oluşturmaya katkıda bulunan aynı uygulayımbilimsel örgütleniş ayrıca daha büyük bir karşılıklı bağımlılık yaratmaktadır ki,[18] bu da işçiyi fabrika ile bütünleştirmektedir. "Üretim sorunlarının çözümünü paylaşmak için" işçiler payına bir "sabırsızlık"tan, "kendi beyinlerini açıkça uygulayımbilim alanına düşen uygulayım ve üretim sorunlarına etkin bir biçimde uygulamak için duyulan bir istek"ten söz edilmektedir.[19] Uygulayımbilimsel olarak kimi en ileri kuruluşlarda, işçiler giderek kuruluşa yönelik içten bir ilgi bile göstermektedirler—anamalcı kuruluşa "işçilerin katılması"nın çok sık gözlenen bir sonucu. Fransa'da Ambès'deki büyük ölçüde Amerikanlaştırılmış Caltex rafinerilerine ilişkin kışkırtıcı bir betimleme bu eğilimin ırasını göstermeye yardım edebilir. Fabrikanın işçileri onları kuruluşa bağlayan bağların bilincindedirler:

Liens professionnels, liens sociaux, liens matériels: le métier appris-dans la raffinerie, l'habitude des rapports de production qui s'y sont établis, les multiples avantages sociaux qui, en cas de mort subite, de maladie grave, d'incapacité de travail, de vieillesse enfin, lui sont assurés par sa seule appartenance à la firme, prolongeant au-del de là période productive de leur vie la sûreté des lendemains. Ainsi, la notion de ce cotrat vivant et indestructible avec la 'Caltex' les amène à se préoccuper, avec une attention et une lucidité inattendue, de la gestion financière de l'entreprise. Les délégués aux Comités d'entrepise épluchent la comptabilité de la société avec le soin jaloux

[17]Charles R. Walker, *a.g.y.* s. 97 vs. Bkz. ayrıca Ely Chinoy, *Automobile Workers and the American Dream*, (Garden City: Doubleday, 1955)

[18]Floyd C. Mann ve L. Richard Haffman, *Automation and the Worker. A Study of Social Change in Power Plants* (New York, Henry Holt: 1960), s. 189.

[19]Charles R. Walker, *a.g.y.*, s. 213 vs.

qu'y accorderaient des actionnaires consciencieux. La direction de la Caltex peut certes se frotter les mains lorsque les syndicats acceptent de surseoir à leurs revendications de salaires en présence des besoins d'investissements nouveaux. Mais elle commence à manifester les plus 'légitimes' inquiétudes lorsque, prenant au mot les bilans truqués de la filiale française, ils s'inquiètent des marchés 'désavantageux' passés par celles-ci et poussent l'audace jusqu'à contester les prix de revient et suggérer des propositions économiques![20]

(4) Yeni uygulayımbilimsel çalışma-dünyası böylece işçi sınıfının olumsuz konumunun bir zayıflamasını getirmektedir: işçi sınıfı bundan böyle yerleşik topluma karşı diri bir çelişki olarak görünmemektedir. Bu eğilim çitin öte yanında üretimin uygulayımbilimsel örgütlenişinin etkisi tarafından güçlendirilmektedir: işletmecilikte ve yönlendirmede. Egemenlik yönetime

[20]"Mesleksel, toplumsal, özdeksel halkalar: rafineride kazanmış oldukları beceri, orada yerleşmiş belli üretim ilişkilerine alışmış olmaları olgusu; beklenmedik ölüm, ağır hastalık, çalışma yeteneğini yitirme, ve son olarak yaşlılık durumlarında salt firmaya ait oldukları için güvenebilecekleri ve güvenliklerini yaşamlarının üretken dönemlerinin ötesine genişleten çeşitli toplumsal haklar. Böylece, Caltex ile yaşayan ve yokedilemez bir sözleşme düşüncesi onları firmanın mali yönetimi konusunda beklenmedik bir dikkat ve açıklıkla düşünmeye yöneltiyor. "Comites d'entrepise" delegeleri şirketin hesaplarını dürüst hissedarların gösterecekleri aynı kıskanç özenle inceliyor ve tartışıyorlar. Caltex yönetim kurulu, yeni yatırımlar için gereksinim nedeniyle sendikalar maaş istemlerini geri çektikleri zaman hiç kuşkusuz sevinçle ellerini oğuşturabilmektedir. Ama delegeler şirketin Fransız dallarının düzmece mali hesaplarını ciddi olarak ele aldıkları ve bu dallar tarafından yapılan yarar sağlamayan iş anlaşmaları konusunda kaygılarını göstererek üretim giderlerine karşı çıkıp tasarruf önlemleri önerecek denli ileri gittikleri zaman artık yönetimdekiler "haklı" endişe belirtileri göstermeye başlamaktadırlar." Serge Mallet, La Salaire de la technique, *La Nef*'de, no. 25, Paris 1959, s. 40.

Birleşik Devletler'deki bütünleşme eğilimi konusunda United Automobile Workers'ın bir sendika önderinden şaşırtıcı bir demeç: "Sık sık ... sendika salonlarından birinde toplanıp işçilerin getirdikleri yakınmalar ve bunlar konusunda neler yapacağımızı konuşurduk. Ertesi gün yönetmenlerle bir toplantı ayarladığım zaman, sorun daha şimdiden düzeltilmiş oluyor ve sendika yakınma nedenini gidermiş olmaktan gelen etkililiği kazanamıyordu. Bu bir bağlılık kavgasına dönüştü ... Uğruna döğüştüğümüz herşeyi şirket şimdi işçilere kendisi veriyor. İşçinin istediği ama işverenin ona vermek istemediği başka şeyler bulmamız gerekiyor ... Araştırıyoruz. Araştırıyoruz." *Labor Looks at Labor, A Conversation*, (Santa Barbara: Center for the Study of Democratic Institutions, 1963), s. 16. vs.

değişmektedir.[21] Anamalcı patronlar ve mal iyeleri sorumlu etkenler olarak kimliklerini yitirmekte ve bir şirket makinesindeki bürokratların işlevini üstlenmektedirler. Bireysel kuruluşun çok ötesine bilimsel laboratuvara ve araştırma kurumuna, ulusal hükümet ve ulusal amaca dek genleşen yürütme ve işletme kurullarının geniş hiyerarşisi içersinde, sömürünün elle tutulabilir kaynağı nesnel ussallık görünüşünün arkasında yitmektedir. Nefret ve düşkırıklığı belirli hedeflerinden yoksun bırakılmakta, ve uygulayımbilimsel perde eşitsizlik ve köleleştirmenin yeniden-üretilişini gizlemektedir.[22] Uygulayımbilimsel ilerlemeyi aracı olarak eşliğine alan özgürsüzlük—insanın kendi üretici aygıtına boyun eğmesi anlamında—bir özgürlükler ve konforlar çokluğu biçiminde sürdürülmekte ve yeğinleştirilmektedir. Yeni olan özellik bu usdışı kuruluştaki ezici ussallıktır, ve bireylerin içgüdüsel dürtü ve özlemlerini şekillendiren ve yanlış ve gerçek bilinç arasındaki ayırımı bulanıklaştıran ön-koşullandırmanın derinliğidir. Çünkü gerçekte, ne fiziksel denetimlerden (açlık, kişisel bağımlılık, zor) çok yönetsel denetimlerin kullanılması, ne ağır işin ırasındaki değişim, ne mesleksel sınıfların benzeşmeleri, ne de tüketim alanındaki eşitleşme yaşam ve ölüm üzerine, kişisel ve ulusal güvenlik üzerine kararların bireylerin hiçbir denetimde bulunamadıkları yerlerde alınmakta oldukları olgusunu dengeleyebilmektedir. Gelişmiş işleyim uygarlığının köleleri yüceltilmiş kölelerdir, ama kölelerdirler, çünkü köleliğin belirlenişi

"pas par l'obéissance, ni par la rudesse des labeurs, mais par le statud'instrument et la réduction de l'homme à l'état de chose."[23]

[21]"İşletmecilik devrimi"in ideolojisini kınamak henüz zorunlu mudur? Anamalcı üretim özel anaparanın özel kazanç ve artı değeri ele geçirme gibi bir amaçla yatırımı yoluyla ilerler, ve anapara insanın insana egemenliği için toplumsal bir araçtır. Bu sürecin özsel özellikleri hisse senetli holdinglerin yayılması, mülkiyetin işletmecilikten ayrılması vb. gibi olgularla hiçbir yolda değişmiş olmamaktadır.

[22]Bkz. s. 8.

[23]"ne boyun eğdirme tarafından ne de emeğin sertliği tarafından ama salt bir araç olma konumu ve insanın bir şey durumuna indirgenmesi tarafındandır."François Perroux, *La Coexistence pacifique*, (Paris: Presses Universitaires, 1958), cilt III, s. 600.

Bu köleliğin arı biçimidir: bir araç olarak, bir şey olarak varolmak. Ve bu varoluş kipi, eğer şey canlı ise ve özdeksel ve anlıksal besinini seçiyorsa, eğer bir-şey-olmasını duyumsamıyorsa, eğer güzel, temiz, devimli bir şeyse, ortadan kaldırılmış olmamaktadır. Evrik olarak, şeyleşme uygulayımbilimsel biçimi nedeniyle bütüncülcü olma eğilimine girerken, örgütleyicilerin ve yöneticilerin kendileri örgütlemekte ve yönetmekte oldukları makinelere artan bir biçimde bağımlı olmaktadırlar. Ve bu karşılıklı bağımlılık bundan böyle Efendi ve Köle arasındaki eytişimsel ilişki değildir—bir ilişki ki karşılıklı tanınma için savaşımda kırılmıştır; tersine, bu bağımlılık hem Efendiyi hem de Köleyi kuşatan bir kısır döngüdür. Uygulayımcılar yönetmekte midirler, ya da yönetimleri onlara plancıları ve yürütücüleri olarak güvenen başkalarının yönetimi midir?

"... bugünün yüksek düzeyde uygulayımbilimsel olan silahlanma yarışının baskıları belirleyici kararlarda bulunma önceliğini ve gücünü sorumlu hükümet memurlarının ellerinden almış ve geniş işleyimsel imparatorluklar tarafından kullanılan ve işverenlerinin çıkarları için sorumlulukla yüklenmiş uygulayımcıların, plancıların ve bilim adamlarının ellerine bırakmıştır. Yeni silah dizgelerini tasarlamak ve orduyu ülkenin olduğu gibi onların askerlik mesleklerinin de geleceğinin yaratmış oldukları şeylerin satın alınması üzerine dayandığına inandırmak onların işidir."[24]

Üretici kuruluşlar ayakta kalabilme ve büyüme için ordu üzerine dayanırlarken, ordu ise "yalnızca silahları için değil, ama ayrıca ne tür silahlara gereksinim duyduğunun, bunların ne kadar tutacağının, onları elde etmenin ne kadar süreceğinin bilgisi için de" şirketlere dayanmaktadır.[25] Gerçekten de, bir kısır döngü kendi önceden-saptanmış yönünde kendiliğinden genleşen ve kendini sürdüren, yaratmakta ve aynı zamanda sınırlamakta olduğu artan gereksinimleri tarafından güdülen bir toplumun uygun bir imgesi olarak görünmektedir.

[24]Stewart Meacham, *Labor and the Cold War* (American Friends Service Committee, Philadelphia 1959), s. 9.

[25]*A.g.y.*

Sınırlamanın Getirebilecekleri

Bu büyümekte olan üretkenlik ve baskı zincirinin kırılabileceği konusunda bir beklenti var mıdır? Bir yanıt çağdaş gelişmeleri geleceğe yansıtan, göreli olarak olağan bir evrimi varsayan, eş deyişle bir nükleer savaşın oldukça ağır olanağını gözardı eden bir girişimi gerektirecektir. Bu varsayım üzerine, Düşman "sürekli" kalacaktır—eş deyişle, ortaklaşacılık anamalcılık ile birarada varolmayı sürdürecektir. Aynı zamanda, anamalcılık nüfusun artan bir bölümü için yaşam ölçününü sürdürme ve giderek yükseltme yeteneğini sürdürecektir—yoketme araçlarının yeğinleşmiş üretimine ve kaynak ve yetilerin yöntemsel savurganlığına karşın ve bunlar yoluyla. Bu yetenek kendini iki Dünya Savaşına ve faşist dizgeler tarafından getirilmiş olan ölçüsüz bedensel ve anlıksal gerilemeye karşın ve onlar yoluyla ileri sürmüştür.

Bu yeteneğin özdeksel temeli şu sıralayacaklarımız nedeniyle varlığını sürdürecektir:

(a) emeğin artmakta olan üretkenliği (uygulayımbilimsel ilerleme);
(b) temelde yatan nüfusun doğum oranında yükseliş;
(c) sürekli savunma ekonomisi;
(d) anamalcı ülkelerin ekonomik-politik bütünleşmeleri, ve az gelişmiş alanlarla ilişkilerinin kurulması.

Ama toplumun üretici yetenekleri ve bunların yokedici ve ezici kullanımları arasında süregelen çatışma, aygıtın gereksinimlerini nüfusa dayatmak için—aşırı sığadan kurtulabilmek için, kârlı olarak satılmaları gereken malları satın alma gereksinimini ve bunların üretim ve geliştirilmelerinde çalışma isteğini yaratmak için—yeğinleşmiş çabaları gerektirecektir. Dizge böylece hem bütünsel yönetime hem de kamusal ve özel işletmeciliğin bu yönetim üzerine bütünsel bağımlılığına doğru yönelmekte, büyük kamusal ve özel şirketlerin çıkarları ile bunların müşteri ve hizmetçilerinin çıkarları arasında önceden-saptanmış uyumu güçlendirmektedir. Ne bölümsel ulusallaştırma ne de emeğin işletmeciliğe ve kâra genişletilmiş katılımı kendi başlarına

bu egemenlik dizgesini değiştirebilecektir—emeğin kendisi bunun desteği ve onaylayıcı gücü olarak kaldığı sürece.

Merkezkaç eğilimler vardır, içerden ve dışardan. Bunlardan biri uygulayımsal ilerlemenin kendisine özünlüdür, eş deyişle, *özedimlileşme*. İleri sürmüştüm ki, genleşen özedimlileşme makineleşmenin nicel bir büyümesinden daha çoğudur—temel üretici güçlerin ırasında bir değişimdir.[26] Öyle görünmektedir ki uygulayımsal olanağın sınırlarına dek özedimlileşme üretim sürecinde insan emek gücünün özel sömürüsü üzerine kurulu bir toplumla bağdaşmazdır. Özedimlileşmenin bir olgusallık olmasından neredeyse bir yüzyıl önce, Marx onun patlayıcı imlemlerini önceden görüyordu:

> Büyük-ölçek işleyimin gelişmesi ölçüsünde ..., edimsel varsıllığın yaratılması emek zamanından ve harcanan emek niceliğinden çok emek zamanı süresince devime getirilen araçların [*Agentien*] gücüne dayanmaktadır ... ve bunların güçlü etkililikleri ise üretimlerinin gerektirdiği dolaysız emek zamanı ile hiçbir biçimde orantılı değildir; bu dahaçok bilimin genel durumuna ve uygulayımbilimsel ilerleme düzeyine ya da bu bilimin üretime uygulanmasına bağlıdır. ... Emek o zaman bundan böyle üretim sürecinde kapanmış olarak görünmemekte, ve insanın kendisi üretim sürecinde gözetimci ve düzenleyici [*Wachter und Regulator*] olarak davranmaktadır. ... Üretim sürecinin başlıca aracı olmak yerine onun yanında durmaktadır. Bu dönüşümde, üretim ve varsıllığın büyük sütunu olarak görünen şey bundan böyle insanın kendisi tarafından yerine getirilen dolaysız emek değildir, ne de emeğinin zamanıdır: tersine, bu kendi öz evrensel üretken-gücünün [*Produktivkraft*] kazanılması, e.d. toplumsal varoluşu yoluyla doğa üzerindeki bilgisi ve efendiliği—tek sözcükle, toplumsal bireyin gelişimidir [*des gesellschaftlichen Individuums*]. *Bir başka insanın emek zamanının çalınması, ki toplumsal varsıllık bugün henüz bunun üzerine dayanmaktadır*, o zaman büyük-ölçek işleyimin kendi yaratmış olduğu yeni temelle karşılaştırıldığında sefil bir temel olarak görünmektedir. Dolaysız biçimi içindeki emek varsıllığın büyük kaynağı olmaya son verir vermez, emek zamanı da varsıllığın ölçüsü olmaya son verecektir ve son vermelidir, ve değişim değeri kullanım değerinin ölçüsü olmaya son vermek zorundadır. *Kitlenin artı emeği* böylece toplumsal varsıllığın [*des allgemeinen Reichtums*] gelişimi için koşul olmaya son

[26]Bkz. s. 24.

verirken, bir azınlığın tembelliği de insanın evrensel anlıksal yetilerinin gelişimi için bir koşul olarak ortadan kalkmıştır. Değişim değeri üzerine dayanan üretim kipi böylece çökmektedir ...[27]

Özedimlileşme gerçekten ileri işleyim toplumunun büyük katalizörü olarak görünmektedir. Nitel değişimin özdeksel temelinde patlayıcı ya da patlayıcı-olmayan bir katalizördür, nicelikten niteliğe dönüşün uygulayımsal aracıdır. Çünkü toplumsal özedimlileşme süreci işgücünün dönüşümünü, ya da daha doğrusu tözsel dönüşümünü anlatmaktadır, öyle ki işgücü bireyden ayrılarak bağımsız üretici bir nesne ve böylece bir öznenin kendisi olmaktadır.

Özedimlileşme, bir kez *genel* özdeksel üretim süreci olur olmaz, bütün toplumu devrimcileştirecektir. İnsan işgücünün şeyleşmesi, eksiksizlik noktasına dek sürüldüğünde, bireyi makinelere bağlayan zinciri, onun kendi emeğinin onu köleleştirmesine yol açan düzeneği kırarak şeyleşmiş biçimi parçalayacaktır. Zorunluk alanında tam özedimlileşme özgür zaman boyutunu açacaktır—bir boyut ki, orada insanın özel *ve* toplumsal varoluşu kendisini oluşturacaktır. Bu yeni bir uygarlığa doğru tarihsel aşkınlık olacaktır.

İleri anamalcılığın şimdiki evresinde, örgütlü emek dengeleyici iş alanları açılmaksızın özedimlileşmeye haklı olarak karşı çıkmaktadır. Özdeksel üretimde insan işgücünün geniş kapsamlı bir kullanımında diretmekte, ve böylece uygulayımsal ilerlemeye karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte, böyle yapmakla, anamalın daha etkili kullanımına da karşı çıkıyor olmaktadır; emeğin üretkenliğini arttırmaya yönelik yeğinleşmiş çabaları engellemektedir. Başka bir deyişle, özedimlileşmenin sürekli durduruluşu anamalın ulusal ve uluslararası yarışmacı konumunu zayıflatabilir, uzun-erimli bir ekonomik çöküntüye neden olabilir, ve sonuç olarak sınıf çıkarları çatışmasını yeniden etkinleştirebilir.

Bu olanak anamalcılık ve ortaklaşacılık arasındaki yarışma askeri alandan toplumsal ve ekonomik alana kaydıkça daha gerçekçi olmaktadır. Bütünsel yönetimin gücü ile, belli bir

[27]Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der Politische Ökonomie* (Berlin: Dietz Verlag, 1953), s. 592 vs. Bkz. ayrıca s. 596.

uygulayımsal düzeye erişilir erişilmez özedimlileşme Sovyet dizgesinde daha büyük bir hızla ilerleyebilir. Kendi yarışmacı uluslararası konumuna bu gözdağı Batı dünyasını üretim sürecinin ussallaşmasını ivmelendirmeye zorlayacaktır. Böyle bir ussallaştırma emek yanından sert bir direnişle karşılaşmakta, ama bu politik köktencileşmenin eşlik etmediği bir direniş olmaktadır. En azından Birleşik Devletler'de, emeğin önderliği amaç ve araçlarında ulus ve küme çıkarlarına ortak bir çerçevenin ötesine gitmemektedir—küme çıkarları ulus çıkarlarına bağlı olmak ya da boyun eğmek üzere. Bu merkezkaç kuvvetler bu çerçeve içerisinde henüz denetlenebilir bir durumdadırlar.

Burada da üretken süreçte insan işgücünün düşmekte olan oranı karşıtçılığın politik gücünde bir düşüş demektir. Bu süreçte beyaz-yakalı öğenin artan ağırlığı göz önünde tutulursa, politik köktencileşmeye beyaz-yakalı kümeler arasında bağımsız bir politik bilinç ve eylemin doğuşunun eşlik etmesi gerekecektir—ileri işleyim toplumunda pek olacak gibi görünmeyen bir gelişim. Büyümekte olan beyaz-yakalı öğeyi işleyimci sendikalarda örgütlemek için yeğinleşmiş dürtü,[28] eğer herhangi bir biçimde başarılı olacaksa, bu kümelerin sendikal bilinçlerinde bir gelişmede sonuçlanabilir, ama politik açıdan köktenci bir bilinç kazanmalarında değil.

"Politik olarak, işçi sendikalarında daha çok beyaz-yakalı işçinin bulunması özgürlüğün ve emeğin sözcülerine 'emeğin çıkarlarını' bir bütün olarak topluluğun çıkarları ile özdeşleştirmek için daha gerçekçi bir şans verecektir. Bir baskı kümesi olarak emeğin kitle temeli daha öte genişleyecek, ve işçi sözcüleri kaçınılmaz olarak ulusal politik ekonomi üzerine daha uzak-erimli pazarlıklara katılmış olacaklardır."[29]

Bu koşullar altında, merkezkaç eğilimlerin en az dirençli bir sınırlanmalarının geleceği birincil olarak çıkar kümelerinin kendilerini ve ekonomilerini Gönenç Devletinin gereklerine

[28]*Automation and Major Technological Change*, s. 11 vs.

[29]C. Wright Mills, *White Collar* (New York: Oxford University Press, 1956), s. 319 vs.

uyarlama yeteneklerine bağımlıdır. Geniş ölçüde artmış hükümet harcaması ve yönlendirmesi, ulusal ve uluslararası bir alanda planlama, genişletilmiş bir dış yardım izlencesi, kapsamlı toplumsal güvenlik, büyük bir ölçekte kamusal çalışmalar, belki de giderek bölümsel ulusallaştırma bu gereklere aittirler.[30] İnanıyorum ki başat çıkarlar aşamalı ve duraksamalı olarak bu gerekleri kabul edecek ve öncelik haklarını daha etkili bir güce bırakacaklardır.

Şimdi işleyimsel uygarlığın öteki dizgesinde, Sovyet toplumunda toplumsal değişimin sınırlanmasının getirebileceklerine dönersek,[31] tartışma daha baştan ikili bir karşılaştırılamazlık olgusuyla yüz yüze gelmektedir: (a) zamansal olarak Sovyet toplumu, büyük kesimlerin henüz uygulayımbilim-öncesi evrede olmalarıyla, işleyimselleşmenin erken bir evresinde bulunmaktadır, ve (b) yapısal olarak, ekonomik ve politik kurumları özsel olarak ayrıdır (bütünsel ulusallaştırma, ve diktatörlük).

İki yan arasındaki karşılıklı bağıntı çözümlemenin güçlüklerini ağırlaştırmaktadır. Tarihsel gerilik Sovyet işleyimselleşmesini planlı savurganlık ve eskime olmaksızın, özel kârın çıkarları tarafından üretkenlik üzerine dayatılan kısıtlamalar olmaksızın, ve henüz karşılanmamış dirimsel gereksinimlerin askeri ve politik gereksinimlerin öncelik haklarından sonra ve belki de giderek bunlarla eş zamanlı olarak planlı bir yolda doyurulmaları ile ilerlemeye yalnızca yetenekli kılmakla kalmamakta ama zorlamaktadır.

İşleyimselleşmenin bu daha büyük ussallığı yalnızca tarihsel geriliğin özelliği ve üstünlüğü müdür? Bu ileri düzeye ulaşılır ulaşılmaz ortadan kalkacak bir ussallık mıdır? Öte yandan—ileri anamalcılık ile yarışmacı birarada-varoluşun koşulları altında—tüm kaynakların bütünsel gelişim ve denetimlerini

[30]Militan işçi devriminin güçlü katmanlarının henüz diri olduğu daha az gelişmiş ülkelerde (Fransa, İtalya) bunların güçleri yetkeci bir biçimde ivmelenen uygulayımbilimsel ve politik ussallaşmanın güçlerinin karşısına sürülmektedir. Uluslararası yarışmanın gerekleri hiç kuşkusuz bu ussallaşmayı güçlendirecek ve en ileri işleyimsel alanlardaki baskın eğilimlerin benimsenmesine ve bu eğilimlerle bağlaşmaya götürecektir.

[31]İzleyeceklerimiz için bkz. *Soviet Marxism* başlıklı çalışmam, (New York: Columbia University Press, 1958).

bir diktatörlük rejimi tarafından zorla dayatan bu aynı tarihsel gerilik midir? Ve, "yakalama ve geçme" hedefine ulaştıktan sonra, Sovyet toplumu o zaman bütüncülcü denetimleri nitel bir değişimin yer alabileceği bir noktaya dek özgürleştirmeye yetenekli olabilecek midir?

Tarihsel gerilikten uslamlama—ki buna göre kurtuluş yürürlükteki özdeksel ve anlıksal hamlık koşulları altında, kaçınılmaz olarak zorun ve yönetimin işi olmalıdır—yalnızca Sovyet Marxizminin değil, ama ayrıca Platon'dan Rousseau'ya "eğitsel diktatörlük" kuramcılarının da odak noktaları olmaktadır. Bu uslamlamayı gülünçleştirmek kolay ama çürütmek zordur, çünkü gerçek ve anlıklı öz-belirlenimi engellemeye hizmet eden (özdeksel ve anlıksal) koşulları çok fazla bir ikiyüzlülük olmaksızın tanıma üstünlüğünü taşımaktadır.

Dahası, uslamlama baskıcı özgürlük ideolojisinin maskesini düşürmektedir—bir ideoloji ki insan özgürlüğünün bir zahmet, yoksulluk ve aptallık yaşamında serpilebileceğini kabul etmektedir. Gerçekten de, toplum özgür bir toplum olabilmek için ilkin tüm üyeleri için özgürlüğün özdeksel ön-gereklerini yaratmalıdır; ilkin varsıllığı *yaratmalıdır* ki onu bireyin özgürce gelişen gereksinimlerine uygun olarak *dağıtabilsin*; ilkin kölelerini öğrenmeye ve görmeye ve düşünmeye yetenekli kılmalıdır ki neyin sürüp gitmekte olduğunu ve bunu değiştirebilmek için kendilerinin neler yapabileceklerini bilebilsinler. Ve, kölelerin köleler olarak varolmaya ve bu rolden hoşnut olmaya koşullandırılmış oldukları düzeye dek, kurtuluşları zorunlu olarak dışardan ve yukardan gelecek gibi görünmektedir. "Özgür olmaya," "nesneleri oldukları gibi, ve kimi zaman görünmeleri gerektiği gibi görmeye" zorlanmalıdırlar, onlara aramakta oldukları "iyi yol" gösterilmelidir.[32]

Ama tüm gerçekliğine karşın, uslamlama zamanın onurlandırdığı soruyu yanıtlayamamaktadır: eğiticileri kim eğitmektedir, ve "iyi"yi kavramış olduklarının kanıtı nerededir? Soru ulus için neyin iyi olduğu üzerine yazgısal önemdeki kararların seçilmiş temsilciler tarafından verildiği (ya da daha doğrusu

[32]Rousseau, *Toplumsal Sözleşme*, Kitap I, Bölüm VII; Kitap II, Bölüm VI.—Bkz. s. 6.

seçilmiş temsilciler tarafından onaylandığı) belli demokratik hükümet biçimlerine de eşit ölçüde uygulanabilir olduğu ileri sürülerek geçersiz kılınmış olmamaktadır—seçilme etkili ve özgürce benimsenen propaganda koşulları altında olmak üzere. Gene de, "eğitsel diktatörlük" için biricik olanaklı gerekçe (ki yeterince zayıftır!) kapsadığı korkunç riskin şimdi yetkeci toplumlar gibi özgürlükçü toplumların da üstlenmekte oldukları riskten daha korkunç, ve bedelinin daha yüksek olmayabileceğidir.

Bununla birlikte, kaba olguların ve ideolojinin diline karşı eytişimsel mantık diretmektedir ki, köleler özgür olmadan önce kurtuluşları için *özgür* olmalıdırlar, ve erek ona erişmenin araçlarında işlemsel olmalıdır. Marx'ın emekçi sınıfın kurtuluşu emekçi sınıfın kendisinin eylemi olmalıdır önermesi bunu *a priori* belirtmektedir. Toplumculuk devrimin ilk edimi ile olgusallık olmalı, çünkü devrimi yerine getirmiş olanların bilincinde ve eyleminde önceden bulunuyor olmalıdır.

Gerçekten, toplumcu kuruluşun bir "ilk evresi" vardır ki burada yeni toplum "henüz rahminden doğmakta olduğu eski toplumun doğum izleriyle damgalıdır,"[33] ama eski toplumdan yeni topluma nitel değişim bu evre başladığı zaman olmuştur. Marx'a göre, "ikinci evre" sözcük anlamıyla ilk evrede oluşmaktadır. Yeni üretim kipi tarafından yaratılan nitel olarak yeni yaşam kipi toplumcu devrim *sırasında* ortaya çıkar, ve bu devrim anamalcı dizgenin sonudur ve *sonundadır*. Toplumcu kuruluş devrimin ilk evresiyle başlamaktadır.

Aynı nedenle, "herkese çalışmasına göre"den "herkese gereksinimine göre"ye geçiş ilk evre tarafından belirlenmektedir—yalnızca uygulayımbilimsel ve özdeksel temelin yaratılması tarafından değil, ama ayrıca (ve bu belirleyicidir!) bunun yaratılış *kipi* tarafından. Üretim sürecinin"doğrudan üreticiler" tarafından denetlenmesinin özgür insanların tarihini insanın tarih-öncesinden ayırdeden gelişimi başlatması gerekmektedir. Bu öyle bir toplumdur ki onda üretkenliğin önceki nesneleri ilk kez insan bireyler olarak kendi öz insan gereksinimlerinin

[33]Marx, "Critique of the Gotha Programme," Marx ve Engels, *Selected Works*'de (Moskova: Foreign Language Publ. House, 198), cilt II, s. 23.

ve yetilerinin olgusallaşması için emeklerinin araçlarını tasarlamakta ve kullanmaktadırlar. Tarihte ilk kez, insanlar özgürlüklerini ve insanlıklarını sınırlayan zorunluk altında ve ona karşı özgürce ve ortaklaşa davranmaktadırlar. Öyleyse zorunluk tarafından dayatılan tüm baskı gerçekten öz-dayatımlı baskı olacaktır. Bu düşünceye karşıt olarak, günümüz ortaklaşacı toplumundaki gelişim ikinci evreye nitel değişimi geciktirmekte (ya da uluslararası durum tarafından geciktirmeye zorlanmakta), ve anamalcılıktan toplumculuğa geçiş, devrime karşın, henüz nicel bir değişim olarak görünmektedir. İnsanın kendi emeğinin araçları tarafından köleleştirilmesi yüksek bir düzeyde ussallaşmış ve geniş ölçüde etkili ve umut verici bir biçimde sürmektedir.

Düşmanlık içinde birarada-varoluş durumu Stalinci işleyimselleşmenin teröristik özelliklerini açıklayabilir, ama ayrıca uygulayımsal ilerlemeyi denetim aracı olarak sürdürme eğiliminde olan güçleri de devime geçirmiştir; araçlar ereğe zarar vermektedirler. Gene hiçbir nükleer savaşın ya da başka bir yıkımın gelişimini kesintiye uğratmayacağını varsayarsak, uygulayımsal ilerleme yaşam ölçününde sürekli artış için ve denetimlerin sürekli erkinleştirilmeleri için katkıda bulunacaktır. Ulusallaşmış ekonomi yapısal direnç olmaksızın[34] ve aynı zamanda çalışma saatlerini azaltıp yaşam konforlarını arttırarak emek ve anamalın üretkenliğinden en iyi yararlanımı sağlayabilir. Ve tüm bunları bütünsel yönetimin halk üzerindeki gücünü terk etmeksizin başarabilir. Uygulayımsal ilerleme ve bir de ulusallaştırmanın olumsuzlayıcı güçlerin "özedimli" özgürleşmelerini ortaya çıkaracağını ve olumsuzlayıcı güçleri salacağını varsaymak için hiçbir neden yoktur. Tersine, büyüyen üretici güçler ve köleleştirici örgütlenmeleri arasındaki çelişki—ki Stalin tarafından bile açıkça Sovyet Sosyalist gelişiminin bir özelliği olarak kabul edilmektedir[35]—keskinleştirilmekten çok köreltilecek gibi görünmektedir. Egemenlerin tüketim konusunda beklenenleri

[34]Özünlü ve denetlenebilir dirençler arasındaki ayrım için, bkz. *Soviet Marxism* başlıklı çalışmam, s. 109 vs.

[35]"*Economic Problems of Socialism in the U.S.S.R.*" (1952), *Current Soviet Policies*'de, (New York: F. A. Proger, 1953), s. 5, 11, 14.

yerine getirme yetenekleri arttıkça, altta yatan nüfus da çeşitli egemen bürokrasilere o denli sıkı sıkıya bağlanmış olacaktır.

Ama, Sovyet dizgesinde nitel değişimin durdurulması için bu olasılıklar ileri anamalcı toplumdakilere koşut olarak görünmekteyken, üretimin toplumcu temeli belirleyici bir ayrım getirmektedir. Sovyet dizgesinde, üretici sürecin örgütlenişi hiç kuşkusuz "doğrudan üreticileri" (emekçiler) üretim araçları üzerindeki denetimden ayırmakta ve böylece dizgenin asıl temelinde sınıf ayrımlarına zemin hazırlamaktadır. Bu ayrılma Bolşevik Devriminin kısa "kahramanlık dönemi"nden sonra politik karar ve erk tarafından yaratılmıştı, ve o günden bu yana sürdürülmüştür. Ve gene de üretici sürecin kendisinin motoru değildir; sürece anamal ve emek arasında üretim araçlarının özel mülkiyetinden türeyen bölünme denli bütünleşmiş değildir. Buna göre, egemen tabakaların kendileri üretken süreçten ayrılabilirdirler—eş deyişle, toplumun temel kurumlarını patlatmaksızın değiştirilebilirdirler.

"Geri üretim ilişkileri ve üretici güçlerin ırası" arasında işlemekte olan çelişkilerin patlama olmaksızın çözülebileceği, ve iki etmen arasındaki "uyuşum"un "aşamalı değişim" yoluyla olabileceği biçimindeki Sovyet-Marxist savındaki yarı-gerçek budur.[36] Gerçeğin öteki yarısı nicel değişimin henüz nitel değişime dönüşmesi gerektiği, bireyler üzerine yukarıdan oturan bağımsız güçler olarak Devletin, Partinin, Planın vb. yitişine dönüşmesi gerektiğidir. Bu değişim toplumun özdeksel temelini (ulusallaşmış üretim süreci) dokunulmamış olarak bırakması ölçüsünde *politik* bir devrime sınırlı olacaktır. Eğer insan varoluşunun temelinin kendisinde, eş deyişle zorunlu emek boyutunda öz-belirlenime götürebiliyorsa, tarihteki en köktenci ve en tam devrim olacaktır. Çalışma verimine bakılmaksızın yaşam zorunluklarının dağıtımı, çalışma zamanının bir enaza indirgenmesi, işlevlerin karşılıklı değiştirilebilirliğine doğru evrensel tüm-yanlı eğitim—bunlar öz-belirlenimin içeriği değil ama önkoşullarıdırlar. Bu ön-koşulların yaratılması henüz yukarıdan dayatılan yönetimin sonucu olabiliyor olsa da, yerleşmeleri bu yönetimin sonu demek olacaktır. Hiç kuşkusuz olgun

[36] *A.g.y.* s. 14. vs.

ve özgür bir işleyim toplumu işlevlerin eşitsizliğini getiren bir işbölümü üzerine bağımlı olmayı sürdürecektir. Böyle bir eşitsizlik gerçek toplumsal gereksinimler, uygulayımsal gerekler, ve bireyler arasındaki bedensel ve ansal ayrımlar tarafından zorunlu kılınmaktadır. Bununla birlikte, yürütme ve gözetme işlevleri bundan böyle kimi tikel çıkarlar için başkalarının yaşamını yönetme ayrıcalığını taşımayacaklardır. Böyle bir duruma geçiş, giderek bütünüyle ulusallaşmış ve planlanmış ekonomi temelinde bile, evrimci olmaktan çok devrimci bir süreçtir.

Varsayılabilir mi ki ortaklaşacı dizge, yerleşik biçimleri içinde, böyle bir geçişi olanaklı kılacak koşulları geliştirecektir (ya da daha doğrusu uluslararası yarışma nedeniyle geliştirmeye *zorlanacaktır*)? Bu varsayıma karşı güçlü uslamlamalar vardır. Kökleşmiş bürokrasinin sunacağı güçlü direnç vurgulanmaktadır—bir direnç ki *raison d'être*ünü bulduğu yer sözcüğün tam anlamıyla kurtuluşun ön koşulları için dürtüyü kışkırtan aynı zemindir, eş deyişle anamalcı dünya ile ölüm-kalım yarışması.

İnsan doğasındaki doğuştan bir "güç dürtüsü" kavramı bir yana atılabilir. Bu oldukça kuşkulu bir ruhbilimsel kavramdır ve toplumsal gelişmelerin çözümlemesi için büyük ölçüde yetersizdir. Soru ortaklaşacı bürokrasilerin bir kez olanaklı bir nitel değişim düzeyine ulaşılır ulaşılmaz ayrıcalıklı konumlarını terk edip etmeyecekleri değil, ama bu düzeye erişmeyi önleyip önleyemeyebilecekleri sorusudur. Bunu yapabilmek için, özdeksel ve anlıksal büyümeyi baskıcı denetimin henüz ussal ve kazançlı olduğu, altta yatan nüfusun henüz çalışmaya ve devletin ya da öteki yerleşik kurumların çıkarlarına bağlanabiliyor olduğu bir noktada durdurmaları gerekecektir. Yine, belirleyici etmen burada küresel birarada-varoluş durumu olarak görünmektedir ki, çoktandır iki karşıt toplumun *içsel* durumlarındaki bir etmen olmuştur. Uygulayımsal ilerlemenin sonuna dek kullanımı için, ve daha yüksek bir yaşam ölçünü zemininde sağkalma için gereksinim bürokrasi çevrelerinin direnişinden daha güçlü çıkabilir.

Geri ülkelerin yeni gelişimlerinin yalnızca ileri işleyim ülkelerinin gelecekteki durumlarını değiştirmekle kalmayacağı, ama ayrıca göreli olarak bağımsızlığını arttırabilecek bir "üçüncü

gücün" oluşumuna da götürebileceği biçimindeki sık sık duyulan görüş üzerine birkaç noktaya değinmek istiyorum. Önceki tartışmanın terimlerinde: eski sömürge ya da yeni-sömürge alanların anamalcılıktan ve günümüz ortaklaşacılığından özsel olarak ayrı bir işleyimselleşme yolunu kabul edebilecekleri doğrultusunda herhangi bir kanıt var mıdır? Bu alanların yerel ekin ve geleneklerinde böyle bir almaşığı belirtebilecek herhangi birşey var mıdır? Sözlerimi daha şimdiden işleyimselleşme sürecinde olan gerilik modellerine, eş deyişle işleyimselleşmenin bozulmamış bir ön- ve karşı-işleyimsel ekin ile birarada varolduğu ülkelere (Hindistan, Mısır) sınırlayacağım.

Bu ülkeler işleyimselleşme sürecine öz-güdümlü üretkenlik, etkililik, ve uygulayımbilimsel ussallık değerlerinde eğitilmemiş bir nüfusla girmektedirler. Başka bir deyişle, nüfusun henüz üretim araçlarından ayrılmış bir emek gücüne dönüştürülmüş olmayan geniş bir çoğunluğu ile. Bu koşullar işleyimselleşmenin ve özgürleşmenin yeni bir birleşmesinden yana mıdırlar—özsel olarak ayrı bir işleyimselleşme kipi ki, üretici aygıtı yalnızca altta yatan nüfusun dirimsel gereksinimleri ile değil, ama ayrıca varoluş için savaşımı barışçıllaştırma amacı ile de uyum içinde kuracaktır?

Bu geri alanlardaki işleyimselleşme bir vakum içersinde yer almamaktadır. Tarihsel bir durum içersinde olmaktadır ki burada birincil birikim için gereken toplumsal anamal büyük ölçüde dışardan, anamalcı ya da ortaklaşacı bloktan ya da her ikisinden elde edilmelidir. Dahası, bağımsız kalmanın *hızlı* işleyimselleşmeyi ve iki dev ile yarışmada en azından göreli bir özerkliği sağlama bağlayacak bir üretkenlik düzeyine erişmeyi gerektireceği konusunda yaygın bir sayıltı vardır.

Bu koşullar altında, az gelişmiş toplumların işleyim toplumlarına dönüşümü işleyimbilim-öncesi biçimleri olabildiğince hızlı bir yolda bir yana atmalıdır. Bu özellikle nüfusun en dirimsel gereksinimlerinin bile doyurulmaktan çok uzak olduğu, korkunç yaşam ölçününün her şeyden önce kütlesel nicelikleri, makineleştirilmiş ve ölçünleştirilmiş kitlesel üretim ve dağıtımı gerektirdiği ülkelerde böyledir. Ve bu aynı ülkelerde, ön-uygulayımbilimsel ve giderek ön-"kentsoylu" töre ve koşulların ölü

ağırlıkları böyle yukarıdan getirilen bir gelişmeye karşı güçlü bir direnç yaratmaktadır. Makine süreci (toplumsal süreç olarak) bir anonim güçler dizgesine boyun eğmeyi gerektirmektedir—bütünsel layikleşmeyi, ve kutsallıklarının yitişi henüz pek başlamamış olan değer ve kurumların yok edilmesini. Usa-uygun bir yolda düşünülebilir mi ki, iki büyük bütünsel uygulayımbilimsel yönetim dizgesinin etkisi altında, bu direncin çözülmesi özgürlükçü ve demokratik biçimlerde yürüyecektir? Düşünülebilir mi ki az gelişmiş ülkeler uygulayımbilim-öncesi toplumdan uygulayımbilim-*sonrası* topluma tarihsel sıçrayışı yapabilirler ve sonra denetim altındaki uygulayımbilimsel aygıt gerçek bir demokrasi için temeli sağlayabilir? Tersine, öyle görünmektedir ki bu ülkelerin tepeden inme gelişmeleri, özgürlükçü çağın başarımları üzerine dayanabilen ileri toplumlar tarafından geçilenden daha zorba ve daha katı bir bütünsel yönetim dönemini ortaya çıkaracaktır. Özetlersek: geri alanlar büyük bir olasılıkla ya yeni-sömürgeciliğin değişik biçimlerinden birine, ya da az çok teröristik bir birincil birikim dizgesine yenik düşeceklerdir.

Bununla birlikte, başka bir almaşık olanaklı görünmektedir.[37] Eğer işleyimselleşme ve uygulayımbilimin getirilişi geri ülkelerde yerel ve geleneksel yaşam ve emek kiplerinden güçlü bir dirençle karşılaşıyorsa—bir direnç ki daha iyi ve daha kolay bir yaşamın en ele gelir görünüşü karşısında bile terkedilmemektedir—bu uygulayımbilim öncesi geleneğin kendisi ilerlemenin ve işleyimselleşmenin kaynağı olamaz mı?

Böyle yerel bir ilerleme öyle bir planlı politika gerektirecektir ki, uygulayımbilimi geleneksel yaşam ve emek kipleri üzerine yukarıdan dayatmak yerine, bunları kendi öz zeminlerinde genişletecek ve geliştirecek, onları insanca bir varoluşun gelişimini sağlama bağlama yeteneğinden yoksun bırakmış ezici ve sömürücü güçleri (özdeksel ve dinsel) ortadan kaldıracaktır. Toplumsal devrim, tarım reformu, ve aşırı-nüfusun düşürülmesi öngerekler olacaklardır, ileri toplum modellerini izleyen işleyimselleşme değil. Yerel ilerleme doğal kaynakların, eğer onları

[37]Aşağıdakiler için bkz. Rene Dumont'un çok değerli kitapları, özellikle *Terres vivantes* (Paris: Plon, 1961.)

kökten kurutan bir talandan kurtarılmışlarsa, henüz yalnızca sağ kalabilmek için değil ama bir insan yaşamı için de yeterli oldukları alanlarda gerçekten olanaklı görünmektedir. Ve olmadıkları yerlerde, geleneksel biçimlerin çerçevesi içersinde kalınarak, aşamalı ve parçalı uygulayımbilim yardımıyla yeterli bir düzeye getirilemezler mi?

Eğer durum buysa, o zaman eski ve ileri işleyim toplumlarında varolmayan (ve orada hiçbir zaman varolmamış olan) koşullar egemen olacaklardır—eş deyişle, "doğrudan üreticilerin" kendileri kendi öz ilerlemelerini kendi öz emekleri ve boş zamanları ile yaratma ve hız ve yönünü belirleme şansını kazanacaklardır. Öz-belirlenim temelden ilerleyecek, ve zorunluklar için çalışma kendini doyum için çalışmaya doğru aşacaktır.

Ama bu soyut varsayımlar altında bile, öz-belirlenimin kaba sınırları tanınmalıdır. Ansal ve özdeksel sömürüyü ortadan kaldırarak yeni gelişim için öngerekleri yerleştirecek olan ilk devrimi kendiliğinden eylem olarak düşünmek oldukça güçtür. Dahası, yerel ilerleme bugün dünyayı şekillendirmekte olan iki büyük işleyimsel güç bloğunun politikasında bir değişimi öngerektirecektir—tüm biçimlerinde yeni-sömürgeciliğin terkedilmesini. Şimdilik, böyle bir değişim için hiçbir belirti yoktur.

Gönenç Devleti ve Savaş Devleti

Özetlersek: uygulayımbilimsel ussallığın politikası tarafından teklif edildiği biçimiyle değişimin durdurulmasının yaratacağı tablo Gönenç Devletinin yaratacağı tabloya bağımlıdır. Böyle bir devlet *yönetilen* yaşamın ölçününü yükseltme yeteneğinde görünmektedir ve bu yetenek tüm ileri işleyim toplumlarına özünlüdür, çünkü oralarda bir enaz dirence ayarlanmış uygulayımsal aygıt—ki bireylerin üzerlerinde ve üstlerindeki ayrı bir güç olarak kurulmuştur—işlev görmesi için üretkenliğin yeğinleşmiş gelişim ve genleşmesi üzerine bağımlıdır. Bu koşullar altında, özgürlüğün ve karşıtçılığın düşüşü bir ahlaksal ya da anlıksal bozulma ya da yozlaşma sorunu değildir. Tersine, artmakta olan bir mallar ve hizmetler niceliğinin üretim ve

dağıtımının uyuşum tutumunu ussal uygulayımbilimsel bir tutum yaptığı oranda, nesnel bir toplumsal süreçtir.

Bununla birlikte, tüm ussallığı ile, Gönenç Devleti bir özgürsüzlük devletidir, çünkü bütünsel yönetimi (a) "uygulayımsal olarak" yararlanılabilir özgür zamanın,[38] (b) dirimsel bireysel gereksinimler için "uygulayımsal olarak" yararlanılabilir mal ve hizmetlerin nicelik ve niteliğinin, (c) öz-belirlenim olanaklarını kavramaya ve olgusallaştırmaya yetenekli anlığın (bilinçli ve bilinçsiz) yöntemli bir kısıtlanışıdır.

Geç işleyimsel toplum asalak ve yabancılaşmış işlevler için gereksinimi azaltmaktan çok arttırmıştır (eğer birey için değilse de, bir bütün olarak toplum için). Tanıtma, kamu ilişkileri, öğreti aşılama, planlı eskime bundan böyle üretken olmayan ek masraflar olarak değil, ama tersine temel üretim masraflarının öğeleri olarak geçerlidirler. Etkili olabilmek için, toplumsal olarak zorunlu savurganlığın bu üretiminin sürekli olarak ussallaştırılması gerekmektedir—ileri uygulayımların ve bilimin aralıksız kullanımı. Buna göre, yükselen bir yaşam ölçünü, bir kez belli bir gerilik düzeyinin üstesinden gelindikten sonra, politik olarak denetlenen işleyim toplumunun neredeyse kaçınılmaz yan-ürünüdür. Emeğin artan üretkenliği artan bir artı-ürün yaratır ki, ister özel isterse özeksel iyelik ve dağıtım altında bulunsun, artan bir tüketime izin vermektedir—üretkenliğin artan türlülüğü bir yana. Olguların bu öbekleşmesi yürürlükte olduğu sürece, özgürlüğün kullanım-değeri düşmektedir; eğer yönetilen yaşam rahat ve üstelik "iyi" yaşam ise, öz-belirlenim üzerinde diretmek için hiçbir neden yoktur. Bu karşıtların birleşmesi için, tek-boyutlu politik davranış için ussal ve özdeksel zemindir. Bu zeminde, toplumun *içersindeki* aşkın politik güçler durdurulmakta, ve nitel değişim ancak *dışardan* bir değişim olarak olanaklı görünmektedir.

Soyut özgürlük düşünceleri uğruna Gönenç Devletinin yadsınması pek inandırıcı gelmemektedir. Önceleyen iki yüzyılın gerçek başarıları olan ekonomik ve politik özgürlüklerin yiti-

[38] "Özgür" zaman, "boş" zaman değil. İkincisi ileri işleyim toplumunda hızla artmaktadır, ama iş dünyası ve politika tarafından yönetildiği düzeye dek *özgür* değildir.

rilmesi yönetilen yaşamı güvenilir ve rahat kılmaya yetenekli bir durumda önemsiz bir zarar olarak görünebilir.[39] Eğer bireyler onlara yönetim tarafından teslim edilen mal ve hizmetlerle mutluluk noktasına dek doyum buluyorlarsa, niçin değişik mal ve hizmetlerin değişik bir üretimi için değişik kurumlar üzerinde diretmeleri gereksin? Ve eğer bireyler doyum verici şeyler düşünceleri, duyguları, özlemleri de kapsayacakları bir yolda önceden koşullandırılmış iseler, niçin kendileri için düşünmeyi, duyumsamayı ve imgelemeyi dilemeleri gereksin? Gerçekten, sunulan özdeksel ve ansal metalar kötü, savurganlık yaratıcı, işe yaramaz şeyler olabilirler—ama *Geist* ve bilgi gereksinimlerin doyumuna karşı etkili kanıtlar değildirler.

Gönenç Devletinin erkinlikçilik ve tutuculuk ("yeni-" öneki olsun ya da olmasın) terimlerinde eleştirisi, geçerli olabilmesi için, Gönenç Devleti tarafından aşılmış olan koşulların kendilerinin varoluşu üzerine dayanmaktadır—eş deyişle, düşük bir toplumsal varsıllık ve uygulayımbilim düzeyi üzerine. Bu eleştirinin uğursuz yanları askeri savunma hizmetlerinden başka hizmetler için kapsamlı toplumsal yasamaya ve yeterli hükümet harcamalarına karşı kavgada kendini göstermektedir.

Gönenç Devletinin ezici yeteneklerinin kınanması böylece toplumun Gönenç Devletinden *önceki* ezici yeteneklerini korumaya hizmet etmektedir. Anamalcılığın en ileri evresinde, bu toplum boyun eğdirilmiş bir çoğulculuk dizgesidir ki, yarışmacı kurumların bütünün birey üzerindeki gücünü sağlamlaştırmada birbirleriyle anlaşmalarına olanak vermektedir. Gene de, yönetilen birey için, çoğulcu yönetim bütünsel yönetimden çok daha iyidir. Bir kurum onu başkasına karşı koruyabilmektedir; bir örgüt bir başkasının etkisini hafifletebilmektedir; kaçınma ve düzeltme olanakları hesaplanabilmektedir. Yasanın yönetimi, ne denli kısıtlanmış olursa olsun, henüz yasa üzerindeki ya da yasasız yönetimden sınırsız ölçüde daha güvenliklidir.

Bununla birlikte, yürürlükte olan eğilimler karşısında, acaba bu çoğulculuk biçimi çoğulculuğun yokedilişini ivmelendirmiyor mu sorusu yükseltilmelidir. İleri işleyim toplumu gerçekten

[39]Bkz. s. 2.

de bir karşılıklı dengeleyici güçler dizgesidir. Ama bu güçler birbirlerini daha yüksek bir birleşmede ortadan kaldırmaktadırlar—yerleşik konumu savunma ve genişletme, tarihsel almaşıklara karşı savaşma, nitel değişimi durdurma gibi ortak çıkarlarda. Birbirlerini karşılıklı dengeleyen güçler bütüne karşı duranları kapsamazlar.[40] Bütünü dışardan olduğu gibi içerden de olumsuzlamaya karşı bağışık kılma eğilimindedirler; dış politikada sınırlama iç politikada sınırlamanın bir genleşmesi olarak görünmektedir.

Çoğulculuğun olgusallığı ideolojik, aldatıcı olmaktadır. Denetlemeyi ve eşgüdümü indirgemekten çok genişletiyor, yazgısal önemdeki bütünleşmeyi önlemekten çok geliştiriyor görünmektedir. Özgür kurumlar Düşmanı dizgenin *içersindeki* öldürücü bir güç yapmada yetkeci kurumlarla yarışmaktadırlar. Ve bu öldürücü güç savunma "kesimi"nin büyüklük ve ekonomik etkisi nedeniyle değil, ama bir bütün olarak toplumun bir savunma toplumu olması olgusu nedeniyle büyümeyi ve girişimciliği uyarmaktadır. Çünkü Düşman süreklidir. Olağanüstü durum içersinde değil ama işlerin olağan durumu içersindedir. Savaşta olduğu denli barışta da gözdağı vermektedir (ve belki de savaşta olduğundan daha çok); böylece bağlılaştırıcı bir güç olarak dizgenin içersine eklemlenmektedir.

Ne büyümekte olan üretkenlik ne de yüksek yaşam ölçünü dışardan gelen gözdağına bağlıdırlar; oysa toplumsal değişimin durdurulması ve köleliğin sürdürülmesi için kullanımları bağlıdır. Düşman tüm yapmanın ve yıkmanın ortak paydasıdır. Ve Düşman edimsel ortaklaşacılık ya da edimsel anamalcılık ile özdeş değildir—iki durumda da, gerçek kurtuluş hayaletidir.

Bir kez daha: bütünün deliliği tikel delilikleri bağışlamakta ve insanlığa karşı suçları ussal bir girişime çevirmektedir. İnsanlar, kamusal ve özel yetkeler tarafından uygun bir biçimde uyarılarak, kendilerini bütünsel bir seferberlik yaşamı için hazırladıkları zaman, yanlızca varolan Düşman nedeniyle değil,

[40]Galbriath'ın ideolojik kavramının eleştirel ve gerçekçi bir değerlendirmesi için bkz. Earl Latham, "The Body Politic of the Corporation," E.S. Mason'un *The Corporation in Modern Society*'sinde (Cambridge: Harvard University Press, 1959), s. 223, 235-6.

ama ayrıca işleyim ve eğlence alanlarındaki yatırım ve iş bulma olanakları nedeniyle de anlayışlı olmaktadırlar. En delice hesaplamalar bile ussaldır: beş milyon insanın yokedilmesi on milyonun, yirmi milyonun yokedilmesine yeğlenebilirdir vb. Savunmasını bu tür hesaplamalarla aklayan bir uygarlığın kendi öz sonunu bildirmekte olduğunu ileri sürmek boşunadır.

Bu koşullar altında, varolan özgürlükler ve kaçış yolları bile örgütlü bütünde kendi yerlerini bulmaktadırlar. Düzene sokulmuş bu pazar evresinde, yarışmacılık malların daha büyük ve daha hızlı dönüş ve eskimeleri için yarışı hafifletmekte mi yoksa yeğinleştirmekte midir? Politik partiler barışçıllaşma için mi yoksa daha güçlü ve daha pahalı bir silahlanma işleyimi için mi yarışmaktadırlar? "Gönencin" üretimi henüz yerine getirilmemiş dirimsel gereksinimlerin doyumunu hızlandırmakta mı yoksa geciktirmekte midir? Eğer ilk almaşıklar doğruysa, çağdaş çoğulculuk biçimi nitel değişimin durdurulması için gizilgücü arttıracak, ve böylece öz-belirlenim "yıkımını" getirmekten çok engelleyecektir. Demokrasi en etkili baskıcı denetim dizgesi olarak ortaya çıkacaktır.

Önceki paragraflarda taslağı verilen Gönenç Devleti imgesi örgütlü anamalcılık ve toplumculuk, kölelik ve özgürlük, bütüncülcülük ve mutluluk arasında yatan tarihsel bir tuhaflığın imgesidir. Olanağı yürürlükteki uygulayımsal ilerleme eğilimleri tarafından yeterince belirtilmekte, ve patlayıcı güçler tarafından yeterince tehdit edilmektedir. En güçlüsü, hiç kuşkusuz, bütünsel nükleer savaş için hazırlığın bu savaşın olgusallaşmasına dönüşebilmesi tehlikesidir: caydırıcı o denli de caydırıcı için *gereksinimi* ortadan kaldırma çabalarını caydırmaya hizmet etmektedir. Bütüncülcülük ve mutluluğun, denetleme ve demokrasinin, özerksizlik ve özerkliğin hoş birleşmelerini önleyebilecek başka etmenler iş başındadırlar—kısaca, örgütlü ve kendiliğinden davranış, önkoşullu ve özgür düşünce, amaca uygunluk ve kanı arasındaki önceden-saptanmış uyumun yaşatılmasını.

En yüksek düzeyde örgütlü anamalcılık bile kârın özel iyeliği ve dağılımı için toplumsal gereksinimi ekonominin düzenleyicisi olarak sürdürmektedir. Başka bir deyişle, genel çıkarın

olgusallaşmasını tikel küme çıkarlarının olgusallaşmasına bağlamayı sürdürmektedir. Böyle yapmakla, varoluş için savaşımı barışçıllaştırmanın büyüyen olanağı ve bu savaşımı yeğinleştirme için gereksinim arasındaki, ilerici bir nitelik taşıyan "emeğin kaldırılması" olgusu ve kâr kaynağı olarak emeği koruma için gereksinim arasındaki çatışma ile yüz yüze kalmayı sürdürmektedir. Çatışma toplumsal piramidin insan temelini oluşturanların—dışlananlar ve yoksullar, işsizler ve işsiz kalabilecek olanlar, ezilen renkli ırklar, hapishanelerde ve ansal sağlık kurumlarında bulunanlar—insanlık dışı varoluşlarını sürdürmektedir.

Çağdaş ortaklaşacı toplumlarda, dışardaki düşman, gerilik, ve terörist kalıt anamalcılığın başarımlarını "yakalama ve geçme"nin baskıcı özelliklerini sürdürmektedirler. Aracın amaca önselliği böylelikle ağırlaştırılmakta—bir önsellik ki ancak barışçıllaştırmaya ulaşılabilirse kırılabilecektir—ve anamalcılık ve ortaklaşacılık, küresel bir ölçekte ve küresel kurumlar yoluyla, askeri güç olmaksızın yarışmayı sürdürmektedirler. Bu barışçıllaştırma gerçek bir dünya ekonomisinin doğuşu anlamına gelecektir—ulus devletinin, ulusal çıkarın, ulusal işleyim ve tecim etkinliğinin, uluslararası bağlaşıkları ile birlikte sona ermeleri. Ve bu sözcüğün tam anlamıyla şimdiki dünyanın kendisine karşı devime geçirildiği olanaktır:

L'ignorance et l'inconscience sont telles que les nationalismes demeurent florissants. Ni l'armement ni l'industrie du XXe siècle nepermettent aux *patries* d'assurer leur sécurité et leur vie sinon en ensembles organisés de poids mondial, dans l'ordre militaire et économique. Mais à l'Ouest non plus qu'à l'Est, les croyances collectives n'assimilent les changements réels. Les Grands forment leurs empires, ou en réparent les architectures sans accepter les changements de régime économique et politique qui donneraient efficacité et sens à l'une et à l'autre coalitions.

ve:

Dupes de la nation et dupes de la classe, les masses souffrantes sont partout engagées dans les duretés de conflits où leurs seuls ennemis sont des maîtres qui emploient sciemment les mystifications de l'industrie et du pouvoir.

La collusion de l'industrie moderne et du pouvoir territorialisé est un vice dont la réalité est plus profonde que les institutions et les structures capitalistes et communistes et qu'aucune dialectique nécessaire ne doit nécessairement extirper.[41]

Çağdaş dünyadaki salt iki "egemen" toplumsal dizgenin yazgısal önemdeki karşılıklı bağımlılığı ilerleme ve politika arasındaki, insan ve efendileri arasındaki çatışmanın bütünsel olduğu olgusunu anlatmaktadır. Anamalcılık ortaklaşacılığın meydan okumasıyla karşılaştığı zaman, onda kendi öz yeteneklerinin gücünü görmektedir: gelişmeyi engelleyen kâr düşkünlüğüne ve özel çıkarlara boyun eğdirildikten sonra, tüm üretici güçlerin göz alıcı gelişmeleri. Ortaklaşacılık anamalcılığın meydan okumasıyla karşılaştığı zaman, o da kendi öz yetenekleri ile karşı karşıya gelmektedir: hayranlık verici rahatlıklar, özgürlükler, ve yaşam yükünün hafifletilmesi. İki dizge de bu yetenekleri tanınmanın ötesinde çarpıtmışlardır, ve her iki durumda da neden son çözümlemede aynıdır—baskıcı denetim için temeli çözecek bir yaşam biçimine karşı savaşım.

[41]Bilgisizlik ve bilinçsizlik öylesine büyüktür ki ulusalcılık gelişmeyi sürdürmektedir. Ne yirminci yüzyıl silahları ne de işleyimleri "anavatanlara" güvenliklerini ve varoluşlarını askeri ve ekonomik sorunlarda dünya çapında bir ölçekte ağırlık taşıyan örgütlerin aracılığı olmaksızın sağlama bağlama iznini vermemektedir. Ama Batıda olduğu gibi Doğuda da, ortaklaşa inançlar kendilerini somut değişimlere uyarlamıyorlar. Büyük güçler ekonomik ve politik rejimde koalisyonlardan birine ya da bir başkasına etkililik ve anlam verecek değişimleri kabul etmeksizin imparatorluklarını şekillendirmekte ya da bunların mimarilerini onarmaktadırlar."

(ve:)

"Ulus tarafından aldatılarak ve sınıf tarafından aldatılarak, ezilen kitleler heryerde çatışmanın acılarını yaşıyorlar, öyle ki burada biricik düşmanları bile bile işleyim ve erkin gizemselleştirici yanlarını kullanan efendilerdirler.

Çağdaş işleyim ve toprak erkinin çarpışmaları anamalcı ve ortaklaşacı kurumlardan ve yapılardan daha derin bir biçimde gerçek olan ve hiçbir zorunlu eytişimin zorunlu olarak ortadan kaldırmadığı bir kusurdur." François Perroux, *a.g.y.*, cilt. III, s. 631-632; 633.

3: Mutsuz Bilincin Yenilmesi: Yüceltmenin Baskıcı Çözülüşü

İleri işleyim toplumunun politik bütünleşmesini, büyüyen uygulayımbilimsel üretkenlik ve insan ve doğa üzerinde artan denetim tarafından olanaklı kılınan bu başarımı tartıştıktan sonra, şimdi ekin alanında buna karşılık düşen bir bütünleşmeye döneceğiz. Bu bölümde, yazın alanının belli anahtar kavramları ve imgeleri ve bunların yazgıları, uygulayımbilimsel ussallığın ilerlemesinin "yüksek ekin"deki karşıtlıkçı ve aşkın öğeleri nasıl eritmekte olduğunu örnekleyeceklerdir. Bunlar gerçekte çağdaş toplumun ileri alanlarında yürürlükte olan *yüceltme-çözülüşü* sürecine yenik düşmektedirler.

Bu toplumun başardıkları ve başaramadıkları onun yüksek ekinini geçersiz kılmaktadır. Özerk kişiliğin, insancılığın, trajik ve romantik sevginin kutlanışı gelişmenin geri bir evresinin ülküsü olarak görünmektedir. Şimdi olmakta olan şey yüksek ekinin kitle ekinine bozulması değil ama bu ekinin olgusallık tarafından çürütülmesidir. Olgusallık kendi ekininin ötesine geçmektedir. İnsan bugün ekinsel kahramanlardan ve yarı-tanrılardan *daha çoğunu* yapabilmektedir; çözülemez pekçok sorunu çözmüştür. Ama ayrıca yüksek ekinin yüceltmelerinde saklanmış olan umudu çiğnemiş ve gerçeği yoketmiştir. Hiç kuşkusuz, yüksek ekin her zaman toplumsal olgusallık ile çelişki içindeydi, ve yalnızca ayrıcalıklı bir azınlık onun kutsamalarından yararlanmış ve ülkülerini temsil etmişti. Toplumun iki zıt alanı her zaman birarada varolmuşlardır; yüksek ekin her zaman uyumlu olmuş, ve bu arada olgusallık onun ülküleri ve onun gerçekliği tarafından seyrek olarak rahatsız edilmiştir.

Bugünün yeni özelliği ekin ve toplumsal olgusallık arasındaki zıtlığın yüksek ekindeki karşıtlıkçı, yabancı ve aşkın öğelerin silinmesi yoluyla düzleştirilmesidir—öğeler ki, onlar yoluyla yüksek ekin *bir başka olgusallık boyutu* oluşturuyordu. İkiboyutlu ekinin bu eritilmesi "ekinsel değerler"in yadsınması vereddedilmesi yoluyla değil, ama toptan yerleşik düzen içersine

aktarılmaları yoluyla, çok geniş bir ölçekte yeniden-üretilmeleri ve sergilenmeleri yoluyla yer almaktadır.

Gerçekte, toplumsal iç-bağın araçları olarak hizmet etmektedirler. Özgür bir yazın ve sanatın büyüklüğü, insancılık ülküleri, bireyin üzüntü ve sevinçleri, kişiliğin kendini tanıtlaması Doğu ve Batı arasındaki yarışmacı savaşımda önemli noktalar olmaktadırlar. Ortaklaşacılığın yürürlükteki biçimlerine karşı ağır bir dille konuşmakta, ve gündelik olarak düzenlenip satılmaktadırlar. Onları satan toplumla çelişmeleri olgusu dikkate alınmamaktadır. Nasıl insanlar reklamların ya da politik platformların zorunlu olarak doğru ya da haklı olmaları gerekmediğini biliyor ya da duyumsuyorlar ve gene de bunları dinliyor ve okuyor ve giderek kendilerini onlar tarafından güdülmeye bırakıyorlarsa, yine öyle geleneksel değerleri de kabul etmekte ve ansal donatımları arasına katmaktadırlar. Eğer kitle iletişim araçları uyum içinde, ve çoğu kez göze çarpmayan bir biçimde, sanatı, politikayı, dini ve felsefeyi reklamlarla karıştırıyorlarsa, sonuç bu ekin alanlarının ortak paydalarına indirgenişleri olmaktadır—meta biçimine. Ruhun müziği ayrıca satıcının da müziğidir. Gerçeklik değeri değil, değişim değeri geçerli olmaktadır. Statükonun ussallığı bu ikincisi üzerinde özeklenmekte, ve tüm yabancı ussallık buna boyun eğmektedir.

Özgürlük ve başarı üzerine büyük sözler ekranlarda ve radyolarda ve kürsülerde kampanya yapmakta olan önderler ve politikacılar tarafından kullanıldıkları zaman anlamsız seslere dönmektedirler, ki anlamlarını ancak propaganda, iş, sıkıdüzen ve dinlenme bağlamında kazanmaktadırlar. İdealin olgusal ile bu benzeşmesi idealin bastırılmışlık düzeyine tanıklık etmektedir. Ruhun ya da tinin ya da iç insanın yüceltilmiş alanından aşağıya indirilmiş, ve işlemsel terimlere ve sorunlara çevrilmiştir. Kitle ekininin ilerici öğeleri buradadırlar. Sapma ileri işleyim toplumunun ideallerin bir özdekselleşmesi olanağı karşısında kaldığı olgusunu belirtmektedir. Bu toplumun başarabilecekleri giderek artan bir biçimde içersinde insan koşulunun temsil edildiği, idealleştirildiği ve suçlandığı yüceltilmiş alanı indirgemektedirler. Yüksek ekin özdeksel ekinin parçası olmakta ve bu dönüşümde gerçekliğini büyük ölçüde yitirmektedir.

Batının yüksek ekini—ki ahlaksal, estetik ve anlıksal değerlerini işleyimci toplum henüz tanımaktadır—zamansal bir anlamda olduğu gibi işlevsel bir anlamda da ön-uygulayımbilimsel bir ekin olmuştu. Geçerliği bundan böyle olmayan ve yeniden ele geçirilemeyecek bir dünyanın yaşanmasından türetiliyordu—bir dünya ki, sözcüğün tam anlamıyla uygulayımbilimsel toplum tarafından geçersiz kılınmıştır. Dahası, Batının yüksek ekini oldukça yüksek bir düzeyde feodal bir ekin olarak kalıyordu, üstelik burjuva dönem ona en kalıcı formülasyonlarından kimilerini vermiş olduğu zaman bile. Yalnızca ayrıcalıklı azınlıklara sınırlanmış olması nedeniyle değil, yalnızca özünlü romantik öğesi (ki şimdi tartışılacaktır) nedeniyle değil, ama o denli de gerçek çalışmalarının bütün bir anamal ve işleyim alanından, ve bunun hesaplanabilir ve kazançlı düzeninden bilinçli, yöntemli bir yabancılaşmayı anlatmış olması nedeniyle. Bu kentsoylu düzen varsıl—ve üstelik olumlu—temsilini sanat ve yazında bulurken (onyedinci yüzyıl Hollanda ressamlarında, Goethe'nin *Wilhelm Meister*'ında, ondokuzuncu yüzyıl İngiliz romanında, Thomas Mann'da olduğu gibi), anamal düzeni ile uzlaşmaz bir zıtlık içinde duran, onu suçlayan ve yadsıyan bir başka boyut tarafından gölgelenmiş, kırılmış ve çürütülmüş bir düzen olarak kalıyordu. Ve yazın alanında, bu öteki boyutu temsil edenler dinsel, tinsel, ahlaksal kahramanlar *değil* (ki bunlar çoğu kez yerleşik düzeni destelemektedirler), ama dahaçok sanatçı, fahişe, zina yapan kadın, büyük suçlu ve toplumdışı birey, savaşçı, isyancı-ozan, şeytan, aptal gibi rahatsızlık yaratıcı karakterlerdir—bir geçim kazanmayanlar, en azından düzenli ve olağan bir yolda.

Hiç kuşkusuz, bu karakterler ileri işleyim toplumunun yazınından kaybolmuş değildirler, ama özsel olarak dönüşmüş bir biçimde yaşamaktadırlar. Vamp, ulusal kahraman, beatnik, sinirceli ev kadını, gangster, yıldız, karizmatik parababası ekinsel öncellerinin işlevlerinden çok ayrı ve giderek bunlara aykırı bir işlev yerine getirmektedirler. Bundan böyle başka bir yaşam yolunun imgeleri değil ama dahaçok aynı yaşamın ucubeleri ya da tipleridirler, yerleşik düzenin olumsuzlanmasından çok olumlanmasına hizmet etmektedirler.

Elbette, öncellerinin dünyası geri, uygulayımbilim-öncesi bir dünya, eşitsizlik ve zahmet açısından duyuncu rahat bir dünyaydı ki, orada emek henüz kaçınılmaz bir talihsizlikti; ama bir dünya ki orada insan ve doğa henüz şeyler ve araçlar olarak örgütlenmiş değillerdi. Kendi biçim ve davranış kuralları ile, yazın ve felsefesinin biçem ve sözcükleri ile, bu geçmiş ekin öyle bir evrenin dizem ve içeriğini anlatıyordu ki, orada vadiler ve ormanlar, köyler ve hanlar, soylular ve kötüler, salonlar ve avlular yaşanan olgusallığın birer parçası idiler. Bu uygulayımbilim-öncesi ekinin düzyazı ve şiirinde binek arabalarına binenlerin ya da dolaşanların, düşünmeye, derin düşünmeye, duymaya ve anlatmaya zaman ve istekleri olanların dizemi vardır.

Bu zamanı geçmiş ve baskın çıkılmış bir ekindir, ve ancak düşler ve çocuksu gerilemeler onu yeniden yakalayabilirler. Ama bu ekin, kimi belirleyici öğelerinde, o denli de bir uygulayımbilim-*sonrası* ekindir. En ileri imgeleri ve konumları düzenin sağladığı rahatlık ve uyarılara soğrulmalarında bile yaşıyor görünmektedirler; uygulayımsal ilerlemenin tamamlanışında yeniden doğuş olanakları ile bilinci rahatsız etmeyi sürdürmektedirler. Yerleşik yaşam biçimlerinden özgür ve bilinçli yabancılaşmanın anlatımıdırlar—bir yabancılaşma, ki onunla yazın ve sanatlar bu biçimlere onları süsledikleri yerde bile karşı çıkıyorlardı.

Anamalcı toplumda insanın kendisi ve çalışması ile ilişkisini belirten Marxist kavrama karşıt olarak, *sanatsal yabancılaşma* yabancılaşmış varoluşun bilinçli aşılmasıdır—bir "yüksek düzey" ya da dolaylı yabancılaşma. İlerleme dünyası ile çatışma, anamal düzeninin yadsınması, kentsoylu yazın ve sanattaki karşı-kentsoylu öğeler ne bu düzenin estetik düşüklüğüne ne de romantik tepkiye bağlıdırlar—yitmekte olan bir uygarlık evresinin nostaljik kutsanışı. "Romantik" küçük düşürücü avant-garde konumlara kolayca yüklenebilen aşağılayıcı bir karalama terimidir, tıpkı "yoz" teriminin gerçek yozlaşma etmenlerinden çok daha sık olmak üzere ölmekte olan bir ekinin gerçekten ilerici çizgilerini suçluyor olması gibi. Sanatsal yabancılaşmanın geleneksel imgeleri gelişmekte olan toplumla

estetik bağdaşmazlık içinde oldukları ölçüde gerçekten de romantiktirler. Bu bağdaşmazlık gerçekliklerinin belirtisidir. Anımsattıkları ve bellekte sakladıkları imgeler geleceği ilgilendirmektedirler: ve öyle bir doyumun imgeleridirler ki, onu bastırmış olan toplumu eritecektir. 'Yirmilerin ve 'Otuzların büyük gerçeküstücü sanat ve yazını bunları bir kez daha yıkıcı ve özgürleştirici işlevlerinde yeniden yakalamıştır. Temel yazın dilinden rasgele örnekler bu imgelerin erim ve yakınlıklarını, ve ortaya serdikleri boyutu belirtebilir: Ruh ve Tin ve Yürek; *la recherhce de l'absolut* [saltığı arayış], *Les Fleurs du mal* [Kötülük Çiçekleri], *la femme-enfant* [kadın-çocuk]; *the Kingdom by the Sea* [Denizde Krallık]; *Le Bateau ivre* [Sarhoş Tekne] ve *the Long-legged Bait* [Uzun-bacaklı Yem]; *Ferne* [Irak] ve *Heimat* [Vatan]; ama ayrıca şeytan rom, şeytan makine ve şeytan para; Don Juan ve Romeo; the Master Builder [Usta Yaratıcı] ve When We Dead Awake [Ölü Uyandığımız Zaman].

Salt sıralanmaları bile yitik bir boyuta ait olduklarını göstermektedir. Yazınsal eskilikleri nedeniyle geçersiz kılınmış değildirler. Bu imgelerden kimileri çağdaş yazına bağlıdırlar ve onun en ileri yaratılarında yaşamaktadırlar. Geçersiz kılınmış olan şey yıkıcı güçleri, yokedici içerikleridir—gerçeklikleri. Bu dönüşümde, gündelik yaşamın akışına yerleşmektedirler. Anlıksal ekinin yabancı ve yabancılaştırıcı başyapıtları tanıdık mallar ve hizmetler olmaktadırlar. Geniş ölçek yeniden-üretim ve tüketimleri yalnızca nicelikteki bir değişim midir, eş deyişle, ekine yönelik yaygınlaşan bir saygınlık ve anlayış, ve ekinin demokratlaşması mıdır?

Yazın ve sanatın gerçekliği her zaman "yüksek" bir düzene ait sayılmıştır (eğer hiç sayılmışsa); ve bu "yüksek" düzenin anamal düzenini rahatsız etmemesi gerekmiş ve gerçekten de rahatsız etmemiştir. Çağdaş dönemde değişmiş olan şey iki düzen ve bunların gerçeklikleri arasındaki ayrımdır. Toplumun soğurucu gücü, karşıtlıkçı içeriğini özümseyerek sanatsal boyutu boşaltmaktadır. Ekin alanında, yeni bütüncülçülüğün kendini gösterdiği yer sözcüğün tam anlamıyla uyumlu-kılıcı bir çoğulculuktur ki, orada en çelişkili yapıtlar ve gerçekler ilgisizlik içinde barışçıl olarak birarada varolmaktadırlar.

Bu ekinsel uzlaşmanın ortaya çıkışından önce, yazın ve sanat özsel olarak yabancılaşmaydılar, çelişkiyi sürdürüyor ve koruyorlardı—bölünmüş dünyanın mutsuz bilinci, yenilmiş olanaklar, yerine getirilmemiş umutlar ve çiğnenmiş sözler. Ussal, bilgisel birer güçtüler, insanın ve doğanın olgusallıkta bastırılmış ve püskürtülmüş bir boyutunu açığa seriyorlardı. Gerçeklikleri uyandırılmış yanılsamada, yaşamın yılgısını çağırmış ve askıya almış, tanıyarak sindirmiş bir dünya yaratma üzerine diretmede yatıyordu. Bu *chef-d'oeuvre*ün tansığıdır; trajedidir ki sonuna dek sürdürülmüştür, ve trajedinin sonudur—olanaksız çözümü. Birinin sevgi ve nefretini yaşamak, birinin *olduğu* şeyi yaşamak yenilgi, çekilme, ve ölüm demektir. Toplumun suçları, insanın insan için yapmış olduğu cehennem üstesinden gelinemez acunsal güçler olmaktadırlar.

Edimsel ve olanaklı arasındaki gerilim çözülemez bir çatışmaya değiştirilmekte ve bunda uzlaşma yapıtın güzelliği yoluyla *biçim* olarak bulunmaktadır; "promesse de bonheur" [mutluluk sözü] olarak güzellik. Yapıtın biçiminde edimsel durumlar başka bir boyuta yerleştirilmekte ve orada verili olgusallık kendisini o olan birşey gibi göstermektedir. Böylece kendine ilişkin gerçeği anlatmaktadır; dili aldatmanın, bilgisizliğin ve boyun eğmenin dili olmaya son vermektedir. Roman olguları adlarıyla çağırmakta ve olguların egemenlikleri çökmektedir; gündelik deneyimi yıkmakta ve onu sakat ve yanlış olarak göstermektedir. Ama sanat bu büyülü gücü yalnızca olumsuzlamanın gücü olarak taşımaktadır. Kendi öz dilini ancak yerleşik düzeni yadsıyan ve çürüten imgeler yaşıyor oldukları sürece konuşabilmektedir.

Flaubert'in *Madame Bovary* adlı yapıtını çağdaş yazının eşit ölçüde hüzünlü aşk öykülerinden ayıran şey somut yaşamdaki Madam Bovary'nin alçakgönüllü sözlüğünün henüz kahramanın imgelerini korumakta olduğu, ya da onun henüz böyle imgeleri kapsayan öyküleri okumakta olduğu olgusudur. Onun endişesi öldürücüydü çünkü hiçbir ruhçözümlemeci yoktu, ve hiçbir ruhçözümlemeci yoktu çünkü onun dünyasında onu iyileştirme gücü olmayacaktı. Ruhçözümlemeciyi onu yok etmiş olan Yonville düzeninin parçası olarak geri çevirecekti. Öyküsü "trajikti"

çünkü içinde yer aldığı toplum henüz özgürleşmemiş bir cinsel ahlak ve henüz kurumsallaşmamış bir ruhbilim ile geri bir toplumdu. Onun sorununu o sorunu bastırarak "çözecek" toplum henüz gelmemişti. Hiç kuşkusuz onun trajedisinin ya da Romeo ve Jüliet'in trajedilerinin çağdaş demokraside çözülmüş olduklarını söylemek saçma olacaktır, ama trajedininin tarihsel özünü yadsımak da saçma olacaktır. Gelişen uygulayımbilimsel olgusallık yalnızca geleneksel biçimleri değil ama sanatsal yabancılaşmanın temelinin kendisini de zayıflatmaktadır—eş deyişle, yalnızca sanatın belli "biçemlerini" değil ama tözünün kendisini de geçersiz kılma eğilimindedir.

Hiç kuşkusuz, yabancılaşma sanatın biricik ırasalı değildir. Sorunun bir çözümlemesi, ve giderek bir bildirimi bile bu çalışmanın alanının dışındadır, ama belli bir açıklık için bir kaç noktayı belirtebiliriz. Bütün uygarlık dönemleri boyunca, sanat kendi toplumuna tam anlamıyla bütünleşmiş olarak görünmektedir. Mısır, Yunan ve Got sanatları tanıdık örneklerdir; Bach ve Mozart genellikle sanatın "olumlu" yanına tanıklık ediyor olarak da gösterilmektedirler. Bir uygulayımbilim-öncesi ve iki-boyutlu ekinde sanat çalışmasının yeri tek-boyutlu bir uygarlıktakinden oldukça değişiktir, ama yabancılaşma olumsuz sanatı olduğu gibi olumlu sanatı da ıralandırmaktadır.

Belirleyici ayrım sevinç içinde yaratılan sanat ve üzüntü içinde yaratılan sanat arasındaki, sağduyu ve sinirce arasındaki ruhbilimsel bir ayrım değil, ama sanatsal ve toplumsal olgusallık arasındaki ayrımdır. Toplumsal olgusallıktan kopma, sınırın büyüsel ya da ussal çiğnenişi, en olumlu sanatın bile özsel bir niteliğidir; o sunulduğu kamunun kendisinden bile yabancılaşmıştır. Tapınak ya da katedral onların çevresinde yaşamış olan insanlara ne denli yakın ve ne denli tanıdık olmuşsa olsun, kölenin, köylünün ve sanatçının—ve belki de giderek efendilerinin—gündelik yaşamları karşısında ürkütücü ya da yüceltici bir zıtlık içinde kalıyordu.

Ayinleştirilmiş olsun ya da olmasın, sanat olumsuzlamanın ussallığını kapsamaktadır. İleri konumlarında, sanat Büyük Reddediştir—var olana başkaldırı. İçlerinde insanların ve şeylerin gösterildikleri, şarkı söyletildikleri ve ses verilip konuştu-

ruldukları kipler onların olgusal varoluşlarını çürütme, kırma ve yeniden-yaratma kipleridirler. Ama bu olumsuzlama kipleri kendisine bağlı oldukları zıtlıklı topluma ödün vermektedirler. Toplumun kendisini ve sefilliğini yeniden-üretiş alanı olan emek alanından ayrılmış olarak, yarattıkları sanat dünyası, tüm gerçekliği ile, bir ayrıcalık ve bir yanılsama olarak kalmaktadır.

Tüm demokratlaşmaya ve halksallaşmaya karşın, sanat ondokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyıl içersine doğru bu biçimde sürmektedir. İçersinde bu yabancılaşmanın kutlandığı "yüksek ekinin" kendi öz ayinleri ve kendi öz biçemi vardır. Salon konser, opera tiyatro olgusallığın başka bir boyutunu yaratmak ve çağırmak için tasarlanmışlardır. Onlara katılmak bayramlara özgü bir hazırlığı gerektirmektedir; gündelik yaşantıyı kesintiye uğratmakta ve aşmaktadırlar.

Şimdi sanatlar ve günün düzeni arasındaki bu özsel ayrılık, sanatsal yabancılaşmada açık tutularak, gelişen uygulayımbilimsel toplum tarafından giderek kapatılmaktadır. Ve kapatılması ile, büyük Reddediş de yadsınmaktadır; "öteki boyut" işlerin yürürlükteki durumu içersine soğrulmaktadır. Yabancılaşma çalışmalarının kendileri bu toplumun içersine katılmakta ve işlerin yürürlükteki durumunu süsleyen ve onun ruhçözümlemesini yapan donatımın özsel bir bileşeni olarak piyasada dolaşmaktadırlar. Böylece reklam nesneleri olmaktadırlar—satmakta, rahatlatmakta, ya da heyecan vermektedirler.

Kitle ekininin solcu eleştirmenlerinin yeni-tutucu eleştirmenleri mutfakta arkatasar müziği olarak Bach'a karşı, dükkanlardaki Platon ve Hegel, Shelley ve Baudelaire, Marx ve Freud'a karşı başkaldırıyı gülünçleştirmektedirler. Bunun yerine, klasiklerin mozeleyi terkettikleri ve yine yaşama döndükleri, insanların yalnızca çok daha eğitimli oldukları olgusunun tanınmasında diretmektedirler. Doğrudur, ama yaşama klasikler olarak dönmekle, yaşama kendilerinden başkaları olarak dönmektedirler; zıtlıkçı güçlerinden, asıl gerçeklik boyutları olmuş olan yabancılaşmadan yoksun bırakılmışlardır. Bu çalışmaların niyet ve işlevleri böylece temelde değişime uğramıştır. Eğer bir zamanlar statüko ile çelişki içinde durmuşlarsa, bu çelişki şimdi dümdüz edilmiştir.

Ama böyle bir özümseme tarihsel olarak erken doğmuştur; ekinsel eşitliği kurarken baskıcı denetimi sürdürmektedir. Toplum feodal-aristokratik ekinin öncelik haklarını ve ayrıcalıklarını onun içeriği ile birlikte ortadan kaldırmaktadır. Güzel sanatların aşkınsal gerçekliklerinin, yaşam ve düşüncenin estetiğinin yalnızca az sayıdaki varsıl ve eğitimli insana açık olmuş olmaları olgusu baskıcı bir toplumun yanlışıydı. Ama bu yanlış ucuz kitaplar, genel eğitim, uzunçalar plaklar, ve tiyatro ve konser salonunda resmi giyimin ortadan kalkmasıyla düzeltilmiş olmamaktadır.[1] Ekinsel ayrıcalıklar özgürlükte haksızlığı, ideoloji ve olgusallık arasındaki çelişkiyi, anlıksal üretkenliğin özdeksel üretkenlikten ayrılmasını anlatıyorlardı; ama ayrıca korunmalı bir alan da sağlıyorlardı ki burada tabulaşmış gerçeklikler soyut sağlamlık içinde yaşayabiliyorlardı—onları sindirmiş olan toplumdan uzakta.

Şimdi bu uzaklık uzaklaştırılmıştır—ve onunla birlikte sınırı aşma ve suçlama. Metin ve ton henüz oradadır, ama onları *Luft von anderen Planeten*[2] [Başka gezegenlerin havası] yapmış olan uzaklık yenilmiştir. Sanatsal yabancılaşma tıpkı içersinde edimlendiği yeni tiyatroların ve konser salonlarının mimarisi denli işlevsel olmuştur. Ve burada da, ussal ve kötü ayrılamamaktadırlar. Sorgulamaya gerek yok ki yeni mimari Victorian dönemin canavarlıklarından daha iyi, e.d. daha güzel ve daha kullanışlıdır. Ama ayrıca daha "bütünleşmiştir"—ekinsel özek alış veriş özeğinin, ya da belediye özeğinin, ya da hükümet özeğinin uyumlu bir parçası olmaktadır. Baskıcı denetimin kendi öz estetiği vardır, ve demokratik denetimin demokratik estetiği. Şimdi nerdeyse herkesin güzel sanatları parmak uçlarında bulabilmesi, ve bunu yalnızca müzik setindeki bir düğmeyi çevirerek ya da yalnızca bitişiğindeki dükkana uğrayarak yapabilmesi iyi bir şeydir. Bu yayılım içinde, bununla birlikte, güzel sanatlar içeriklerini yeniden-yapan bir ekinmakinesindeki çarklar olmaktadırlar.

[1]Yanlış anlaşılmamalı: kabul edildikleri sürece, cep kitapları, genel eğitim ve uzun-çalarlar gerçek birer nimettirler.

[2]Stefan George, A. Schönberg'in Fa Diyez Minör Dörtlüsünde. *Bkz.* Th. W. Adorno, *Philosophie der neuen Musik*. (J. C. B. Mohr, Tübingen, 1949), s. 19 vs.

Sanatsal yabancılaşma, öteki olumsuzlama kipleri ile birlikte, uygulayımbilimsel ussallık sürecine yenik düşmektedir. Eğer uygulayımsal ilerlemenin bir sonucu olarak görülürse, değişim derinliğinin ve tersinmezliğinin derecesini açığa sermektedir. Şimdiki evre insanın ve doğanın olanaklarını olgusallaşmaları için eldeki yeni araçlarla uyum içinde yeniden tanımlamakta, ve bunların ışığında, uygulayımbilim-öncesi imgeler güçlerini yitirmektedirler.

Gerçeklik değerleri büyük bir düzeye dek insanın ve doğanın kavranmamış ve yenilmemiş boyutu üzerine, örgütleme ve denetleme üzerine getirilmiş dar sınırlar üzerine, bütünleşmeye direnmiş olan "çözülemez öz" üzerine dayanıyordu. Bütünüyle gelişmiş işleyimci toplumda, bu çözülemez öz uygulayımbilimsel ussallık tarafından giderek yontulmaktadır. Açıktır ki, dünyanın fiziksel dönüşümü onun simgelerinin, imgelerinin ve düşüncelerinin ansal dönüşümünü gerektirir. Açıktır ki, kentler ve otoyollar ve Ulusal Parklar köylerin, vadilerin ve ormanların yerlerini alırken, motorlu tekneler göller üzerinde yarışır ve uçaklar gökleri delip geçerken—o zaman bu alanlar nitelikte ayrı bir olgusallık olarak, birer çelişki alanı olarak ıralarını yitirmektedirler.

Ve çelişki Logosun işi olduğu için—"olmayan" ile "olan" arasındaki ussal karşılaşma—iletimi için bir ortamın olması gerekir. Bu ortam için savaşım, ya da daha doğrusu onun başat tek-boyutluluğa soğrulmasına karşı savaşım, sanatsal gerçekliği yine iletilebilir kılacak bir yabancılaşmayı yaratmak için avantgarde çabalarda ortaya çıkmaktadır.

Bertolt Brecht bu çabaların kuramsal temel taslaklarını vermiştir. Yerleşik toplumun bütünsel ırası, oyun yazarını "çağdaş dünyayı tiyatroda temsil etmek," eş deyişle, onu seyircinin oyunun ileteceği gerçekliği anlayacağı bir yolda temsil etmek henüz olanaklı mıdır sorusuyla yüz yüze bırakmaktadır. Brecht yanıtlamaktadır ki çağdaş dünyayı böyle bir biçimde temsil etmek ancak onu değişime açık bir özne olarak,[3] olumsuzlanacak bir olumsuzluk durumu olarak temsil etmek olanaklıysa

[3]Bertolt Brecht, *Schriften zum Theater* (Berlin ve Frankfurt, Shurkamp, 1957), s. 7, 9.

olanaklıdır. Bu öğretilmesi, kavranılması ve ona göre davranılması gereken öğretidir; oysa tiyatro eğlencedir, hazdır, ve öyle olması gerekir. Bununla birlikte, eğlence ve öğrenme karşıtlar değildirler; eğlenme en etkili öğrenme kipi olabilir. İdeolojik ve özdeksel perdenin arkasında çağdaş dünyanın gerçekte ne olduğunu ve nasıl değiştirilebileceğini öğretmek için, tiyatro seyircinin sahnedeki olaylarla özdeşleşmesini kırmalıdır. Empati ve duygu değil, ama uzaklık ve düşünme gerekmektedir. "Yabancılaşma-etkisi" (*Verfremdungseffekt*) içinde dünyanın olduğu gibi anlaşılabileceği bu kopmayı üretecektir. "Gündelik yaşamın şeyleri kendiliğinden-açık olanın alanından sökülüp atılacaklardır ..."[4] " 'Doğal' olan olağanüstünün özelliklerini kazanmalıdır. Ancak bu yolda neden ve etki yasaları kendilerini ortaya serebilirler."[5]

"Yabancılaşma-etkisi" yazın üzerine tepeden indirilmiş değildir. Dahaçok bütünsel davranışçılık gözdağına karşı yazının öz yanıtıdır—olumsuzun ussallığını kurtarma girişimi. Bu girişimde, yazının büyük "tutucusu" köktenci eylemci ile gücünü birleştirmektedir. Paul Valéry şiir dilinin olumsuzlamaya kaçınılmaz bağlılığı üzerinde diretmektedir. Bu dilin mısraları "ne parlen jamais que de choses absentes."[6] Bunlar yokluğuna karşın yerleşik söylem ve davranış evrenini onun en tabulaşmış olanağı olarak hayalet gibi izleyenden söz etmektedirler—ne cennet ne de cehennem, ne iyi ne de kötü ama yalnızca "le bonheur." Böylece şiir dili bu dünyanın şeylerinden, insanda ve doğada görülebilir, dokunulabilir ve işitilebilir olandan söz etmektedir—ve görülmeyen, dokunulmayan ve işitilmeyenden.

Olmayanı sunan bir ortamda yaratarak ve devinerek, şiir dili bir bilgilenme dilidir—ama bir bilgilenme ki olumluyu devirmektedir. Bilgisel işlevinde, şiir *düşüncenin* büyük görevini yerine getirmektedir:

le travail qui fait vivre en nous ce qui n'existe pas.[7]

[4] *A.g.y.* s, 76.

[5] *A.g.y.* s. 63.

[6] Paul Valery, "Poesie et Pensee Abstraite," *Oeuvres*'de edition de la Pleiade, (Paris, Gallimard, 1957), cilt I, s. 1324.

[7] "var olmayanı içimizde yaşatan çaba." *A.g.y.*, s. 1333.

"Olmayan şeyleri" adlandırmak olan şeylerin tılsımını kırmaktadır; dahası, şeylerin değişik bir düzeninin yerleşik düzen içersine girişi olmaktadır—"le commencement d'un monde."[8]

Tek bir dünya içersindeki aşkınlık olan bu öteki düzenin anlatımı için, şiirsel dil sıradan dildeki aşkın öğelere dayanır.[9] Bununla birlikte, tüm iletişim araçlarının yerleşik olgusallığın savunusu için bütünsel devingenleştirilmesi anlatım araçlarını aşkın içeriğin iletiminin uygulayımsal olarak olanaksız olduğu noktaya dek eşgüdüm altına getirmiştir. Mallarmé'den bu yana sanatsal bilinci kovalamış olan hayalet—şeyleşmiş-olmayan bir dili konuşmanın, olumsuzu iletmenin olanaksızlığı—bir hayalet olmaya son vermiştir. Özdekselleşmiştir.

Gerçek avant-garde yazın çalışmaları iletişim ile kopuşu iletmektedirler. Rimbaud ile, ve sonra da dadaizm ve gerçeküstücülük ile, yazın ekin tarihi boyunca sanatsal ve sıradan dilleri bağlamış olan söylem yapısının kendisini reddetmektedir. Önerme temelindeki dizge[10] (kendi anlam birimi olarak tümce ile) içinde iki olgusallık boyutunun karşılaşabilecekleri, iletecekleri ve iletilebilecekleri ortam olmuştu. En yüce şiir ve en düşük düzyazı bu anlatım ortamını paylaşıyorlardı. Sonra, çağdaş şiir "détruisait les rapports du langage et ramenait le dicours à des stations de *mots*."[11]

Sözcük tümcenin birleştirici, usauygun kuralını yadsımaktadır. Önceden-saptanmış anlam yapısını patlatmakta ve, kendisi bir "saltık nesne" olurken, dayanılmaz, kendini-yenen bir evreni belirtmektedir—bir süreksizliği. Dilbilimsel yapının bu devrilişi doğanın görgülenişinin bir devrilişini imlemektedir:

La Nature y devient un discontinu d'objets solitaires et terribles, parce qu'ils n'ont que des liaisons virtuelles; personne ne choisit pour eux un sens privilégié ou un emploi ou un service, personne ne les réduit à la signification d'un comportement mental ou d'une intention, c'est-à-dire finalement d'une tendresse ... Ces mots-objets

[8] *A.g.y.*, s. 1327 (müzik diline gönderme ile).

[9] *Bkz.* aşağıda bölüm VII. [10] *Bkz.* aşağıda bölüm V.

[11] "dilin ilişkilerini yoketti ve söylemi *sözcüklerin* sahnesine geri getirdi." Roland Barthes, *Le Degré zéro de l'écriture.* (Paris, Editions du Sevil, 1953), s. 72 (vurgu benim).

sans liaison, parés de toute la violence de leur éclatement ... ces mots poétiques excluent les hommes; il n'y a pas d'humanisme poétique de la modernité: ce discours debout est un discours plein de terreur, c'est-à-dire qu'il met l'homme en liaison mon pas avec les autres hommes, mais avec les images les plus inhumaines de la Nature; le ciel, l'enfer, le sacré, l'enfance, la folie, la matière pure, etc.[12]

Geleneksel sanat gereçleri (imgeler, uyumlar, renkler) ancak "alıntılar" olarak, geçmiş anlamın bir reddediş bağlamındaki kalıntıları olarak yeniden görünmektedirler. Böylece, gerçeküstücü tablolar

sind der Inbegriff dessen, was die Sachlichkeit mit einem Tabu zudeckt, weil es sie an ihr eigenes dinghaftes Wesen gemahnt und daran, dass sie nicht damit fertig wird, dass ihre Rationalität irrational bleibt. Der Surrealismus sammelt ein, was die Sachlichkeit den Menschen versagt; die Entstellungen bezeugen, was das Verbot dem Begehrten antat. Durch sie errettete er das Veraltete, ein Album von Idiosynkrasieen, in denen der Glücksanspruch verraucht, den die Menschen in ihrer eigenen technifizierten Welt verweigert finden.[13]

Ya da, Bertolt Brecht'in çalışması romans ve *Kitsch*de kapsanan "promesse de bonheur"ü (ayışığı ve mavi deniz; melodi ve tatlı yuva; bağlılık ve sevgi) politik bir mayaya dönüştürerek saklamaktadır. Onun karakterleri yitik cennetlerin ve unutul-

[12]"Doğa bir yalnız ve korkunç nesneler süreksizliği olmaktadır, çünkü bunların ancak gizil bağları vardır. Hiç kimse onlar için ayrıcalıklı bir anlam ya da kullanım ya da hizmet seçmiyor. Hiç kimse onları ansal bir tutum ya da bir niyet, eş deyişle, son çözümlemede, bir yumuşaklık anlamına indirgiyemiyor. ... Patlayıcı güçlerinin tüm şiddetiyle silahlanmış bu bağlantısız söz-nesneler ... bu şiirsel sözcükler insanları dışlıyorlar. 'Çağdaşlık'ta hiçbir şiirsel insancılık yoktur: bu baş döndürücü söylem yılgı dolu bir söylemdir ki insanı başka insanlarla değil ama doğa, cennet, cehennem, kutsal, çocukluk, delilik, arı özdek vb. nin en insanca olmayan imgeleri ile ilişkilendirmektedir." *A.g.y.*, s. 73 vs.

[13]"[Gerçek üstücü tablolar] ... olgusallığı şeyleşme olarak ele verdiği için işlevselciliğin tabularla örttüğü şeyin ve ussallığı içindeki usdışının belirişidirler. Gerçeküstücülük işlevselciliğin insana yasakladığını yeniden yakalar; çarpıtmalar tabunun istenene ne yapmış olduğunu göstermektedir. Böylece gerçeküstücülük eski olanı kurtarmaktadır—özgünlüklerden bir albüm ki orada mutluluk istemi uygulayımcı temellere oturmuş dünyanın insana yadsıdığını buharlaştırmaktadır." Theodor W. Adorno, *Noten zur Literatur.* (Berlin-Frankfurt, Suhrkamp, 1958), s. 160.

maz umutların şarkılarını söylemektedirler ("Siehst du den Mond über Soho, Geliebter?" "Jedoch eines Tages, und der Tag war blau." "Zuerst war es immer Sonntag." "Und ein Schiff mit acht Segeln." "Alter Bilbao Mond, Da wo noch Liebe lohnt")—ve şarkı bir acımasızlık ve hırs, sömürü, kandırma ve yalan şarkısıdır. Aldatılanlar aldatılmalarının şarkısını söylerler, ama nedenlerini öğrenirler (ya da öğrenmişlerdir), ve ancak nedenleri (ve onlarla nasıl başa çıkılacağını) öğrenmededir ki düşlerinin gerçekliğini yeniden kazanmaktadırlar.

Büyük Reddedişi yazın dilinde yeniden yakalama çabaları çürüttükleri tarafından soğrulma yazgısına uğramaktadır. Çağdaş klasikler olarak, avant-garde ve beatnikler iyi istençli insanların iyi duyunçlarını tehlikeye atmaksızın eğlendirme işlevini paylaşırlar. Bu soğrulma uygulayımsal ilerleme tarafından aklanmıştır; reddediş sefaletin ileri işleyim toplumunda hafifletilmesi tarafından çürütülmektedir. Yüksek ekinin eritilmesi doğanın ele geçirilmesinin, ve darlığın giderek artan bir oranda yenilmesinin bir yan-ürünüdür.

El üstünde tutulan aşkınlık imgelerini onları kendi herşeyden-güçlü gündelik olgusallığı içersine katarak geçersizleştirmekle, bu toplum çözümsüz çatışmaların denetlenebilir olduğu düzeye, trajedi ve romansın, ilkörneksel düş ve endişelerin uygulayımsal çözüme ve çözülmeye duyarlı kılındıkları düzeye tanıklık etmektedir. Ruhsağaltımcı Don Juanlar, Romeolar, Hamletler, Faustlar ile ilgilenmektedir, tıpkı Oedipus ile ilgilenmekte olduğu gibi—onları iyileştirmektedir. Dünyanın egemenleri metafiziksel özelliklerini yitirmektedirler. Televizyon, basın toplantıları, parlamento ve açık oturumlardaki görünüşleri reklam sahnesinin ötesindeki sahne için pek uygun değildir,[14] ve bu arada eylemlerinin sonuçları oyun sahnesinin ötesine geçmektedir.

İnsanlığa ve türeye aykırı reçeteler ussal olarak örgütlenmiş bir bürokrasi tarafından sunulmaktadır—bir bürokrasi ki, gene de dirimsel özeğinde görünmez kalmaktadır. Ruh duyarlı bir biçimde tartışılamayacak, çözümlenemeyecek ve anketleneme-

[14]Televizyona ve basına bile meydan okuyabilecek efsanevi devrimci kahraman henüz vardır—dünyası "az gelişmiş" ülkelerin dünyasıdır.

yecek pek az giz ve özlem kapsamaktadır. Yalnızlık, bireyi toplumuna karşı ve toplumunun ötesinde desteklemiş olan koşulun kendisi, uygulamada olanaksızlaşmıştır. Mantıksal ve dilbilimsel çözümleme göstermektedir ki eski metafiziksel sorunlar birer yanılsama sorunlarıdırlar; şeylerin "anlamı" için araştırma sözcüklerin anlamı için araştırma olarak yeniden formüle edilebilir, ve yerleşik söylem ve davranış evreni yanıt için tam olarak yeterli ölçütü sağlayabilir.

Bu ussal bir evrendir ki, aygıtının salt ağırlığı ve yetenekleri ile, tüm kaçışı engellemektedir. Gündelik yaşamın olgusallığı ile ilişkisinde, geçmişin yüksek ekini pek çok şey olmuştu—karşıtçılık ve süsleme, haykırış ve vazgeçiş. Ama ayrıca özgürlük alanının görünüşüydü: davranmayı reddediş. Böyle bir reddediş kendisinden daha doyurucu görünen bir bedel olmaksızın engellenemez. Karşıtların yenilmesi ve birleştirilmesi, ki ideolojik övüncünü yüksek ekinin halksal ekine dönüşümünde bulur, artmış bir özdeksel doyum zemini üzerinde yer almaktadır. Bu ayrıca yaygın bir *yüceltme-çözülüşüne* izin veren zemindir.

Sanatsal yabancılaşma yüceltmedir. Öyle koşul imgeleri yaratmaktadır ki bunlar yerleşik Olgusallık İlkesi ile uzlaşmazdırlar, ama, ekinsel imgeler olarak, hoş görülebilir ve üstelik yükseltici ve yararlı bile olmaktadırlar. Şimdi bu imgeler geçersiz kılınmışlardır. Mutfağa, büroya, dükkana katılması, iş dünyası ve eğlence için tecimsel olarak salınışı bir anlamda yüceltmenin çözülüşüdür—dolaylı doyumun dolaysız doyumla yer değiştirmesi. Ama bu toplum payına bir "güç konumu"ndan uygulanan bir yüceltme-çözülüşüdür, çünkü çıkarları yurttaşlarının en iç dürtüleri olmuş olduğu, ve sunduğu sevinçler toplumsal iç-bağı ve hoşnutluğu geliştirdiği için, toplum her zaman olduğundan daha çok verme gücündedir.

Haz İlkesi Olgusallık İlkesini soğurmaktadır; cinsellik toplumsal olarak yapıcı biçimlerde kurtarılmıştır (ya da daha doğrusu özgürleştirilmiştir). Bu düşünce yüceltmenin çözülüşünün baskıcı kipleri olduğunu imlemektedir,[15] ki bunlarla karşılaştırıldığında yüceltilmiş itkiler ve hedefler toplumsal tabuları

[15]Bkz. *Eros ve Uygarlık*, *a.g.y.*, özellikle Altbölüm On.

saymak için daha çok sapma, daha çok özgürlük ve daha çok reddediş kapsamaktadırlar. Öyle görünüyor ki yüceltmenin bu baskıcı çözülüşü gerçekten de cinsel alanda işlemseldir, ve burada, yüksek ekindeki yüceltme-çözülüşünde olduğu gibi, uygulayımbilimsel olgusallığın toplumsal denetimlerinin yanürünü olarak işlemektedir—denetimler ki özgürlüğü genişletirken baskıcı egemenliği yeğinleştirmektedirler. Yüceltmenin çözülüşü ve uygulayımbilimsel toplum arasındaki halkayı aydınlatmanın en iyi yolu belki de içgüdüsel erkenin toplumsal kullanımındaki değişimi tartışmak olacaktır.

Bu toplumda, düzenekler üzerinde ve onlarla harcanan zamanın tümü emek zamanı (e.d. nahoş ama zorunlu zahmet) değildir, ve makinenin arttırdığı erkenin tümü işgücü değildir. Makineleşme ayrıca libidoda, Yaşam İçgüdülerinin erkesinde de bir "tasarrufa" götürmüştür—eş deyişle, ona önceki olgusallaşma kiplerini yasaklamıştır. Çağdaş turist ve gezgin ozan ya da zanaatçı arasındaki, montaj zinciri ve el işi, kasaba ve kent, fabrikada üretilen ekmek ve evde yapılan somun, yelkenli tekne ve takma motorlu tekne vb. arasındaki romantik zıtlıktaki gerçekliğin özü budur. Kuşkusuz bu uygulayım-öncesi romantik dünya sefalet, zahmet ve pislikle doluydu, ve bunlar da tüm haz ve neşenin arkatasarını oluşturuyorlardı. Gene de, orada artık bulunmayan bir "manzara," bir libidinal yaşantı ortamı vardı.

Bunun yitişiyle (kendisi ilerlemenin tarihsel bir öngereği), bütün bir insan etkinlik ve edilginlik boyutu erotizmini yitirmiştir. Bireyin haz duyabileceği çevre—ki birey buna nerdeyse genleşmiş bir beden bölgesi denli doyum verici olarak ruhsal erkesini yatırabiliyordu—belirgin bir biçimde küçülmüştür. Böylece, libidinal yatırım [kateksis, Besetzung] "evreni" de benzer olarak küçülmüştür. Sonuç libidonun bir bölgeselleştirilmesi ve sıkışması, erotik yaşantı ve doyumun cinsel yaşantı ve doyuma indirgenmesidir.[16]

Örneğin, bir kırda ve bir otomobilde, kasaba duvarlarının dışındaki bir aşıklar yolunda ve bir Manhattan caddesinde

[16]Freud'un geç çalışmalarında kullanılan terminoloji ile uyum içinde: cinsellik "özelleşmiş" bölümsel itki olarak; Eros bütün örgenliğin itkisi olarak.

sevişmeyi karşılaştırın. İlk durumlarda çevre libidinal yatırıma katılmakta, ona çağrıda bulunmakta ve kendisi erotikleştirilme eğilimine girmektedir. Libido dolaysız erotojenik bölgelerin ötesine aşmaktadır—baskıcı-olmayan bir yüceltme süreci. Karşıt olarak, mekanikleştirilmiş bir çevre libidonun böyle bir kendini-aşmasını engelliyor görünmektedir. Erotik doyum alanını genişletme çabasında güdülenerek, libido daha az "çok-şekilli" olmakta, belli bölgelere indirgenmiş cinselliğin ötesindeki erotizme daha az yetenekli olmakta, ve bu *yerleşmiş* cinsellik yeğinleşmektedir.

Böylece erotik erkeyi azaltarak ve cinsel erkeyi yeğinleştirerek, uygulayımbilimsel olgusallık *yüceltmenin alanını sınırlamaktadır*. Ayrıca yüceltme için *gereksinimi* de azaltmaktadır. Ansal aygıtta, istenen ve izin verilen arasındaki gerilim büyük ölçüde azaltılmış görünmekte, ve Olgusallık İlkesi bundan böyle içgüdüsel gereksinimlerin yaygın ve acılı bir dönüşümünü gerektirmiyor görünmektedir. Birey kendini en iç gereksinimlerinin yadsınmasını istiyor görünmeyen bir dünyaya uyarlamak zorunda kalmaktadır—bir dünya ki özsel olarak düşman değildir.

Örgenlik böylece sunulanın kendiliğinden kabullenimi için ön-koşullandırılmaktadır. Daha büyük özgürlük, içgüdüsel gereksinimlerin genleşme ve gelişmesinden çok bir sıkışmasını kapsıyor olduğu ölçüde, genel baskının statükosuna *karşı* olmaktan çok onun *için* çalışmaktadır—"kurumsallaşmış yüceltme-çözülüşü"nden söz edilebilir. Bu sonuncusu zamanımızın yetkeci kişiliğinin oluşturulmasında dirimsel bir etmen olarak görünmektedir.

Sık sık belirtilmiştir ki ileri işleyim uygarlığı büyük bir cinsel özgürlük derecesi ile işlemektedir—cinsel özgürlüğün bir pazar değeri ve bir toplumsal kurallar etmeni olması anlamında "işlemektedir." Bir emek aracı olmaya son vermeksizin, bedene cinsel özelliklerini gündelik çalışma dünyasında ve çalışma ilişkilerinde sergileme izni verilmektedir. Bu işleyimci toplumun benzersiz başarımlarından biridir—pis ve ağır bedensel emeğin azaltılmasıyla, ucuz, çekici giysilerin, güzellik ekininin, ve bedensel temizliğin elde edilebilirliği ile, reklam-

cılık işleyiminin gerektirdikleri vb. ile olanaklı kılınmış bir başarım. Seksi sekreter ve tezgahtar kızlar, yakışıklı, güçlü ast yönetmen ve müşteri yardımcısı yüksek pazar değerleri olan metalardırlar, ve uygun metreslere iyelik—bir zamanlar kralların, prenslerine ve lordların ayrıcalığı—iş topluluğunda en az övülen konumların bile yükselişini kolaylaştırmaktadır.

İşlevselcilik, sanatsal nitelik kazanarak, bu eğilimi hızlandırmaktadır. Dükkanlar ve bürolar kendilerini dev pencereler arkasından göstermekte ve çalışanlarını sergilemektedirler; içerde, yüksek tezgahlar ve saydam-olmayan bölmeler indirilmektedir. Büyük apartman blokları ve banliyö evlerindeki gizliliğin aşınması daha önce bireyi kamusal varoluştan ayırmış olan engeli kırmakta ve başka karıların ve başka kocaların çekici niteliklerini daha kolayca sergilemektedir.

Bu toplumsallaşma çevrenin erotiksizleştirilmesi ile çelişkili değil ama tümleyici bir ilişki içindedir. Cinsiyet çalışma ve kamu ilişkileri ile bütünleşmiş ve böylece (denetlenen) doyuma daha açık kılınmıştır. Uygulayımsal ilerleme ve daha rahat yaşam libidinal bileşenlerin yöntemli olarak meta üretim ve değişim alanı içersine alınışına izin vermektedir. Ama içgüdüsel erkenin devingenleştirilmesi ne denli denetimli olursa olsun (bu zaman zaman libidonun bilimsel bir düzenlenişine dek varmaktadır), içgüdüsel erke ne denli statüko için bir dayanak olarak hizmet ederse etsin, yönetilen bireyler için de doyum vericidir, tıpkı deniz motoruyla yarışmanın, çim biçme makinesini sürmenin ve otomobille hız yapmanın birer eğlence olmaları gibi.

Libidonun bu devingenleştirilmesi ve denetlenişi gönüllü uyuşumu, terörün yokluğunu, bireysel gereksinimler ve toplumsal olarak gerekli istek, hedef ve özlemler arasındaki önceden-saptanmış uyumu büyük ölçüde açıklayabilecektir. İnsan varoluşundaki aşkın etmenlerin uygulayımbilimsel ve politik olarak bastırılmaları, ileri işleyim uygarlığının ırasalı olan bu olgu, burada kendini içgüdüsel alanda ileri sürmektedir: boyuneğme yaratan ve başkaldırının ussallığını zayıflatan bir yolda doyum.

Toplumsal olarak izin verilebilir ve istenebilir doyumun erimi

büyük ölçüde genişletilmiştir, ama bu doyum yoluyla, Haz İlkesi indirgenmiştir—yerleşik toplum ile uzlaşmaz olan istemlerinden yoksun bırakılmıştır. Haz, böyle uyarlandığında, boyuneğme yaratmaktadır.

Ayarlanmış yüceltme-çözülüşünün hazları ile karşıtlık içinde, yüceltme baskıcı toplumun bireye dayattığı vazgeçmelerin bilincini saklar, ve böylelikle özgürlük gereksinimini sürdürür. Hiç kuşkusuz, tüm yüceltme toplumun gücü tarafından etkili kılınmaktadır, ama bu gücün mutsuz bilinci daha şimdiden yabancılaşmanın içersine işlemektedir. Hiç kuşkusuz, tüm yüceltme içgüdüsel doyuma toplumsal engeli kabul eder, ama o denli de bu engeli çiğneyip geçmektedir.

Üst-ben, bilinçaltının açığa çıkmasını yasaklayarak ve duyunç aşılayarak, o denli de yasaklayıcıyı yasaklamaktadır çünkü gelişmiş duyunç yasaklanmış kötü edimi yalnızca bireyde değil ama onun toplumunda da kaydetmektedir. Evrik olarak, özgür olmayan bir toplum tarafından verilen doyum sağlayıcı özgürlüklere bağlı duyunç yitimi bu toplumun kötü edimlerinin kabullenilişini kolaylaştıran bir *mutlu bilinç* yaratma yönünde etkilidir. Bu gerileyen özerklik ve kavrayışın belirtisidir. Yüceltme yüksek bir özerklik ve kavrayış derecesini gerektirir; o bilinçli ve bilinçsiz arasındaki, birincil ve ikincil süreçler arasındaki, anlık ve içgüdü, vazgeçme ve başkaldırı arasındaki aracıdır. Sanatsal *oeuvre*de olduğu gibi, en başarılı kiplerinde, yüceltme bastırmayı ona boyun eğerken yenen bilişsel güç olmaktadır.

Bu yüceltme kipinin bilişsel işlevinin ışığında, ileri işleyim toplumunda başıboş gelişmekte olan yüceltme-çözülüşü gerçek uyuşumcu işlevini açığa sermektedir. Cinselliğin (ve saldırganlığın) bu özgürleşmesi içgüdüsel dürtüleri yerleşik doyum evreninin baskıcı gücünü açığa vuran mutsuzluğun ve hoşnutsuzluğun çoğundan özgürleştirmektedir. Hiç kuşkusuz, yaygın bir mutsuzluk vardır, ve mutlu bilinç yeterince zayıftır—korku, düşkırıklığı, ve tiksinti üzerinde ince bir yüzey. Bu mutsuzluk kendini kolayca politik seferberliğe bırakmaktadır; bilinçli gelişim için alan bulamayınca, yeni bir faşist yaşam ve ölüm yolu için içgüdüsel kaynak olabilir. Ama mutlu bilincin altındaki

mutsuzluğun toplumsal düzen için bir güç ve iç-bağ kaynağına dönüştürülmesini sağlayabilecek bir çok yol vardır. Mutsuz bireyin çatışmaları şimdi iyileştirilmeye Freud'un "uygarlıktaki hoşnutsuzluğu"na yol açmış olanlardan çok daha açık görünmektedirler, ve "çağımızın sinirceli kişiliği"nin terimlerinde Eros ve Tanatos arasındaki bengi savaşımın terimlerinde olduğundan daha yeterli olarak tanımlanıyor görünmektedirler.

Denetlenen yüceltme-çözülüşünün yerleşik Olgusallık İlkesine karşıt içgüdüsel başkaldırıyı zayıflatma yolu cinselliğin klasik ve romantik yazında ve çağdaş yazınımızdaki sunuluşları arasındaki zıtlık tarafından aydınlatılabilir. Eğer asıl tözlerinde ve iç biçimlerinde erotizme bağlılık tarafından belirlenen çalışmalar arasında, Racine'in *Phèdre*'i, Goethe'nin *Wahlverwandtschaften*'ı, Baudelaire'in *Les Fleurs du Mal*'ı, Tolstoy'un *Anna Karenina*'sı gibi birbirlerinden özsel olarak ayrı örnekler seçilecek olursa, cinsellik tutarlı olarak oldukça yüceltilmiş, "dolaylı kılınmış," yansıtılmış biçimde görünecektir—ama bu biçimde, saltık, ödünsüz, koşulsuzdur. Eros'un egemenlik alanı, başından beri, o denli de Tanatos'un egemenlik alanıdır. Yerine getirme yok etmedir, ahlaksal ya da toplumbilimsel değil ama varlıkbilimsel bir anlamda. İyi ve kötünün ötesinde, toplumsal ahlakın ötesindedir, ve böylece bu Eros'un yadsıdığı ve patlattığı yerleşik Olgusallık İlkesinin eriminin ötesinde kalmaktadır.

Karşıt olarak, yüceltme boyutunu yitiren cinsellik O'Neil'in alkoliklerinde ve Faulkner'in yabanıllarında, *Streetcar Named Desire*'da ve *Hot Tin Roof* altında, *Lolita*'da, tüm Hollywood ve New York orgilerinde ve varoş ev-kadınlarının serüvenlerinde alıp başını gitmektedir. Bu sonsuz kertede daha gerçekçi, cüretli, engelsizdir. İçinde yer aldığı toplumun özsel bir öğesidir, ama hiçbir yerde onun olumsuzlanışı değildir. Olmakta olan hiç kuşkusuz yabanıl ve açık-saçık, erkeksi ve tatlı, bütünüyle ahlaksızcadır—ve, tam bu nedenle, bütünüyle zararsız.

Uzlaşmaz düşlerinin belirtisinin kendisi olmuş olan yüceltilmiş biçimden kurtulmuş olarak—bir biçim ki içinde öykünün anlatıldığı biçemdir, dildir—, cinsellik baskı düzeninin *bestseller*leri için bir araca dönmektedir. Balzac'ın fahişe Esther'e ilişkin olarak söyledikleri çağdaş yazındaki seksi kadınların hiçbiri

için söylenemeyecektir: "onunki ancak sonsuzlukta çiçeklenen zerafetti." Bu toplum dokunduğu herşeyi gizil bir ilerleme *ve* sömürü, angarya *ve* doyum, özgürlük *ve* baskı kaynağına çevirmektedir. Cinsellik kuraldışı değildir.

Denetlenen yüceltme-çözülüşü düşüncesi baskılanmış cinsellik *ve* saldırganlığın eşzamanlı bir salınışı olanağını imleyecektir, bir olanak ki Freud'un iki birincil itki arasında dağılım için eldeki değişmez içgüdüsel erke nicesi düşüncesiyle bağdaşmaz görünmektedir. Freud'a göre, cinselliğin (libido) güçlendirilmesi zorunlu olarak saldırganlığın zayıflamasını kapsayacaktır, ve evrik olarak. Bununla birlikte, eğer toplumsal olarak izin verilen ve yüreklendirilen libido salınışı bölümsel ve yerelleşmiş cinsellik salınışı olacaksa, erotik erkenin edimsel bir sıkıştırılmasına eşdeğer olacak, ve bu yüceltme-çözülüşü yüceltilmiş olduğu gibi yüceltilmemiş saldırganlık biçimlerinin büyümesi ile de bağdaşabilir olacaktır. Saldırganlık bütün çağdaş işleyim toplumunda başıboş gelişmektedir.

Saldırganlık bireylerin olağan ulusal hazırlık döneminde kendi çözülüş ve parçalanışları tehlikesine alışmakta oldukları bir olağanlaşma derecesine mi erişmiştir? Ya da bu kabulleniş bütünüyle bu konuda pek birşey yapmadaki güçsüzlüklerine mi bağlıdır? Her ne olursa olsun, kaçınılabilir, insan-yapımı yokolma tehlikesi insanların özdeksel olduğu gibi ansal yaşamlarının da olağan bir donatımı olmuştur, öyle ki artık yerleşik toplumsal dizgeyi suçlamaya ya da çürütmeye hizmet edememektedir. Dahası, gündelik yaşamlarının parçası olarak, giderek onları bu dizgeye bağlayabilmektedir. Saltık düşman ve yüksek yaşam ölçünü (ve istenen iş bulma düzeyi!) arasındaki ekonomik ve politik bağ yeterince saydamdır, ama kabul edilecek denli de ussal.

Yoketme İçgüdüsünün (son çözümlemede: Ölüm İçgüdüsü) insan ve doğa üzerindeki uygulayımsal denetimi besleyen erkenin büyük bir bileşeni olduğunu varsayarsak, öyle görünmektedir ki toplumun uygulayımsal ilerlemeyi ayarlama konusundaki giderek artan sığası ayrıca *bu içgüdüyü ayarlama ve denetleme*, e.d. "üretken bir yolda" doyurma sığasını da arttırmaktadır. O zaman toplumsal iç-bağ en derin içgüdüsel köklerde güçlendi-

rilmiş olacaktır. En yüksek tehlike, ve giderek savaş olgusu bile, yalnızca umutsuz bir kabullenim ile değil, ama kurbanlar payına içgüdüsel bir onay ile de karşılaşacaktır. Burada da, karşımızda olan şey denetlenen yüceltme-çözülüşü olacaktır.

Kurumsallaşmış yüceltme-çözülüşü böylece tek-boyutlu toplum içersinde yer alan "aşkınlığın yenilgisi" olayının bir yanı olarak görünmektedir. Bu toplum nasıl karşıtçılığı (nitel ayrım!) politika ve yüksek ekin alanlarında indirgeme ve giderek soğurma eğiliminde ise, içgüdüsel alanda da aynı şeyi yapmaktadır. Sonuç çelişkileri ve almaşıkları kavrayacak ansal örgenlerin körelmesidir ve, uygulayımbilimsel ussallığın arta kalan tek boyutunda Mutlu Bilinç hüküm sürmeye başlamaktadır.

Bu bilinç olgusalın ussal olduğu, ve yerleşik dizgenin, herşeye karşın, beklenenleri yerine getirdiği inancını yansıtmaktadır. İnsanlar üretken aygıtta etkili düşünce ve eylem öğesini bulmaya götürülmekte, kişisel düşünce ve eylemlerini buna teslim edebilmekte ya da etmek zorunda kalmaktadırlar. Ve bu aktarmada, aygıt da ahlaksal bir kendilik rolünü üstlenmektedir. Duyunç şeyleşme tarafından, şeylerin genel zorunluğu tarafından bağışlanmaktadır.

Bu genel zorunlukta suçluluğun hiçbir yeri yoktur. Tek bir insan yüzlerce ve binlerce insanı yokeden işareti verebilir, ve sonra tüm duyunç sızılarından özgür olduğunu bildirip sonuna dek mutlu olarak yaşayabilir. Savaş alanlarında faşizmi yenen anti-faşist güçler Nazi bilimci, general ve mühendislerin ürünlerinden yarar sağlamaktadırlar; arkadan-gelenin tarihsel üstünlüğü onlardadır. Toplama kamplarının dehşeti olarak başlayan şey insanları olağandışı koşullar için eğitme etkinliğine dönmektedir—bir yeraltı insan varoluşu ve radyoaktif besinin günlük alınışı. Bir Hıristiyan papaz komşunuzun bomba sığınağınıza girmesini eldeki tüm araçlarla önlemenin Hıristiyan ilkelerle çelişmediğini bildirmektedir. Bir başka Hıristiyan papaz meslektaşıyla çelişmekte ve tersini ileri sürmektedir. Kim haklıdır? Yine, uygulayımbilimsel ussallığın yansızlığı kendini politikanın üstünde ve ötesinde göstermekte, ve yine düzmece olarak göstermektedir, çünkü iki durumda da baskıcı denetim politikasına hizmet etmektedir.

"Toplama kamplarının dünyası ... alışılmadık denli canavarca bir toplum değildi. Orada gördüğümüz şey hergün içersine çekildiğimiz cehennem gibi bir toplumun imgesi ve bir anlamda özüydü."[17]

Öyle görünmektedir ki, en korkunç sınır-aşmalar bile öyle bir yolda bastırılabilmektedirler ki, tüm kılgısal amaçlar açısından, toplum için bir tehlike olmaya son vermişlerdir. Ya da, eğer patlak vermeleri bireyde işlevsel rahatsızlıklara götürüyorsa (bir Hiroşima pilotu durumunda olduğu gibi), bu durum toplumun işlev görmesini bozmamaktadır. Bir akıl hastanesi rahatsızlığı ele almaktadır.

Mutlu Bilincin hiç bir sınırı yoktur—ölüm ve biçimsizleştirme oyunları düzenlemektedir, öyle ki bunlarda eğlence, takım çalışması, ve stratejik önem ödüllendirici toplumsal uyumda biraraya karışmaktadırlar. The Rand Corporation, ki bilimadamlığını, araştırmayı, orduyu, iklimi, ve iyi yaşamı birleştirmektedir, "RANDom News," cilt 9, sayı 1'de, ÜZÜLMEKTENSE GÜVENLİK başlığı altında bağışlatıcı bir incelik biçemi ile bu tür oyunları anlatmaktadır. Roketler vızıldamakta, Hidrojen bombası beklemekte ve uzay-uçuşları sürmektedir, ve sorun "ulusun ve özgür dünyanın nasıl korunacağıdır." Tüm bunlarda, askeri plancılar kaygılıdırlar, çünkü" riske girmenin, denemenin ve bir yanlış yapmanın bedeli korku verici ölçüde yüksek olabilir." Ama burada RAND devreye girmektedir; RAND rahatlatmakta, ve "RAND GÜVENLİKTE gibi aygıtlar tabloya girmektedirler." İçersine girdikleri tablo 'gizli' damgasını taşımamaktadır. Öyle bir tablodur ki onda "dünya bir harita olmakta, misiller yalnızca simgeler [çok yaşa simgeciliğin yatıştırıcı gücü!], ve savaşlar yalnızca [yalnızca!] kağıt üzerindeki planlar ve hesaplamalar olmaktadırlar ..." Bu tabloda, RAND dünyayı ilginç bir uygulayımbilimsel oyuna çevirmiştir, ve insanlar

[17]E. Ionesco, *Nouvelle revue Française*'de, Temmuz 1956: *London Times Literary Supplement*, Mart 4, 1960 alıntısına göre. Herman Kahn bir 1959 RAND incelemesinde (RM-2206-RC) ileri sürmektedir ki "aşırı-kalabalık sığınaklara benzer çevrelerde (toplama kampları, Rus ve Almanların kalabalık yük taşıtlarını, asker gemilerini, kalabalık hapishaneleri ... kullanımları vb.) insanların sağ kalmaları üzerine bir inceleme yapılmalıdır. Kimi yol gösterici yararlı ilkeler bulunabilir ve bunlar sığınak tasarlarına uyarlanabilirler."

gevşeyebilmektedirler—"askeri plancılar tehlikeye atılmaksızın değerli 'bireşimli' deneyim kazanabileceklerdir."

OYUNU OYNAMAK

> Oyunu anlamak için ona katılmak gereklidir, çünkü anlama "deneyimdedir."
>
> GÜVENLİK oyuncuları Hava Kuvvetlerinden olduğu gibi RAND'in aşağı yukarı tüm dairelerinden de gelmiş oldukları için, Mavi takımda bir fizikçi, bir mühendis ve bir ekonomist bulabiliriz. Kızıl takım da benzer bir kesit gösterecektir.
>
> İlk güne oyunun neye ilişkin olduğu konusunda ortak bir toplantı ve kuralların bir incelenmesi ile başlanmaktadır. Takımlar sonunda kendi odalarındaki haritaların çevresine yerleştikleri zaman oyun başlamaktadır. Her takım kendi politik bildirimini Oyun Yöneticisinden almaktadır. Bu bildirimler, genellikle Denetleme Kümesinin bir üyesi tarafından hazırlanmış olarak, oyun zamanındaki dünya durumunun bir değerlendirmesini, karşıt takımın politikası üzerine belli bir bilgiyi, takım tarafından ulaşılması gereken hedefleri, ve takımın bütçesini vermektedir. (Politikalar her oyun için değiştirilmekte ve böylece geniş bir stratejik olanaklar erimi ortaya çıkmaktadır).
>
> Varsayımsal oyunumuzda Mavi'nin hedefi oyun boyunca caydırıcı bir gücü sürdürmektir—eş deyişle, öyle bir gücü sürdürmek ki, Kızıl'a karşı bir geri vuruş yeteneği ile Kızıl'ın bir saldırı riskini göze almasını önleyebilsin. (Mavi ayrıca Kızıl politika üzerine belli bir ölçüde bilgilendirilmektedir.)
>
> Kızıl'ın politikası Mavi üzerinde güç üstünlüğü kurmaktır.
>
> Mavi ve Kızıl'ın bütçeleri edimsel savunma bütçeleri ile orantılıdır ...

Oyunun 1961'den beri RAND'de, "aşağıda bir labirente benzeyen bodrum katımızda—Snack Barın altında bir yerlerde" oynanmış olduğunu, "Kızıl ve Mavi odaların duvarlarındaki listelerin takımların satın alabilecekleri silah ve gereçleri sıraladıklarını ve bunların toplu olarak yaklaşık yetmiş parça" olduğunu işitmek rahatlatıcıdır. Bir "Oyun Yöneticisi" vardır ki oyun kurallarını yorumlamaktadır, çünkü gerçi "çizgeler ve resimlemelerle tamamlanmış kurallar kitabı 66 sayfa" olsa da,

oyun sırasında kaçınılmaz olarak sorunlar doğmaktadır. Oyun Yöneticisinin bir başka önemli işlevi daha vardır: "Oyunculara önceden bildirmeksizin" "varolan askeri güçlerin etkililiğinin bir ölçüsünü almak amacıyla savaşı başlatmaktadır." Ama sonra ekranda bildirilmektedir: "Kahve, Kek, ve Düşünceler." Rahat! "Oyun geri kalan dönemler boyunca sürmektedir—sona erdiği 1972'ye dek. Sonra Mavi ve Kızıl takımlar misilleri gömmekte ve 'post-mortem' oturumda kahve ve kek için biraraya gelmektedirler." Ama çok fazla gevşemeyin: "edimsel bir dünya durumu vardır ki etkili olarak GÜVENLİK'e çevrilememektedir," ve bu "görüşme"dir. Bunun için minnettarız: edimsel dünya durumunda kalan biricik umut RAND'in eriminin ötesindedir.

Açıktır ki, Mutlu Bilinç alanında suçluluk duygusunun hiçbir yeri yoktur, ve hesaplama duyuncun sorumluluğunu üstlenmektedir. Bütünün kendisi tehlikedeyken, bütünü reddetme ya da onu savunmama suçu dışında başka hiçbir suç yoktur. Kabahat, suç ve suçluluk duygusu özel bir sorun olmaktadır. Freud bireyin ruhunda insanlığın suçlarını, bireysel durum öyküsünde bütünün tarihini açığa sermişti. Bu uğursuz halka başarılı bir biçimde bastırılmıştır. Kendilerini bütünle özdeşleştirenler, bütünün önderleri ve savunucuları olarak atananlar yanlış yapabilirler, ama kabahat işleyemezler—suçlu değildirler. Bu özdeşleşme artık geçerli olmadığı zaman, geçip gittikleri zaman, yine suçlu olabilirler.

4: Söylem Evreninin Kapanışı

"Dans l'état présent de l'Histoire, toute écriture politque ne peut que confirmer un univers policier, de même toute écriture intellectuelle ne peut qu'instituer une para-littérature, qui n'ose plus dire son nom."

"Tarihin şimdiki durumunda, tüm politik yazın ancak bir polis evrenini doğrulayabilir, tıpkı tüm anlıksal yazının ancak bundan böyle adını söyleme yürekliliğini gösteremeyen bir bozuk-yazın üretebilmesi gibi."

ROLAND BARTHES

Mutlu Bilinç—olgusalın ussal olduğu ve dizgenin gerekenleri yerine getirdiği inancı—toplumsal davranışa çevrilmiş uygulayımbilimsel ussallığın bir yüzü olan yeni uyuşumculuğu yansıtmaktadır. Yenidir çünkü önceden görülmemiş bir düzeyde ussaldır. Önceki evrelerin daha ilkel usdışılığını azaltmış—ve en ileri alanlarında ortadan kaldırmış—olan ve yaşamı önceden olduğundan daha düzenli bir yolda uzatıp geliştiren bir toplumu desteklemektedir. Yoketme savaşı henüz olmamıştır; Nazi yoketme kampları ortadan kaldırılmışlardır. Mutlu Bilinç bağıntıyı püskürtmektedir. İşkence sıradan bir sorun olarak yeniden getirilmiştir, ama uygarlaşmış dünyanın kıyısında yer alan bir sömürge savaşında. Ve orada rahat bir duyunçla uygulanmaktadır, çünkü savaş savaştır. Ve bu savaş da kıyıdadır—yalnızca "az-gelişmiş" ülkeleri yakıp yıkmaktadır. Bunun dışında, barış hüküm sürmektedir.

Bu toplumun insan üzerinde kazanmış olduğu güç etkerliği ve üretkenliği ile hergün bağışlanmaktadır. Eğer dokunduğu herşeyi özümsüyorsa, eğer karşıtçılığı soğuruyorsa, eğer çelişki ile oynuyorsa, ekinsel üstünlüğünü belgitlemektedir. Ve aynı yolda kaynakların yokedilmesi ve savurganlığın artması bolluğunu ve "yüksek gönenç düzeylerini" belgitlemektedir; "Topluluk umursanmayacak denli iyidir!"[1]

[1]Galbraith, *American Capitalism*; (Boston, Houghton Mifflin, 1956), s. 96.

Bütünsel Yönetimin Dili

Bu tür gönenç, toplumun mutsuz temeli üzerindeki üretken üstyapı, efendilerle onlara bağımlı olanlar arasında aracılık yapan "iletişim araçları" içerisine yayılmaktadır. Bunların reklam uzmanları tek-boyutlu davranışa kendini anlatma olanağını veren iletişim evrenini şekillendirmektedirler. Bu evrenin dili özdeşleştirme ve birleştirmeye, olumlu düşünme ve yapmanın yöntemli olarak geliştirilmesine, aşkın, eleştirel kavramlar üzerine düzenli saldırılara tanıklık etmektedir. Yürürlükte olan konuşma yollarında, iki-boyutlu, eytişimsel düşünce kipleri ile uygulayımbilimsel davranış ya da toplumsal "düşünce alışkanlıkları" arasındaki zıtlık görünmektedir.

Bu düşünce alışkanlıklarının anlatımında, görüngü ve gerçeklik, olgu ve etmen, töz ve yüklem arasındaki gerilim yitme eğilimindedir. Özerklik, buluş, tanıtlama ve eleştiri öğeleri belirtme, ileri sürme ve öykünme önünde geri çekilmektedirler. Büyüsel, yetkeci ve ayinsel öğeler konuşma ve dile yayılmaktadır. Söylem bilgilenme ve bilgisel değerlendirme sürecinin evreleri olan aracılıklardan yoksunlaşmıştır. Olguları kavrayan ve böylece olguları aşan kavramlar dildeki gerçek temsil olanaklarını yitirmektedirler. Bu aracılıklar olmaksızın, dil usun ve olgunun, gerçeğin ve yerleşik gerçeğin, özün ve varoluşun, şeyin ve işlevinin dolaysız özdeşleştirilmesini anlatma ve geliştirme eğilimine girmektedir.

Bu özdeşleştirmeler, ki işlemselciliğin bir özelliği olarak ortaya çıkmışlardı,[2] toplumsal davranışta söylemin özellikleri olarak yeniden ortaya çıkmaktadırlar. Burada dilin işlevselleştirilmesi uyuşumcu-olmayan öğelerin konuşmanın yapı ve deviminden atılmasına yardım etmektedir. Sözlük ve sözdizim eşit ölçüde etkilenmektedir. Toplum gereksinimlerini dilsel gereçte doğrudan doğruya anlatmaktadır, ama karşıtçılıksız değil; halk dili kendi bildiğini okuyan küskün bir nükteyle resmi ve yarı-resmi söyleme vurmaktadır. Argo ve gündelik konuşma dili çok seyrek olarak böylesine yaratıcı olmuşlardır. Sanki sıradan insan (ya da onun anonim sözcüsü) konuşmasında yürürlükte

[2]Bkz. s. 11.

olan güçlere karşı insanlığını ileri sürmekte, sanki politik alanda sindirilmiş olan yadsıma ve başkaldırı şeyleri adlarıyla adlandıran sözcüklerde patlamaktadır: "headshrinker" [kafa-büzücü, ruh doktoru için] ve "egghead" [yumurta-kafa, entel için], "boob tube" [budala tüp, TV alıcısı], "think tank" [beyin takımı], "beat it" [defol git] ve "dig it" [kafana sok], ve "gone, man, gone" [bulutların üstündeyim].

Bununla birlikte, savunma laboratuvarları ve işletmecilik büroları, hükümetler ve makineler, zaman-denetçileri ve işletmeciler, etkililik uzmanları ve politik güzellik salonları (ki önderlere uygun makyajlar sunmaktadırlar) değişik bir dil kullanmakta ve, şimdilik, son söz onlarda görünmektedir. Bu buyuran ve örgütleyen, insanları yapmaya, satın almaya ve kabul etmeye yönelten sözdür. Gerçeklenebilir bir dilbilimsel yaratı olan bir biçem içinde iletilmektedir; bu öyle bir sözdizimdir ki orada tümcenin yapısı kısaltılıp sıkıştırılmakta ve böylece parçaları arasında hiçbir gerilim, hiçbir "yer" kalmamaktadır. Bu dilbilimsel biçim bir anlam gelişmesine karşı durmaktadır. Şimdi bu biçemi örneklemeye çalışacağım.

İşlemselciliğin özelliği—kavramı karşılık düşen işlemler kümesi ile anlamdaş kılmak[3]—"şeylerin adlarını aynı zamanda onların işlev görme yollarını belirtici olarak, ve özellik ve süreçlerin adlarını onları bulmak ya da üretmek için kullanılan aygıtı simgeleyici olarak düşünme yönündeki"[4] dil eğiliminde kendini yeniden göstermektedir. Bu "şeyleri ve işlevlerini özdeşleştirme"[5] eğilimini gösteren uygulayımbilimsel uslamlamadır.

Düşüncenin bilimsel ve uygulayımsal dilin dışındaki bir alışkanlığı olarak, böyle bir uslamlama belirli bir toplumsal ve politik davranışçılığın anlatımını şekillendirmektedir. Bu davranışsal evrende, sözcükler ve kavramlar düşümdeşme eğilimindedirler, ya da daha doğrusu kavram sözcük tarafından soğurulma eğilimindedir. Kavramın sözcük tarafından halksal-

[3]Bkz. s. 11.

[4]Stanley Gerr, "Language and Science," *Philosophy of Science*'de, April 1942, s. 156.

[5]*A.g.y.*

laştırılmış ve ölçünleştirilmiş kullanımda belirtilenden başka hiçbir içeriği yoktur, ve sözcüğün halksallaştırılmış ve ölçünleştirilmiş davranıştan (tepki) başka hiçbir karşılık yaratmaması beklenmektedir. Sözcük klişe olmakta, ve klişe olarak, konuşmayı ya da yazıyı yönetmektedir; iletişim böylece gerçek anlam gelişimini engellemektedir.

Hiç kuşkusuz, herhangi bir dil anlamları geliştirilme gereksinimi içinde durmayan sayısız terimi kapsar—örneğin gündelik yaşamın, görülür doğanın, dirimsel gereksinim ve isteklerin nesnelerini ve araçlarını belirten terimler. Bu terimler genel olarak anlaşılmaktadırlar, öyle ki salt görünüşleri içinde konuşuldukları pragmatik bağlama uygun bir karşılık (dilbilimsel ya da işlemsel) yaratmaktadır.

Bu tartışmalı-olmayan bağlamın ötesindeki şeyleri ya da olayları gösteren terimler açısından durum oldukça değişiktir. Burada, dilin işlevselleşmesi politik bir yananlam taşıyan bir anlam kısalmasını anlatmaktadır. Şeylerin adları yalnızca "işlev görme yollarını belirtici" olmakla kalmamakta, ama (edimsel) işlev görme yolları da şeyin anlamını tanımlamakta ve "kapamakta," başka işlev görme yollarını dışlamaktadır. Ad tümceyi yetkeci ve bütüncülcü bir yolda yönetmekte, ve tümce kabul edilecek bir bildiri olmaktadır—kodlanmış ve bildirilmiş anlamının tanıtlanmasını, sınırlanmasını ve olumsuzlanmasını geri itmektedir.

Kamusal söylem evreninin düğüm noktalarında, büyüsel-ayinsel formüller gibi işlev gören kendini-doğrulayıcı, çözümsel önermeler ortaya çıkmaktadır. Bunlar alıcının kafasına çakılarak ve yeniden-çakılarak, onu formül tarafından buyrulan koşullar çemberi içerisine kapama etkisini yaratmaktadırlar.

Politik söylem evrenindeki önerme biçimi olarak kendini-doğrulayan varsayıma daha önceden değinmiştim.[6] "Özgürlük," "eşitlik," "demokrasi" ve "barış" gibi adlar, çözümsel olarak, belirli bir yüklemler kümesini imlerler ki ad konuşulduğu ya da yazıldığı zaman sürekli olarak ortaya çıkmaktadırlar. Batıda, çözümsel yüklemleme özgür girişim, insiyatif, seçimler, birey gibi terimlerdedir; Doğuda işçiler ve köylüler,

[6]Bkz. s. 13.

ortaklaşacılığı ya da toplumculuğu kurma, düşman sınıfların ortadan kaldırılması gibi terimlerde. İki yanda da, söylemin kapalı çözümsel yapının ötesine geçişi yanlış ya da propagandadır, gerçi gerçeği yürürlüğe koymanın araçları ve ceza derecesi oldukça ayrı olsa da. Bu kamusal söylem evreninde, konuşma anlamdaşlarda ve genelemelerde devinmektedir; gerçekte, hiçbir zaman nitel ayrıma doğru devinmemektedir. Çözümsel yapı yönetici adı politika ve kamuoyu bildirimlerindeki onaylanan kullanımını geçersiz kılacak ya da en azından bozacak içeriğinden yalıtmaktadır. Ayinselleştirilmiş kavram çelişkiye bağışık kılınmıştır.

Böylece, yürürlükteki özgürlük kipinin kölelik ve yürürlükteki eşitlik kipinin tepeden indirilmiş eşitsizlik olması olgusu bu kavramların ilgili söylem evrenlerini şekillendiren güçlerin terimlerinde kapalı tanımları tarafından anlatımdan dışlanmaktadır. Sonuç tanıdık Orwell dilidir ("barış savaştır" ve "savaş barıştır," vb.), ve bu dil hiçbir biçimde yalnızca teröristik bütüncülcülüğün dili değildir. Ne de Orwell dilinden daha azıdır, eğer çelişki tümcede belirtik kılınmıyor ama adda kapatılıyorsa. Anamalcılığın savunulması ve büyümesi için çalışan politik bir partinin "Toplumcu," ve despotik bir hükümetin "demokratik," ve ayarlanmış bir seçimin "özgür" olarak adlandırılması Orwell'i çok çok önceleyen o alışıldık dilsel—ve politik—özelliklerdirler.

Göreli olarak yeni olan şey bu yalanların kamuoyu ve kişisel kanı tarafından genel kabullenilişi, korkunç içeriklerinin bastırılışıdır. Bu dilin yaygınlığı ve etkililiği toplumun kendi kapsadığı çelişkiler üzerindeki utkusuna tanıklık etmektedir; bunlar toplumsal dizge patlatılmaksızın yeniden-üretilmektedirler. Ve bir konuşma ve tanıtım aygıtı yapılan şey apaçık ortada yatan çelişkidir. Kısaltmacı sözdizim karşıtları sağlam ve tanıdık bir yapıda biraraya kaynaştırarak uzlaşmalarını ileri sürmektedir. "Temiz bomba" ve "zararsız serpinti" deyimlerinin yalnızca olağan bir biçemin uç yaratıları olduklarını göstermeye çalışacağım. Bir zamanlar mantığa karşı birincil saldırı olarak düşünülen çelişki şimdi aldatma mantığının bir ilkesi olarak görünmektedir—eytişimin gerçekçi karikatürü. Bu, mantıktan yoksun

olmaya dayanabilen ve yoketme ile oynayan bir toplumun mantığıdır—an ve özdek üzerinde uygulayımbilimsel gücü olan bir toplumun.

İçinde karşıtların uzlaştırıldığı söylem evreninin böyle bir birleşme için sağlam bir temeli vardır—yararlı yokediciliği. Genel tecimselleştirme önceki zıt yaşam alanlarını birleştirmekte, ve bu birlik kendini konuşmanın çatışan parçalarının dildeki pürüzsüz bitişmelerinde anlatmaktadır. Henüz yeterli bir biçimde koşullanmamış bir kafaya, kamusal konuşmaların ve yayımların çoğu bütünüyle gerçeküstücü görünecektir. "İşçiler Misillerde Uyum İstiyorlar"[7] gibi başlıklar, bir "Lüks Serpinti Sığınağı"[8] gibi duyurular henüz "İşçiler," "Misil" ve "Uyum"un uzlaşmaz çelişkiler oldukları, ve hiçbir mantığın ve hiçbir dilin lüks ve atomik serpintiyi doğru olarak birleştirmeye yetenekli olamayacağı gibi safça bir tepkiyi uyandırabilirler. Bununla birlikte, bir "nükleer-güçlü, balistik-misil-ateşleyen denizaltı"nın "120.000.000 $ gibi bir ederi olduğunu" ve 1000 dolarlık bir sığınak modelinde "halı, dilmece ve televizyon" bulunduğunu öğrendiğimiz zaman mantık ve dil bütünüyle ussal olmaktadırlar. Doğrulama başlıca bu dilin satmakta olduğu olgusunda değil (öyle görünmektedir ki "serpinti" işi pek iyi gitmemiştir), ama dahaçok özelin genel çıkar ile, Anamalın Ulusal Erk ile, gönencin yoketme gizilgücü ile dolaysız özdeşleşmesini geliştiriyor olması olgusunda yatmaktadır. Eğer bir tiyatro bir "Özel Seçim Öncesi Gösterisi olarak Strindberg'in *Ölüm Dansı*"nın[9] duyurusunu yapıyorsa, bu yalnızca bir gerçeklik sürçmesidir. Duyuru bağıntıyı genellikle kabul edilenden daha az ideolojik bir biçimde açığa sermektedir.

Tecimsel ve politik biçemi ıralandıran karşıtlar birleşmesi söylemin ve iletişimin kendilerini başkaldırı ve reddediş anlatımına bağışık kılmalarının birçok yolundan yalnızca biridir. Yerleşik düzenin gazeteleri barışın gerçekte savaşın eşiği olduğunu, en yokedici silahların kârlı eder etiketleri taşıdıklarını, ve bomba sığınaklarının konfor sunduklarını kabul ettikleri ve

[7]*New York Times*, December 1, 1960.
[8]*A.g.y.*, November 2, 1960.
[9]*A.g.y.*, November 7, 1960.

reklam ettikleri zaman böyle bir başkaldırı ve reddediş doğru sözcüğü nasıl bulabilir? Çelişkilerini gerçekliğinin belirtisi olarak sergilemekle, bu söylem evreni kendini onun terimlerinde olmayan başka herhangi bir söyleme karşı kapamaktadır. Ve, tüm başka terimleri kendi öz terimlerine benzeştirme sığası yoluyla, olanaklı en büyük hoşgörüyü olanaklı en büyük birlik ile bileştirme kapısını açmaktadır. Gene de dili bu birliğin baskıcı ırasına tanıklık etmektedir. Bu dil öyle yapılarda konuşmaktadır ki, bunlar alıcıya yanlı ve kısaltılmış anlamı, içeriğin engellenmiş gelişimini, sunulanın sunulduğu biçimde kabulünü dayatmaktadırlar.

Çözümsel yüklemleme böylesine baskıcı bir yapıdır. Belirli bir adın neredeyse her zaman aynı "açıklayıcı" sıfatlar ve yüklemlerle eşlenmesi olgusu tümceyi hipnotize edici bir formüle çevirmektedir ki, sürekli yinelenerek, alıcının bilincinde anlamı dondurmaktadır. Birey adın özsel olarak ayrı (ve belki de doğru) açıklamalarını düşünmemektedir. Daha sonra içinde bu dilin yetkeci ırasının kendini açığa serdiği başka yapıları irdeleyeceğiz. Bunlarda ortak olarak öyle bir sözdizim sıkışması ve kısalması görünmektedir ki, kendilerini ezici ve taşlaşmış bir somutlukla dayatan değişmez imgeler yaratarak anlamın gelişmesini kesintiye uğratmaktadır. Bu reklam işleyiminin iyi bilinen bir uygulayımıdır ve orada bilince ve ürüne yapışan ve insanları ve şeyleri satmaya yardım eden "bir imgeyi oluşturmak" için yöntemli olarak kullanılmaktadır. Konuşma ve yazı imgeyi ileten "vurucu satırlar" ve "izleyici uyarıcılar" çevresinde kümelenmektedir. Bu imge "özgürlük" ya da "barış," "iyi adam" ya da "komünist" ya da "Miss Rheingold" olabilir. Okuyucu ya da dinleyiciden bunlarla değişmez bir kurumlar, tutumlar, özlemler yapısını birleştirmesi beklenmekte (ve o bunu yapmaktadır), ve saptanmış, belirli bir yolda tepki göstermesi beklenmektedir.

Göreli olarak zararsız tecim alanının ötesinde, sonuçlar oldukça ağırdır, çünkü böyle bir dil bir ve aynı zamanda "göz korkutma ve göklere çıkarmadır."[10] Önermeler telkin edici

[10]Roland Barthes, *Le Degre zero de l'écriture*, (Paris, Editions du Seuil, 1953), s. 33.

buyruklar biçimini almaktadırlar—belgitleyici olmaktan çok uyarıcıdırlar. Yüklemleme buyurma olmaktadır; bütün bir iletişimin hipnotik bir ırası vardır. Aynı zamanda yanlış bir tanışıklık havası ile yüklüdür—sürekli yinelemenin, iletişimin beceri ile yönetilen halksal doğrudanlığının sonucu. Bu kendini alıcı ile doğrudan ilişkilendirmekte—konum, eğitim ve görev uzaklığı olmaksızın—ve onu oturma odasının, mutfağın ve yatak odasının gündelik havası içinde yakalamaktadır.

Gelişmiş iletişimde önemli bir rol oynayan kişiselleşmiş dil yoluyla da aynı tanışıklık kurulmaktadır.[11] Bu "sizin" milletvekiliniz, "sizin" otoyolunuz, "sizin" gözde mağazanız, "sizin" gazetenizdir; "size" getirilmiştir, "size" çağrıda bulunmaktadır vb. Bu yolda, yukarıdan indirilmiş, ölçünleştirilmiş ve genel şey ve işlevler "özellikle sizin için" olarak sunulmaktadırlar. Kendilerine böyle seslenilen bireylerin buna inanıp inanmamaları önemli değildir. Başarısı göstermektedir ki bireylerin kendilerini kendilerinin ve başkalarının yerine getirdikleri işlevlerle özdeşleştirmelerini geliştirmektedir.

İşlevsel ve ayarlanan iletişimin en ileri kesimlerinde, dil gerçekten çarpıcı yapılarda kişi ve işlevin yetkeci özdeşleştirilmesini dayatmaktadır. *Time* dergisi bu eğilimin uç bir örneği olarak gösterilebilir. Derginin iyelik ekini kullanımı bireylerin yerlerinin, işlevlerinin, işverenlerinin ya da kuruluşlarının salt birer eklentisi ya da mülkiyeti olarak görünmelerine yol açmaktadır. Bireyler *Virginia's Byrd*, *U.S. Steel's Blough*, *Egypt's Nasser* olarak sunulmaktadırlar. Tireli bir yüklem yapısı değişmez bir sendrom yaratmaktadır:

"Georgia's high-handed, low-browed governor ... had the stage all set for one of his wild political rallies last week."

"Georgia'nın yetkeci, eğitimsiz eyalet başkanı ... geçen hafta sahneyi tümüyle yabanıl politik gösterilerinden birine ayırdı."

Eyalet başkanı,[12] işlevi, fiziksel özellikleri, ve politik davra-

[11]Bkz. Leo Lowenthal, *Literature, Popular Culture, and Society* (Prentice-Hall, 1961), s. 109 vs., ve Richard Hoggart, *The Uses of Literacy*, (Boston, Beacon Press, 1961), s. 161 vs.

[12]Bildirim şimdiki vali ile değil ama Mr. Talmadge ile ilgilidir.

nışları bölünmez ve değişmez bir yapıya kaynaşmışlardır ki, doğal saflık ve dolaysızlığı içinde, okuyucunun düşüncesine baskın çıkmaktadır. Yapı anlam ayrımı, gelişimi ve ayrımlaşması için hiçbir yer bırakmamaktadır: yalnızca bir bütün olarak devinmekte ve yaşamaktadır. Böyle kişiselleşmiş ve hipnotize edici imgelerin baskısı altında, makale daha sonra özsel bilgi vermeye bile geçebilir. Anlatım, yayımcının politikası tarafından belirlendiği biçimiyle, güvenlikle insanda az çok ilgi uyandıran bir öykünün iyi bir düzeltiden geçirilmiş çerçevesi içersinde kalmaktadır.

Tireli kısaltmanın kullanımı yaygındır. Örneğin, "brush-browed [fırça-kaşlı] Teller [Edward], the "father of the H-bomb" [Hidrojen bombasının babası], "bull-shouldered missileman von Braun" [boğa-omuzlu roket-adam von Braun], "science-military dinner"[13] [bilimsel-askeri yemek], ve "nuclear-powered, ballistic-missile-firing submarine" [nükleer-güçlü, balistik-misil-ateşleyen denizaltı]. Böyle yapılar, belki de ilineksel olmayarak, uygulayımbilim, politika ve orduyu birleştiren deyimlerde özellikle sıktırlar. Oldukça ayrı alanları ya da nitelikleri belirten terimler sağlam, çok güçlü bir bütünün içersine zorlanmaktadırlar.

Etki yine büyüsel ve hipnotik bir etkidir—çelişkilerin direnilmez birliğini, uyumunu ileten imgelerin yansıtılması. Böylece, sevilen ve korkulan Baba, yaşam savurganı, yaşamın ortadan kaldırılması için hidrojen bombasını yaratmaktadır; "bilimsel-askeri" endişeyi ve acıyı azaltma çabaları ile endişe ve acı yaratma işini birleştirmektedir. Ya da, tire olmaksızın, soğuk savaş uzmanlarının Özgürlük Akademisi,[14] ve "temiz bomba"—yok etmeye ahlaksal ve fiziksel doğruluk yükleyiş. Bu dili konuşan ve benimseyen insanlar herşeye bağışık görünmektedirler—ve herşeye duyarlı. Tireleme (belirtik ya da değil) her zaman

[13]Son üç deyim *The Nation*'da geçiyor, Feb. 22, 1958.

[14]*Life* dergisinin bir önerisi. *The Nation*'da alıntılanmıştır, 20 Ağustos 1960. David Sarnoff'a göre böyle bir akademiyi kurma önergesi Kongreye sunulmuştur. Bkz. John K. Jessup, Adlai Stevenson ve başkaları, *The National Purpose* (*Life* dergisinin yazı kurulunun gözetimi altında ve yardımı ile üretilmiştir, New York, Holt, Rinehart ve Winston, 1960), s. 58.

uzlaşmazı uzlaştırmamaktadır; çoğu kez, bileşme oldukça zayıftır—"bull-shouldered missileman" durumunda olduğu gibi —ya da bir gözdağını, ya da esinlendirici bir devimseli iletmektedir. Ama etki benzerdir. Dayatıcı yapı şiddet, güç, koruma ve propaganda oyuncularını ve oyunlarını tek bir şimşek çakışında birleştirmektedir. İnsanı ya da şeyi işlemde ve yalnızca işlemde görüyoruz—başka türlü olamaz.

Kısaltmalara dikkat edin. NATO, SEATO, BM, AFL-CIO, AET, ama ayrıca SSCB, DAC, vb. Bu kısaltmaların çoğu bütünüyle usauygundurlar ve kısaltılmamış adın uzunluğu tarafından aklanmaktadırlar. Bununla birlikte, kimilerinde "Usun hilesini" aramayı göze alabiliriz—kısaltma istenmeyen soruları bastırmaya yardımcı olabilir. NATO "North Atlantic Treaty Organisation" tarafından söyleneni, Kuzey-Atlantik ülkeleri arasındaki bir anlaşmayı imlememektedir—ki bu durumda Yunanistan ve Türkiye'nin üyeliği konusunda sorular sorulabilecektir. SSCB Sosyalizm ve Sovyet sözcüklerini kısaltmaktadır; DAC: demokratik. BM "birleşmiş" üzerindeki uygunsuz vurgu, SEATO ona ait olmayan Güneydoğu-Asya ülkeleri olmaksızın olabilir. AFL-CIO bir zamanlar iki örgütü ayırmış olan kökten politik ayrımları kendi içine gömmektedir, ve AET birçok başkaları arasında salt bir yönetsel aygıttır. Kısaltmalar aşkın yananlamın koparılıp atıldığı bir yolda kurumsallaşmış olanı ve yalnızca onu belirtmektedirler. Anlam dondurulmuş, ayarlanmış, hilelidir. Bir kez genel kullanımda sürekli olarak yinelenen, aydınlar tarafından "kutsanmış" olan resmi bir ses olduktan sonra, tüm bilişsel değerini yitirmiştir ve yalnızca sorgulanamaz bir olgunun kabul edilmesi için hizmet etmektedir.

Bu biçem ezici bir *somutluk* biçemidir. "İşlevi ile özdeşleştirilmiş şey" işlevinden ayırdedilen şeyden daha olgusaldır, ve bu özdeşleştirmenin dilsel anlatımı (işlevsel adda, ve sözdizimsel kısaltmanın birçok biçiminde) temel bir sözlük ve sözdizim yaratmaktadır ki bunlar ayrımlaşma, ayırma ve ayırdetmenin yolunda durmaktadırlar. Sürekli olarak *imgeler* dayatan bu dil *kavramların* gelişim ve anlatımına karşı çıkmaktadır. Dolaysızlığı ve doğrudanlığı içinde, kavramsal düşünmeyi engellemek-

tedir; böylece, düşünmeyi engellemektedir. Çünkü kavram şeyi ve işlevini *özdeşleştirmemektedir*. Böyle bir özdeşleştirme işlemsel ve uygulayımbilimsel kavramın geçerli ve belki de giderek biricik anlamı olabilir, ama işlemsel ve uygulayımbilimsel tanımlar kavramların belirli amaçlar için belirli kullanımlarıdırlar. Dahası, bunlar kavramları işlemlerde çözerler ve böyle bir çözülmeye karşıt olan kavramsal özü dışlarlar. İşlemsel kullanımına önsel olarak, kavram şeyin işlevi ile özdeşleştirilmesini *yadsımaktadır*; şey *olanı* şeyin yerleşik olgusallıktaki olumsal işlevlerinden ayırdetmektedir.

Bu ayrımları geri çeviren yürürlükteki konuşma eğilimleri önceki bölümlerde tartışılmış olan düşünce kiplerindeki değişimleri anlatmaktadırlar—işlevselleşmiş, kısaltılmış ve birleştirilmiş dil tek-boyutlu düşüncenin dilidir. Yeniliğini örnekleyebilmek için, onu kısaca davranışsal evreni aşan ve dilbilimi varlıkbilimsel kategorilerle ilişkilendiren klasik bir dilbilgisi felsefesi ile karşılaştıracağım.

Bu felsefeye göre, bir tümcenin dilbilgisel öznesi ilkin bir "töz"dür ve tümcenin özneye yüklediği değişik durumlar, işlevler ve niteliklerde böyle kalır. Yüklemleri ile etkin ya da edilgin olarak ilişkilidir ama onlardan ayrı kalmaktadır. Eğer özel bir ad değilse, özne bir addan daha çoğudur: bir şeyin *kavramını* adlandırır, tümce tarafından tikel bir durumda ya da işlevde olduğu biçimiyle tanımlanan bir evrenseli. Dilbilgisel özne böylece tümcede anlatılan anlamdan *daha çoğu* olan bir anlamı taşımaktadır.

Wilhelm von Humboldt'un sözlerinde: dilbilgisel özne olarak ad "belli ilişkilere girebilen,"[15] ama bu ilişkilerle özdeş olmayan birşeyi belirtmektedir. Dahası, bu ilişkilerde ve onlara "karşı" kendisi olarak kalmaktadır; onların "evrensel"i ve tözsel odaklarıdır. Önermedeki bireşim eylemi (ya da durumu) özne ile öyle bir yolda bağlar ki özne edimci (ya da taşıyıcı) olarak belirtilmekte ve böylece içinde kendini bulduğu durum ya da işlevden ayırdedilmektedir. Örneğin "şimşek çakar" deyişinde "yalnızca şimşeğin çakması değil, ama çakan şimşeğin

[15]W. V. Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*, tıpkıbasım, Berlin 1936, s. 254.

kendisi," "eyleme geçmiş" bir özne düşünülmektedir. Ve eğer bir tümce öznesinin bir tanımını veriyorsa, özneyi durum ve işlevlerine çözmemekte, ama onu bu durumda olarak, ya da bu işlevi yerine getiriyor olarak tanımlamaktadır. Ne yüklemlerinde yitmekle ne de yüklemlerinden önce ve onların dışında bir kendilik olarak varolmakla, özne kendini yüklemlerinde oluşturmaktadır—tümcede anlatılmakta olan bir aracılık sürecinin sonucu.[16]

Dilbilgisi felsefesine değinmemin amacı dildeki kısaltmaların kendi paylarına güçlendirdikleri ve geliştirdikleri bir düşünce kısaltmasını belirtmekte oldukları düzeyi aydınlatabilmekti. Dilbilgisindeki felsefi öğe üzerinde, dilbilgisel, mantıksal, ve varlıkbilimsel "özne" arasındaki bağ üzerinde diretme, işlevsel dilde bastırılmış ve anlatım ve iletişimden dışlanmış içeriği açığa çıkarmaktadır. Kavramın donuk imgelerde kısaltılması; kendini-doğrulayan, hipnotik formüllerde durdurulmuş gelişme; çelişkiye karşı bağışıklık; şeyin (ve kişinin) işlevi ile özdeşleştirilmesi—bu eğilimler tek-boyutlu bilinci konuştuğu dilde açığa sermektedirler.

Eğer dilsel davranış kavramsal gelişimi engelliyorsa, eğer soyutlama ve aracılığın karşısında duruyorsa, eğer dolaysız olgulara teslim oluyorsa, o zaman olguların arkasındaki etmenlerin tanınmasını reddetmekte, ve böylece olguların ve tarihsel içeriklerinin tanınmasını reddetmektedir. Toplumda ve toplum için, işlevsel söylemin bu örgütlenişi dirimsel önemdedir; bir eşgüdüm ve altgüdüm aracı olarak hizmet etmektedir. Birleşmiş, işlevsel dil uzlaşmaz bir biçimde karşı-eleştirel ve karşı-eytişimsel bir dildir. Onda, işlemsel ve davranışsal ussallık Usun aşkın, olumsuz, karşıtlıkçı öğelerini soğurmaktadır.

Bu öğeleri "dir" ve "gerek" arasındaki, öz ve görüngü, gizillik ve edimsellik arasındaki gerilimin terimlerinde tartışacağım[17]—olumsuzun mantığın olumlu belirlenimlerine girişi. Bu süresiz gerilim eleştirel, soyut düşüncenin evreni olan iki-boyutlu söylem evrenine yayılmaktadır. İki boyut birbirlerine

[16]Bu eytişimsel mantıkta dilbilgisi felsefesi için Hegel'in *Tinin Görüngübilimi*'ne Önsöz'deki "özne olarak töz" ve "kurgul tümce" kavramlarına bakın.

[17]Aşağıda bölüm V.

karşı uzlaşmaz bir zıtlık içinde durmaktadırlar; olgusallık ikisinden de pay almaktadır, ve eytişimsel kavramlar olgusal çelişkileri geliştirmektedirler. Kendi öz gelişiminde, eytişimsel düşünce çelişkilerin tarihsel ırasını ve bunların aracılık sürecini tarihsel süreçler olarak kavramaya başlamıştı. Böylece düşüncenin "öteki" boyutu *tarihsel* boyut olarak ortaya çıkıyordu—gizillik tarihsel olanak olarak, ve olgusallaşması tarihsel olay olarak.

Bu boyutun işlemsel ussallığın toplumsal evreninde bastırılması *tarihin bastırılmasıdır*, ve bu akademik değil ama politik bir sorundur. Toplumun kendi öz geçmişinin bastırılmasıdır—ve geleceğinin, çünkü bu gelecek nitel değişimi, şimdinin olumsuzlanmasını istemektedir. İçinde özgürlük kategorilerinin karşıtları ile değiştirilebilir ve giderek özdeş olduğu bir söylem evreni yalnızca Orwell ya da Ezop dilini konuşmakla kalmamakta ama tarihsel olgusallığı geri itmekte ve unutmaktadır—faşizmin dehşetini, toplumculuk düşüncesini, demokrasinin önkoşullarını, özgürlüğün içeriğini. Eğer bir bürokratik diktatörlük ortaklaşacı toplumu yönetiyor ve tanımlıyorsa, eğer faşist rejimler Özgür Dünyanın ortakları olarak işlev görüyorlarsa, eğer aydınlanmış anamalcılığın gönenç izlencesi "toplumculuk" diye etiketlenerek başarılı bir biçimde yenilgiye uğratılıyorsa, eğer demokrasinin temelleri uyumlu bir biçimde demokrasi içinde ortadan kaldırılıyorsa, o zaman eski tarihsel kavramlar zamana uygun işlemsel yeniden-tanımlar tarafından geçersiz kılınmaktadırlar. Yeniden-tanımlar yanlışlamalardırlar ki, varolan güçler ve olgu güçleri tarafından dayatılarak, yanlışlığı gerçekliğe dönüştürmeye hizmet etmektedirler.

İşlevsel dil köktenci bir yolda karşı-tarihsel bir dildir: işlemsel ussallığın tarihsel us için küçük bir yeri ve küçük bir kullanımı vardır.[18] Tarihe karşı bu kavga merkezkaç yetilerin ve

[18]Bu demek değildir ki özel ya da genel tarih söylem evreninden yitmektedir. Geçmiş yeterince sık olarak çağrılmaktadır: ister Kurucu Babalar olarak olsun, ister Marx-Engels-Lenin, isterse bir başkan adayının önemsiz kökenleri. Bununla birlikte, bunlar da anımsanan içeriğin gelişimine izin vermeyen ayinselleşmiş çağrılardır; sık sık, salt çağrının kendisi onun tarihsel uygunsuzluğunu gösterecek olan böyle bir gelişimi durdurmaya hizmet etmektedir.

güçlerin, eş deyişle bireyin toplumla bütünsel eşgüdümünü engelleyebilecek yeti ve güçlerin gelişmesine olanak sağlayabilecek bir ansal boyuta karşı sürdürülen kavganın parçası mıdır? Geçmişin anımsanması tehlikeli içgörülerin doğuşuna neden olabilir, ve yerleşik toplum belleğin yıkıcı içeriğinden kaygılı görünmektedir. Anımsama verili olgulardan bir kopuş kipidir, bir "aracılık" kipidir ki, kısa kıpılar için, verili olguların her-yerde-bulunan güçlerini kırmaktadır. Bellek geçmiş yılgıyı ve umudu yeniden çağırır. İkisi de yeniden yaşama gelirler, ama olgusallıkta birincisi hep yeni biçimlerde yinelerken, ikincisi ise bir umut olarak kalmaktadır. Ve bireysel anıda yeniden görünen kişisel olaylarda insanlığın korkuları ve özlemleri kendilerini öne sürerler—tikeldeki evrensel. Belleğin sakladığı tarihtir. Bellek davranışsal evrenin bütüncülcü gücüne yenilmektedir:

Das "Schreckbild einer Menschheit ohne Einnerung ... ist kein blosses Verfallsprodukt ... sondern es ist mit der Fortschrittlichkeit des bürgerlichen Prinzips notwendig verknüpft." "Ökonomen und Soziologen wie Werner Sombart und Max Weber haben das Prinzip des Traditionalismus den feudalen Gesellschaftsformen zugeordnet und das der Rationalität den bürgerlichen. Das sagt aber nicht weniger, als dass Erinnerung, Zeit, Gedächtnis von der fortschreitenden bürgerlichen Gesellschaft selber als eine Art irrationaler Rest liquidiert wird ..."[19]

Eğer gelişmiş işleyim toplumunun ilerlemekte olan ussallığı "usdışı bir kalıntı" olarak rahatsız edici Zaman ve Bellek öğelerini çözündürme eğilimindeyse, bu usdışı kalıntıda kapsanan rahatsız edici ussallığı da çözündürme eğilimindedir. Geçmişin şimdi olarak tanınması ve onunla şimdi olarak ilişki düşüncenin yerleşik olgusallık tarafından ve onda işlevselleştirilmesine karşı

[19]"Belleksiz insanın hayaleti ... çöküşün bir yanından daha çoğudur—zorunlu olarak burjuva toplumundaki ilerleme ilkesi ile bağlıdır." "Weiner Sombart ve Max Weber gibi ekonomistler ve toplumbilimciler gelenek ilkesini feodal toplum, ve ussallık ilkesini ise burjuva toplum biçimi ile bağlılaştırdılar. Bu ilerleyen burjuva toplumun kendisinin Belleği, Zamanı, Anımsamayı geçmişin usdışı kalıntıları olarak eritmekte olduğundan daha azı demek değildir." Th. W. Adorno, "Was bedeutet Aufarbeitung der Vergangenheit," bkz. Bericht überdie Erzieherkonferenz am 6. und 7. November in Wiesbaden; Frankfurt 1960, s. 14. Tarihe karşı savaşım bölüm VII'de daha öte tartışılacak.

diretmektedir. Söylem ve davranış evreninin kapatılmasına karşı diretmektedir; kapalı evreni tarihsel evren olarak kavrayarak kararsızlaştıran ve aşan kavramların gelişimini olanaklı kılmaktadır. Düşünmesinin nesnesi olarak verili toplum ile yüzyüze kalan eleştirel düşünce tarihsel bilinç olmaktadır; böyle iken, özsel olarak yargıdır.[20] İlgisiz bir göreciliği zorunlu kılmaktan uzak, insanın olgusal tarihinde gerçeklik ve yanlışlık, ilerleme ve gerileme ölçütlerini araştırmaktadır.[21] Geçmişin şimdi ile dolaylılığı olguları yapmış olan, yaşam yolunu belirlemiş olan, efendileri ve hizmetçileri saptamış olan etmenleri ortaya çıkarmaktadır; sınır ve almaşıkların taslağını sunmaktadır. Bu eleştirel bilinç konuştuğu zaman, "le langage de la connaissance"ı [bilginin dili] (Roland Barthes) konuşmakta, ve bu dil kapalı bir söylem evrenini açmakta, onun taşlaşmış yapısını kırmaktadır. Bu dilin anahtar terimleri sonu gelmez bir biçimde aynı donuk yüklemleri çağıran hipnotik adlar değildirler. Tersine, açık gelişime izin vermektedirler; giderek içeriklerini çelişkili yüklemlerde açığa sermektedirler.

Komünist Manifesto klasik bir örnek sunmaktadır. Burada iki anahtar terim, Burjuvazi ve Proleterya, her biri karşıt yüklemleri "yönetmektedirler." "Burjuvazi" uygulayımsal ilerleme, özgürleşme, doğanın ele geçirilmesi, toplumsal gönencin yaratılmasının, *ve* bu başarımların saptırılması ve yok edilmesinin öznesidir. Benzer olarak, "proleterya" bütünsel baskının *ve* baskının bütünsel yenilişinin yüklemlerini taşımaktadır.

Karşıtların önermede ve önerme yoluyla bu eytişimsel ilişkisini olanaklı kılan durum öznenin tarihsel bir etken olarak tanınmasıdır—bir etken ki kimliği kendisini tarihsel kılgısında *ve buna karşı*, toplumsal olgusallığında *ve buna karşı* oluşturmaktadır. Söylem gelişmekte ve şey ve işlevi arasındaki çatışmayı bildirmektedir, ve bu çatışma karşıt yüklemleri bir mantıksal birimde birleştiren tümcelerde—nesnel olgusallığın kavramsal karşıeşi—dilbilimsel anlatım kazanmaktadır. Tüm Orwell diline karşıt olarak, çelişki belgitlenmekte, belirtik kılınmakta, açıklanmakta, ve yadsınmaktadır.

[20]Bkz. s. *VIII* ve bölüm V.

[21]Bu ölçütlerin daha öte bir tartışması için bkz. bölüm VIII.

İki dil arasındaki zıtlığı Marxist kuramın biçemine değinerek örnekledim, ama eleştirel, bilgisel nitelikler yalnızca Marxist biçeme özgü ırasallar değildirler. Bunlar (değişik kiplerde de olsa) açınan burjuva toplumunun büyük tutucu ve özgürlükçü eleştirisinin biçeminde de bulunabilmektedirler. Örneğin, bir yanda Burke ve Tocquville'nin, ve öte yanda John Stuart Mill'in dilleri yüksek düzeyde belgitleyici, kavramsal, "açık" bir dildir ki, henüz günümüz yeni-tutuculuğunun ve yeni-özgürlükçülüğünün hipnotik-ayinsel formüllerine yenik düşmemiştir.

Bununla birlikte, söylemin yetkeci ayinleştirilmesi eytişimsel dilin kendisini etkilediği yerde daha çarpıcıdır. Yarışmacı işleyimselleşmenin gerekleri, ve insanın üretici aygıta bütünsel boyuneğişi Marxist dilin Stalinci ve Stalincilik-sonrası dile yetkeci dönüşümünde görünmektedir. Bu gerekler, aygıtı denetleyen önderlik tarafından yorumlandığı biçimiyle, neyin doğru ve eğri olduğunu, neyin gerçek ve yanlış olduğunu tanımlamaktadırlar. Bunlar kesintiye uğratıcı almaşıklar tasarlayabilecek bir tartışma için bir zaman ve bir yer bırakmamaktadırlar. Bu dil bundan böyle kendini "söyleme" hiçbir biçimde teslim etmemektedir. Olguları bildirmekte ve, aygıtın gücü nedeniyle, saptamaktadır—kendi kendisini doğrulayan bildiridir. Burada,[22] Roland Barthes'ın bu dilin büyüsel-yetkeci özelliklerini betimlediği bir pasajı serbest bir biçimle aktarmak yeterli olmalıdır: "il n'y a plus aucun sursis entre la dénomination et le jugement, et la clôture du langage es parfaite ..."[23]

Kapalı dil belgitlemez ve açıklamaz—karar, hüküm, buyruk iletir. Tanımladığı yerde, tanım "iyinin kötüden ayrılması" olmaktadır; sorgulanmaz doğrular ve eğriler saptar; ve bir değeri bir başka değerin aklanması olarak koyar. Genelemelerde devinir, ama genelemeler korkunç ölçüde etkili "tümcelerdirler." Bunlar bir "önyargılı biçim" içinde yargıda bulunmaktadırlar; kınama bildirmektedirler. Örneğin, "nesnel içerik," eş deyişle "sapmacı," "düzeltmeci" gibi terimlerin tanımları ceza yasası-

[22]Bkz. *Soviet Marxism* başlıklı çalışmam.

[23]"bundan böyle adlandırma ve yargı arasında bir gecikme yoktur, ve dilin kapanışı tamdır."

nın içeriğidir, ve bu tür doğrulama öyle bir bilinci geliştirmektedir ki onun için yürürlükteki güçlerin dili gerçeğin dilidir.[24]

Ne yazık ki, hepsi bu kadar da değildir. Yerleşik ortaklaşacı toplumun üretken büyümesi ayrıca özgürlükçü ortaklaşacı karşıtçılığı da kınamaktadır; kökensel gerçeği anımsamaya ve korumaya çalışan dil ayinselleştirilmesine yenik düşmektedir. Söylemin (ve eylemin) "proleterya," "işçi konseyleri," "Stalinci aygıtın diktatörlüğü" gibi terimler üzerine yönelimi ayinsel formüller üzerine yönelim olmaktadır ki, orada "proleterya" artık yoktur ya da henüz yoktur, orada doğrudan "aşağıdan" denetim kütlesel üretimin ilerleyişine engel olacaktır, ve orada bürokrasiye karşı kavga uluslararası bir ölçekte anamalcılığa karşı devindirilebilecek biricik gerçek gücün etkerliğini zayıflatacaktır. Burada geçmiş katı bir biçimde korunmakta, ama şimdi ile dolaylı kılınmamaktadır. Tarihsel bir durumu kavrayan kavramlara onları şimdiki duruma geliştirmeksizin karşı çıkılmaktadır—eytişimleri durdurulmaktadır.

Ayinci-yetkeci dil demokratik ve demokratik-olmayan, anamalcı ve anamalcı-olmayan ülkeler içersinden çağdaş dünya üzerine yayılmaktadır.[25] Roland Barthes'a göre, bu "propre à tous les régimes d'autorité" [tüm yetkeci rejimlere özgü] olan dildir, ve bugün, ileri işleyim uygarlığının yörüngesinde, yetkeci bir rejim altında olmayan bir toplum var mıdır? Değişik rejimlerin tözü bundan böyle almaşık yaşam kipleri içinde görünmediği için, almaşık ayarlama ve denetleme uygulayımlarında durup kalmaktadır. Dil yalnızca bu denetlemeleri yansıtmakla kalmamakta ama buyrukları değil de bilgiyi ilettiği yerde bile kendisi bir denetleme aracı olmaktadır—kabulleniş değil ama seçme, boyuneğme değil ama özgürlük istediği yerde bile.

Bu dil düşünme, soyutlama, gelişme, çelişkinin dilbilimsel biçim ve simgelerini indirgeyerek, kavramlar yerine imgeleri

[24]Roland Barthes, *a.g.y*, s. 37-40.

[25]Batı Almanya için bkz. Institut für Sozial forschung tarafından üstlenilen yeğin çalışmalar, Frankfurt am Main, 1950-1951: *Gruppen Experiment*, yay. haz. F. Pollock (Frankfurt, Europaeische Verlangsanstalt, 1955) özellikle s. 545 vs. Ayrıca Karl Korn, *Sprache in der verwalteten Welt* (Frankfurt, Heinrich Scheffer, 1958), Almanya'nın her iki bölümü için.

geçirerek denetlemektedir. Aşkın sözlüğü yadsımakta ya da soğurmaktadır; gerçekliği ve yanlışlığı aramamakta ama saptamakta ve dayatmaktadır. Ama bu tür söylem teröristik değildir. Alıcıların onlara söylenenlere inandıklarını, ya da inandırıldıklarını varsaymada yanılıyor görünmektedir. Büyüsel-ayinsel dilin yeni özelliği dahaçok insanların ona inanmamaları, ya da ona aldırmamaları, ama gene de ona göre davranmalarıdır. Kişi bir işlemsel kavramın bildirimine "inanmamakta" ama o kendini eylemde aklamaktadır—işi yaptırmada, satmada ve satın almada, başkalarını dinlemeyi yadsımada vb.

Eğer politikanın dili reklamcılık dili olma, böylelikle toplumun daha önceki o çok ayrı iki alanı arasındaki uçurumu kapama eğilimindeyse, o zaman bu eğilim denetimin ve yönetimin uygulayımbilimsel toplumda ayrı ve bağımsız birer işlev olmaya son verdikleri düzeyi anlatıyor görünmektedir. Bu demek değildir ki profesyonel politikacıların güçleri azalmıştır. Durum tam tersidir. Bunu karşılayabilmek için oluşturdukları meydan okuma ne denli küresel ise, bütünsel yoketmenin yakınlığı ne denli olağan ise, etkili halk egemenliğinden özgürlükleri de o denli artmaktadır. Ama baskıcı denetimleri yurttaşların gündelik edimlemeleri ve dinlenmeleri içine alınmıştır, ve politikanın "simgeleri" ayrıca iş, tecim ve eğlencenin de simgeleridirler.

Dilin değişkileri politik davranışın değişkilerinde koşutlarını taşırlar. Bomba sığınaklarında dinlendirici oyalanma için gereçlerin satılmasında, ulusal önderlik için yarışan adayların televizyon gösterilerinde, politika, iş dünyası, ve eğlence arasındaki eklem tamdır. Ama eklem aldatıcıdır ve öldürücü bir biçimde erken doğmuştur—iş ve eğlence dünyaları henüz baskıcı denetleme politikasının altında durmaktadırlar. Bu trajediden sonraki hiciv oyunu değildir; *finis tragoediae* değildir—trajedi tam şimdi başlayabilir. Ve yine, ayinsel adak olacak olan kahraman değil ama halktır.

Bütünsel Yönetimin Araştırması

İşlevsel iletişim tek-boyutlu evrenin yalnızca dış tabakası-

dır—bir evren ki orada insan olumsuzu olumluya dönüştürmeyi unutması için eğitilmektedir, öyle ki işlev görmeyi sürdürebilsin, indirgenmiş ama elverişli ve yeterince iyi olarak. Özgür anlatım ve düşünce özgürlüğü kurumları yerleşik olgusallık ile ansal eşgüdümü engellememektedirler. Olmakta olan şey düşüncenin kendisinin, işlev ve içeriğinin yaygın bir yeniden-tanımlanışıdır. Bireyin toplumu ile eşgüdümü yerleşik olgusallığı kavramak için belirlenmiş olan kavramların kendilerinin geliştirildiği ansal tabakalara ulaşmaktadır. Bu kavramlar anlıksal gelenekten alınmakta ve işlemsel terimlere çevrilmektedirler—bir çevriliş ki düşüncenin olumsuz gücünü zayıflatarak düşünce ve olgusallık arasındaki gerilimi azaltma etkisini taşımaktadır.

Bu felsefi bir gelişimdir, ve gelenekten koptuğu düzeyi aydınlatabilmek için, çözümlemenin giderek artan bir biçimde soyut ve ideolojik olması gerekecektir. Düşüncenin toplum tarafından altedilmesinin düzeyini bütün açıklığıyla gösterebilecek alan toplumun somutluğundan en uzağa çekilmiş alandır. Dahası, çözümlemenin geriye felsefi geleneğin tarihine gitmesi ve kopuşa götüren eğilimleri tanıtlamaya çalışması gerekecektir.

Bununla birlikte, felsefi çözümlemeye girmeden önce, ve daha soyut ve kuramsal alana bir geçiş olarak, görgül araştırmanın ara alanında, ileri işleyim toplumunun ırasalı olan belli koşullarla doğrudan ilgili iki örneği (benim görüşümce temsil edici) kısaca tartışacağım. Dile ya da düşünceye, sözcüklere ya da kavramlara ilişkin sorular; dilbilimsel ya da bilgikuramsal çözümleme—tartışılacak sorun böyle temiz akademik ayrımlara karşı durmaktadır. Arı dilbilimsel bir çözümlemeyi kavramsal bir çözümlemeden ayırmanın kendisi düşüncenin daha sonraki bölümlerde açıklamaya çalışacağım yeniden-yönlendirilişinin bir anlatımıdır. Görgül araştırmanın aşağıdaki eleştirisinin sonraki felsefi çözümleme için hazırlık olarak—ve onun ışığında—üstlenilmiş olması ölçüsünde, eleştiriyi güden "kavram" teriminin kullanımı üzerine bir ön açıklama bir giriş olarak yararlı olabilir.

"Kavram" bir düşünme sürecinin sonucu olarak anlaşılan,

kavranılan, bilinen birşeyin ansal tasarımını belirtiyor olarak alınmaktadır. Bu birşey gündelik kılgının bir nesnesi, ya da bir durum, bir toplum, bir roman olabilir. Her ne olursa olsun, eğer bunlar kavranılıyorlarsa (*begriffen; auf ihren Begriff gebracht*), düşünce nesneleri olmuşlardır, ve böyle olarak, içerik ve anlamları dolaysız görgülenimin olgusal nesneleri ile özdeş ve gene de onlardan ayrıdır. Kavram aynı şeyi belirtiyor olduğu ölçüde "özdeş"; kavram şeyi dolaysız görgülenimde görünmemiş olan ve şeyi "açıklayan" (dolaylılık) başka şeylerin bağlamında (ve ışığında) anlamış olan bir düşünmenin sonucu olduğu ölçüde "ayrı."

Eğer kavram hiçbir zaman tikel somut tek bir şeyi göstermiyorsa, eğer her zaman soyut ve genel ise, böyle olmasının nedeni kavramın tikel bir şeyden daha çoğunu ve başkasını kavrıyor olmasıdır—bir evrensel koşul ya da ilişki ki, tikel şey için özseldir, onun somut bir görgülenim nesnesi olarak görünüş biçimini belirlemektedir. Eğer somut herhangi birşeyin kavramı ansal sınıflama, örgütleme, ve soyutlamanın ürünü ise, bu ansal süreçler ancak tikel şeyi evrensel koşul ve ilişkisi içinde yeniden-oluşturmaları, ve böylece dolaysız görüngüsünü gerçekliğine doğru aşmaları ölçüsünde kavramaya götürmektedirler.

Aynı nedenle, tüm bilişsel kavramların *birer geçişli anlamları* vardır: betimleyici göndermenin ötesine tikel olgulara geçmektedirler. Ve eğer olgular toplumun olguları iseler, bilişsel kavramlar olguların herhangi bir tikel bağlamının da ötesine gitmektedirler—ilgili topluma dayanak olan, ve tüm tikel olgulara giren, toplumu yapan, sürdüren, ve yokeden süreç ve koşulların içine. Bu tarihsel bütünlük ile ilişkileri nedeniyle, bilişsel kavramlar tüm işlemsel bağlamı aşarlar, ama aşkınlıkları görgüldür çünkü olguları gerçekte oldukları gibi tanınabilir kılmaktadır.

İşlemsel kavramın üzerindeki ve üstündeki anlam "fazlası" içinde olguların görgülenimine izin verilen sınırlı ve giderek aldatıcı biçimi aydınlatmaktadır. Kavram ve dolaysız olgu—somut şey—arasındaki, kavrama göndermede bulunan sözcük ve şeylere göndermede bulunan sözcük arasındaki gerilim,

uyumsuzluk ve çatışmanın nedeni budur. "Evrenselin olgusallığı" düşüncesinin nedeni budur. Kavramları ansal aygıtlar olarak gören ve evrensel kavramları tikel, nesnel göndergeleri olan terimlere çeviren düşünce kiplerinin eleştirel olmayan, uyuşumcu ıralarının da nedeni budur.

Bu indirgenmiş kavramlar bireysel ya da toplumsal, ansal ya da özdeksel insan olgusallığının çözümlemesini yönettikleri yerde yanlış bir somutluğa varmaktadırlar—bir somutluk ki, olgusallığını oluşturan koşullardan yalıtılmıştır. Bu bağlamda, kavramın işlemsel irdelenişi politik bir işlev kazanmaktadır. Birey ve davranışı sağaltıcı bir anlamda çözümlenmektedirler: kendi toplumuna uyarlanım. Düşünce ve anlatım, kuram ve kılgı bireyin varoluşunun olguları ile bir çizgiye getirilmektedirler—bu olguların kavramsal eleştirisi için yer bırakmaksızın.

İşlemsel kavramın sağaltıcı ırasının kendini en açık olarak gösterdiği yer kavramsal düşüncenin, varolan toplumsal kurumların çerçevesi içersinde, yöntemsel olarak yerleşik toplumsal koşulları araştırmanın ve geliştirmenin hizmetine koyulduğu yerdir: işleyim toplumbilimi, güdüleme araştırması, pazarlama ve kamuoyu çalışmaları.

Eğer verili toplum biçimi kuram ve kılgı için enson başvuru çerçevesiyse ve böyle kalıyorsa, bu tür toplumbilim ve ruhbilimde yanlış birşey yoktur. Kötü emek-işletme ilişkileri yerine iyilerinin olması, nahoş çalışma koşullarının yerine hoş olanların olması, müşterilerin istekleri ile anamal ve politika alanlarının gereksinimleri arasında çatışma yerine uyumun olması daha insanca ve daha üretkendir.

Ama bu tür toplumbiliminin ussallığı başka bir ışık altında da görülebilir—eğer verili toplum, başvuru çerçevesi olarak kalırken, bu toplumun tüm tikel olgularda ve koşullarda bulunan ve bunların yerlerini ve işlevlerini belirleyen yapısının kendisini hedef alan bir eleştirel kuramın nesnesi oluyorsa. O zaman bunların ideolojik ve politik ıraları görünür olmaktadır, ve uygun bilişsel kavramların geliştirilmesi olgucu görgücülüğün düzmece somutluğunun ötesine gidilmesini istemektedir. Sağaltıcı ve işlemsel kavram olguları yalıttığı ve atomlaştırdığı,

onları baskıcı bütünün içersinde sağlamlaştırdığı, ve bu bütünün terimlerini çözümlemenin terimleri olarak kabul ettiği düzeye dek yanlış olmaktadır. Evrensel kavramın yöntemsel olarak işlemsel kavrama çevrilmesi o zaman düşüncenin baskıcı indirgenişi olmaktadır.[26]

Bir örnek olarak işleyim toplumbiliminin bir "klasiğini" alacağım: Western Electric Company'nin Hawthorne Works'deki iş ilişkilerinin incelemesi.[27] Bu yaklaşık bir çeyrek yüzyıl önce yapılmış eski bir çalışmadır, ve yöntemler o zamandan beri oldukça inceltilmiştir. Ama benim görüşümde, tözleri ve işlevleri aynı kalmıştır. Dahası, bu düşünce kipi o zamandan beri yalnızca toplumbilimin başka dallarına ve felsefeye yayılmakla kalmamış, ama ilgilenmekte olduğu insan öznelerin de şekillendirilmesine yardımcı olmuştur. İşlemsel kavramlar geliştirilmiş toplumsal denetim yöntemlerinde sonlanmaktadırlar: işletme biliminin, İnsan İlişkileri Şubesinin parçası olmaktadırlar. *Labor Looks at Labor*'da bir otomobil işçisinin şu sözleri bulunmaktadır:

> İşletmeciler "grev kırıcılığında başarılı olamadılar; bizi doğrudan güç taktikleriyle durduramadılar, ve bu yüzden sendikaları nasıl durdurabileceklerini bulmak için ekonomik, toplumsal ve politik alanlarda 'insan ilişkilerini' inceliyorlar."

İşçilerin çalışma koşulları ve ücretler konusundaki yakınma-

[26]İşlevselcilik kuramında, çözümlemenin sağaltıcı ve ideolojik ırası görünmemektedir; kavramların ("dizge," "parça," "sınır," "birim," "çoklu sonuçlar," "işlev") soyut genellikleri tarafından bulamklaştırılmaktadır. Bunlar ilkede toplumbilimcinin çözümlemesinin nesnesi olarak seçtiği her tür "dizge"ye uygulanabilirdirler—en küçük kümeden genelde topluma dek. İşlevsel çözümleme seçilen dizgenin içinde sınırlanmıştır ve bunun kendisi sınırlarını tarihsel sürekliliğe doğru aşan eleştirel bir çözümlemenin altına alınmamaktadır; oysa bu süreklilik içindedir ki dizgenin işlevleri ve işlev-bozuklukları kendilerinde oldukları gibidirler. İşlevsel kuram böylece yanlış yerleştirilen soyutluğun yanılgısını sergilemektedir. Kavramlarının genelliğine dizgeyi tarihsel bir dizge yapan ve işlevlerine ve işlev-bozukluklarına eleştirel-aşkın anlam veren niteliklerin kendilerini soyutlamakla erişilmektedir.

[27]Alıntılar Roethlisberger ve Dickson, *Management and the Worker*'dan. (Cambridge: Harward University Press, 1947). Bkz. Lorenz Baritz'in başarılı tartışması, *The Servants of Power. A History of the Use of Social Science in American Industry*. (Middletown, Wesleyan University Press, 1960), bölüm 5 ve 6.

larını soruştururken, araştırmacılar bu yakınmaların çoğunun "bulanık, belirsiz terimler" kapsayan, "genel olarak kabul edilen ölçünlere" "nesnel gönderme"den yoksun, ve "sıradan olgulara genellikle bağlanan özelliklerden özsel olarak ayrı"[28] ırasallar taşıyan anlatımlarda formüle edilmiş oldukları olgusuyla karşılaşmışlardı. Başka bir deyişle, yakınmalar "tuvaletler sağlığa aykırı," "iş tehlikeli," "ücretler çok düşük" gibi genel bildirimlerde formüle ediliyorlardı.

İşlemsel düşünme ilkesi tarafından güdülerek, araştırmacılar bu anlatımları öyle bir yolda çevirmeye ya da yeniden-formüle etmeye giriştiler ki, bunların bulanık genellikleri somut göndermelere, yakınmayı doğuran tikel durumu belirten ve böylece "şirketteki koşulları doğru olarak" gösteren terimlere indirgenebiliyordu. Genel biçim yakınmaya neden olan tikel işlem ve koşulları tanımlayan anlatımlara çözülüyor, ve yakınmaların bu tikel işlem ve koşulları değiştirerek çaresine bakılıyordu.

Örneğin, "tuvaletler sağlığa aykırı" bildirimi "şöyle ya da böyle bir durumda şu tuvalete gittim, ve lavabo pisti" anlatımına çevriliyordu. Araştırmalar bunun "büyük ölçüde kimi çalışanların dikkatsizliğine bağlı" olduğunu saptıyor, kağıtları atmaya, yerlere tükürmeye karşı bir kampanya ve benzeri uygulamalar getiriliyor ve tuvaletlere sürekli bakacak bir görevli atanıyordu. "Bu yoldaydı ki yakınmaların pekçoğu yeniden-yorumlanıyor ve iyileştirmeler sağlamak için kullanılıyordu."[29]

Bir başka örnek: bir işçi B işinde parça başına ücretin çok düşük olduğu biçiminde genel bir bildirimde bulunmaktadır. Görüşme açığa çıkarmaktadır ki "karısı hastanededir ve doktordan gelen fatura konusunda kaygılanmaktadır. Bu durumda yakınmanın gizli içeriği B'nin şimdiki kazancının, karısının hastalığına bağlı olarak o anki parasal yükümlülüklerini karşılamak için yetersiz olduğu olgusundan oluşmaktadır."[30]

Böyle bir çeviri edimsel önermenin anlamını önemli ölçüde değiştirmektedir. Çevrilmemiş bildirim genel bir koşulu genelliği içinde formüle etmektedir ("ücretler çok düşük"). Tikel

[28]Roethlisberger ve Dickson, *a.g.y* s. 259 vs.
[29]*A.g.y.*, s. 256. [30]*A.g.y.*, s. 267.

bir fabrikadaki tikel koşulun ötesine ve işçinin tikel durumunun ötesine gitmektedir. Bu genellik içinde, ve ancak bu genellik içinde, bildirim tikel durumu işlerin evrensel bir durumunun bir belirişi olarak alan geniş kapsamlı bir suçlamayı anlatmakta, ve evrensel durumun tikel durumun düzeltilmesi yoluyla değiştirilemeyebileceğini imlemektedir.

Böylece çevrilmemiş bildirim tikel durum ve içinde kendisinin bir durum olduğu bütün arasında somut bir ilişki kuruyordu—ve bu bütün söz konusu iş dışındaki, söz konusu fabrika dışındaki, söz konusu kişisel durum dışındaki koşulları kapsamaktadır. Bu bütünün kendisi çeviride ortadan kaldırılmıştır, ve bu işlemdir ki iyileştirmeyi olanaklı kılmaktadır. İşçi bunu ayrımsamayabilir, ve onun için yakınması gerçekten de çevirinin bu yakınmanın "gizli içeriği" olarak ortaya çıkardığı tikel ve kişisel anlamı taşıyabilir. Ama o zaman işçinin kullandığı dil onun bilincine karşı nesnel geçerliğini ileri sürmektedir—*varolan* koşulları anlatmaktadır, gerçi bunlar "onun için" belirtik olmasalar da. Tikel durumun çeviri tarafından erişilen somutluğu durumun *olgusal* somutluğundan yapılan bir dizi soyutlamanın sonucudur—bir somutluk ki, durumun evrensel ırasındadır.

Çeviri genel bildirimi onu ileri süren işçinin kişisel deneyimi ile ilişkilendirmekte, ama bireysel işçinin kendini "genelde işçi" olarak göreceği, ve işinin emekçi sınıfın "genelde iş"i olarak görüneceği noktada takılıp kalmaktadır. Çevirisinde, işlemsel araştırmacının yalnızca olgusallık sürecini, ve belki de giderek işçinin kendi çevirilerini izlemekte olduğunu belirtmek zorunlu mudur? Görgülenimin durdurulmasından o sorumlu değildir, ve işlevi bir eleştirel kuramın terimlerinde düşünmek değil ama gözetmenleri "işçileri ile ilgilenmede daha insanca ve daha etkili yöntemler doğrultusunda"[31] eğitmektir (yalnızca "insanca" terimi işlemsel-olmayan ve bir çözümleme gerektiren bir terim gibi görünmektedir).

Ama işletmene özgü bu düşünce ve araştırma kipi anlıksal çabanın daha başka boyutlarına yayılmaktayken, sunduğu hizmetler giderek artan bir biçimde bilimsel geçerliğinden ayrıla-

[31] *A.g.y.*, s. VIII.

maz olmaktadırlar. Bu bağlamda, işlevselleştirmenin gerçekten sağaltıcı bir etkisi vardır. Bir kez kişisel hoşnutsuzluk genel mutsuzluktan yalıtılır yalıtılmaz, bir kez işlevselleştirmeye direten evrensel kavramlar tikel göndergelere çözülür çözülmez, durum sağaltılabilir ve denetlenebilir bir olay olmaktadır.

Hiç kuşkusuz, durum bir evrenselin örneği olarak kalmaktadır—hiçbir düşünce kipi evrenseller olmaksızın yapamaz—, ama öyle bir cinste ki, çevrilmemiş bildirimde denmek istenenden oldukça ayrıdır. İşçi B, bir kez doktor faturalarının çaresine bakılır bakılmaz, anlayacaktır ki, genel olarak konuşursak, ücretler çok düşük *değildirler*, ve yalnızca onun bireysel durumundaki (ki başka bireysel durumlara benzer olabilir) bir sıkıntıyı anlatıyorlardı. Durumu başka bir cinsin altına, "kişisel sıkıntı durumları" cinsinin altına alınmıştır. O artık bir "işçi" ya da "çalışan" (bir sınıfın üyesi) değil, ama Western Electric Company'nin Hawthorne fabrikasındaki işçi ya da çalışan B'dir.

Management and the Worker'ın yazarları bu imlemin yeterince bilincindeydiler. Demektedirler ki bir işleyim örgütünde yerine getirilecek temel işlevlerden biri "kişisel çalışmanın belirli işlevidir," ve bu işlev, işveren-işçi ilişkileri ile ilgilenirken, zorunlu olarak "herhangi tikel bir çalışanın kafasında olanın tikel bir kişisel geçmişi olmuş olan bir işçinin terimlerinde," ya da "işi onu tikel kişiler ve insan kümeleri ile birlik içine getiren fabrikadaki tikel bir yerde olan bir çalışanın terimlerinde ... düşünülmesini" gerektirmektedir. Karşıt olarak, yazarlar, kendini "ortalama" ya da "tipik" çalışana sunan tutumu ya da "genel olarak işçinin kafasında olanı" "kişisel işin belirli işlevi" ile bağdaşmaz olarak yadsımaktadırlar.[32]

Bu örnekleri başlangıçtaki bildirimleri işlevsel biçime çevrilişleri ile karşılaştırarak özetleyebiliriz. Her iki biçimdeki bildirimleri çıplak değerlerinde alıyor ve doğrulanmaları sorununu bir yana bırakıyoruz.

1) "Ücretler çok düşük." Önermenin öznesi "ücretler"dir, tikel bir işteki tikel bir işçinin aldığı tikel bir karşılık değil. Bildirimde bulunan insan yalnızca kendi bireysel yaşantısını

[32] *A.g.y.*, s. 591.

düşünüyor olabilir ama, bildirimini sunuş biçiminde, bu bireysel yaşantıyı aşmaktadır. "Çok düşük" yüklemi bir ilişki sıfatıdır ve önermede belirtilmemiş olan bir göndergeyi gerektirmektedir—kimin için ve ne için çok düşük? Bu gönderge yine bildirimde bulunan birey ya da onun iş arkadaşlarından biri olabilir, ama genel ad (ücretler) önerme tarafından anlatılan bütün düşünce devimini taşımakta ve öteki önerme öğelerinin genel ırayı paylaşmalarını sağlamaktadır. Gönderge belirsiz kalmaktadır—"genel olarak çok düşük,"ya da "konuşanın kendisi gibi bir ücretli olan herkes için çok düşük." Önerme soyuttur. Evrensel koşullara göndermede bulunmaktadır ki yerlerine hiçbir tikel durum geçirilemez; anlamı herhangi bir bireysel duruma karşı "geçişli"dir. Önerme gerçekten de daha somut bir bağlama "çevrilme" gereksinimi içindedir, ama öyle bir bağlama ki onda evrensel kavramlar herhangi bir *tikel* işlemler kümesi (işçi B'nin kişisel geçmişi, ve W fabrikasındaki tikel işlevi gibi) tarafından tanımlanamazlar. "Ücretler" kavramı "ücretliler" kümesine göndermede bulunmakta, tüm kişisel geçmişleri ve özel işleri tek bir somut evrensele bütünleştirmektedir.

2) "B'nin şimdiki kazancı, karısının hastalığına bağlı olarak, o anki yükümlülüklerini karşılamak için yeterli değildir." (1)'in bu çevirisinde öznenin değiştirilmiş olduğuna dikkat edin. Evrensel "ücretler" kavramı "B'nin şimdiki kazancı" ile yer değiştirmiştir ve bu sonuncunun anlamı B'nin ailesine besin, giysi, konut, ilaç vb. satın alabilmek için yerine getirmesi gereken tikel işlemler kümesi tarafından tam olarak tanımlanmaktadır. Anlamın "geçişliliği" ortadan kaldırılmıştır; "ücretliler" kümelendirmesi "ücret" öznesi ile birlikte yitmiştir, ve geriye kalan şey tikel bir durumdur ki, geçişli anlamından sıyrılarak, onu bir durumu olarak kapsayan şirket tarafından kabul edilen irdeleme ölçünleri altına düşmektedir.

Bunda yanlış olan nedir? Hiçbirşey. Kavramların ve bir bütün olarak önermenin çevrilmesi araştırmacının seslendiği toplum tarafından geçerli kılınmaktadır. Sağaltım sonuç vermektedir çünkü fabrika ya da hükümet harcamaların en azından önemli bir parçasını üstlenme gücündedir, çünkü bunu yapmaya

isteklidirler, ve çünkü hasta kendini bir başarı olma sözünü veren bir sağaltıma bırakmaya isteklidir. Çevrilmemiş yakınmada görünmüş olan bulanık, belirsiz, evrensel kavramlar gerçekten geçmişin kalıntıları idiler; konuşmada ve düşüncede kalmayı sürdürmeleri gerçekten anlayış ve işbirliği için bir engel yaratıyorlardı (gerçi küçük bir engel olsa da). İşlemsel toplumbilim ve ruhbilim insanlık-dışı koşulları hafifletmeye katkıda bulunmuş oldukları ölçüde, anlıksal ve özdeksel ilerlemenin parçalarıdırlar. Ama o denli de ilerlemenin ikircimli ussallığına tanıklık etmektedirler—bir ussallık ki, baskıcı gücünde doyum verici, ve verdiği doyumlarda baskıcıdır.

Geçişli anlamın ortadan kaldırılması görgül toplumbilimin bir özelliği olarak kalmıştır. Bu durum giderek tikel bir çıkar uğruna sağaltıcı bir işlev yerine getirmek üzere tasarlanmış olmayan çalışmaların çok büyük bir bölümünü de ıralandırmaktadır. Sonuç: bir kez anlamın "gerçekçi olmayan" fazlası ortadan kaldırılır kaldırılmaz, araştırma yerleşik toplumun önermeleri geçerli ve geçersiz kıldığı geniş alan içerisinde kitlenmiş olmaktadır. Yöntembilimi nedeniyle, bu görgücülük ideolojiktir. İdeolojik ırasını örneklendirebilmek için, Birleşik Devletler'deki politik etkinlik üzerine bir incelemeye bakalım.

"Yarışmacı Baskı ve Demokratik Onay" başlıklı denemelerinde Morris Janowitz ve Dwaine Marvick "bir seçimin demokratik sürecin etkili bir anlatımı olduğu düzeyi yargılamak" istemektedirler. Böyle bir yargı seçim sürecinin "demokratik bir toplumu sürdürmenin gereklerinin terimlerinde" değerlendirilmesini imlemekte, ve bu da kendi payına "demokratik" teriminin bir tanımını gerektirmektedir. Yazarlar iki almaşık tanım arasında bir seçimi önermektedirler; "mandat" ve "yarışmacı" demokrasi kuramları:

"kökenlerini klasik demokrasi anlayışlarında bulan 'mandat' kuramları temsil etme sürecinin seçmenlerin temsilcilerine yükledikleri açıkça belirli bir buyurular kümesinden türediğini varsaymaktadırlar. Bir seçim temsilcilerin seçmenlerin buyurularına uymalarını güvenceye almak için uygun bir yol ve yöntemdir."[33]

[33]H. Enlan, S. J. Eldersveld, M.Janovitz (yay. haz.), *Political Behavior* (Glencoe Free Press, 1956), s. 275.

Bu "ön-sanı" "daha baştan gerçekçi olmadığı için yadsınmıştı, çünkü kampanya sorunları üzerine Birleşik Devletler'de bulunması pek beklenmeyecek bir eklemlenmiş görüş ve ideoloji düzeyini varsayıyordu." Olgunun bu oldukça açık sözlü bildirimi "böyle eklemli bir görüş düzeyinin ondokuzuncu yüzyılda oy verme hakkının yaygınlaşmasından bu yana herhangi bir demokratik seçmenler kümesinde bulunmuş olup olmadığı" biçimindeki rahatlatıcı kuşku tarafından biraz yumuşatılmaktadır. Her ne olursa olsun, yazarlar yadsınan önsanı yerine "yarışmacı" demokrasi kuramını kabul etmektedirler ki, buna göre demokratik bir seçim "kamu görevi için yarışmakta" olan "adayları seçme ya da reddetme" sürecidir. Bu tanım, gerçekten işlemsel olabilmek için, politik yarışmanın ırasının saptanmasını sağlayacak"ölçütleri" gerektirmektedir. Politik yarışmacılık ne zaman bir "onay süreci" ve ne zaman bir "ayarlama süreci" üretir? Bir üçlü ölçüt kümesi sunulmaktadır:

(1) demokratik bir seçim karşıt adaylar arasında tüm seçmenlere seslenebilen bir yarışmayı gerektirir. Seçmenler güçlerini her ikisinin de kazanmak için elverişli şansları olduğuna inanılan yarışmacı yönelimli en az iki aday arasında seçme yeteneklerinden türetirler.
(2) bir demokratik seçim her iki [!] partinin kararlı seçim bölgeleri yaratmak, bağımsız seçmenleri ve muhalefet partilerinden dönenleri kazanmak için dengeli bir çabaya girişmelerini gerektirir.
(3) bir demokratik seçim her iki [!] partinin de önlerindeki seçimi kazanmak için yoğun bir çabaya girmelerini gerektirir; ama, kazansın ya da kazanmasınlar, her iki parti ayrıca bir sonraki ve izleyen seçimlerdeki başarı şanslarını arttırmaya da çalışıyor olmalıdırlar ...[34]

Sanırım bu tanımlar çözümlemenin konusu olan 1952 Amerika seçimlerinde işlerin edimsel durumunu yeterince doğru olarak betimlemektedirler. Başka bir deyişle, verili bir durumu yargılamanın ölçütleri verili durum tarafından sunulan (ya da, iyi işlev gören ve sağlam bir biçimde kurulu toplumsal bir

[34] *A.g.y.*, s. 276.

dizgeye ait oldukları için, dayatılan) ölçütlerdir. Çözümleme "kitlenmiştir"; yargının erimi bir olgular bağlamı içersinde sınırlanmıştır ki, içinde olguların yapıldıkları, insan tarafından yapıldıkları, ve anlam, işlev ve gelişmelerinin belirlendiği bağlamı yargılamayı dışlamaktadır.

Bu çerçeveye bağlı kalarak, araştırma döngüsel ve kendinidoğrulayan bir araştırma olmaktadır. Eğer "demokratik" edimsel seçim sürecinin sınırlayıcı ama gerçekçi terimlerinde tanımlanıyorsa, o zaman bu süreç araştırmanın sonuçlarına önsel olarak demokratiktir. Hiç kuşkusuz, işlemsel çerçeve henüz onay gösterme ve ayarlama arasında bir ayrım yapılmasına izin vermekte (ve üstelik bu ayrımı istemektedir); seçim saptanan onay ve ayarlama derecesine göre az ya da çok demokratik olabilecektir. Yazarların ulaştıkları vargı 1952 seçiminin "izlenimci hesaplamaların imlemiş olabileceğinden daha yüksek bir düzeyde gerçek bir onay gösterme süreci tarafından ıralandırılmış"[35] olduğu yolundaydı—gerçi onay gösterebilmenin önündeki "engelleri" gözden kaçırmak ve "ayarlayıcı baskıların bulunmuş olduklarını"[36] yadsımak "ağır bir yanlış" olacak olsa da. İşlemsel çözümleme bu pek aydınlatıcı olmayan bildirimin ötesine geçememektedir. Başka bir deyişle, onay vermenin kendisi ayarlamanın işi değil miydi gibi belirleyici bir soruyu soramamaktadır—bir soru ki, işlerin edimsel durumu tarafından yeterinden öte aklanmaktadır. Çözümleme bu soruyu soramamaktadır, çünkü bu onun terimlerini geçişli anlama doğru aşacaktır—demokratik seçimi oldukça sınırlı bir demokratik süreç olarak açığa serecek bir demokrasi kavramına doğru.

Kesinlikle böyle bir işlemsel-olmayan kavramdır ki yazarlar tarafından "gerçekçi değil" diye yadsınmakta, çünkü çok eklemli bir düzeyden demokrasiyi temsilcilerin seçmenler tarafından açık ve kesin denetlenişi olarak tanımlamaktadır—halk egemenliği olarak halk denetimi. Ve bu işlemsel-olmayan kavram hiçbir biçimde dışardan gelmemektedir. Hiçbir biçimde imgelemin ya da kurgu-gücünün bir uydurması değildir, ama tersine demokrasinin tarihsel amacını, uğruna demokrasi için

[35] *A.g.y.*, s. 284.
[36] *A.g.y.*, s. 285.

savaşımın yapıldığı ve henüz henüz yerine getirilmeleri gereken koşulları tanımlamaktadır.

Dahası, bu kavram anlamsal sağınlığında pürüzsüzdür çünkü tam olarak söylemekte olduğunu demek istemektedir—eş deyişle, gerçekte temsilciler üzerine buyurularını dayatanlar seçmenlerdirler, buyurularını seçmenlere dayatan ve sonra seçmenler tarafından seçilen ve yeniden-seçilen temsilciler değil. Özerk bir seçmenler kümesi, ki öğreti-aşılama ve ayarlama çabalarından özgür olduğu için özgürdür, gerçekten bulunması pek olası olmayan bir "eklemlenmiş görüş ve ideoloji düzeyinde" olacaktır. Öyleyse, kavramın "gerçekçi değil" diye yadsınması gerekmektedir—gerekmektedir eğer olgusal olarak yürürlükte olan görüş ve ideoloji düzeyi toplumbilimsel çözümleme için geçerli ölçütleri saptıyor olarak kabul ediliyorsa. Ve eğer öğreti-aşılama ve ayarlama yürürlükteki görüş düzeyinin bir yanlışlık düzeyi olduğu, işlerin edimsel durumunun bundan böyle edimsel durum olarak tanınmadığı bir evreye ulaşmışsalar, o zaman yöntemli bir biçimde geçişli kavramları yadsımaya bağlanmış bir çözümleme kendini yanlış bir bilince bağlamaktadır. Görgücülüğünün kendisi ideolojiktir.

Yazarlar sorunun çok iyi bilincindedirler. "İdeolojik katılık" demokratik onayın derecesini değerlendirmede "ciddiye alınacak bir imlem" sunmaktadır. Gerçekten de, neye onay? Doğallıkla politik adaylara ve politikalarına. Ama bu yeterli değildir, çünkü o zaman faşist bir rejime onay (ve böyle bir rejime gerçek onaydan söz edilebilir) demokratik bir süreç olacaktır. Böylece, onayın kendisinin değerlendirilmesi gerekmektedir—içeriğinin, hedeflerinin, "değerlerinin" terimlerinde değerlendirilmesi—, ve bu adım anlamdaki geçişliliği ilgilendiriyor görünmektedir. Bununla birlikte, böyle "bilimsel-olmayan" bir adımdan kaçınılabilir, eğer değerlendirilecek ideolojik yönelim varolan ve "etkili olarak" yarışan iki partinin yönelimlerinden, ve bir de seçmenlerin "ikircimli-yansızlaşmış" yönelimlerinden başka bir yönelim değilse.[37]

İdeolojik yönelim anketlemesinin sonuçlarını veren çizelge Cumhuriyetçi ve Demokratik parti ideolojilerine üç bağlılık

[37] *A.g.y.*, s. 280.

derecesini ve "ikircimli ve yansızlaştırılmış" görüşleri göstermektedir.[38] Yerleşik partilerin kendileri, politikaları, ve düzenbazlıkları sorgulanmamışlardır, ne de dirimsel sorunlar (nükleer savaş politikası ve bütünsel savaş hazırlığı sorunları) açısından aralarındaki edimsel ayrım sorgulanmıştır—sorular ki, demokratik sürecin değerlendirilmesi için özsel görünmektedirler, ama ancak çözümleme yalnızca demokrasinin *yerleşik biçiminin* özelliklerini toparlayan bir demokrasi kavramı ile işlemiyorsa. Böyle bir işlemsel kavram araştırmanın konusu açısından bütünüyle yetersiz değildir. Çağdaş dönemde demokratik ve demokratik-olmayan dizgeleri birbirinden ayırdeden nitelikleri (örneğin, değişik partileri temsil eden adaylar arasında etkili yarışma; seçmenlerin bu adaylar arasında seçim yapma özgürlükleri) yeterince açık olarak göstermektedir, ama bu yeterlik eğer kuramsal çözümlemenin görevi betimleyici bir görevden daha başka ve daha öte bir görevse elverişli değildir—eğer görev olguları özsel doğalarında *kavramak ve tanımaksa*, onları olgular olarak kabul etmeleri ve onlarla birlikte yaşamaları gereken insanlar için "ne anlama geldiklerini" anlamaksa. Toplumsal kuramda, olguların tanınması olguların eleştirisidir.

Ama işlemsel kavramlar olguları *betimlemek* için bile elverişli değildirler. Yalnızca olguların belli yanlarına ve kesitlerine ulaşmaktadırlar ki, bunlar, eğer bütün diye alınıyorlarsa, betimlemeyi nesnel, görgül ırasından yoksun bırakmaktadırlar. Bir örnek olarak Julian L. Woodward ve Elmo Roper'ın "Political Activity of American Citizens"[39] başlıklı çalışmalarındaki "politik etkinlik" kavramına bakalım. Yazarlar " 'politik etkinlik' teriminin işlemsel bir tanımını" sunmaktadırlar ki bu "beş davranış yolu" tarafından oluşturulmuştur: (1) sandıklarda oy kullanma; (2) olanaklı"baskı kümelerini" destekleme ... (3) yasamacılarla kişisel olarak doğrudan iletişim; (4) politik parti etkinliğine katılma ... (5) sözel iletişim yoluyla politik görüşleri yayma alışkanlığını kazanma ...

Hiç kuşkusuz bunlar "yasamacılar ve hükümet memurları üzerine olanaklı etki kanallarıdırlar," ama ölçülmeleri gerçekten

[38] *A.g.y.*, s. 138. vs.

[39] *A.g.y.*, s. 133.

"ulusal politik sorunlarla ilgili olarak görece etkin olan insanları görece etkin olmayanlardan ayırmak için bir yöntem" sağlayabilir mi? Şirketlerin yönetimi ve hükümet arasındaki, ve anahtar şirketlerin kendi aralarındaki uygulayımsal ve ekonomik ilişkiler gibi "ulusal sorunlar açısından" belirleyici etkinlikleri kapsamakta mıdırlar? Büyük kamu iletişim araçlarının "politik olmayan" görüşleri, bilişimi ve eğlenceyi formüle etmelerini ve yaymalarını kapsamakta mıdırlar? Kamu sorunları konusunda belli bir tavır alan çeşitli örgütlerin oldukça değişik politik ağırlıklarını dikkate almakta mıdırlar?

Eğer yanıt olumsuzsa (ki olduğuna inanıyorum), o zaman politik etkinliğin *olguları* yeterli bir biçimde betimlenmemiş ve saptanmamışlardır. Belirleyici olduklarını düşündüğüm bileşen birçok olgu işlemsel kavramın eriminin dışında kalmaktadır. Ve bu sınırlama—olguları gerçek ışıkları içinde gösterebilecek ve onları gerçek adları ile adlandırabilecek geçişli kavramlara karşı bu yöntemli yasaklama—nedeniyle olguların betimlemeci çözümlemesi olguların ayrımsanmasını durdurmakta ve olguları destekleyen ideolojinin bir öğesi olmaktadır. Varolan toplumsal olgusallığı kendi öz ölçünü olarak bildirmekle, bu toplumbilim bireylerde kurbanları oldukları olgusallığa "inançsız inancı" sağlamlaştırmaktadır: "İdeolojiden geriye kalan tek şey var olanın tanınmasıdır—bir davranış modeli ki, işlerin yerleşik durumunun ezici gücüne boyun eğmektedir."[40] Bu ideolojik görgücülüğe karşı, yalın çelişki kendi hakkını yeniden ileri sürmektedir: "... var olan gerçek olamaz."[41]

[40]Theodor W. Adorno, "Ideologie," bkz: Kurt Lenk (yay. haz.) *Ideologie* (Neuwied, Luchterhand, 1961), s. 262 vs.

[41]Ernst Bloch, *Philosophische Grundfragen* I (Frankfurt, Suhrkamp, 1961), s. 65.

Tek-Boyutlu Düşünce

(Boş Sayfa)

5: Olumsuz Düşünme: Yenilmiş Başkaldırı Mantığı

"... var olan gerçek olamaz." İyi eğitilmiş kulaklarımız ve gözlerimiz için, bu anlatım düşüncesizliğin gülünç bir ürünüdür, ya da karşıtını söylüyor gibi görünen şu bildirim denli taşkıncadır: "olgusal olan ussaldır." Ve gene de, Batı düşüncesinin geleneğinde, her ikisi de, kışkırtıcı bir düzeyde kısaltılmış formülasyonda, onun mantığını gütmüş olan Us düşüncesini açığa sermektedirler. Dahası, her ikisi de aynı kavramı, eş deyişle olgusallığın, ve olgusallığı anlamaya çalışan düşüncenin karşıtlıkla yüklü yapısını anlatmaktadırlar. Dolaysız görgülenim dünyası—içinde kendimizi yaşıyor bulduğumuz dünya—gerçekten o olan olabilmek için kavranmalı, dönüştürülmeli, ve giderek altüst edilmelidir.

Us = Gerçek = Olgusallık eşitliğinde, ki öznel ve nesnel dünyayı tek bir karşıtlar birliği içersine getirmektedir, Us devirici güçtür, "olumsuzun gücüdür" ki, kuramsal ve kılgısal Us olarak, insanlar ve şeyler için gerçekliği saptar—eş deyişle, içinde insanların ve şeylerin gerçekte oldukları gibi olmakta oldukları koşulları. Kuram ve kılgının bu gerçekliğinin öznel değil ama nesnel bir koşul olduğunu belgitleme çabası Batı düşüncesinin kökensel ilgisi ve mantığının kökeni olmuştu—felsefenin özel bir dalı anlamında değil, ama olgusalı ussal olarak kavramak için uygun düşünce kipi olarak mantığın.

Uygulayımbilimsel ussallığın bütüncülcü evreni Us düşüncesinin en son nitel dönüşümüdür. Bu ve sonraki bölümde, bu düşüncenin gelişimindeki kimi ana evreleri belirlemeye çalışacağım—mantığın baskıcı denetim mantığı olma sürecini. Böyle bir ideolojik çözümleme kuram ve kılgının, düşünce ve eylemin tarihsel süreçteki birliği (ve ayrılığı)—kuramsal ve kılgısal Usun birlik içinde açınımı—üzerinde odaklaştığı ölçüde, olgusal gelişimin anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

İleri işleyim uygarlığının kapalı işlemsel evreni özgürlük ve baskı, üretkenlik ve yoketme, büyüme ve gerileme arasındaki korkunç uyumu ile bu Us düşüncesinde belirli bir tarihsel tasar

olarak önceden-saptanmıştır. Uygulayımbilimsel ve ön-uygulayımbilimsel evreler Batı geleneğinin sürekliliğini anlatan belli temel insan ve doğa kavramlarını paylaşmaktadırlar. Bu süreklilik içerisinde, değişik düşünce kipleri birbirleriyle çarpışmaktadırlar; bunlar doğa ve toplumu anlamanın, örgütlemenin, değiştirmenin değişik yollarına aittirler. Usun kararlı kılıcı eğilimleri yine onun altüst edici öğeleri ile, olumlu düşüncenin gücü olumsuz düşünceninki ile çatışmaktadır—ta ki, ileri işleyim uygarlığının başarımları tek-boyutlu olgusallığın tüm çelişki üzerindeki utkusuna götürünceye dek.

Bu çatışmanın başlangıcı felsefi düşüncenin kendisinin kökenlerine dek gitmekte ve Platon'un eytişimsel mantığı ve Aristoteles'in *Organon*'unun biçimsel mantığı arasındaki zıtlıkta çarpıcı anlatımını bulmaktadır. Eytişimsel düşüncenin klasik modelinin izleyeceğimiz taslağı uygulayımbilimsel ussallığın karşıtlık içindeki özelliklerinin bir çözümlemesi için zemini hazırlayabilir.

Klasik Yunan felsefesinde, Us gerçek olanı ve yanlış olanı ayırdeden bilişsel yetidir, ama ancak gerçeklik (ve yanlışlık) birincil olarak Varlığın, Olgusallığın bir koşulu ve ancak bu zeminde *önermelerin* bir özelliği olduğu sürece. Gerçek söylem, mantık, olgusal olarak *var* olanı—var (olgusal) *görünenden* ayırdedilmiş olarak—açığa serer ve anlatır. Ve Gerçeklik ve olgusal Varlık arasındaki bu eşitlik nedeniyle, Gerçeklik bir değerdir, çünkü Varlık Yokluktan daha iyidir. Sonuncusu yalnızca Hiçbirşey değildir; Varlığın bir gizilliği ve ona bir gözdağıdır—yoketme. Gerçeklik için savaşım yokolmaya karşı ve Varlığın "esenliği" (τὼζειν) için bir savaşımdır (bir çaba ki eğer yerleşik bir olgusallığa "gerçek-değil" diye saldıracak olursa kendisi yokedici olarak görünmektedir: Atina kent devletine karşı Sokrates). Gerçeklik için savaşımın olgusallığı yokolmaktan "kurtarması" ölçüsünde, gerçeklik insan varoluşu karşısında yükümlüdür ve sorumludur. Özsel olarak insansal olan tasardır. Eğer insan olgusal olarak *var* olanı görmeyi ve bilmeyi öğrenmişse, gerçeklik ile uyum içinde davranacaktır. Bilgikuramı kendinde törebilimdir, ve törebilim bilgikuramıdır.

Bu anlayış kendi içinde karşıtlık yüklü bir dünyanın görgü-

lenimini yansıtmaktadır—bir dünya ki yokluk ve olumsuzluğun acısını çekmekte, sürekli olarak yokedilme ile tehdit edilmektedir, ama o denli de bir *kosmoz* olan bir dünyadır, sonsal nedenlerle uyum içinde yapılanmıştır. Felsefenin kategorilerinin gelişimini karşıtlık yüklü bir dünyanın görgüleniminin gütmekte olduğu düzeye dek, felsefe kendi içinde kırılmış (*déchirement ontologique*) bir evrende devinmektedir—iki-boyutlu bir evrende. Görüngü ve olgusallık, gerçeksizlik ve gerçeklik, (ve, göreceğimiz gibi, özgürsüzlük ve özgürlük) varlıkbilimsel koşullardırlar.

Ayrım soyut düşüncenin erdemine ya da kusuruna bağlı değildir; dahaçok düşüncenin evrene ilişkin olarak kuramda ve kılgıda katıldığı görgülenim köklenmiştir. Bu evrende, içlerinde insanların ve şeylerin "kendileri yoluyla" ve "kendileri olarak" bulundukları varlık kipleri vardır, ve öyle kipler vardır ki içlerinde böyle *değildirler*—eş deyişle, içlerinde doğalarının (özlerinin) çarpıtılması, sınırlanması, ya da yadsınmasıyla varolmaktadırlar. Bu olumsuz koşulları yenmek varlık ve düşünce sürecidir. Felsefe eytişimde doğar; onun söylem evreni zıtlıklar içeren bir olgusallığın olgularına karşılık vermektedir.

Bu ayırımlar için ölçütler nelerdir? "Gerçeklik" konumu hangi zeminde şu değil de bu kipe ya da koşula yüklenmektedir? Klasik Yunan felsefesi büyük ölçüde daha sonra (oldukça küçültücü bir anlamda) "sezgi" denilen şey üzerine dayanmaktadır—bir bilgilenme biçimi ki, onda düşüncenin nesnesi açıkça gerçekte ne ise öyle (özsel nitelikleri içinde), ve olumsal, dolaysız durumuna karşıt bir ilişki içinde görünmektedir. Gerçekten de sezginin bu kanıtı Descartes'ınkinden çok ayrı değildir. Bu gizemsel bir ansal yeti, tuhaf bir dolaysız görgülenim değildir, ne de kavramsal çözümlemeden kopmuştur. Sezgi dahaçok böyle bir çözümlemenin (geçici) son noktasıdır—yöntemli anlıksal aracılığın sonucu. Böyle iken, somut görgülenimin aracılığıdır.

İnsanın özü kavramı bir örnek olarak hizmet edebilir. Kendini evreninde buluş koşulu içinde çözümlendiğinde, insan onu bir "iyi yaşamı," e.d. zahmet, bağımlılık, ve çirkinlikten olabildiğince özgür bir yaşamı sürdürmeye yetenekli kılabilecek

belli yeti ve güçlerin iyeliğinde görünmektedir. Böyle bir yaşama ulaşmak "en iyi yaşama" ulaşmaktır: doğanın ya da insanın özü ile uyum içinde yaşamak.

Hiç kuşkusuz, bu henüz filozofun savıdır; insanlık durumunu çözümleyen odur. O görgülenimi eleştirel yargısının altına getirmekte, ve bu yargı bir değer yargısı kapsamaktadır—eş deyişle, zahmetten özgürlük zahmete yeğlenebilirdir, anlıklı bir yaşam aptalca bir yaşama yeğlenebilirdir. Felsefe bu değerlerle doğmuştu. Bilimsel düşüncenin değer yargısı ile çözümlemenin bu birliğini kırması gerekiyordu, çünkü zamanla açıkça ortaya çıktığı gibi felsefi değerler toplumun örgütlenişini gütmüyorlardı, ne de doğanın dönüşümünü. Etkisizdiler, olgusal değillerdi. Daha o zamandan Yunan anlayışı tarihsel öğeyi kapsamaktadır—insanın özü kölede ve özgür yurttaşta, Yunanlıda ve Barbarda ayrıdır. Uygarlık bu ayrımın varlıkbilimsel olarak sağlamlaştırılmasını önlemiştir (en azından kuramda). Ama bu gelişme henüz özsel ve olumsal doğa arasındaki, doğru ve yanlış varoluş kipleri arasındaki ayrımı geçersiz kılmamaktadır—yeter ki ayrım görgül durumun mantıksal bir çözümlemesinden türüyor, ve gizilgücünü olduğu gibi olumsallığını da anlıyor olsun.

Geç diyalogların Platon'una ve Aristoteles'e dek, Varlık kipleri devim kipleridirler—gizillikten edimselliğe, olgusallaşmaya geçiş. Sonlu Varlık tam olmayan olgusallaşmadır, değişime açıktır. Yaratılması çözülüştür; içine olumsuzluk işlemiştir. Böylece gerçek olgusallık—Gerçeklik—değildir. Felsefi arayış sonlu dünyadan öyle bir olgusallığın kuruluşuna ilerlemektedir ki, gizillik ve edimsellik arasındaki acılı ayrıma açık değildir, olumsuzluğuna egemen olmuştur ve kendinde tam ve bağımsızdır—*özgür*.

Bu buluş Eros ve Logos'un işidir. Bu iki anahtar terim iki olumsuzlama kipini belirtmektedir; mantıksal bilgilenme gibi erotik bilgilenme de yerleşik, olumsal olgusallığın kıskacını kırmakta ve onunla geçimsiz bir gerçeklik uğruna çabalamaktadır. Logos ve Eros bir ve aynı zamanda öznel ve nesneldirler. "Alt" olgusallık biçimlerinden "üst" olgusallık biçimlerine yükseliş ansal olduğu denli de özdeksel olan bir devimdir.

Aristoteles'e göre, eksiksiz olgusallık, tanrı, dünyayı ὡσ ἐρὼμενον altına çekmektedir; o tüm varlığın sonsal nedenidir. Logos ve Eros kendilerinde olumlu ve olumsuzun, yaratma ve yoketmenin birliğidirler. Düşüncenin gereksinimlerinde ve sevginin çılgınlığında yerleşik yaşam yollarının yokedici yadsınışı yatmaktadır. Gerçeklik düşünce ve varoluş kiplerini dönüştürmektedir. Us ve Özgürlük yakınsaşmaktadırlar.

Bununla birlikte, bu devimselin kendi özünlü sınırları vardır, çünkü olgusallığın karşıtlıklı ırası, gerçek ve gerçek-olmayan varoluş kiplerine patlaması, değişmez bir varlıkbilimsel koşul olarak görünmektedir. Öyle varoluş kipleri vardır ki hiçbir zaman "gerçek" olamazlar çünkü hiçbir zaman gizilliklerinin olgusallaşmasında, varlığın *sevincinde dinginliğe* erişemezler. İnsan olgusallığında, kendini varoluşun öngereklerini üretmede tüketen tüm varoluş böylece bir "gerçek-olmayan" ve özgür-olmayan varoluştur. Bu, açıktır ki, "özgürlük yaşam zorunluklarını üretme etkinliği ile bağdaşmazdır, bu etkinlik belirli bir sınıfın 'doğal' işlevidir, ve gerçeğin bilinmesi ve gerçek varoluş böyle bir etkinliğin bütün boyutundan özgürlüğü imler" önermesi üzerine kurulu bir toplumun hiç de varlıkbilimsel olmayan koşulunu yansıtmaktadır. Bu gerçekten *par excellence* ön- ve karşı-uygulayımbilimsel öbekleşmedir.

Oysa ön-uygulayımbilimsel ve uygulayımbilimsel ussallık arasındaki gerçek ayrım çizgisi özgürsüzlük üzerine kurulu bir toplum ve özgürlük üzerine kurulu bir toplum arasındaki ayrım değildir. Toplum henüz öyle bir yolda örgütlenmektedir ki yaşam zorunluklarının üretilmesi belirli toplumsal sınıfların tam-gün ve yaşam-boyu uğraşını oluşturmaktadır, ve bu sınıflar *öyleyse* özgür değildirler ve insanca bir varoluştan dışlanmaktadırlar. Bu anlamda, gerçeğin toplumsal olarak zorunlu emek tarafından köleleştirilme ile bağdaşmaz olduğunu anlatan klasik önerme henüz geçerlidir.

Klasiksel kavram düşünce ve anlatım özgürlüğünün bu kölelik yürürlükte olduğu sürece bir sınıf ayrıcalığı olarak kalması gerektiğini bildiren önermeyi içermektedir. Çünkü düşünce ve konuşma düşünen ve konuşan bir özneye aittirler, ve eğer bu öznenin yaşamı yukarıdan dayatılan bir işlevin yerine getiril-

mesine bağımlıysa, bu işlevin gereklerinin yerine getirilmesi üzerine bağımlıdır—böylece bu gerekleri denetleyenlere bağımlıdır. Ön-uygulayımbilimsel ve uygulayımbilimsel tasar arasındaki ayrım çizgisi dahaçok yaşam zorunluklarına—"bir geçimin kazanılması"na—boyuneğmenin örgütleniş tarzında ve bu örgütlenişe karşılık düşen yeni özgürlük ve özgürsüzlük, gerçeklik ve yanlışlık kiplerinde yatmaktadır.

Klasiksel anlayışta gerçekliğin ve gerçeksizliğin varlıkbilimsel koşulunu kavrayan özne kimdir? Arı düşünmenin (teoria) ustası, ve teoria tarafından güdülen bir kılgının ustası, e.d. filozof-devletadamıdır. Hiç kuşkusuz, onun bildiği ve açımladığı gerçeklik gizil olarak herkese açıktır. Filozof tarafından yol gösterilerek, Platon'un *Menon*'undaki köle geometrik bir belitin gerçekliğini, e.d. değişmenin ve yitmenin *ötesindeki* bir gerçekliği kavramayı başarabilmektedir. Ama gerçeklik bir düşünce durumu olduğu denli de bir Varlık durumu olduğu için, ve düşünce Varlığın anlatım ve belirişi olduğu için, gerçekliğe giriş insan gerçeklikte ve gerçeklikle yaşamadığı sürece salt bir gizillik olarak kalmaktadır. Ve bu varoluş kipi köleye kapalıdır—ve yaşamını yaşam zorunluklarının üretilmesinde tüketmesi gereken herkese. Sonuç olarak, eğer insanların bundan böyle yaşamlarını zorunluk alanında tüketmeleri gerekmiyorsa, gerçeklik ve gerçek bir insan varoluşu sağın ve somut bir anlamda *evrensel* olacaktır. Felsefe insanın *eşitliğini* öngörmekte ama, aynı zamanda, eşitliğin olgusal yadsınışına boyun eğmektedir. Çünkü verili olgusallıkta, zorunlukların üretilmesi çoğunluğun yaşam-boyu işidir, ve zorunlukların üretilmesi ve sunulması *gereklidir*, öyle ki gerçeklik (ki özdeksel zorunluklardan özgürlüktür) olabilsin.

Burada, tarihsel engel gerçeklik için araştırmayı durdurmakta ve çarpıtmaktadır; toplumsal işbölümü varlıkbilimsel bir koşulun değerini kazanmaktadır. Eğer gerçeklik zahmetten özgürlüğü öngerektiriyorsa, ve eğer bu özgürlük, toplumsal olgusallıkta, bir azınlığın özel ayrıcalığı ise, o zaman olgusallık böyle bir gerçekliğe ancak yaklaşık olarak ve ayrıcalıklı bir küme için izin verir. İşlerin bu durumu gerçekliğin evrensel ırasıyla çelişmektedir, çünkü bu evrensellik insanın özü açısından yal-

nızca kuramsal bir hedefi değil ama insanın insan olarak en iyi yaşamını tanımlamakta ve "buyurmaktadır." Felsefe için çelişki çözümsüzdür, ya da bunun dışında bir çelişki olarak görünmemektedir, çünkü bu felsefenin aşamadığı köle ya da serf toplumunun yapısıdır. Böylece tarihi üstesinden gelinmemiş olarak arkada bırakarak gerçekliği güvenlik içinde tarihsel olgusallığın üstüne yükseltmektedir. Orada, gerçeklik dokunulmamış olarak saklanır, göğün bir başarısı olarak ya da gökte değil, ama düşüncenin bir başarısı olarak—dokunulmamış, çünkü kavramının kendisi yaşamlarını geçimlerini kazanmaya adayanların insanca bir varoluşu yaşamaya yeteneksiz oldukları içgörüsünü anlatmaktadır.

Varlıkbilimsel gerçeklik kavramı ön-uygulayımbilimsel ussallığın bir modeli olarak hizmet edebilecek bir mantığın özeğindedir. Bu ussallık iki-boyutlu bir söylem evreninin ussallığıdır ki, uygulayımbilimsel tasarın yerine getirilmesinde gelişen tekboyutlu düşünce ve davranış kipleri ile karşıtlık içinde durmaktadır.

Aristoteles Logos'un belirli bir tipini (konuşma, iletişim) ayırdedebilmek için "apofantik logos" terimini kullanmaktadır—bir Logos ki, gerçekliği ve yanlışlığı bulmakta ve, gelişiminde, gerçeklik ve yanlışlık arasındaki ayrım tarafından belirlenmektedir (*De Interpretatione*, 16b-17a). Bu yargı mantığıdır, ama bir hükmün (tüzel) vurgulu anlamında: "y"yi "Ö"ye yüklemektedir, "Ö"nün bir özelliği olarak, "Ö"ye ait olduğu için ve ait olduğu ölçüde; ya da "y"yi "Ö"ye yadsımaktadır, "Ö"ye ait olmadığı için ve ait olmadığı ölçüde; vb. Bu varlıkbilimsel temelden başlayarak, Aristoteles'in felsefesi tüm olanaklı gerçek (ve yanlış) yüklemlerin "arı biçimlerini" saptamaya geçmekte, böylece biçimsel yargı mantığı olmaktadır.

Husserl bir apofantik mantık düşüncesini yeniden dirilttiği zaman, bunun kökensel *eleştirel* imlemini vurguluyordu. Ve bu imlemi tam anlamıyla bir *yargılar* mantığı düşüncesinde buluyordu—eş deyişle, düşüncenin doğrudan doğruya Varlık (*das Seiende selbst*) ile ilgilenmediği, ama daha çok "boş-savlar" (Prätentionen) ile, Varlık üzerine önermelerle ilgilenmekte

olduğu olgusunda.[1] Husserl yargılar üzerine bu yönelimde mantığın görev ve alanı açısından bir sınırlama ve bir önyargı görmektedir.

Klasiksel mantık düşüncesi gerçekten de varlıkbilimsel bir önyargıyı göstermektedir—yargının (önerme) yapısı bölünmüş bir olgusallığa göndermede bulunmaktadır. Söylem Varlık ve Yokluğun, öz ve olgunun, ortaya çıkış ve yitişin, gizillik ve edimselliğin görgülenimi arasında devinmektedir. Aristoteles'in *Organon*'u bu karşıtlar birliğinden önermelerin ve bunların (doğru ya da yanlış) bağıntılarının genel biçimlerini soyutlamaktadır; gene de, bu biçimsel mantığın belirleyici parçaları Aristoteles'in metafiziğine bağlı kalmaktadır.[2]

Bu biçimselleştirmeye önsel olarak, bölünmüş dünyanın görgülenimi mantığını Platonik eytişimde bulmaktadır. Burada, "Varlık," "Yokluk," "Devim," "Bir ve Çok," "Özdeşlik," ve "Çelişki" terimleri yöntemsel olarak açık, ikircimli, ve tam olarak tanımlanmamış tutulmaktadırlar. Açık bir çevrenleri, bütün bir anlam evrenleri vardır ki iletişim sürecinde aşamalı olarak yapılaşmış, ama hiçbir zaman kapanmamıştır. Önermelerin öne sürüldükleri, geliştirildikleri ve sınandıkları yer bir diyalogdur ki burada eytişime katılan kişi olağan bir durumda sorgulanmayan görgülenim ve konuşma evrenini sorgulamaya, ve yeni bir söylem boyutuna girmeye götürülmektedir—başka bakımlardan *özgür*dür ve söylem onun özgürlüğüne seslenmektedir. Ona verili olanın ötesine gitmesi gerekmektedir—tıpkı konuşmacının kendi önermesinde terimlerin başlangıçtaki konumlarının ötesine gitmekte olması gibi. Bu terimlerin anlamları vardır, çünkü göndermede bulundukları koşulların yalıtılmayan ve kararlı kılınamayan birçok yan, imlem ve etkileri vardır. Bunların mantıksal gelişimleri olgusallık sürecine ya da *Sache selbst*e [Olgunun kendisine] yanıt vermektedir. Düşüncenin yasaları olgusallığın yasalarıdırlar, ya da daha doğrusu, eğer düşünce dolaysız görgülenimin gerçekliğini bir başka ger-

[1]Husserl, *Formale und Transzendentale Logik* Halle, (Niemeyer, 1929), özellikle s. 42 vs. ve 115 vs.

[2]Carl Prantl, *Geschichte der Logik im Abendlande*, Darmstadt 1957, Cilt I, s. 135, 211. Bu yoruma karşı tartışma için bkz. aşağıda s. 120.

çekliğin, olgusallığın gerçek Biçimlerinin—İdeaların—gerçekliğinin görüngüsü olarak anlıyorsa, olgusallığın yasaları olmaktadırlar. Böylece eytişimsel düşünce ve verili olgusallık arasında çakışmadan çok çelişme vardır; gerçek yargı bu olgusallığı kendi öz terimlerinde değil, ama yıkılışını öngören terimlerde yargılar. Ve bu yıkılışta, olgusallık kendi öz gerçekliğine ulaşmaktadır.

Klasiksel mantıkta, eytişimsel düşüncenin kökensel özeğini oluşturmuş olan yargı "Ö y'dir" önermesinin biçimi altında biçimselleştiriliyordu. Oysa bu biçim görgül olgusallığın olumsuz ırasını bildiren temel eytişimsel önermeyi açığa sermekten çok gizlemektedir. Özlerinin ve idealarının ışığında yargılandıklarında, insanlar ve şeyler olduklarından başka türlü varolmaktadırlar; buna göre, düşünce var (verili) olan ile çelişmekte, kendi gerçekliğini verili olgusallığın gerçekliği ile karşıtlaştırmaktadır. Düşünce tarafından öngörülen gerçeklik İdeadır. Böyle iken, verili olgusallığın terimlerinde, "yalnızca" İdea, "yalnızca" özdür—gizillik.

Ama özsel gizillik verili söylem ve eylem evreninde kapsanmış bir olanaklar çokluğu gibi değildir; özsel gizillik bütünüyle başka bir düzenindir. Olgusallaşması yerleşik düzenin devrilmesini gerektirir, çünkü gerçeklik ile uyum içinde düşünme gerçeklik ile uyum içinde varolmaya bağlılıktır. (Platon'da bu devirmeyi örnekleyen uç kavramlar şunlardır: filozofun yaşamının başlangıcı olarak ölüm, ve Mağaradan zorla kurtuluş.) Böylece, gerçekliğin devirici ırası düşünce üzerine bir *buyurucu* nitelik dayatmaktadır. Mantık belgitli önermeler olarak buyurular olan yargılar üzerinde özeklenmektedir,—"dir" koşacı bir "*gerek*"i imlemektedir.

Bu çelişkili, iki-boyutlu düşünce biçemi yalnızca eytişimsel mantığın değil ama olgusallık ile uğraşa giren tüm felsefenin iç biçimidir. Olgusallığı tanımlayan önermeler (dolaysızca) durum *olmayan* birşeyi gerçek olarak ileri sürerler; böylece durum olanla çelişmekte, onun gerçekliğini yadsımaktadırlar. Olumlu yargı önermenin biçiminde (Ö y'dir) yiten bir olumsuzlama kapsamaktadır. Örneğin, "erdem bilgidir;" "türe herkesin kendi doğasının en iyi uyduğu işlevi yerine getirdiği

durumdur;" "eksiksiz olarak olgusal olan eksiksiz olarak bilinebilirdir;" "verum est id, quot est;" "insan özgürdür;" "Devlet Usun olgusallığıdır."

Eğer bu önermeler gerçek olacaksalar, o zaman "dir" koşacı bir "gerek," bir eksiklik belirtmektedir. Öyle koşulları yargılamaktadır ki, bunlarda erdem bilgi *değildir*, insanlar doğalarının en uygun olduğu işlevi yerine getiriyor *değildirler*, özgür değildirler, vb. Ya da, kesinlik imleyen Ö—y biçimi bildirmektedir ki "Ö" "Ö" *değildir*; "Ö" kendinden-başkası olarak tanımlanmaktadır. Önermenin doğrulanması düşüncede olduğu gibi olguda da bir *süreci* kapsamaktadır: "Ö" o olan *olmalıdır*. Kesin bildirim böylece bir kesin *buyuruya* dönüşmektedir; bir olguyu değil ama bir olguyu *ortaya çıkarma* zorunluğunu bildirmektedir. Örneğin, şöyle okunabilir: insan (olguda) özgür *değildir*, vazgeçilemez haklarla yüklü *değildir*, vb., ama öyle olması *gerekir*, çünkü Tanrının gözünde, doğal olarak, vb. özgürdür.[3]

Eytişimsel düşünce "dir" ve "gerek" arasındaki belirleyici gerilimi ilkin Varlığın kendi yapısına özgü varlıkbilimsel bir koşul olarak anlar. Bununla birlikte, bu Varlık durumunun kabul edilmesi—onun kuramı—daha baştan somut bir *kılgıyı* imlemektedir. Onlarda yanlışlanmış ya da yadsınmış görünen bir gerçekliğin ışığında görüldüklerinde, verili olguların kendileri yanlış ve olumsuz görünmektedirler.

Buna göre, düşünce, nesnelerinin durumu tarafından, onların gerçekliklerini bir başka mantığın, bir başka söylem evreninin terimlerinde ölçmeye götürülmektedir. Ve bu mantık bir başka varoluş kipinin tasarını yansıtmaktadır: gerçekliğin insanın sözlerinde ve edimlerinde olgusallaşması. Ve bu tasarın

[3]Ama önerme niçin "gerek" *demiyor* eğer "gerek" *demek istiyorsa*? Olumsuzlama niçin olumlamada yitiyor? Acaba mantığın metafiziksel kökeni mi önerme biçimini belirlemişti—Sokratik olduğu gibi ön-Sokratik düşünce de mantığın törebilimden ayrılışını öncelemektedir. Eğer yalnızca gerçek olan (Logos; İdea) olgusal olarak *varsa*, o zaman dolaysız görgülenimin olgusallığı yanılsama olarak μὴ ὄva, var *olmayan*a katılmaktadır. Ve gene de bu μὴ ὄv vardır, ve dolaysız görgülenim için (ki insanların geniş çoğunluğu için biricik olgusallıktır) *var* olan biricik olgusallıktır. "Var"ın iki yanlı anlamı böylece tek bir dünyanın iki-boyutlu yapısını anlatacaktır.

"toplumsal hayvan" olarak insanı, "*polis*"i ilgilendiriyor olması ölçüsünde, düşüncenin devimi politik bir içeriğe iyedir. Böylece, Sokratik söylem yerleşik politik kurumlarla çeliştiği ölçüde politik söylemdir. Erdem, türe, dindarlık, ve bilginin doğru tanımları için, "kavramları" için araştırma yıkıcı bir çaba olmaktadır, çünkü kavram yeni bir "*polis*"i amaçlamaktadır.

Düşünce kendini kılgıya doğru aşmadıkça böyle bir değişimi ortaya çıkaracak güce iye değildir, ve özdeksel kılgıdan kopmanın kendisi, ki felsefe bunda kökenlenmektedir, felsefi düşünceye soyut ve ideolojik niteliğini vermektedir. Bu kopma nedeniyle, eleştirel felsefi düşünce zorunlu olarak aşkın ve *soyut*tur. Felsefe bu soyutluğu tüm gerçek düşünce ile paylaşmaktadır, çünkü verili olanı soyutlamayan, olguları onları yapmış olan etmenlere ilişkilendirmeyen, olguları—kafasında—yıkmayan biri gerçekte düşünmemektedir. Soyutluk düşüncenin yaşamının kendisi, onun asıllığının göstergesidir.

Ama yanlış ve gerçek soyutlamalar vardır. Soyutlama tarihsel bir süreklilik içindeki tarihsel bir olaydır. Tarihsel zeminler üzerinde ilerler, ve kendisinden uzaklaşmakta olduğu temelin kendisi ile ilişkili kalır—yerleşik toplumsal evren ile. Eleştirel soyutlamanın yerleşik söylem evreninin olumsuzlamasına vardığı yerde bile, "temel" olumsuzlamada (devirmede) yaşar ve yeni konumun olanaklarını sınırlar.

Felsefi düşüncenin klasiksel kökenlerinde, aşkın kavramlar kafa ve kol emeği arasında yürürlükte olan ayrıma bağlı kalıyorlardı—yerleşik kölelik toplumuna. Platon'un "ideal" devleti köleliği barındırmakta ve yeniden biçimlendirmekte, bengi bir gerçeklik ile uyum içinde örgütlemektedir. Ve Aristoteles'te, filozof-kral (ki onda kuram ve kılgı henüz bileşmiş kalıyorlardı) yıkıcı bir işlev ve içerik taşıdığı pek ileri sürülemeyecek *bios teoretikos*un üstünlüğü önünde gerilemektedir. Gerçeksiz olgusallığın asıl yükünü taşıyanlar ve, öyleyse, onun devrilmesine en çok gerek duyuyor görünenler, felsefenin sorunu değildiler. Felsefe onları soyutlamıştı ve soyutlamayı sürdürüyordu.

Bu anlamda, "idealizm" felsefi düşünceye özünlüydü, çünkü düşüncenin (bilinç) üstünlüğü kavramı ayrıca felsefenin aştığı ve düzelttiği—düşüncede—bir görgül dünyada düşüncenin

güçsüzlüğünü de bildirmektedir. Ussallık, ki felsefe onun adına yargılarda bulunuyordu, onu içinde insanın yaşaması gereken dünyaya karşı bağışık kılmış o soyut ve genel "arılığı" elde ediyordu. Özdekçi "heretikler" dışında, felsefi düşünce insan varoluşunun sıkıntıları tarafından pek seyrek olarak sıkıntıya uğratılıyordu.

Paradoksal olarak, tam anlamıyla felsefi düşüncedeki eleştirel imlemdir ki idealistik arınmaya götürmektedir—bir eleştirel imlem ki, bir bütün olarak görgül dünyaya yönelmiştir, yalnızca içersindeki belli düşünme ve davranma kiplerine değil. Kavramlarını özsel olarak ayrı bir düşünce ve varoluş düzenine özgü gizilliklerin terimlerinde tanımlayarak, felsefi eleştiri kendini koparmış olduğu olgusallık tarafından engellendiğini görmekte, ve görgül olumsallıktan arıtılmış bir Us alanı kurmaya yönelmektedir. Düşüncenin iki boyutu—özsel gerçekliklerin ve görünürdeki gerçekliklerin boyutları—bundan böyle birbirlerinin yoluna çıkmamaktadırlar, ve somut eytişimsel ilişkileri soyut bir bilgikuramsal ya da varlıkbilimsel ilişki olmaktadır. Verili olgusallık üzerine ileri sürülen yargıların yerine genel düşünce biçimlerini, düşünce nesnelerini, ve düşünce ve nesneleri arasındaki ilişkileri tanımlayan önermeler geçirilmektedir. Düşüncenin öznesi kendisinden tüm tikellerin uzaklaştırılmış olduğu arı ve evrensel öznellik biçimi olmaktadır.

Böyle biçimsel bir özne için, ὄν ve μὴ ὄν arasındaki, değişim ve süreklilik, gizillik ve edimsellik, gerçeklik ve yanlışlık arasındaki ilişki bundan böyle varoluşsal bir kaygı değildir;[4] tersine, bir arı felsefe sorunu olmuştur. Platon'un eytişimsel ve Aristoteles'in biçimsel mantıkları arasındaki zıtlık çarpıcıdır.

Aristoteles'in *Organon*'unda tasımsal "uç" (*horos*) "tözsel anlamdan öylesine yoksundur ki ABCnin tek bir harfi bile onun yerini bütünüyle alabilecek bir eşdeğerdir." Böylece, özsel

[4]Yanlış anlamayı önlemek için: inanmıyorum ki *Frage nach dem Sein* ve benzeri soruların varoluşsal bir ilgileri olsun ya da olması gereksin. Felsefi düşüncenin kökenlerinde anlamlı olmuş olan pekala sonunda anlamsız olabilir, ve anlam yitimi düşünme güçsüzlüğüne bağlı olmayabilir. İnsanlık tarihi "Varlık sorusu"na belirli yanıtlar vermiştir, ve bunları etkililiklerini tanıtlamış olan çok somut terimlerde vermiştir. Uygulayımbilimsel evren bunlardan biridir. Daha ileri bir tartışma için bkz. bölüm VI.

tanımın sonucunu,"τὶ ἐστὶν?" sorusuna yanıtı gösteren "metafiziksel" uçtan (yine *boros*) bütünüyle ayrıdır.[5] Prantl'a karşı Kapp ileri sürmektedir ki "iki ayrı imlem birbirlerinden bütünüyle bağımsızdırlar ve Aristoteles'in kendisi tarafından hiçbir zaman karıştırılmamışlardır." Her ne olursa olsun, biçimsel mantıkta, düşünce Platonik diyalogda olduğundan çok ayrı bir yolda örgütlenmektedir.

Bu biçimsel mantıkta, düşünce kendi nesnelerine karşı ilgisizdir. Bunlar ister ansal isterse fiziksel olsunlar, ister doğa isterse toplum ile ilgili olsunlar, aynı genel örgütleme, hesaplama ve vargı yasalarına konu olmaktadırlar—ama, tikel "töz"lerinden soyutlama içinde, ölçülebilir imler ya da simgeler olarak. Bu genel nitelik (nicel nitelik)—toplumda olduğu gibi mantıkta da—yasa ve düzenin önkoşuludur, evrensel denetimin bedelidir.

Die Allgemeinheit der Gedanken, wie die diskursive Logik sie entwickelt, erhebt sich auf dem Fundament der Herrschaft in der Wirklichkeit.[6]

Aristoteles'in *Metafizik*'i kavram ve denetim arasındaki bağıntıyı bildirmektedir: "ilk nedenler"in bilgisi—evrenselin bilgisi olarak—en etkili ve pekin bilgidir, çünkü nedenler üzerinde buyurganlık etkileri üzerinde buyurganlıktır. Evrensel kavram yoluyla, düşünce tikel durumlar üzerinde egemenlik kazanır. Bununla birlikte, en biçimsel mantık evreni bile yine verili, görgül dünyanın en genel yapısı ile ilgilidir; arı biçim yine kendi biçimselleştirdiği içeriğin biçimidir. Biçimsel mantık düşüncesinin kendisi evrensel denetim ve ölçülebilirlik için ansal ve fiziksel araçların gelişiminde tarihsel bir olaydır. Bu girişimde, insanın edimsel uyumsuzluktan kuramsal uyumu yaratması, düşünceyi çelişkilerden arıtması, toplum ve doğanın karmaşık süreçlerinde tanınabilir ve karşılıklı değiştirilebilir birimleri tözselleştirmesi gerekmişti.

[5]Ernst Kapp, *Greek Foundations of Traditional Logic* (New York, Columbia University Press, 1942), s. 29.

[6]"Uslamlamacı mantık tarafından geliştirilmiş olan düşünsel evrensellik edimsel dünyada kendini egemenliğin temeline yükseltmiştir." M. Horkheimer ve T. W. Adorno, *Dialektik der Aufklarung* (Amsterdam 1947), s. 25.

Biçimsel mantığın egemenliği altında, öz ve görüngü arasındaki çatışmanın kavramı, anlamsız olmasa bile, vazgeçilebilirdir; özdeksel içerik yansızlaştırılmıştır; özdeşlik ilkesi çelişki ilkesinden ayrılmıştır (çelişkiler doğru olmayan düşünmenin kusurlarıdırlar); sonsal nedenler mantıksal düzenden uzaklaştırılmışlardır. Alan ve işlevlerinde elverişli tanımlar içersinde, kavramlar önceden-bilme ve denetleme araçları olmaktadırlar. Biçimsel mantık böylece bilimsel düşünceye giden uzun yolda ilk adımdır—yalnızca ilk adım, çünkü düşünce kiplerini uygulayımbilimsel ussallığa ayarlamak için henüz çok daha yüksek bir soyutlama ve matematikselleştirme derecesi gerekmektedir.

Mantıksal işlemin yöntemleri eski ve çağdaş mantıkta çok ayrıdırlar, ama tüm ayrımın arkasında, özdeksel içerik açısından yansız, evrensel olarak geçerli bir düşünce düzeninin kuruluşu yatmaktadır. Uygulayımbilimsel insanın ve uygulayımbilimsel doğanın ussal denetim ve hesaplamanın nesneleri olarak ortaya çıkmalarından çok daha önce, an soyut genellemeye duyarlı kılınıyordu. Çelişkiden özgür olan ya da yalnızca denetlenebilir çelişki içeren tutarlı bir mantıksal dizge içerisine örgütlenebilecek terimler örgütlenemeyecek olanlardan ayrılıyorlardı. Evrensel, hesaplanabilir, "nesnel" ve tikel, hesaplanamaz, öznel düşünce boyutları arasında ayrım yapılıyordu; bu ikinciler bilime ancak bir dizi indirgeme yoluyla giriyorlardı.

Biçimsel mantık ikincil niteliklerin birincil niteliklere indirgenişini öngörmekte, ve ikincilerde birinciler fiziğin ölçülebilir ve denetlenebilir özellikleri olmaktadırlar. Düşüncenin öğeleri o zaman bilimsel olarak örgütlenebilmektedirler—tıpkı insan öğelerin toplumsal olgusallıkta örgütlenebilmeleri gibi. Düşünce kurallarını denetleme ve egemenlik kurallarına uyarlayan düşünce öğeleri ön-uygulayımbilimsel ve uygulayımbilimsel ussallığı, varlıkbilim ve uygulayımbilimi bağlamaktadırlar. Ön-uygulayımbilimsel ve uygulayımbilimsel egemenlik kipleri temelde ayrıdırlar—köleliğin özgür ücretli-emekten, putperestliğin Hıristiyanlıktan, kent devletinin ulustan, ele geçirilen bir kentin nüfusunun doğranmasının Nazi toplama kamplarından ayrı oldukları denli. Ama tarih henüz egemenlik tarihidir, ve düşüncenin mantığı egemenliğin mantığı olarak kalmaktadır.

Biçimsel mantık düşünce yasaları için evrensel geçerliği amaçlıyordu. Ve gerçekten de, evrensellik olmaksızın, düşünce özel, bağlayıcı olmayan bir sorun olacak, varoluşun en küçük kesimini anlama gücünden yoksun kalacaktı. Düşünce her zaman bireysel düşünmeden daha çoğu ve daha başkasıdır; eğer belirli bir durum içinde bireysel kişileri düşünmeye başlarsam, onlarda bir birey-üstü bağlam bulurum ki bireyler olarak bundan pay almaktadırlar, ve genel kavramlar içinde düşünürüm. Düşüncenin tüm nesneleri evrensellerdirler. Ama eşit ölçüde doğrudur ki birey-üstü anlam, bir kavramın evrenselliği, hiçbir zaman salt biçimsel bir evrensellik değildir; özneler (düşünen ve davranan) ve dünyaları arasındaki karşılıklı ilişkide oluşmuştur.[7] Mantıksal soyutlama o denli toplumbilimsel soyutlamadır. Bir mantıksal *mimesis* vardır ki düşünce yasalarını toplum yasaları ile koruyucu bir uyum içinde formüle etmektedir, ama ancak başkaları arasındaki düşünce kiplerinden biridir.

Aristotelesci biçimsel mantığın kısırlığı sık sık belirtilmiştir. Felsefi düşünce bu mantığın yanında ve giderek dışında gelişiyordu. Başlıca çabalarında, ne idealist ne materyalist, ne ussalcı ne de görgücü okullar ona herhangi birşey borçlu görünmemektedirler. Biçimsel mantık asıl yapısında aşkın olmayan bir mantıktı. Düşünceyi ötesine hiç bir tasımın geçemeyeceği kararlı bir çerçeve içersinde kutsuyor ve örgütlüyordu—bir "çözümlem" olarak kalıyordu. Mantık felsefi düşüncenin tözsel gelişiminin yanı sıra ayrı bir dal olarak sürüyor, ve bu gelişmeyi damgalamış olan yeni kavramlara ve yeni içeriklere karşın özsel olarak değişmeksizin kalıyordu.

Gerçekten de, ne Skolastiklerin ne de erken çağdaş dönemin ussalcı ve görgücülerinin kendi genel biçimlerini Aristoteles mantığında onaylamış olan düşünce kipine karşı çıkmak için herhangi bir nedenleri vardı. Bu düşünce kipinin en azından imlemi bilimsel geçerlik ve sağınlık ile uyum içindeydi, ve gerisi yeni görgülenimlerin ve yeni olguların kavramsal işleniş-leri konusuna etki etmiyordu.

Çağdaş matematiksel ve simgesel mantık hiç kuşkusuz

[7]Bkz. T. W. Adorno, *Zur Metakritik der Erkenntnistheorie*, Stuttgart 1956, bölüm I, *Kritik der logischen Absolitusmus.*

klasiksel öncelinden çok değişiktir, ama bunlar eytişimsel mantığa köktenci karşıtlık noktasında birleşmektedirler. Bu karşıtlığın terimlerinde, eski ve yeni biçimsel mantık aynı düşünce kipini anlatmaktadır. Bu kip mantığın ve felsefi düşüncenin kökenlerinin çok yakınında görünmüş olan o "olumsuz" boyuttan arıtılmıştır—yerleşik olgusallığın yadsıyıcı, aldatıcı, yanlışlayıcı gücünün görgülenmesi. Ve bu görgülenimin ortadan kaldırılışıyla, "dir" ve "gerek" arasındaki gerilimi sürdürme ve yerleşik söylem evrenini kendi gerçekliği adına devirme yönündeki kavramsal çaba da benzer olarak nesnel, sağın ve bilimsel olması gereken tüm düşünceden silinmiştir. Çünkü dolaysız görgülenimin *bilimsel* devrilişi, ki dolaysız görgülenimin gerçekliğine karşı olarak bilimin gerçekliğini kurmaktadır, kendilerinde başkaldırı ve reddedişi taşıyan kavramları geliştirmemektedir. Bunların kabul edilen gerçekliğe karşıt olarak ortaya sürdükleri yeni bilimsel gerçeklik kendinde yerleşik olgusallığı suçlayan yargıyı kapsamamaktadır.

Karşıt olarak, eytişimsel düşünce böyle bir yargı *olduğu* düzeye dek bilimsel değildir ve öyle kalır, ve yargı eytişimsel düşünceye *nesnesinin* doğası tarafından dayatılmaktadır—nesnelliği tarafından. Bu nesne gerçek somutluğu içindeki olgusallıktır; eytişimsel mantık somut içeriği kavranmamış olarak yalnız başına ve arkada bırakan tüm soyutlamayı önlemektedir. Hegel zamanının eleştirel felsefesinde "nesneden korku"yu (*Angst vor dem Objekt*) görmekte, ve gerçekten bilimsel bir düşüncenin bu korku konumunu yenmesini ve "mantıksal ve arı-ussal olanı" (*das Logische, das Rein-Vernüftige*) nesnesinin somutluğunun kendisinde kavramasını istemektedir.[8] Eytişimsel mantık biçimsel olamaz çünkü olgusal tarafından belirlenmektedir—olgusal ki, somuttur. Ve bu somutluk, bir genel ilkeler ve kavramlar dizgesine diretmek bir yana, böyle bir mantık dizgesini gerektirmekte çünkü olgusalın ussallığını oluşturan genel yasalar altında devinmektedir. Çelişkinin ussallığı, güçlerin, eğilimlerin, öğelerin karşıtlığının ussallığıdır ki olgusalın devimini ve, eğer kavranıyorsa, olgusalın kavramını oluşturmaktadır.

[8] *Wissenschaft der Logik*, yay. Lasson (Leipzig, Meiner, 1923), cilt I, s. 32.

Öz ve görüngü arasındaki dirimli çelişki olarak varolmakla, düşüncenin nesneleri bu nesnelerin kavramlarının belirli niteliği olan o "iç olumsuzluğun"[9] nesneleridirler. Eytişimsel tanım şeylerin onlar olmayanlardan onlar olanlara devimini tanımlamaktadır. Çelişkili öğelerin gelişimi, ki eytişimsel düşüncenin nesnesinin yapısını belirlemektedir, ayrıca eytişimsel düşüncenin kendi yapısını da belirlemektedir. Eytişimsel mantığın nesnesi ne soyut, genel nesnellik biçimidir, ne de soyut, genel düşünce biçimidir—ne de dolaysız görgülenimin verileridir. Eytişimsel mantık biçimsel mantığın ve aşkınsal felsefenin soyutlamalarını geri alır, ama dolaysız görgülenimin somutluğunu da yadsır. Bu görgülenim göründükleri ve oldukları gibisiyle şeylerde dinginlik bulduğu düzeye dek, sınırlı ve giderek yanlış bir görgülenimdir. Gerçekliğine ancak kendini olguların arkasındaki etkenleri gizleyen aldatıcı nesnellikten kurtarmışsa erişir—eş deyişle, dünyasını bir *tarihsel* evren olarak anlıyorsa, orada yerleşik olguları insanın tarihsel kılgısının işi olarak görüyorsa. Bu (anlıksal ve özdeksel) kılgı görgülenim verilerindeki olgusallıktır; o denli de eytişimsel mantığın kavradığı olgusallıktır.

Tarihsel içerik eytişimsel kavrama girdiği ve onun gelişim ve işlevini yöntemsel olarak belirlediği zaman, eytişimsel düşünce düşüncenin yapısını olgusallığın yapısına bağlayan somutluğu kazanmaktadır. Mantıksal gerçeklik tarihsel gerçeklik olmaktadır. Öz ve görüngü arasındaki, "dir" ve "gerek" arasındaki varlıkbilimsel gerilim tarihsel gerilim olmakta, ve nesne-dünyanın "iç olumsuzluğu" tarihsel öznenin işi olarak anlaşılmaktadır—doğa ve toplum ile savaşımındaki insanın. Us tarihsel Us olmaktadır. İnsanların ve şeylerin yerleşik düzeni ile çelişmektedir, çünkü bu düzen usdışı ırasını açığa seren toplumsal güçlerden yanadır, çünkü "ussal" öyle bir düşünce ve eylem kipidir ki hedefi bilgisizliği, yoketmeyi, yabanıllığı ve ezmeyi indirgemektir.

Varlıkbilimsel eytişimin tarihsel eytişime dönüşümü eleştirel, olumsuz düşünme olarak felsefi düşüncenin iki-boyutluluğunu barındırmaktadır. Ama şimdi öz ve görüngü, "dir" ve

[9] *A.g.y.*, s. 38.

"gerek" toplumdaki edimsel güçler ve yetenekler arasındaki çatışmada birbirleri ile karşı karşıya gelmektedirler. Ve birbirlerinin karşısına Us ve Us-olmayan, Doğru ve Eğri olarak çıkmamaktadırlar—çünkü her ikisi de aynı yerleşik evrenin özsel bileşenidir, her ikisi de Us ve Us-olmayandan, Doğru ve Eğriden pay almaktadır. Köle efendileri ortadan kaldırmaya ve onlarla işbirliğine yeteneklidir; efendiler kölenin yaşamını geliştirme ve onu sömürme yollarını geliştirme yeteneğindedirler. Us düşüncesi düşüncenin ve eylemin devimi ile ilgilidir. Bir kuramsal ve bir kılgısal gereksinimdir.

Eğer eytişimsel mantık çelişkiyi "düşüncenin doğasının" kendisine (*zur Natur der Denkbestimmungen*)[10] ait "zorunluk" olarak anlıyorsa, bunu yapmasının nedeni çelişkinin düşünce *nesnesinin* doğasının kendisine, olgusallığa ait olmasıdır ve orada Us henüz Us-olmayandır, ve usdışı henüz ussaldır. Evrik olarak, tüm yerleşik olgusallık çelişkiler mantığına diretmektedir—yerleşik yaşam biçimlerini destekleyen düşünce kiplerinden ve bu biçimleri yeniden-üreten ve geliştiren davranış kiplerinden yanadır. Verili olgusallığın kendi öz mantığı ve kendi öz gerçekliği vardır; onları böyle olarak kavrama ve aşma çabası değişik bir mantığı, çelişen bir gerçekliği ön-gerektirmektedir. Bunlar asıl yapılarında işlemsel-olmayan düşünce kiplerine aittirler; sağ-duyu işlemselciliğine olduğu gibi bilimsel işlemselciliğe de yabancıdırlar; tarihsel somutlukları bir yanda nicelleştirilme ve matematikselleştirilmeye, ve öte yanda olguculuğa ve görgücülüğe karşı diretmektedir. Böylece bu düşünce kipleri geçmişin bir kalıntısı olarak görünmektedirler, tıpkı tüm bilimsel-olmayan ve görgül-olmayan felsefe gibi. Daha etkili bir Us kuramı ve kılgısı önünde gerilemektedirler.

[10] *A.g.y.*

6: Olumsuz Düşünmeden Olumlu Düşünmeye: Uygulayımbilimsel Ussallık ve Egemenlik Mantığı

Toplumsal olgusallıkta, tüm değişime karşın, insanın insana egemenliği henüz ön-uygulayımbilimsel Usu uygulayımbilimsel Usa bağlayan tarihsel sürekliliktir. Bununla birlikte, doğanın uygulayımbilimsel dönüşümünü tasarlayan ve üstlenen toplum aşamalı olarak kişisel bağımlılık (kölenin efendiye, serfin yurtluk efendisine, efendinin üst-efendiye vb.) yerine "şeylerin nesnel düzenine" (ekonomik yasalara, pazara vb.) bağımlılığı geçirerek egemenlik temelini değiştirmektedir. Hiç kuşkusuz, "şeylerin nesnel düzeni"nin kendisi egemenliğin sonucudur, ama gene de doğrudur ki egemenlik şimdi daha yüksek bir ussallık yaratmaktadır—bir ussallık ki, doğal ve ansal kaynakları her zaman olduğundan daha etkili bir biçimde sömürürken ve bu sömürünün ürünlerini her zaman olduğundan daha büyük bir ölçekte dağıtırken hiyerarşik yapısını sürdüren bir toplumun ussallığıdır. Bu ussallığın sınırları, ve uğursuz gücü, insanın bir üretici aygıt tarafından ilerleyici köleleştirilmesinde görünmektedir—öyle bir aygıt ki, varoluş için savaşımı sürdürmekte ve bunu kendisini kuran ve kullananların yaşamlarını yokeden bütünsel uluslararası bir savaşıma genleştirmektedir.

Bu evrede, dizgenin kendisinin ussallığında yanlış birşey olması gerektiği açığa çıkmaktadır. Yanlış olan şey insanların toplumsal emeklerini örgütleyiş yollarıdır. Bu bugün bir tartışma konusu olmaktan çıkmıştır, çünkü artık bir yanda büyük girişimcilerin kendileri özel girişim ve "özgür" yarışmacılığın kutsamalarını hükümet buyruklarının ve düzenlemelerinin kutsamalarına adamaya istekliyken, öte yanda toplumcu kuruluş giderek artan bir baskıcı denetim yoluyla sürmektedir. Bununla birlikte, soruyu burada sonlandırmak olanaksızdır. Toplumun yanlış örgütlenişi *ileri* işleyim toplumunun durumu karşısında daha öte açıklamaları gerektirmektedir, çünkü bu toplumda daha önceki olumsuz ve aşkın toplumsal güçlerin

yerleşik dizge ile bütünleşmeleri yeni bir toplumsal yapı yaratıyor gibi görünmektedir.

Olumsuz karşıtlığın olumlu karşıtlığa bu dönüşümü şu sorunu göstermektedir: "yanlış" örgütleniş, iç nedenler yüzünden bütüncülcü olmakla, almaşıkları engellemektedir. Hiç kuşkusuz, dizgenin ele gelir yararlarının savunmaya değer görülmesi bütünüyle doğaldır ve derinlemesine bir açıklamayı gerektiriyor görünmemektedir—özellikle, tarihsel almaşık olarak görünen günümüz ortaklaşacılığının tiksindirici gücü göz önüne alındığında. Ama bu ancak olmakta olanı ve niçin olduğunu kavramayı istemeyen ve belki de üstelik buna yeteneksiz olan bir düşünce ve davranış kipi için doğaldır—bir düşünce ve davranış kipi ki, yerleşik ussallıktan başka herhangi bir ussallığa karşı bağışıktır. Verili olgusallığa karşılık düştükleri düzeye dek, düşünce ve davranış yanlış bir olgular düzeninin korunmasına yanıt veren ve katkıda bulunan yanlış bir bilinci anlatmaktadırlar. Ve bu yanlış bilinç de yine onu üreten yürürlükteki uygulayımsal aygıtta somutlaşmıştır.

Ussal olarak ve üretken olarak yaşıyor ve ölüyoruz. Biliyoruz ki yoketme ilerlemenin bedelidir, tıpkı ölümün yaşamın bedeli olması gibi; ve biliyoruz ki vazgeçme ve zahmet doyum ve sevincin öngerekleridirler, iş ve tecim sürmelidir, ve almaşıklar Ütopiktirler. Bu ideoloji yerleşik toplumsal aygıta aittir; onun sürekli işlev görmesi için bir gerek ve ussallığının parçasıdır.

Bununla birlikte, aygıt kendi öz amacını yenmektedir—eğer amacı insancılaşmış bir doğa temelinde insanca bir varoluş yaratmaksa. Ve amacı bu değilse, ussallığı çok daha kuşkuludur. Ama o denli de daha mantıksaldır, çünkü, başından beri, olumsuz olumludadır, insanca-olmayan yan insanca kılmadadır, köleleştirme özgürleştirmededir. Bu devimsellik anın değil ama olgusallığın devimselliğidir, ama öyle bir olgusallığın ki onda bilimsel anın kuramsal ve kılgısal usu birleştirmede belirleyici bir rolü olmuştu.

Toplum kendini şeylerin ve ilişkilerin büyüyen bir uygulayımsal örgüsü içinde yaratıyor ve bu süreç insanların uygulayımsal kullanımını kapsıyordu—başka bir deyişle, varoluş için

savaşım ve insanın ve doğanın sömürülmesi her zaman olduğundan daha bilimsel ve daha ussal oluyordu. "Ussallaştırma"nın ikili anlamı bu bağlamda önemlidir. Emeğin bilimsel yönetimi ve bilimsel işbölümü ekonomik, politik ve ekinsel kuruluşun üretkenliğini büyük ölçüde arttırmıştı. Sonuç: daha yüksek yaşam ölçünü. Aynı zamanda ve aynı zeminde, bu ussal kuruluş öyle bir ansal ve davranışsal kalıp üretiyordu ki, kuruluşun en yokedici ve baskıcı özelliklerini bile aklıyor ve bağışlıyordu. Bilimsel-uygulayımsal ussallık ve yönlendirme birarada yeni toplumsal denetim biçimlerine kaynaşıyorlardı. Bu bilimsel-olmayan sonucun bilimin belirli bir toplumsal *uygulanışının* sonucu olduğu düşüncesi ile doyum bulunabilir mi? Sanıyorum ki, uygulanışının genel yönü, hiçbir kılgısal amacın göz önünde tutulmadığı yerde bile, arı bilime özünlüydü, ve kuramsal Usun toplumsal kılgıya döndüğü nokta saptanabilirdir. Bu girişimde, kısaca yeni ussallığın yöntembilimsel kökenlerini anımsatarak onu önceki bölümde tartışılmış olan ön-uygulayımbilimsel modelin özellikleri ile karşılaştıracağım.

Doğanın nicelleştirilmesi, ki onun matematiksel yapılar terimlerinde açımlanışına götürmüştü, olgusallığı tüm özünlü ereklerden ayırıyor ve, sonuçta, gerçek olanı iyi olandan, bilimi törebilimden ayırıyordu. Bilim şimdi doğanın nesnelliğini ve bölümleri arasındaki karşılıklı ilişkileri nasıl tanımlarsa tanımlasın, bilimsel olarak "sonsal nedenler"in terimlerinde düşünememektedir. Ve gözlem, ölçme, ve hesaplama noktası olarak öznenin rolü ne denli oluşturucu olursa olsun, bu özne törel ya da estetik ya da politik etken olarak bilimsel rolünü oynayamamaktadır. Bir yanda Us, ve öte yanda altta yatan nüfusun (ki Usun nesnesi ama seyrek olarak öznesi olmuştur) gereksinim ve yoklukları arasındaki gerilim felsefi ve bilimsel düşüncenin başlangıcından beri varolmuştur. "Şeylerin doğası," toplumun doğasını da kapsayarak, baskıyı ve giderek bastırmayı bile bütünüyle ussal olarak aklayacak bir yolda tanımlanıyordu. Gerçek bilgi ve us duyular üzerinde egemenlik istemindedirler—eğer onlardan kurtulmayı istemiyorlarsa. Logos ve Eros'un birliği daha o zaman Platon'da Logos'un üstünlüğüne götürmüştü; Aristoteles'te, tanrı ve onun tarafından devindi-

rilen dünya arasındaki ilişki ancak andırım terimlerinde "erotik"tir. O zaman Logos ve Eros arasındaki kararsız varlıkbilimsel halka kırılmakta, ve bilimsel ussallık özünde yansız olarak ortaya çıkmaktadır. Uğruna doğanın (insanı da kapsayarak) çabalıyor olabileceği şey ancak genel devim yasalarının—fiziksel, kimyasal ya da yaşambilimsel—terimlerinde bilimsel olarak ussal olabilir.

Bu ussallığın dışında, kişi bir değerler dünyasında yaşamakta, ve nesnel olgusallıktan ayrılmış değerler öznel olmaktadırlar. Onlar için soyut ve zararsız bir geçerliği kurtarmanın biricik yolu metafiziksel bir onama (tanrısal ve doğal yasa) olarak görünmektedir. Ama böyle bir onama doğrulanabilir değildir ve böylece gerçekten nesnel değildir. Değerler (ahlaksal ve tinsel olarak) daha yüksek bir saygınlık taşıyabilirler, ama *olgusal* değildirler ve böylece olgusal yaşam işinde önemlerini yitirmektedirler—olgusallığın daha da *üzerine* yükseltildikleri ölçüde daha da önemsizleşmektedirler.

Aynı olgusallık-yitimi doğalarının kendisi nedeniyle bilimsel yöntem tarafından doğrulanamayan tüm düşünceleri etkilemektedir. Ne denli tanınıyor, sayılıyor, ve kutsanıyor olurlarsa olsunlar, kendi başlarına nesnel-olmamanın sıkıntısını çekmektedirler. Ama sözcüğün tam anlamıyla nesnellikten yoksunlukları onları toplumsal iç-bağ etmenleri yapmaktadır. İnsancıl, dinsel, ve ahlaksal düşünceler yalnızca "ideal"dirler; yerleşik yaşam yolunu çok fazla rahatsız etmemekte, ve iş ve politikanın gündelik zorunlukları tarafından buyurulan bir davranışla çelişmeleri olgusu tarafından geçersiz kılınmamaktadırlar.

Eğer İyi ve Güzel, Barış ve Türe varlıkbilimsel ya da bilimsel-ussal koşullardan türetilemiyorlarsa, evrensel geçerlik ve olgusallaşma isteminde bulunmaları mantıklı olmayacaktır. Bilimsel usun terimlerinde, yeğleme sorunları olarak kalacak, ve bir tür Aristotelesci ya da Tomist felsefenin onları yeniden diriltişi durumu kurtaramayacaktır, çünkü bilimsel us tarafından *a priori* çürütülmüşlerdir. Bu düşüncelerin bilimsel-olmayan ıraları yerleşik olgusallığa karşıtçılığı öldürücü bir biçimde zayıflatmaktadır; idealar yalnızca idealler olmakta, ve somut, eleştirel içerikleri törel ya da metafiziksel atmosfere buharlaşmaktadır.

Paradoksal olarak, bununla birlikte, nesnel dünya, yalnızca nicelleştirilebilir niteliklerle donatılı bırakılarak, nesnelliğinde özneye giderek daha bağımlı bir duruma gelmektedir. Bu uzun süreç geometrinin "görülebilir" geometrik betiler yerine arı ansal işlemleri geçiren cebirselleştirilmesi ile başlamaktadır. Uç biçimini çağdaş bilimsel felsefenin kimi düşüncelerinde bulmaktadır ki, buna göre fiziksel bilimin tüm gereci matematiksel ya da mantıksal ilişkilere çözülme eğilimindedir. Kendini özneye karşı koyan bir nesnel töz kavramının kendisi dağılıyor gibi görünmektedir. Çok değişik yönlerden, bilimadamları ve bilim filozofları tikel kendilik türlerinin dışlanmaları üzerine benzer önsavlara varmaktadırlar.

Örneğin, fizik "dışsal ve özdeksel dünyanın nesnel niteliklerini ölçmez—bunlar yalnızca böyle işlemlerin yerine getirilmesi yoluyla elde edilen sonuçlardırlar."[1] Nesneler yalnızca "uygun aracılar," eskimiş "ekinsel sayıltılar"[2] olarak kalmayı sürdürmektedirler. Şeylerin yoğunluk ve saydamsızlıkları buharlaşmaktadır: nesnel dünya "karşı çıkılabilir" ırasını, özneye karşı karşıtlığını yitirmektedir. Pisagorcu-Platonik metafiziğin terimlerinde yorumlanışı dışında, matematikselleştirilmiş Doğa, bilimsel olgusallık düşünsel olgusallık olarak görülmektedir.

Bunlar uç bildirimlerdir ve çağdaş fizikteki önermelerin henüz "fiziksel şeylere" göndermede bulunduğunda direten daha tutucu yorumlar tarafından yadsınmaktadırlar.[3] Ama fiziksel şeyler kendilerini "fiziksel olaylar" olarak göstermekte, ve o zaman önermeler değişik fiziksel şey ve süreç türlerini ıralayan

[1]Herbert Dingler, *Nature*'de, vol. 168 (1951), s. 630.

[2]W. V. O. Quine, *From a Logical Point of View*'dan, Cambridge, Harvard Univ. Press (1953), s. 44. Quine "fiziksel nesneler miti"nden söz etmekte, ve demektedir ki "bilgikuramsal temel açısından fiziksel nesneler ve [Homer'deki] tanrılar yalnızca derecede ayrıdırlar, türde değil" (*a.g.y.*). Ama fiziksel nesneler miti bilgikuramsal olarak daha yüksektir, "çünkü görgülenimin akışı içersine yönetilebilir bir yapı yerleştirmek için aygıt olarak başka mitlerden daha etker olduğunu tanıtlamıştır." Bilimsel kavramın "etker," "aygıt," ve "yönetilebilir" gibi terimlerde değerlendirilişi ondaki ayarlamacı-uygulayımbilimsel ögeleri açığa sermektedir.

[3]H. Reichenbach, bkz. Philipp G. Frank (yay. haz.), *The Validation of Scientific Theories* (Boston, Beacon Press, 1954), s. 85 vs. Adolf Grünbaum tarafından aktarılmıştır.

yüklem ve ilişkilerle ilgili (ve *yalnızca* bunlarla ilgili) olmaktadırlar.[4] Max Born belirtmektedir:

"... görelilik kuramı ... hiçbir zaman özdeğe özellikler yükleme girişimini bütünüyle terketmiş değildir ..." Ama "bir ölçülebilir nicelik çoğu kez bir şeyin bir özelliği değil, ama başka şeylerle *ilişkisinin* bir özelliğidir. ... Fizikteki ölçümlerin çoğu bizi ilgilendiren şeylerle değil, ama, sözcüğün olanaklı en geniş anlamında, bir tür izdüşümle uğraşmaktadır."[5]

Ve W. Heisenberg:

"Was wir mathematisch festlegen, ist nur zum kleinen Teil ein 'objektives faktum,' zum grösseren Teil eine Uebersciht über Möglichkeiten."[6]

Şimdi, "olaylar," "ilişkiler," "izdüşümler," "olanaklar" ancak bir özne için anlamlı bir biçimde nesnel olabilirler—yalnızca gözlenebilirlik ve ölçülebilirlik terimlerinde değil, ama olayın ya da ilişkinin asıl yapısının terimlerinde. Başka bir deyişle burada söz konusu olan özne *oluşturucu* bir öznedir—eş deyişle, olanaklı bir özne ki, onun için *veriler* olay ya da ilişki olarak tasarlanabilir olmalı ya da olabilmelidirler. Eğer durum buysa, Reichenbach'ın bildirimi henüz geçerli olacaktır: fizikte önermeler *edimsel* bir gözlemciye gönderme olmaksızın formüle edilebilirler, ve "gözlem aracılığıyla bozulma" insan gözlemciye değil, ama "fiziksel şey" olarak araca bağlıdır.[7]

Hiç kuşkusuz, matematiksel fizik tarafından saptanan eşitliklerin edimsel atom öbekleşmelerini, e.d. özdeğin nesnel yapısını anlattığını (formüle ettiğini) kabul edebiliriz. Gözleyen ve ölçen "dış" bir özneye bakılmaksızın, A Byi "kapsayabilir," Byi "önceleyebilir, Bde "sonuçlanabilir"; B Cnin "altına" düşebilir, Cden "büyük olabilir" vb.—gene de doğru olacaktır

[4]Adolf Grünbaum, *a.g.y.*, s. 87 vs.

[5]*A.g.y.*, s. 88 vs. (italikler benim).

[6]"Matematiksel olarak saptadığımızın yalnızca küçük bir parçası 'nesnel olgu'dur, büyük parça ise bir olasılıklar gözlemidir." "Über den Begriff 'Abgeschlossene Theorie,' " bkz. *Dialectica*, cilt II, no.1, 1948, s. 333.

[7]Philipp G. Frank, *a.g.y.*, s. 85.

ki, bu ilişkiler A, B, Cnin ayrımında konum, ayrılık ve özdeşlik imlemektedirler. Böylece ayrım içinde özdeş *olma*, belirli bir kipte ... ile ilişkili *olma*, başka ilişkilere dirençli *olma* sığasını imlemektedirler. Yalnızca bu sığa özdeğin kendisinde olacaktır, ve o zaman özdeğin kendisi nesnel olarak anın yapısında olacaktır—bir yorum ki güçlü bir idealistik öğe kapsamaktadır:

"... dirimsiz nesneler, duraksama olmaksızın, yanılgı olmaksızın, salt varoluşları yoluyla, kendilerine ilişkin hiçbirşey bilmedikleri eşitliklere katılmaktadırlar. Öznel olarak, doğa ansal değildir—matematiksel terimlerde düşünmez. Ama nesnel olarak, doğa ansal yapıdadır—matematiksel terimlerde düşünülebilir."[8]

Daha az idealistik bir yorum Karl Popper tarafından sunulmuştur.[9] Ona göre, tarihsel gelişimi içinde, fiziksel bilim bir ve aynı nesnel olgusallığın değişik katmanlarını ortaya çıkarmakta ve tanımlamaktadır. Bu süreçte, tarihsel olarak bastırılmış kavramlar ortadan kaldırılmakta ve imlemleri izleyen kavramlara bütünleştirilmektedir—bir yorum ki olgusallığın gerçek özeğine, eş deyişle saltık gerçekliğe doğru ilerlemeyi imliyor görünmektedir. Yoksa olgusallık özeksiz bir soğan gibi çıkabilir, ve bilimsel gerçekliğin kavramının kendisi tehlikede olabilir.

Çağdaş fizik felsefesinin dışsal dünyanın olgusallığını yadsıdığını ya da üstelik sorguladığını bile demek istiyor değilim. Ama, açıktır ki, şu ya da bu yolda, olgusallığın kendisinin ne olabileceği üzerine yargıyı askıda bırakmakta, ya da sorunun kendisini anlamsız ve yanıtlanamaz görmektedir. Yöntembilimsel bir ilkeye dönüştürüldüğünde, bu askılamanın ikili bir sonucu vardır: (a) kuramsal vurgunun metafiziksel "... nedir" (τὶ ἐστὶν) sorusundan işlevsel "... Nasıl ... ?" sorusuna kaymasını güçlendirmekte, ve (b) kılgısal (ama hiçbir biçimde saltık

[8]C. F. von Weizsäcker, *The History of Nature* (Chicago: University of Chicago Press, 1949), s. 20.

[9]Bkz. *British Philosophy in the Mid-Century* (N.Y.: Macmillan, 1957), yay. haz. C. A. Mace, s. 155 vs. Benzer olarak: Mario Bunge, *Metascientific Queries* (Springfield, Ill.: Charles C. Thomas, 1959), s. 108 vs.

olmayan) bir pekinlik kurmaktadır ki, özdek ile işlemlerinde, büyük bir rahatlıkla işlemsel bağlamın dışındaki herhangi bir töze bağlılıktan özgürdür. Başka bir deyişle, kuramsal olarak, insan ve doğanın dönüşümünün önünde özdeğin kaba olgusallığı tarafından, onun henüz bilgiye ve denetime boyun eğmeyen direnci tarafından koyulanlardan başka hiçbir nesnel sınır yoktur. Bu anlayışın olgusallıkta uygulanabilir ve etkili olduğu düzeye dek, olgusallığa bir (önsavsal) araçlar dizgesi olarak yaklaşılmaktadır; metafiziksel "varlık-olarak-varlık" "varlık-araç" karşısında gerilemektedir. Dahası, etkililiğinde tanıtlanmış olarak, bu anlayış bir *a priori* olarak işlemektedir—görgülenimi önceden belirlemekte, doğanın dönüşüm yönünün *tasarı*nı vermekte, bütünü örgütlemektedir.

Az önce görmüştük ki çağdaş bilim felsefesi idealistik bir öğe ile savaşıyor ve, uç formülasyonlarında, tehlikeli bir idealistik doğa kavramına yaklaşıyor gibi görünüyordu. Ama yeni düşünce kipi idealizmi yine "ayakları üzerine" koymaktadır. Hegel idealistik varlıkbilimi özetliyordu: eğer Us özne ve nesnenin ortak paydası ise, *karşıtların* bireşimi olarak böyledir. Bu düşünce ile, varlıkbilim özne ve nesne arasındaki *gerilimi* kavrıyordu; somutlukla doyurulmuştu. Usun olgusallığı doğa, tarih ve felsefedeki bu gerilimi sonuçlandırmaktı. En aşırı birci dizge bile böylece kendini özne ve nesnede açındıran bir töz düşüncesini ortaya sürüyordu—karşıtlıklı bir olgusallık düşüncesini. Bilimsel tin giderek artan bir biçimde bu karşıtlaşmayı zayıflatmıştır. Çağdaş bilim felsefesi hiç kuşkusuz iki töz düşüncesi ile başlangıç yapabilir: *res cogitans* ve *res extansa*—ama uzamlı özdek uygulayımbilime çevrildiklerinde bu özdeği "yeniden yapan" matematiksel eşitliklerde kavranabilir olmaktayken, *res extansa* bağımsız töz olarak ırasını yitirmektedir.

"Dünyayı uzay ve zamandaki nesnel süreçlere ve içinde bu süreçlerin yansıtıldığı ana bölen eski görüş—başka bir deyişle, *res cogitans* ve *res extansa* arasındaki Descartesçı ayrım—bundan böyle çağdaş bilimi anlamamız için uygun bir başlangıç noktası değildir."[10]

[10]W. Heisenberg, *The Physicist's Conception of Nature* (London, Hutchinson, 1958), s. 29. *Physics and Philosophy* başlıklı çalışmasında (Londra: Allen

Dünyanın Kartezyen bölünüşü kendi öz zeminlerinde de sorgulanmıştır. Husserl belirtiyordu ki Kartezyen *Ego*, son çözümlemede, gerçekten de bağımsız bir töz değil ama dahaçok nicelleştirmenin "kalıntısı" ya da sınırıdır; öyle görünmektedir ki Galileo'nun dünyayı "evrensel ve saltık olarak arı" bir *res extensa* olarak görüşü Kartezyen anlayışa *a priori* egemendi.[11] Bu durumda Kartezyen ikicilik aldatıcı, ve Descartes'ın düşünen ben-tözü nicelleştirilebilir gözlem ve ölçümün bilimsel öznesini önceleyerek *res extensa*ya yakın olmaktadır. Descartes'ın ikiciliği daha şimdiden olumsuzlanmasını içermektedir; içinde doğanın "nesnel olarak ansal," eş deyişle öznel olduğu bir tek-boyutlu bilimsel evrenin kuruluşuna giden yolu engellemekten çok açmaktadır. Ve bu özne kendi dünyası ile çok özel bir yolda ilişkilidir:

"... la nature est mise sous le signe de l'homme actif, de l'homme inscrivant la technique dans la nature."[12]

Doğa bilimi doğayı gizil araç olarak, denetleme ve örgütlemenin gereci olarak tasarlayan *uygulayımbilimsel a priori* altında gelişmektedir. Ve doğanın (önsavsal) araç olarak anlaşılması tüm tikel uygulayımsal örgütlenişin gelişimini *öncelemektedir*:

"Çağdaş insan Varlığın bütünlüğünü üretim için ham özdek olarak almakta ve nesne-dünyanın bütünlüğünü üretim (*Herstellen*) çarkının ve düzeninin eline bırakmaktadır." "... makinelerin kullanımı ve makinelerin üretimi uygulayımın kendisi değil ama yalnızca uygulayımın özünün kendi nesnel ham gerecinde kurulması (*Einrichtung*) için yeterli bir araçtır."[13]

---

and Unwin, 1959), s. 83, Heisenberg yazmaktadır: "Atom fizikçisi için 'kendinde-şey,' eğer bu kavramı kullanıyorsa, sonunda matematiksel bir yapıdır; ama bu yapı—Kant'a karşıt olarak—doğrudan olmayan bir yolda görgülenimden çıkarsanmıştır."

[11]*Die Krisis der Europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie*, yay. haz. W. Biemel (Haag, Nijhoff, 1954), s. 81.

[12]"Doğa etkin insanın, uygulayımı doğaya kazıyan insanın iminin altına koyulmuştur." Gaston Bachelard, *L'Activité rationaliste de la physique contemporaine* (Paris, Presses Universitaires, 1951) s. 7, Marx ve Engels'e, *Die Deutsche Ideologie*, gönderme ile (Molitor, s. 163 vs.).

[13]M. Heidegger, *Holzwege* (Frankfurt, Klosterman, 1950), s. 266 vs. Bkz. ayrıca *Vorträge und Aufsätze* (Pfüllingen, Günter Neske,1954), s. 22, 29.

Uygulayımbilimsel *a priori* doğanın dönüşümünün insanın dönüşümünü içermesi ölçüsünde, ve "insan-yapımı yaratıların" toplumsal bir bütünden çıkmaları ve ona geri dönmeleri ölçüsünde, politik bir *a priori*dir. Gene de diretilebilir ki, uygulayımbilimsel dünyanın makineleri "makineler olarak" politik ereklere karşı ilgisizdirler—bir toplumu devrimcileştirebilirler ya da durdurabilirler. Bir elektronik bilgisayar bir anamalcı yönetime olduğu denli bir toplumsal yönetime de hizmet edebilir; bir siklotron savaş için olduğu gibi barış için de eşit ölçüde etkili bir araç olabilir. Bu yansızlık Marx'ın şu tartışmalı bildiriminde tanınmamaktadır: "El-değirmeni feodal bir efendiyi, buhar-değirmeni işleyim anamalcısını içeren bir toplumu verir."[14] Ve bu bildirim Marxist kuramın kendisinde daha öte değiştirilmiştir: uygulayımlar değil ama toplumsal üretim kipi temel tarihsel etmendir: bununla birlikte, uygulayımlar özdeksel üretimin evrensel biçimi olduğu zaman, bütün bir ekini kuşatmaktadır; bir tarihsel bütünlüğün tasarını vermektedir—bir "dünyanın."

Diyebilir miyiz ki bilimsel yöntemin evrimi yalnızca işleyimsel uygarlık sürecinde doğal olgusallığın uygulayımsal olgusallığa dönüşümünü "yansıtmaktadır?" Bilim ve toplum arasındaki ilişkiyi bu yolda formüle etmek birbirlerini karşılayan iki ayrı alanlar ve olaylar kümesini varsaymaktadır, eş deyişle, (1) iç kavramları ve iç gerçeklikleri ile bilim ve bilimsel düşünce, ve (2) bilimin toplumsal olgusallıkta kullanım ve uygulanışı. Başka bir deyişle, iki gelişim arasındaki bağıntı ne denli yakın olursa olsun, bunlar birbirlerini imlemezler ve tanımlamazlar. Arı bilim uygulamalı bilim değildir; kimliğini ve geçerliğini kullanımından ayrı olarak sürdürür. Dahası, bilimin bu özsel *yansızlığı* düşüncesi uygulayıma da genişletilmektedir. Makine içine koyulduğu toplumsal kullanımlara karşı bütünüyle ilgisizdir, yeter ki bu kullanımlar onun uygulayımsal sığası içersinde kalsınlar.

Bilimsel yöntemin iç araçsal ırası göz önünde bulundurulduğunda, bu yorum yetersiz görünmektedir. Bilimsel düşünce ve

[14] *The Poverty of Philosophy*, bölüm II, "Second Observation"; bkz. *A Handbook of Marxism*, yay. haz. E. Burns. New York, 1935, s. 335.

uygulanışı arasında, bilimsel söylem evreni ve sıradan söylem ve davranış evreni arasında daha yakın bir ilişki yürürlükte görünmektedir—bir ilişki ki, onda ikisi de aynı egemenlik mantığı ve ussallığı altında devinmektedirler.

Paradoksal bir gelişimde, doğanın katı nesnelliğini saptamak için bilimsel çabalar doğanın giderek artan bir biçimde özdeksellikten soyutlanmasına götürmüşlerdir.

"Kendinde varolan sonsuz doğa düşüncesi, vazgeçmemiz gereken bu düşünce, çağdaş bilimin mitidir. Bilim Orta Çağın mitini yoketmekle başlamıştır. Ve şimdi kendi öz tutarlılığı tarafından yalnızca bunun yerine başka bir miti doğurduğunu kabul etmeye zorlanmaktadır."[15]

Bağımsız tözlerin ve sonsal nedenlerin ortadan kaldırılmasıyla başlayan süreç nesnelliğin düşünselleştirilmesine varmaktadır. Ama bu çok özgün bir düşünselleştirmedir ki, onda nesne kendini özne ile bütünüyle *kılgısal* bir ilişkide oluşturmaktadır.

"Öyleyse özdek nedir? Atom fiziğinde, özdeği insanların deneylerine olanaklı tepkileriyle, ve boyun eğdiği matematiksel—öyleyse anlıksal—yasalarla tanımlıyoruz. Özdeği insanların olanaklı bir nesnesi olarak tanımlıyoruz."[16]

Ve eğer durum buysa, o zaman bilim kendinde uygulayımbilimsel olmuştur:

"Pragmatik bilim uygulayımsal bir çağa uygun olan doğa imgesini taşımaktadır."[17]

Bu işlemselciliğin bilimsel girişimin özeği olduğu düzeye dek, ussallık özdeğin salt denetleme gereci olarak, kendini tüm amaç ve ereklere ödünç veren araç olarak—*per se*, "kendinde" araç olarak—yöntemsel düzenleniş, örgütleniş ve işlenişinin biçimini almaktadır.

Araca karşı "doğru" tutum *uygulayımsal* yaklaşımdır, doğru logos *tekno-logi*dir ki bir *uygulayımbilimsel olgusallık* tasarı

[15]C. F. von Weizsäcker, *The History of Nature*, s. 71.
[16]*A.g.y.*, s. 142 (vurgu benim).
[17]*A.g.y.*, s. 71.

verir ve ona bir yanıttır.[18] Bu olgusallıkta özdek de bilim gibi "yansızdır"; nesnelliğin ne kendinde bir telosu vardır, ne de bir telosa doğru yapılanmıştır. Ama tam anlamıyla yansız ırasıdır ki nesnelliği belirli bir tarihsel Özne ile ilişkilendirmektedir—eş deyişle, bu yansızlığın kurulmasını ve kendi için kurulmasını sağlamış olan toplumda yürürlükte olan bilinç ile. Bu bilinç yeni ussallığı oluşturan soyutlamaların kendilerinde işlemektedir—dışsal olmaktan çok içsel bir etmen olarak. Arı ve uygulamalı işlemselcilik, kuramsal ve kılgısal us, bilimsel girişimler ve iş dünyasındaki girişimler ikincil niteliklerin birincil niteliklere indirgenmesini, "tikel kendilik türleri"nin nicelleştirilmesini ve soyutlanmasını yerine getirmektedirler.

Hiç kuşkusuz, arı bilimin ussallığı değer-sizdir ve herhangi bir kılgısal erekte diretmez, ona dayatılabilecek herhangi bir dışsal değere karşı "yansızdır." Ama bu yansızlık *olumlu* bir ıradır. Bilimsel ussallığın ortaya belirli bir toplumsal örgütleniş çıkarmasının gerçek nedeni aşağı yukarı tüm ereklere boyun eğebilecek salt biçimin (ya da salt özdeğin—çünkü başka bakımlardan karşıt terimler burada yakınsaşmaktadırlar) tasarını vermesidir. Biçimselleştirme ve işlevselleştirme, tüm uygulamaya *önsel* olarak, somut bir toplumsal kılgının "arı biçim"idirler. Bir yandan bilim doğayı özünlü ereklerden kurtarır ve özdeği nicelleştirilebilir olanlar dışında tüm niteliklerden soyarken, öte yandan toplum insanları kişisel bağımlılığın "doğal" hiyerarşisinden kurtarıyor ve onları nicelleştirilebilir niteliklerle uyum içinde birbirleriyle ilişkilendiriyordu—zaman birimlerinde hesaplanabilir soyut işgücü birimleri olarak. "Emek kiplerinin ussallaşması nedeniyle, niteliklerin ortadan kaldırılması bilim evreninden gündelik görgülenim evrenine aktarılmaktadır."[19]

[18]Matematiksel fiziğin kavramları "aletler" olarak tasarlanmışlardır, uygulayımsal, kılgısal bir amaçları vardır derken yanlış anlaşılmayacağımı umuyorum. Uygulayım-bilimsel daha çok içinde bilimin devindiği, içinde kendini *arı* bilim olarak oluşturduğu evrenin *a priori* "sezgisi" ya da ayrımsanmasıdır. Arı bilim soyutladığı *a priori*ye bağlı kalmaktadır. Matematiksel fiziğin araççı *çevren*inden söz etmek daha açık olabilir. Bkz. Suzanne Bachelard, *La Conscience de rationalité* Paris, (Presses Universitaires, 1958), s. 31.

[19]M. Horkheimer ve T. W Adorno, *Dialektik der Aufklärung*, *a.g.y.* s. 50.

Bilimsel ve toplumsal nicelleştirme süreçleri arasında koşutluk ve nedensellik ilişkisi var mıdır, yoksa bağıntıları yalnızca toplumbilimin arkadan gelen bilgeliğini mi anlatmaktadır? Önceleyen tartışma yeni bilimsel ussallığın, araççı bir çevren altında gelişmiş olması ölçüsünde, kendinde, soyutluk ve arılığının kendisinde, işlemsel olduğunu öneriyordu. Gözlem ve deney, verilerin, önermelerin ve vargıların yöntemli örgütlenişi ve eşgüdümü hiçbir zaman yapılaşmamış, yansız, kuramsal bir boşlukta ilerlemiyordu. Bilgilenme tasarı nesneler üzerindeki işlemleri, ya da nesnelerin verili bir söylem ve eylem evreninde yer alan soyutlamalarını gerektirmektedir. Bilim bu evrendeki bir konumdan gözlemekte, ölçmekte ve kuram oluşturmaktadır. Galileo'nun gözlemiş olduğu yıldızlar klasiksel eski çağda da aynı yıldızlar idiler, ama değişik söylem ve eylem evreni—kısaca, değişik toplumsal olgusallık—yeni bir gözlem yön ve erimini, ve gözlem verilerini düzenleme olanaklarını açıyordu. Burada çağdaş dönemin başında görüldüğü biçimiyle bilimsel ve toplumsal ussallık arasındaki tarihsel ilişki ile ilgilenmiyorum. Amacım bu bilimsel ussallığın *iç* araçsal ırasını belgitlemektir—bir ıra ki, bu bilimsel ussallığı *a priori* uygulayımbilim yapmakta, *belirli* bir uygulayımbilimin, eş deyişle toplumsal denetim ve egemenlik biçimi olarak uygulayımbilimin *a priori*si yapmaktadır.

Çağdaş bilimsel düşünce, arı olduğu ölçüde, tikel kılgısal hedefler tasarlamamaktadır, ne de tikel egemenlik biçimleri. Bununla birlikte, *kendinde* egemenlik diye bir şey yoktur. Kuram ilerlerken, olgusal erekbilimsel bir bağlamı, verili, somut söylem ve eylem evreninin bağlamını soyutlamakta ya da yadsımaktadır. Bu evrenin kendi içersindedir ki bilimsel tasar yer almakta ya da almamakta, kuram olanaklı almaşıkları kavramakta ya da kavramamakta, kuramın önsavları önceden-saptanmış olgusallığı devirmekte ya da genişletmektedir.

Çağdaş bilimin ilkeleri öyle bir yolda *a priori* yapılandırılmışlardı ki, kendini-güden, üretken bir denetim evreni için kavramsal araçlar olarak hizmet edebiliyorlardı; kuramsal işlemselcilik kılgısal işlemselcilik ile çakışmaya başlıyordu. Doğa üzerinde her zamankinden daha etkili bir egemenliğe götürmüş

olan bilimsel yöntem böylece doğaya egemenlik *yoluyla* insanın insana her zamankinden daha etkili egemenliğine götüren araçları ve arı kavramları sağlamaya başlıyordu. Kuramsal us, arı ve yansız kalarak, kılgısal usun hizmetine giriyordu. Birleşme ikisi için de yararlı çıkmıştır. Bugün, egemenlik kendini yalnızca uygulayımbilim yoluyla değil ama uygulayımbilim *olarak* sürdürmekte ve genişletmektedir, ve uygulayımbilim tüm ekin alanlarını soğurup genişleyen politik erkin büyük aklanışını sağlamaktadır.

Bu evrende, uygulayımbilim ayrıca insanın özgürsüzlüğünün büyük ussallaştırılmasını da sağlamakta ve özerk olmanın kendi öz yaşamını belirlemenin "uygulayımsal" olanaksızlığını belgitlemektedir. Çünkü bu özgürsüzlük ne usdışı olarak ne de politik olarak, ama dahaçok yaşam konforlarını genişleten ve emek üretkenliğini arttıran uygulayımsal aygıta boyuneğiş olarak görünmektedir. Uygulayımbilimsel ussallık böylece egemenliğin haklılığını ortadan kaldırmaktan çok korumakta, ve araççı bir us çevreni kendini ussal olarak bütüncülcü bir toplum üzerinde açındırmaktadır.

"On pourrait nommer philosophie autocratique des techniques celle qui prend l'ensembele technique comme un lieu où l'on utilise les machines pour obtenir de la puissance. La machine est seilement un moyen; la fin est la conquête de la nature, la domestication des forces naturelles au moyen d'un premier asservissement: la machine est un esclave qui sert à faire d'autres esclaves. Une pareille inspiration dominatrice et esclavagiste peut se rencontrer avec une requête de liberté pour l'homme. Mail il est difficile de se libérer en transférant l'esclavage sur d'autres êtres, hommes, animaux ou machines; régner sur un peuple de machines asservissant le monde entier, c'est encore régner, et tout règne suppose l'acceptation des schèmes d'asservissement."[20]

[20]"Uygulayımsal bütünü güç elde etmek için makinelerin kullanıldığı bir yer olarak alan bir uygulayım felsefesine otokratik denebilir. Makine salt bir araçtır; erek doğanın ele geçirilmesi, bir ön köleleştirme yoluyla doğal güçlerin uysallaştırılmalarıdır: Makine başka köleler yapmaya hizmet eden bir köledir. Böyle bir egemenlik ve köleleştirme itkisi insan özgürlüğü için araştırma ile birlikte gidebilir. Ama köleliği başka varlıklara, insanlara, hayvanlara, ya da makinelere aktararak kendini kurtarmak güçtür; bütün bir dünyaya boyun eğdiren bir makineler

Uygulayımsal ilerlemenin kesintisiz devimselinin içine politik içerik yayılmış, ve uygulayımın Logos'u sürekli köleliğin Logos'una dönüştürülmüştür. Uygulayımbilimin özgürleştirici gücü—şeylerin araçsallaşmaları—bir özgürlük prangasına dönüşmektedir; insanın araçsallaşması.

Bu yorum bilimsel tasarı (yöntem ve kuram), tüm uygulayıma ve kullanıma *önsel* olarak, belirli bir toplumsal tasara bağlayacak, ve bağı tam anlamıyla bilimsel ussallığın iç biçiminde, e.d. kavramlarının işlevsel ırasında görecektir. Başka bir deyişle, bilimsel evren (eş deyişle, özdeğin yapısı, erke, karşılıklı ilişkileri vb. üzerine belirli önermeler değil, ama doğanın nicelleştirilebilir özdek olarak, nesnelliğe önsavsal yaklaşımı ve nesnelliğin matematiksel-mantıksal anlatımını güden bir kendilik olarak tasarı) bilimsel tasarın gelişiminde *korunacak* somut bir toplumsal kılgının çevreni olacaktır.

Ama, bilimsel ussallığın içsel araçsalcılığı kabul edilse bile, henüz bilimsel tasarın *toplum*-bilimsel geçerliği kurulmuş olmayacaktır. En soyut bilimsel kavramların oluşumunun henüz verili bir söylem ve eylem evreninde özne ve nesne arasındaki karşılıklı ilişkiyi koruduğu kabul edilse bile, kuramsal ve kılgısal us arasındaki halka bütünüyle değişik yollarda anlaşılabilecektir.

Böyle değişik bir yorum "kalıtsal bilgikuramı" görüşünde Jean Piaget tarafından önerilmiştir. Piaget bilimsel kavramların oluşumunu özne ve nesne arasındaki genel bir karşılıklı ilişkiden doğan değişik soyutlamaların terimlerinde yorumlamaktadır. Soyutlama ne yalın nesneden gelmektedir (öyle ki özne yalnızca yansız bir gözlem ve ölçüm noktası olarak işlev görmektedir), ne de arı bilişsel Usun taşıyıcısı olarak özneden. Piaget matematikteki ve fizikteki bilgilenme süreçleri arasında ayrım yapmaktadır. Birincisi "à l'intériur de l'action comme telle" [genelde eylemin içi olarak] soyutlamadır.

"Contrairement à ce que l'on dit souvent, les êtres mathématiques ne résultent donc pas d'une abstraction à partir des objets, mais bien

---

kalabalığı üzerinde egemen olmak henüz egemen olmayı sürdürmek demektir, ve tüm egemenlik boyun-eğme şemalarının kabullenilişini imler." Gilbert Simondon, *Du Mode d'existence des objets techniques* (Paris, Aubier, 1958), s. 127.

d'une abstraction effectuée au sein des actions comme telles. Réunir, ordonner, déplacer, etc. sont des actions plus générales que penser, pousser, etc. parce qu'elles tiennent à la coordination même de toutes les actions particulières et entrent en chacune d'elles à titre de facteur coordinateur ..."[21]

Matematiksel önermeler böylece "une accomodation générale à l'objet" [nesneye genel bir uyum] anlatırlar—fizikteki doğru önermelerin ırasalı olan tikel uyarlamalara karşıt olarak. Mantık ve matematiksel mantık "une action sur l'objet quelconque, c'est-à-dire une action accomodée de façon générale"[22] [herhangi bir nesneye ilişkin bir eylem, eş deyişle genel bir yolda bir uyum eylemi] olmakta ve bu "eylem" genel bir geçerlik taşımaktadır çünkü

"cette abstraction ou différenciation porte jusqu'au sein des coordinations héréditaires, puisque les mécanismes coordinateurs de l'action tiennent toujours, an leur source, à des coordinations réflexes et instinctives."[23]

Fizikte, soyutlama nesneden başlar ama özne payına belirli eylemlere bağlıdır, ve böylece soyutlama zorunlu olarak bir mantıksal-matematiksel biçim alır çünkü

"des actions particulières ne donnent lieu à une connaissance que coordonnées entre elles et que cette coordination est, par sa nature même, logico-mathématique."[24]

Fizikteki soyutlama zorunlu olarak geriye mantıksal-matematiksel soyutlamaya götürür ve bu sonuncusu, arı eşgüdüm olarak,

[21]"Sık sık söylenene karşıt olarak, matematiksel kendilikler böylece nesneler üzerine dayandırılan bir soyutlamanın değil ama genelde eylemlerin ortasında yapılan bir soyutlamanın sonucudur. Birleştirmek, düzenlemek, devindirmek vb. düşünmekten, itmekten vb. daha genel eylemlerdirler, çünkü tüm tikel eylemlerin eşgüdümünün kendisi üzerinde diretirler ve çünkü her birine eşgüdümleyici etmen olarak girerler." *Introduction à l'é pistémologie génétique*, tome III (Presses Universitaires, 1950), s. 287.

[22]*A.g.y.*, s. 288.

[23]"Bu soyutlama ya da ayrımlaştırma kalıtsal eşgüdümlerin asıl özeğine dek genişlemektedir, çünkü eylemin eşgüdümleyici düzenekleri her zaman kaynaklarında tepkesel ve içgüdüsel eşgüdümlere bağlıdırlar." *A.g.y.*, s. 289.

[24]"Tikel eylemler yalnızca bilgide sonuçlanırlar, eğer aralarında eşgüdümlü iseler ve eğer bu eşgüdüm asıl doğasında mantıksal-matematiksel ise." *A.g.y.*, s. 291.

genel eylem biçimidir—"eylem olarak eylem" (*"l'action comme telle"*). Ve bu eşgüdüm nesnelliği oluşturmakta çünkü kalıtsal, "tepkesel ve içgüdüsel" yapıları barındırmaktadır.

Piaget'nin yorumu kuramsal usun iç kılgısal ırasını kabul etmekte, ama bunu genel bir eylem yapısından türetmektedir ki, son çözümlemede, kalıtsal, yaşambilimsel bir yapıdır. Bilimsel yöntem en sonunda bir yaşambilimsel temel üzerine dayanmaktadır ki tarih-üstüdür (ya da daha doğrusu tarih-altıdır). Dahası, tüm bilimsel bilginin tikel eylemlerin eşgüdümünü öngerektirdiği kabul ediliyorsa, bu eşgüdümün neden "doğasının kendisinde" mantıksal-matematiksel olduğunu anlamak güçtür—ama ancak "tikel eylemler" çağdaş fiziğin bilimsel işlemleri değilseler, ki bu durumda yorum döngüsel olacaktır.

Piaget'nin oldukça ruhbilimsel ve yaşambilimsel çözümlemesine karşıt olarak, Husserl bilimsel usun toplumsal-tarihsel yapısı üzerinde odaklanan bir kalıtsal bilgikuramı sunmuştur. Burada Husserl'in çalışmasına[25] ancak çağdaş bilimin önceden-verili bir tarihsel olgusallığın (ki çağdaş bilim bunun evreni içersinde devinmektedir) "yöntembilimi" olduğu düzeyi vurguladığı ölçüde değineceğim.

Husserl doğanın matematikselleştirilmesinin geçerli kılgısal bilgide sonuçlanmış olduğu olgusuyla başlamaktadır: *görgül* olgusallık ile etkili bir biçimde "ilişkilendirilebilecek" bir "düşünsel" olgusallığın kuruluşunda (s. 19; 42). Ama bilimsel başarım geriye, Galileocu bilimin kökensel temelini (*Sinnefundament* [= anlam temeli]) oluşturmuş bir *ön*-bilimsel kılgıya bağlanıyordu. Bilimin kuramsal yapıyı belirleyen kılgı dünyasındaki (*Lebenswelt* [= yaşantı dünyası]) bu ön-bilimsel temeli Galileo tarafından sorgulanmıyordu; dahası, bilimin daha ileri gelişimi tarafından gizleniyordu (*verdeckt*). Sonuç doğanın matematikselleştirilmesinin bir "özerk (*eigenstandige*) saltık gerçeklik" (s. 49 vs.) yaratmış olduğu yolundaki yanılsamaydı, ama bu arada gerçekte *Lebenswelt* için özgün bir yöntem ve uygulayım olarak kalıyordu. Matematiksel bilimin düşünsel *örtüsü* (*Ideenkleid*) böylece bir *simgeler* örtüsüdür ki kılgı

[25]*Die Krisis der Europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie.*

dünyasını temsil etmekte ve aynı zamanda maskelemektedir (*vertritt* ve *verkleidet*) (s. 52).

Bilimin kavramsal yapısında korunan kökensel, ön-bilimsel imlem ve içerik nedir? *Ölçme* kılgıda belli temel biçim, şekil ve ilişkileri kullanmanın olanağını ortaya çıkarmaktadır ki, bunlar evrensel olarak "görgül nesne ve ilişkileri sağın olarak belirlemek ve hesaplamak için elde bulunmaktadırlar" (s. 25). Tüm soyutlamalar ve genellemeler yoluyla, bilimsel yöntem ön-bilimsel-uygulayımsal yapısını sürdürmekte (ve maskelemektedir); birincilerin gelişimi ikincinin gelişimini temsil etmekte (ve maskelemektedir). Böylece klasik geometri toprağı inceleme ve ölçme kılgısını (*Feldmesskunst*) "düşünselleştirmektedir." Geometri kılgısal nesnelleştirmenin kuramıdır.

Hiç kuşkusuz, cebir ve matematiksel mantık bir saltık düşünsel olgusallık kurmaktadırlar ki, *Lebenswelt*in ve onda yaşayan öznelerin hesaplanamaz belirsizlik ve tikelliklerinden kurtulmuştur. Bununla birlikte, bu düşünsel yapı yeni *Lebenswelt*i "düşünselleştirmenin" kuramı ve uygulayımıdır:

"Matematiksel kılgıda, bize görgül kılgıda yadsınana erişiriz: '*Sağınlığa*'; çünkü düşünsel şekiller için onları *saltık özdeşlikte belirleme* olanağı vardır ... [ve] evrensel olarak elde bulunmaktadırlar." (s. 24)

Düşünsel dünyanın görgül dünya ile eşgüdümü (*Zuordnung*) bize "kılgısal *Lebenswelt*in öngörülen kurallılığını tasarlama" yeteneğini vermektedir:

"Bir kez formüller ele geçirilir geçirilmez, daha şimdiden kılgıda istenen *öngörü* ele geçirilmiş olmaktadır."

—somut yaşamın görgüleniminde beklenecek olanın öngörüsü (s. 41).

Husserl matematiksel sağınlık ve ölçülebilirliğin ön-bilimsel, uygulayımsal yananlamlarını vurgulamaktadır. Çağdaş bilimin bu özeksel kavramları yalnızca bir arı bilimin yan-ürünleri olarak değil, ama onun iç kavramsal yapısına özünlü olarak ortaya çıkmaktadırlar. Somutluğun bilimsel soyutlanışı, niteliklerin evrensel geçerliğe olduğu gibi sağınlığa da boyuneğen nicelleştirilmesi *Lebenswelt*in belirli somut bir görgülenimini imle-

mektedir—dünyayı "görmenin" belirli bir kipini. Ve bu "görme," "arı," çıkarsız ırasına karşın, amaçlı, kılgısal bir bağlam içersinde görmektedir. Önceden-görme (*Voraussehen*) ve tasarlamadır (*Vorhaben*). Galileocu bilim yöntemsel, dizgesel önceden-görmenin ve tasarlamanın bilimidir. Ama—ve bu nokta belirleyicidir—belirli bir önceden-görmenin ve tasarlamanın bilimidir—eş deyişle, dünyayı sağın olarak özdeşleştirilebilir birimler arasındaki ölçülebilir, önceden saptanabilir ilişkilerin terimlerinde görgüleyen, kavrayan ve şekillendirenin. Bu tasarda, evrensel nicelleştirilebilirlik doğaya *egemenlik* için bir öngerektir. Bireysel, nicelleştirilebilir-olmayan nitelikler insanların ve şeylerin onlardan çıkarılabilecek ölçülebilir güç ile uyum içindeki bir örgütlenişlerinin yolunda durmaktadırlar. Ama bu belirli, toplumsal-tarihsel bir tasardır, ve bu tasarı üstlenen bilinç Galileocu bilimin gizli öznesidir; bu bilim uygulayımdır, sonsuzluğa dek genişletilmiş önceden-görme sanatıdır (*ins Unendliche erweiterte Voraussicht*: s. 51).

Şimdi tam olarak Galileocu bilim, kavramlarının oluşumunda, belirli bir *Lebenswelt*in uygulayımı olduğu içindir ki bu *Lebenswelt*i aşmaz ve aşamaz. Özsel olarak temel deneysel çerçeve içersinde ve bu olgusallık tarafından saptanan erekler evreni içersinde kalır. Husserl'in formülasyonuna göre, Galileocu bilimde "somut nedensellik evreni uygulamalı matematik olmaktadır" (s. 112)—ama algı ve görgülenim dünyası

> "ki içinde bütün kılgısal yaşamımızı yaşamaktayız, olduğu gibi, özsel yapısında, kendi öz somut nedenselliğinde *değişmemiş* olarak kalır ..." (s. 51; italik benim)

Kolayca küçümsenebilecek bu kışkırtıcı bildirim üzerine olanaklı bir aşırı-yorum özgürlüğünü göze alıyorum. Bildirim, Öklidci-olmayan geometriye karşın, yalnızca henüz üç-boyutlu uzayda algıladığımız ve davrandığımız olgusuna değinmemektedir; ya da, "istatistiksel" nedensellik kavramına karşın, henüz sıradan sağduyuda "eski" nedensellik yasaları ile uyumlu olarak davranmakta olduğumuz olgusuna değinmemektedir. Ne de bildirim "uygulamalı matematiğin" sonucu olarak gündelik kılgı dünyasındaki sürekli değişimlerle çelişmektedir.

Daha da çoğuyla ilgili olabilir: eş deyişle, yerleşik bilimin ve bilimsel yöntemin özünlü sınırı ile, ki bununla onlar yürürlükteki *Lebenswelti* genişletmekte, ussallaştırmakta ve güvence altına almakta ve bunu onun varoluşsal yapısını değiştirmeksizin yapmaktadırlar—eş deyişle *niteliksel olarak yeni bir "görme" kipini* ve insanlar arasında ve insan ile doğa arasında niteliksel olarak yeni ilişkileri *öngörmeksizin*.

Kurumsallaşmış yaşam biçimleri açısından, bilim (uygulamalı olduğu gibi arı bilim de) böylece kararlı kılıcı, duruk, tutucu bir işlev kazanmaktadır. En devrimci başarımları bile yalnızca olgusallığın belirli bir görgülenişi ve örgütlenişi ile bir çizgide kurma ve yoketme olacaklardır. Bilimin sürekli kendini düzeltmesinin—yöntemi içersine kurulan önsavlarının devrimi—kendisi aynı tarihsel evreni, aynı temel görgülenimi gütmekte ve genleştirmektedir. Oldukça özdeksel, kılgısal bir içeriği oluşturan aynı biçimsel *a priori*yi korumaktadır. Galileo biliminin kuruluşuyla ortaya çıkmış olan temel değişimi küçümsemekten uzak, Husserl'in yorumu Galileo-öncesi gelenekten köktenci kopuşu göstermektedir; araççı düşünce çevreni gerçekten de yeni bir çevren olmuştu. Yeni bir kuramsal ve kılgısal Us dünyası yaratmış, ama kılgıda olduğu gibi kuramda da, uygulamalı yöntemlerinde olduğu gibi arı yöntemlerinde de, açık sınırları olan belirli bir tarihsel dünyaya bağlı kalmıştı.

Yukarıdaki tartışma bilimsel yöntemin yalnızca iç sınırlarını ve önyargılarını değil ama tarihsel öznelliğini de imliyor görünmektedir. Dahası, bir tür "nitel fizik," erekbilimsel felsefelerin yeniden dirilişi vb. için gereksinimi imliyor görünmektedir. Bu kuşkunun haklı olduğunu kabul ediyorum, ama bu noktada ancak böyle bulanık düşüncelerin amaçlanmamış olduğunu ileri sürebilirim.[26]

Gerçeklik ve nesnellik nasıl tanımlanırsa tanımlasınlar, kuram ve kılgının insan etkenleri ile, ve onların dünyalarını kavrama ve değiştirme yetenekleri ile ilişkili kalmaktadırlar. Bu yetenek de kendi payına özdeğin (bu ne olursa olsun) tüm tikel biçimlerde kendisi *olan* olarak kabul edildiği ve anlaşıldığı düzeye dayanmaktadır. Bu terimlerde, çağdaş bilim öncellerinden çok

[26]Bkz. aşağıda bölüm IX ve X.

daha büyük bir nesnel geçerlik taşımaktadır. Ve giderek eklenebilir ki, bugün bilimsel yöntem böyle bir geçerlik savını ileri sürebilen biricik yöntemdir; önsavların ve gözlenebilir olguların karşılıklı oyunları önsavları geçerli kılmakta ve olguları tanıtlamaktadır. Belirtmeyi istediğim özsel nokta şudur. Bilim *kendi öz yöntemi* ve kavramları yoluyla öyle bir evren tasarlamış ve geliştirmiştir ki, bunda doğaya egemenlik insana egemenliğe bağlı olarak kalmıştır—bir bağ ki, bir bütün olarak bu evren için öldürücü olma eğilimindedir. Bilimsel olarak kavranıp denetlenen doğa uygulayımsal üretme ve yoketme aygıtında yeniden ortaya çıkmaktadır—bir aygıt ki, bireylerin yaşamını sürdürürken ve geliştirirken bu arada onları aygıtın efendilerine güdümlü kılmaktadır. Böylece ussal hiyerarşi toplumsal hiyerarşi ile kaynaşmaktadır. Eğer durum buysa, o zaman ilerlemenin yönündeki değişim, ki bu öldürücü bağı koparabilecektir, ayrıca bilimin yapısının kendisini de etkileyecektir—bilimsel tasarı. Bunun önsavları, ussal ıralarını yitirmeksizin, özsel olarak ayrı bir deneysel bağlamda (barışçıllaştırılmış bir dünyanın bağlamında) gelişeceklerdir; buna göre, bilim özsel olarak ayrı doğa kavramlarına varacak ve özsel olarak ayrı olgular saptayacaktır, Ussal toplum Us düşüncesini yıkmaktadır.

Belirtmiştim ki, bu yıkışın öğeleri, bir başka ussallığın kavramları, düşüncenin tarihinde başından beri bulunuyorlardı. Bir devlete ilişkin eski düşünce—ki orada Varlık tamamlanmışlığına erişmektedir, ki orada "dir" ve "gerek" arasındaki gerilim bir bengi geri-dönüş döngüsünde çözülmüştür—egemenlik metafiziğinden pay almaktadır. Ama o denli de özgürlük metafiziğine özgüdür—Logos ve Eros'un uzlaşmasına. Bu düşünce Usun baskıcı üretkenliğinin dinginliğe-gelişini, egemenliğin doyumdaki sonunu öngörmektedir.

İki karşıt ussallık yalnızca sırasıyla klasik ve modern düşüncelerle bağlılaştırılmazlar—John Dewey'in "düşünsel hazdan etkin ayarlama ve denetlemeye," ve "doğanın özelliklerinin estetik bir hazzı olarak bilmeden ... dünyasal bir denetim aracı olarak bilmeye" yolundaki formüllerinde olduğu gibi.[27] Klasik-

[27]John Dewey, *The Quest for Certainty* (New York, Minton, Balchand Co., 1929), s. 95, 100.

sel düşünce dünyasal denetim mantığına yeterince bağlıydı, ve modern düşüncede John Dewey'in formülasyonunu geçersizleştirmeye yetecek bir suçlama ve yadsıma bileşeni vardır. Us, kavramsal düşünce ve davranış olarak, zorunlu olarak efendiliktir, egemenliktir. Logos yasadır, kuraldır, bilgi yoluyla düzendir. Tikel durumları bir evrenselin altına koyarak, onları evrensellerine güdümlü kılarak, düşünce tikel durumlar üzerinde egemenlik kazanmaktadır. Yalnızca onları kavrama değil ama üzerlerinde etkime, onları denetleme yeteneğini de kazanmaktadır. Bununla birlikte, tüm düşüncenin mantığın yönetimi altında durmasına karşın, bu mantığın açımlanışı çeşitli düşünce kiplerinde ayrı ayrıdır. Klasiksel biçimsel ve modern simgesel mantık, aşkınsal ve eytişimsel mantık—her biri değişik bir söylem ve görgülenim evrenini yönetmektedir. Tümü de haraç verdikleri tarihsel egemenliğin sürekliliği içersinde gelişmişlerdir. Ve bu süreklilik olumlu düşünme kiplerine uyuşumcu ve ideolojik ıralarını vermektedir; olumsuz düşünme kiplerine kurgul ve ütopik ıralarını.

Özet olarak, şimdi bilimsel ussallığın gizli öznesini ve onun arı biçimindeki gizli erekleri daha açık olarak tanımaya çalışabiliriz. Evrensel olarak denetlenebilir bir doğanın bilimsel kavramı doğayı sonsuz işlevdeki-özdek olarak, kuram ve kılgının salt gereci olarak tasarlıyordu. Bu biçimde, nesne-dünya uygulayımbilimsel bir evrenin kuruluşuna giriyordu—ansal ve fiziksel araçların, kendilerinde araçların bir evreninin. Böylece bu gerçekten "önsavsal" bir dizgedir, geçerli kılıcı ve doğrulayıcı bir özneye bağımlıdır.

Geçerli kılma ve doğrulama süreçleri bütünüyle kuramsal süreçler olabilirler, ama hiçbir zaman bir boşlukta ortaya çıkmazlar ve hiçbir zaman kişisel, bireysel bir anda sonlanmazlar. Önsavsal biçimler ve işlevler dizgesi bir başka dizgeye bağımlı olmaktadır—önceden-saptanmış bir erekler evrenine, onda ve onun *için* geliştiği bir evrene. Kuramsal tasara yabancı, dışsal olarak görünmüş olan, kendini onun asıl yapısının (yöntem ve kavramlar) parçası olarak göstermektedir; arı nesnellik kendini Telosu, gerekleri sağlayan *bir öznellik için nesne* olarak açığa sermektedir. Uygulayımbilimsel olgusallığın kuruluşunda, arı

ussal bilimsel düzen diye birşey söz konusu değildir; uygulayımbilimsel ussallık süreci politik bir süreçtir.

Ancak uygulayımbilim ortamında, insan ve doğa örgütlenmenin ölçülebilir nesneleri olmaktadırlar. Altına alındıkları aygıtın evrensel etkililiği ve üretkenliği aygıtı örgütleyen tikel çıkarları perdelemektedir. Başka bir deyişle, uygulayımbilim *şeyleşmenin* büyük aracı olmuştur—en olgun ve etkili biçimindeki şeyleşmenin. Bireyin toplumsal konumu ve başkalarıyla ilişkisi yalnızca nesnel nitelikler ve yasalar tarafından belirleniyor olarak görünmekle kalmamakta, ama bu nitelikler ve yasalar da gizemli ve denetlenemez ıralarını yitiriyor görünmektedirler; (bilimsel) ussallığın hesaplanabilir belirişleri olarak görünmektedirler. Dünya bütünsel yönetimin gereci olma eğilimindedir—bir yönetim ki, giderek yöneticileri bile soğurmaktadır. Egemenlik ağı Usun kendisinin ağı olmuş, ve bu toplum öldürücü bir biçimde ona dolaşmıştır. Ve aşkın düşünce kipleri Usun kendisini aşıyor görünmektedirler.

Bu koşullar altında, bilimsel düşünce (karışık, metafiziksel, duygusal, mantıkdışı düşünmeye karşıt olarak, geniş anlamda bilimsel) fiziksel bilimlerin dışında bir yanda arı ve kendi içinde kapalı bir biçimcilik (simgecilik), ve öte yanda bütünsel bir görgücülük biçimini almaktadır. (Zıtlık bir çatışma değildir. Matematiğin ve simgesel mantığın elektronik işleyimlerindeki büyük ölçüde görgül uygulamalarını düşünebiliriz.) Yerleşik söylem ve davranış evreni ile ilişki içinde, çelişmeme ve aşmama ortak paydadır. Bütünsel görgücülük ideolojik işlevini çağdaş felsefede açığa sermektedir. Bu işlevle ilgili olarak, dilbilimsel çözümlemenin kimi boyutları izleyeceğimiz bölümde tartışılacaktır. Bu tartışma bu görgücülüğün olgusallık ile hesaplaşmasını önleyen engelleri gösterme girişimi için, ve bu engelleri yıkabilecek kavramları saptamak (daha doğrusu yeniden-saptamak için) zemini hazırlayacaktır.

7: Olumlu Düşünmenin Utkusu: Tek-Boyutlu Felsefe

Düşüncenin ansal işlemleri toplumsal olgusallıktaki işlemlerle eşgüdümlü kılmaya yardım eden yeniden-tanımı bir sağaltımı amaçlamaktadır. Düşünce, ya bütünüyle belitsel (mantık, matematik) ya da yerleşik söylem ve davranış eylemi ile eşuzamlı bir kavramsal çerçevenin ötesine aşkınlıktan iyileştirildiği zaman, olgusallık ile bir düzlemde durmaktadır. Böylece, dilbilimsel çözümleme düşünceyi ve konuşmayı kafa karıştırıcı metafiziksel kavramlardan, ne belirtici ne de açıklayıcı olmalarına karşın henüz bilincin peşini bırakmamış ve daha az olgun ve daha az bilimsel bir geçmişin izleri olan "hayaletlerden" sağaltmaya girişmektedir. Vurgu felsefi çözümlemenin *sağaltıcı* işlevi üzerindedir—düşünce ve konuşmada anormal davranışın düzeltilmesi, bulanıklıkların, yanılsamaların, ve tuhaflıkların uzaklaştırılmaları, ya da en azından sergilenmeleri.

Bölüm IV'te işleyim kuruluşlarındaki anormal davranışı açımlama ve düzeltme konusunda toplumbilimin sağaltıcı görgücülüğünü tartışmıştım—bir yaklaşım ki böyle davranışları bir bütün olarak topluma ilişkilendirme yeteneğindeki eleştirel kavramların dışlanmasını imliyordu. Bu kısıtlama nedeniyle, kuramsal yaklaşım dolaysızca kılgısal olmaktadır. Daha iyi işletmecilik, daha güvenlikli planlama, daha yüksek etkililik düzeyi ve daha sağın hesaplama için yöntemler saptamaktadır. Düzeltme ve geliştirme yoluyla, çözümleme olumlamada sonlanmaktadır; görgücülük kendini olumlu düşünme olarak tanıtlamaktadır.

Felsefi çözümleme böyle dolaysız bir uygulamadan yoksundur. Toplumbilimin ve ruhbilimin kendilerini olgusallaştırmaları ile karşılaştırıldığında, düşüncenin sağaltıcı irdelenişi akademik kalmaktadır. Gerçekten de, sağın düşünme, metafiziksel hayaletlerden ve anlamsız kavramlardan kurtuluş, pekala kendilerinde erekler olarak düşünülebilirler. Dahası, düşüncenin dilbilimsel çözümlemede irdelenişi onun kendi sorunu ve hak-

kıdır. İdeolojik ırası, yerleşik söylem evreninin ötesine kavramsal aşkınlığa karşı savaşımı yerleşik toplumun ötesine politik aşkınlığa karşı savaşım ile bağlılaştırmaya gidilerek, önceden yargılanmayacaktır.

Adına yaraşır her felsefe gibi, dilbilimsel çözümleme kendi için konuşmakta ve olgusallığa karşı kendi öz tutumunu tanımlamaktadır. Başlıca ilgisi olarak gösterdiği şey aşkın kavramların içyüzlerinin ortaya serilmesidir; başvuru çerçevesi olarak sözcüklerin sıradan kullanımlarını, yürürlükteki davranışların türlülüğünü ileri sürmektedir. Bu ırasallar ile, felsefi gelenek içindeki konumunun sınırlarını göstermekte, kavramlarını yürürlükteki söylem ve davranış evreni ile gerilim içinde, ve giderek çelişki içinde geliştirmiş olan düşünce kiplerinin karşıt kutbunda yer almaktadır.

Yerleşik evrenin terimlerinde, böyle çelişkili düşünce kipleri olumsuz düşünmeyi anlatırlar. "Olumsuzun gücü" kavramların gelişimini güden ilkedir, ve çelişki Usun ayırdedici niteliği olmaktadır (Hegel). Bu düşünce niteliği belli bir ussalcılık tipine sınırlı değildi; ayrıca görgül gelenekte de belirleyici bir öğe olmuştu. Görgücülük zorunlu olarak olumlu değildir; yerleşik olgusallığa karşı tutumu bilgi kaynağı olarak ve temel başvuru çerçevesi olarak işlev gören tikel görgülenim *boyutuna* bağımlıdır. Örneğin, öyle görünmektedir ki duyumculuk ve özdekçilik dirimsel içgüdüsel ve özdeksel gereksinimleri karşılamayan bir topluma karşı *kendilerinde* olumsuzdurlar. Karşıt olarak, dilbilimci çözümlemenin görgücülüğü bu çelişkiye izin vermeyen bir çerçeve içersinde devinmektedir—yürürlükteki davranışsal evrene öz-dayatımlı kısıtlanma özünlü olarak olumlu bir tutuma götürmektedir. Felsefecinin katı olarak yansız yaklaşımına karşın, önceden-sınırlı çözümleme olumlu düşünmenin gücüne yenik düşmektedir.

Dilbilimsel çözümlemenin bu özünlü olarak ideolojik ırasını göstermeye çalışmadan önce, "olumlu" ve "olumluculuk" ya da "olguculuk" terimleri ile görünürde keyfi ve küçük düşürücü oyunumu terimlerin kökenleri üzerine kısa bir yorumla aklamaya çalışmalıyım. Belki de daha Saint-Simon okulundaki ilk kullanımından beri, "olguculuk" terimi şunları kapsamıştır:

(1) bilişsel düşüncenin olguların görgülenimi tarafından doğrulanışı; (2) bilişsel düşüncenin bir pekinlik ve sağınlık örneği olarak fiziksel bilimlere yönelimi; (3) bilgide ilerlemenin bu yönelime bağımlı olduğu inancı. Buna göre, olguculuk bulanık yaratıcı ve gerici düşünce kipleri olarak tüm metafiziklere, aşkınsalcılıklara, ve idealizmlere karşı bir savaşımdır. Verili olgusallığın bilimsel olarak kavranıp dönüştürüldüğü düzeye dek, toplumun işleyimci ve uygulayımcı olduğu düzeye dek, olguculuk toplumda kavramlarının olgusallaşmaları (ve geçerli kılınmaları) için gereken ortamı bulmaktadır—kuram ve kılgı, gerçeklik ve olgular arasındaki uyum. Felsefi düşünce olumlayıcı düşünceye dönmektedir; felsefi eleştiri toplumsal çerçeve *içersinde* eleştirmekte ve olumlu olmayan kavramları yalın kurgu olarak, düşler ya da düşlemler olarak damgalamaktadır.[1]

Saint-Simon'un olguculuğunda konuşmaya başlayan söylem ve davranış evreni uygulayımbilimsel olgusallığın evrenidir. Onda, nesne-dünya bir araca dönüştürülmektedir. Henüz araç dünyasının dışında olanın çoğu—denetlenemeyen, kör doğa—şimdi bilimsel ve uygulayımsal ilerlemenin erimi içersinde görünmektedir. Daha önce ussal düşüncenin gerçek bir alanı olmuş olan metafiziksel boyut usdışı ve bilimdışı olmaktadır. Kendi öz olgusallaşmalarının zemininde, Us aşkınlığı püskürtmektedir. Çağdaş olguculuktaki daha geç bir evrede, püskürtmeyi güdüleyen şey bundan böyle bilimsel ve uygulayımsal ilerleme değildir; bununla birlikte, düşüncenin kasılması daha az ağır değildir, çünkü öz-dayatımlıdır—felsefenin kendi öz yöntemidir. Felsefenin alan ve gerçekliğini indirgemek için gösterilen çağdaş çaba olağanüstü yeğinliktedir, ve felsefecilerin kendileri felsefenin alçakgönüllülüğünü ve etkisizliğini ileri

[1]Kökten uyuşumcu-olmayan düşünce kiplerine karşıt olarak uyuşumcu olguculuk tutumu belki de ilk kez Fourier'in olgucu yakınmasında ortaya çıkmaktadır. Fourier'nin kendisi (*La Fausse Industrie*'de, 1835, cilt I, s. 409) burjuva toplumun bütünsel tecimciliğini "ussalcılık ve olguculuktaki ilerlememizin" meyvası olarak görmüştür. Andre Lalande tarafından aktarılmıştır, bkz. *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie* (Paris, Presses Universitaires de France, 1956), s. 792. Yeni toplumbilimde, ve "olumsuz" terimine karşıtlık içinde, "olumlu" teriminin çeşitli yananlamları için bkz. *Doctrine de Saint-Simon*, yay. haz. Bouglé ve Halévy (Paris, Rivière, 1924), s. 181 vs.

sürmektedirler. Felsefe yerleşik olgusallığı dokunulmamış bırakmaktadır; aşkınlıktan tiksinmektedir.

Austin'in sözcüklerin sıradan kullanımlarına almaşıkları küçümseyici irdeleyişi, ve "bir öğleden sonra koltuklarımızda düşüncede yarattıklarımızı" karalaması, Wittgenstein'ın felsefe "herşeyi olduğu gibi bırakır" yolundaki inancası—bu tür bildirimler,[2] bence, emeği bilimsel, uygulayımsal ya da benzeri başarımlarda sonuçlanmayan aydının akademik sado-mazoşizmini, kendini küçük düşürmesini, kendini yadsımasını sergilemektedir. Alçakgönüllülüğün ve bağımlılığın bu onaylanmaları Hume'un usun sınırlarından gönül rahatlığıyla hoşnut kalan ruh durumunu yeniden yakalıyor gibi görünmektedirler—sınırlar ki, bir kez tanıdıktan ve kabul edildikten sonra, insanı yararsız ansal serüvenlerden korumakta ama ona kendisini verili çevre içersinde yönlendirmesi için eksiksiz bir yetenek vermektedirler. Bununla birlikte, Hume tözlerin içyüzlerini ortaya serdiği zaman, güçlü bir ideoloji için savaşım verirken, ardılları ise bugün toplumun çoktandır başarmış olduğu şey için anlıksal bir aklama sağlamaktadırlar—eş deyişle, yerleşik söylem evreni ile çelişen almaşık düşünce kiplerinin karalanması.

Bu felsefi davranışçılığın kendini sunuş biçemi çözümlemeye değer görünmektedir. Öyle görünmektedir ki havalı bir yetke ve yumuşak bir ahbap-çavuşluk gibi iki kutup arasında devinmektedir. Her iki eğilim Wittgenstein'ın sık sık buyuru kipini içten ya da teklifsiz "*du*" ("*thou*") ile birlikte kullanımında bütünüyle kaynaşmaktadır;[3] ya da Gilber Ryle'ın *The Concept of Mind*'ının açılış bölümünde de aynı şeyi görüyoruz. Orada "Descartes Miti"nin an ve beden ilişkisi konusunda

[2]Benzer bildirimler için bkz. Ernest Gellner, *Words and Things* (Boston, Beacon Press, 1959), s. 100, 256 vs. Felsefe her şeyi olduğu gibi bırakır önermesi Marx'ın Feuerbach üzerine Savlarının bağlamında doğru olabilir (ki orada aynı zamanda yadsınmaktadır), ya da yine yeni-olguculuğun kendini nitelemesi olarak doğru olabilir, ama felsefi düşünce üzerine genel bir önerme olarak yanlıştır.

[3]*Philosophical Investigations* (New York: Macmillan, 1960): "Und deine Skrupel sind Missverständnisse. Deine Fragen beziehen sich auf Wörter ..." (s. 49). "Denk doch einmal garnicht an das Verstehen als 'seelischen Vorgang'!—Denn das ist die Redeweise, die dich verwirrt. Sondern frage dich ..." (s. 61). "Überlege dir folgenden Fall ..." (s. 62), ve yaygın olarak.

"resmi öğreti" olarak sunuluşu bunun "saçmalığının" geçici bir belgitlenişi tarafından izlenmektedir ki, sokaktaki adamı ve bunun "ortalama vergi yükümlüsü" konusunda neler düşündüğünü anımsatmaktadır.

Dil çözümlemecilerinin çalışmalarında baştan sona konuşması dilbilimsel felsefede öylesine öncü bir rol oynayan sokaktaki adamla bu tanışıklık görülmektedir. Konuşmadaki ahbaplık havası özseldir, çünkü daha baştan "metafiziğin" aydın sözlüğünü dışlamaktadır; aydınca uyuşmama tutumuna karşı diretmektedir; enteli gülünç kılmaktadır. Benimsedikleri dil sokaktaki adamın edimsel olarak konuşmakta olduğu dildir; onun davranışını anlatan dildir; öyleyse somutluğun belirtisidir. Bununla birlikte, o denli de yanlış bir somutluğun belirtisidir. Çözümleme için gerecin çoğunu sağlayan dil arıtılmış bir dildir, yalnızca "gelenek-dışı" sözlüğünden değil, ama bireylere toplumları tarafından sunulanlardan daha başka bir içeriği anlatmanın araçlarından da arıtılmış bir dildir. Dil çözümlemeci bu arıtılmış dili tamamlanmış bir olgu olarak bulmakta, yoksullaştırılmış dili bulduğu gibi almakta, onu yerleşik söylem evrenine anlam öğesi ve etmeni olarak girmesine karşın onda anlatılmayandan yalıtmaktadır.

Yürürlükteki anlamlar ve kullanımlar türlülüğüne, sıradan konuşmanın gücüne ve sağduyusuna saygı gösterir, ve bu arada bu konuşmanın onu konuşan topluma ilişkin çözümlemesini (dışardan gereç olarak) engellerken, dilbilimsel felsefe bir kez daha bu söylem ve davranış evreninde sürekli olarak bastırılanı bastırmaktadır. Felsefenin yetkesi bu evreni *yapan* güçleri kutsamaktadır. Dilsel çözümleme sıradan dilin kendi konuşma yolunda açığa serdiklerini soyutlamaktadır—insan ve doğanın sakatlanışını.

Dahası, çoğu kez çözümlemeyi güden şey sıradan dil bile değil, ama dahaçok dilin uçuşan atomları, konuşmanın bebek sesleri gibi gelen gülünç kırıntılarıdır: "This looks to me now like a man eating poppies [Bu şimdi bana haşhaş yiyen bir adam gibi görünüyor]," "He saw a rabin [Bir sakakuşu gördü]," "I had a hat [Bir şapkam vardı]." Wittgenstein "Mein Besen steht in der Ecke [Süpürgem köşede duruyor]" anlatı-

mının çözümlemesine büyük bir kavrayış gücü ve yer ayırmaktadır. Temsil edici bir örnek olarak, J. L. Austin'in "Other Minds"[4] adlı kitabından bir çözümleme aktarıyorum.

"Oldukça değişik iki duraksama yolu ayırdedilebilir.

(a) Belli bir tadı tatmakta olduğumuz durumu alalım. Diyebiliriz ki 'Bunun ne olduğunu hiç bilmiyorum: uzaktan da olsa buna benzer birşeyi daha önce hiç tatmadım. ... Hayır, hiçbir yararı yok: üzerine ne kadar çok düşünürsem kafam o denli karışıyor: bu bütünüyle başka, ve bütünüyle ayrı birşey, deneyimimde bütünüyle eşsiz bir şey!' Bu benim geçmiş deneyimimde şimdiki durumla karşılaştıracak hiçbir şeyi bulamadığım durumu örnekliyor: bunun biraz da olsa daha önce tattığım herhangi birşey gibi olmadığından, aynı betimlemeye uyacağını bildiğim herhangi birşeye az da olsa benzemediğinden eminim. Bu durum, gerçi yeterince ayırdedilebilir olsa da, çok daha genel bir durum tipine geçiyor—bunun diyelim ki defne tadı olduğundan hiç emin olmadığım, ya da ancak biraz emin olduğum, ya da aşağı yukarı emin olduğum duruma. Tüm böyle durumlarda, önümdeki şeyi geçmiş deneyimimde ona benzer bir şeyi arayarak tanımaya çalışırım, öyle bir benzerlik ki, önümdeki şeyin az çok olumlu olarak aynı betimleyici sözcük tarafından betimlenmeyi hak etmesini sağlamaktadır, ve değişik başarı dereceleri ile karşılaşıyorum.

(b) Öteki durum değişiktir, gerçi oldukça doğal olarak kendini ilk durumla birleştiriyor olsa da. Burada, yapmaya çalıştığım şey önümdeki deneyimi *tatmak*, onu *gözlemek*, onu diri olarak *duyumsamaktır*. Bunun ananas tadı olduğundan emin değilim: orada sakın yalnızca ona ilişkin *birşey*, bir tat, bir keskinlik, bir keskinlik yokluğu, bıktırıcı bir duyum olmasın, ki ananas için *tam* uygun değildir? Sakın yalnızca özel bir yeşil havası olmasın, ki leylağı dışlatacak ve moru ise pek düşündürmeyecektir? Ya da belki biraz tuhaf: dikkatlice bakmalı, inceden inceye gözlemeliyim: belki de yalnızca doğal olmayan bir parlamanın etkisi var, ve bu yüzden bildiğimiz suya hiç benzemiyor. Edimsel olarak duyumsadığımızda bir keskinlik eksikliği var ki, düşünmeyle değil, ya da belki de yalnızca düşünmeyle değil, ama daha keskin

[4]Bkz. *Logic and Language*, Second Series, yay. A. Flew (Oxford, Blackwell, 1959), s. 137 vs. (Austin'in dipnotları atlandı.) Burada da felsefe sıradan kullanıma bağlılık ve uyumunu göstermekte ve gündelik konuşmanın kısaltmalarını kullanmaktadır: "Don't ..." "isn't ..."

> bir ayırdetme ile, duyusal ayırdetme ile giderilecektir (gerçi hiç kuşkusuz geçmiş deneyimimizdeki başka ve daha belirgin durumları düşünmenin ayırdetme yeteneğimize yardım edebildiği ve ettiği doğru olsa da)."

Bu çözümlemede neye karşı çıkılabilir Sağınlık ve açıklığında belki de ötesine geçilemezdir—ve doğrudur. Ama hepsi bu kadar, ve öne sürüyorum ki bu yalnızca yetersiz değil, ama felsefi düşünceyi ve genel olarak eleştirel düşünceyi yokedicidir. Felsefi bakış açısından, iki soru doğmaktadır: (1) kavramların (ya da sözcüklerin) açımlanması kendini hiç sıradan söylemin edimsel evrenine yöneltir ve orada sonlandırır mı? (2) sağınlık ve açıklık kendilerinde erekler midirler, yoksa başka ereklere mi bağlıdırlar?

İlk soruya ilk bölümü söz konusu olduğu ölçüde olumlu olarak yanıt veriyorum. En sıradan konuşma örnekleri, tam anlamıyla sıradan ıraları nedeniyle, görgül dünyayı olgusallığı içinde aydınlatabilirler, ve ona ilişkin düşünme ve konuşmamızı açıklamaya hizmet edebilirler—Sartre'ın otobüs bekleyen bir insan kümesini çözümlemesi, ya da Karl Kraus'un günlük gazeteleri çözümlemesi durumunda olduğu gibi. Böyle çözümlemeler aydınlatıcıdırlar, çünkü durumun dolaysız somutluğunu ve anlatımını aşmaktadırlar. Onu durumu ve o durumda konuşan (ya da konuşmayan) insanların davranışını *yapan* etmenlere doğru aşmaktadırlar. (Tam bu sözü edilen örneklerde, bu aşkın etmenler toplumsal işbölümüne dek izlenmektedirler.) Böylece çözümleme sıradan söylem evreninde sonlanmamakta, onun ötesine geçip nitel olarak ayrı bir evreni açmaktadır—bir evren ki terimleri giderek sıradan evren ile çelişebilmektedir.

Başka bir örnek alalım: "Süpürgem köşede duruyor" gibi tümceler Hegel'in Mantığında da görülebilirler, ama orada kendilerini uygunsuz ve üstelik yanlış örnekler olarak gösterecekleridir. Yalnızca dökümtüler olacaklar, ve kavramlarında, biçem ve sözdiziminde değişik olan bir düzenin söylemi tarafından aşılacaklardır—bir söylem ki onun için kesinlikle "dilimizdeki her tümcenin 'olduğu biçimiyle düzenli olduğu' açık"[5]

[5]Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, s. 45.

değildir. Tersine, tam karşıtı doğrudur—eş deyişle, her tümce ancak bu dilin ilettiği dünya denli düzen içindedir.

Konuşmanın neredeyse mazoşistik bir biçimde alçakgönüllülük ve sıradanlığa indirgenişi bir izlenceye dönüştürülmüştür: "eğer 'dil,' 'deneyim,' 'dünya' sözcüklerinin bir kullanımı varsa, bu 'masa,' 'lamba,' 'kapı' sözcüklerininki denli alçakgönüllü bir kullanım olmalıdır."[6] "Gündelik düşünmenin nesnelerine sarılmalı, ve doğru yoldan saparak aşırı incelikleri betimlememiz gerektiği imgelememeliyiz ..."[7]—sanki bu biricik almaşıkmış gibi, ve sanki "aşırı incelikler" Kant'ın *Arı Usun Eleştirisi*'nden çok Wittgenstein'ın dil oyunları için daha uygun bir terim değilmiş gibi. Düşünme (ya da en azından anlatımı) yalnızca sıradan kullanımın deli gömleği içine bastırılmakla kalmamakta, ama ayrıca daha şimdiden var olanların ötesindeki çözümleri sormamaya ve aramamaya da zorlanmaktadır. "Sorunlar yeni bilgi vererek değil ama her zaman bilmekte olduklarımızı düzenleyerek çözülmektedir."[8]

Felsefenin bu özgünlük taslayan yoksulluğu, tüm kavramlarıyla işlerin verili durumuna bağlı kalarak, yeni bir görgülenimin olanaklarına güvensizliği göstermektedir. Yerleşik olguların yönetimine boyuneğiş bütünseldir—hiç kuşkusuz yalnızca dilbilimsel olguların, ama toplum kendi dilinde konuşmakta, ve bize boyuneğmemiz gerektiği söylenmektedir. Yasaklamalar ağır ve yetkecidirler: "Felsefe hiçbir yolda edimsel dil kullanımına karışmayabilir."[9] "Ve herhangi bir tür kuram ileri sürmeyebiliriz. Düşüncelerimizde varsayımsal hiçbirşey olmamalıdır. Tüm *açıklamayı* uzaklaştırmalıyız, ve yerini yalnızca betimleme almalıdır."[10]

Felsefeden geriye ne kaldığı sorulabilir. Varsayımsal hiçbirşey olmaksızın, hiçbir açıklama olmaksızın, düşünmeden, anlıktan geriye ne kalır? Bununla birlikte, tehlikede olan şey felse-

[6] *A.g.y.*, s. 44.
[7] *A.g.y.*, s. 46.
[8] *A.g.y.*, s. 47. Çeviri sağın değil; Almanca metinde "yeni bilgi vererek" yerine "durch Beibringen neuer Erfahrung [yeni görgülenim (= deneyim) getirerek]."
[9] *A.g.y.*, s. 49
[10] *A.g.y.*, s. 47.

fenin tanımı ya da değeri değildir. Dahaçok, sıradan kullanımın terimlerinden başka terimlerde düşünme ve konuşma hakkını, *gereksinimini* koruma ve saklama şansıdır—terimler ki, yalnızca ve yalnızca başka terimler oldukları için anlamlı, ussal ve geçerlidirler. Söz konusu olan şey olmakta olanı (ve denmek isteneni) anlama yeteneğindeki kavramları ortadan kaldırarak olmakta olanı (ve denmek isteneni) betimlemeyi üstlenen yeni bir ideolojinin yayılmasıdır.

İlk olarak, bir yanda gündelik düşünme ve dil evreni, ve öte yanda felsefi düşünme ve dil evreni arasında indirgenemez bir ayrım vardır. Olağan durumlarda, sıradan dil gerçekten davranışsaldır—kılgısal bir araç. Biri edimsel olarak "Süpürgem köşede duruyor" dediği zaman, olası ki düşündüğü şey edimsel olarak süpürgeyi sormuş olan bir başkasının onu oradan alacağı ya da oraya bırakacağı, bu yanıtla yetineceği ya da buna kızacağıdır. Her ne olursa olsun, tümce davranışsal bir tepki yaratarak işlevini yerine getirmiştir: "etki nedeni yutar; erek aracı soğurur."[11]

Karşıt olarak, eğer, felsefi bir metinde ya da söylemde, "töz," "düşünce," "insan," "yabancılaşma" sözcükleri bir önermenin öznesi oluyorlarsa, anlamın davranışsal bir tepkiye böyle bir dönüşümü yer almamakta ya da yer alacağı düşünülmemektedir. Sözcük, bir bakıma, yerine getirilmemiş olarak kalmaktadır—ancak düşüncenin dışında, ki orada başka düşünceleri ortaya çıkarabilecektir. Ve tarihsel bir süreklilik içersindeki uzun bir aracılıklar dizisi yoluyla, önerme bir kılgıyı oluşturmaya ve gütmeye yardımcı olabilir. Ama önerme o zaman bile yerine getirilmemiş olarak kalmaktadır—ancak saltık idealizmin kendini beğenmişliği düşünce ile nesnesi arasındaki bir enson özdeşlik savını ileri sürmektedir. Felsefenin ilgilendiği sözcüklerin öyleyse hiçbir zaman " 'masa,' 'lamba,' 'kapı' sözcükleri gibi alçakgönüllü" bir kullanımları olamaz.

Böylece, felsefede sağınlık ve açıklığa sıradan söylem evreni içersinde erişilemez. Felsefi kavramlar öyle bir olgu ve anlam

[11]Paul Valéry, "Poésie et pensée abstraite," *Oeuvres*'de, *a.g.y.*, s. 1331. Ayrıca "Les Droits du poète sur la langue," bkz. *Pièces sur l'art* (Paris, Gallimard, 1934), s. 47 vs.

boyutunu amaçlamaktadırlar ki, sıradan söylemin atomize deyişlerini ya da sözcüklerini "dışardan" aydınlatmakta, ve bunu bu "dışarı"nın sıradan söylemin anlaşılması için özsel olduğunu göstererek yapmaktadır. Ya da, eğer sıradan söylem evreninin kendisi felsefi çözümlemenin nesnesi oluyorsa, felsefenin dili bir "öte-dil"[12] olmaktadır. Sıradan söylemin alçakgönüllü terimlerinde devinmekte olduğu yerde bile, onunla karşıtlık içinde kalmaktadır. Yerleşik deneysel anlam bağlamını kendi gerçekliği içersine çözmektedir; gerçek somutluğa erişebilmek için dolaysız somutluğu soyutlamaktadır.

Bu konumdan görüldüğünde, yukarıda aktarılan dilbilimsel çözümleme örnekleri felsefi çözümlemenin geçerli nesneleri olarak sorgulanabilir olmaktadırlar. Ananas tadı verebilen ya da vermeyebilen birşeyin tadının en sağın ve en açık betimlenişi hiç felsefi bilgilenmeye katkıda bulunabilir mi? İçinde tartışmalı insan koşullarının söz konusu olduğu bir eleştiri olarak hiç hizmet edebilir mi?—koşullar ki, tıbbi ya da ruhbilimsel tat-yoklamasından daha başkadırlar ve hiç kuşkusuz Austine'in çözümlemesinin amaçladığı koşullar değildirler. Çözümleme nesnesi, konuşanın içinde konuştuğu ve yaşadığı daha büyük ve daha yoğun bağlamdan çekilmekle, içinde kavramların oluştukları ve sözcükler oldukları evrensel ortamdan uzaklaştırılmış olmaktadır. İçinde insanların konuştukları ve davrandıkları ve konuşmalarına anlamını veren bu evrensel, daha büyük bağlam nedir—olgucu çözümlemede görünmeyen, çözümlemecinin kendisi tarafından olduğu gibi örnekler tarafından da *a priori* dışarda bırakılan bu bağlam nedir?

Bu daha büyük görgülenim bağlamı, bu olgusal görgül dünya, bugün henüz gaz odalarının ve toplama kamplarının, Hiroşima ve Nagasaki'nin, Amerikan Cadillaclarının ve Alman Mercedeslerinin, Pentagon ve Kremlin'in, nükleer kentlerin ve Çin komünlerinin, Küba'nın, beyin yıkama ve kitle kıyımlarının dünyasıdır. Ama olgusal görgül dünya o denli de içinde tüm bu şeylerin sorgusuzca alındıkları ya da unutuldukları ya da baskılandıkları ya da bilinmedikleri, içinde insanların özgür oldukları bir dünyadır. Bir dünyadır ki orada köşedeki süpürge

[12]Bkz. s. 173.

ya da ananas gibi birşeyin tadı bütünüyle önemlidir, ve orada gündelik zahmet ve gündelik komforlar belki de tüm görgülenimi oluşturan biricik öğelerdir. Ve bu ikinci, sınırlı görgül evren ilk evrenin parçasıdır; birinciyi yöneten güçler kısıtlı görgülenimi de şekillendirmektedirler.

Hiç kuşkusuz, bu ilişkiyi kurmak sıradan konuşmadaki sıradan düşüncenin işi değildir. Bu eğer bir süpürgeyi bulma ya da ananası tatma sorunuysa, soyutlama aklanmaktadır ve anlam politik evrene herhangi bir giriş olmaksızın saptanabilir ve betimlenebilir. Ama felsefede soru süpürgeyi bulma ya da ananası tatma sorusu değildir—ve üstelik eğer bugün bir görgücü felsefe kendini soyut görgülenim üzerine dayandıracaksa, bu daha da az böyledir. Ne de, eğer dilbilimsel çözümleme politik terimlere ve deyimlere uygulanıyorsa, bu soyutluk düzeltilmiş olacaktır. Bütün bir çözümlemeci felsefe dalı bu görevi üstlenmiştir, ama yöntem daha şimdiden politik, e.d. eleştirel bir çözümlemenin kavramlarını dışarda bırakmaktadır. İşlemsel ya da davranışsal çeviri "özgürlük," "hükümet," "İngiltere" gibi terimleri "süpürge" ve "ananas" gibi terimlere, ve olgusallıklarını ikincilerinkine benzeştirmektedir.

"Alçakgönüllü kullanımı" içindeki sıradan dil gerçekten de eleştirel felsefi düşünce için dirimsel bir ilgi noktası olabilir, ama bu düşüncenin ortamında sözcükler yalın alçakgönüllüklerini yitirmekte ve Wittgenstein'ın hiç de ilgisini çekmeyen "gizli" birşeyi açığa sermektedirler. Hegel'in *Görüngübilim*'inde "burası" ve "şimdi"nin çözümlenmesini, ya da (*sit venia verbo!* [= sözcüğü bağışlayın]) Lenin'in masa üzerindeki "bu su bardağının" yeterli olarak nasıl çözümleneceği konusundaki düşüncelerini düşünün. Böyle bir çözümleme gündelik konuşmadaki *tarihi*[13] gizli bir anlam boyutu olarak ortaya çıkarmaktadır—toplumun kendi dili üzerindeki egemenliğini. Ve bu buluş verili söylem evreninin ilk görünüşünün doğal ve şeyleşmiş biçimini parçalamaktadır. Sözcükler kendilerini yalnızca dilbilgisel ve biçimsel-mantıksal değil ama özdeksel bir anlamda da gerçek terimler olarak açığa sermektedirler; eş deyişle, anlamı ve gelişimini tanımlayan sınırlar olarak—toplumun söylem

[13]Bkz. s. 71.

üzerine, davranış üzerine dayattığı terimler olarak. Bu tarihsel anlam boyutu bundan böyle "Süpürgem köşede duruyor" ya da "Masada peynir var" gibi örnekler tarafından aydınlatılamaz. Hiç kuşkusuz, böyle bildirimler birçok ikircimi, bilmeceyi, tuhaflığı ortaya çıkarabilirler, ama tümü de aynı dil oyunları ve akademik sıkıntı alanında durmaktadırlar.

Kendini gündelik söylemin şeyleşmiş evreni üzerine yönelterek, ve bu söylemi bu şeyleşmiş evrenin terimlerinde açımlayarak ve aydınlatarak, çözümleme olumsuzu, yabancı ve karşıt olanı ve yerleşik kullanımın terimlerinde anlaşılmayanı soyutlamaktadır. Anlamları sınıflandırarak ve ayırdederek, ve onları ayrı tutarak, düşünceyi ve konuşmayı çelişkilerden, yanılsamalardan, ve sınır çiğnemelerden arıtmaktadır. Ama çiğnemeler "arı us"un çiğnemeleri değildirler. Olanaklı bilginin sınırları ötesine metafiziksel sınır aşmalar değildirler, ama dahaçok sağduyunun ve biçimsel mantığın ötesindeki bir bilgi alanını açmaktadırlar.

Bu alana girişi yasaklayarak, olgucu felsefe kendi başına kendine-yeterli olan, rahatsız edici dışsal etmenlerin içeri girişine kapalı ve iyi korunumlu bir dünya kurmaktadır. Bu bakımdan, geçerli kılıcı bağlamın matematiğin, mantıksal önermelerin bağlamı mı yoksa alışkanlığın ve kullanımın bağlamı mı olduğu arasında pek bir ayrım yoktur. Şu ya da bu yolda, olanaklı tüm anlamlı yüklemler önceden yargılanmışlardır. Önceden yargılayan yargı konuşulan İngilizce, ya da sözlük, ya da herhangibir kurallar kümesi ya da uylaşım denli geniş olabilir. Bir kez kabul edildikten sonra, aşılması olanaksız bir görgül *a priori* oluşturmaktadır.

Oysa görgül olanın bu köktenci kabulü görgül olanı çiğnemektedir, çünkü onda sakatlanmış, "soyut" bir birey konuşmaktadır ki, yalnızca ona *verili* (sözel bir anlamda verili) olanı görgülemekte (ve anlatmakta), etmenleri değil ama yalnızca olguları tanımaktadır ve davranışı tek-boyutlu ve ayarlanmıştır. Olguların baskılanmaları nedeniyle, görgülenen dünya sınırlı bir görgülenimin sonucudur, ve anın olgucu temizlenişi anı sınırlı görgülenimle bir çizgiye getirmektedir.

Bu arıtılmış biçiminde, görgül dünya olumlu düşünmenin

nesnesi olmaktadır. İkircimleri ve bulanıklıkları tüm gözleyiş ve açımlayışıyla, yeni-olguculuk yerleşik görgülenim evreni olan büyük ve genel ikircim ve bulanıklık ile ilgilenmemektedir. Ve ilgisiz kalmalıdır çünkü bu felsefe tarafından kabul edilen yöntem baskıcı ve usdışı yapısı içindeki yerleşik olgusallığın anlaşılmasını güdebilecek kavramları—olumsuz düşünmenin kavramlarını—gözden düşürmekte ya da "çevirmektedir." Eleştirel düşünmenin olumlu düşünmeye dönüşümü başlıca evrensel kavramların sağaltıcı ele alınışlarında yer almaktadır; bunların işlemsel ve davranışsal terimlere çevrilmeleri yukarıda tartışılmış olan toplumbilimsel çevirme ile yakın bir koşutluk içinde durmaktadır.

Felsefi çözümlemenin sağaltıcı ırası kuvvetle vurgulanmaktadır—yanılsamalardan, aldatmalardan, bulanıklıklardan, çözülemez bilmecelerden, yanıtlanamaz sorulardan, hayalet ve hortlaklardan sağaltmak. Hasta kimdir? Görünürde belli bir tür aydındır ki, kafası ve dili sıradan söylemin terimlerine uyum göstermemektedir. Gerçekten de, bu felsefede önemli ölçüde ruhçözümleme vardır—Freud'un hastanın sorununun çözümleyici sağaltım tarafından iyileştirilemeyecek bir *genel* hastalıkta köklenmiş olduğu biçimindeki temel içgörüsü olmaksızın çözümleme. Ya da, bir anlamda, Freud'a göre, hastanın hastalığı onun içinde yaşadığı hasta dünyaya karşı bir başkaldırı tepkisidir. Ama doktor "ahlaksal" sorunu gözardı etmelidir. Hastanın sağlığını geri kazandırması, onu dünyasında normal olarak işlev görmeye yetenekli kılması gerekmektedir.

Felsefeci bir doktor değildir; işi bireyleri iyileştirmek değil ama içinde yaşadıkları dünyayı kavramaktır—onu insana yapmış olduklarının, ve insana yapabileceklerinin terimlerinde anlamak. Çünkü felsefe (tarihsel olarak, ve tarihi henüz geçerlidir) Wittgenstein'ın onu dönüştürdüğü şeyin tam karşıtıdır, çünkü o felsefenin tüm kuramın yadsınması olduğunu, "herşeyi olduğu gibi bırakan" bir girişim olduğunu ileri sürüyordu. Ve felsefe "ona barış getiren, ve böylece bundan böyle *kendisini* sorgulama altına getiren sorular tarafından yıpratılmamasını sağlayan"dan[14] daha yararsız hiçbir "buluş" bilmez. Ve Pisko-

[14] *Philosophical Investigations*, *a.g.y.*, s. 51.

pos Butler'ın G. E. Moore'un *Principia Ethica*'sını süsleyen anlatımından daha felsefi-olmayan hiçbir deyiş yoktur: "Herşey ne ise odur, ve başka bir şey değildir"—ama ancak "dir" şeylerin gerçekte oldukları ile dönüştürülmüş durumları arasındaki nitel ayrıma göndermede bulunuyor olarak anlaşılmıyorsa.

Yeni-olgucu eleştiri henüz başlıca çabasını metafiziksel kavramlara karşı yöneltmekte, ve ya biçimsel mantığa ya da görgül betimlemeye özgü bir sağınlık kavramı tarafından güdülenmektedir. Sağınlık ister mantık ve matematiğin çözümlemeci arılığında, isterse sıradan dil ile uyuşumda aranıyor olsun, çağdaş felsefenin her iki kutbunda da kabul edilmiş doğrulama dizgesini aşan düşünce ve konuşma öğelerinin aynı yadsınması ya da değersizleştirilmesi yatmaktadır. Bu düşmanlık hoşgörü biçimini aldığı yerde en yaygın olmaktadır—eş deyişle, ayrı bir anlam ve imlem boyutundaki aşkın kavramlara belli bir gerçeklik değerinin verildiği yerde (şiirsel gerçeklik, metafiziksel gerçeklik). Çünkü tam olarak içinde düşünce ve dile haklı olarak sağın olmama, bulanık ve giderek çelişkili olma izninin verildiği özel bir alanın bir yana atılması normal söylem evrenini uygunsuz düşünceler tarafından ciddi bir biçimde rahatsız edilmekten korumanın en etkili yoludur. Yazında kapsanabilecek gerçeklik ne olursa olsun "şiirsel" bir gerçekliktir, eleştirel idealizmde kapsanabilecek gerçeklik ne olursa olsun "metafiziksel" bir gerçekliktir—geçerliği, eğer varsa, ne sıradan söylem ve davranışa, ne de onlara ayarlanmış felsefeye bağlılık göstermektedir. "Çifte gerçeklik" öğretisinin bu yeni biçimi, aşkın dilin sıradan dilin evrenine ilgisini yadsıyarak, hiç karışmamayı ileri sürerek, yanlış bir bilinci onaylamaktadır. Oysa birincinin gerçeklik değeri tam olarak ikinciye yönelik ilgisinde ve ona karışmasında yatmaktadır.

İçinde insanların düşündükleri ve yaşadıkları baskıcı koşullar altında, düşünce—statüko içersindeki pragmatik bir yönelime sınırlı olmayan herhangi bir düşünme kipi—olguları tanımayı ve olgulara yanıt vermeyi ancak onların "arkasına geçerek" başarabilir. Görgülenim gizleyen bir perdenin önünde yer almaktadır ve, eğer dünya dolaysız görgülenimin perdesinin arkasın-

daki birşeyin görüngüsü ise, o zaman, Hegel'in terimlerinde, perdenin arkasında olan bizim kendimizdir. Bizim kendimiz, ama dilbilimsel çözümlemede olduğu gibi, sağ duyunun özneleri olarak değil, ne de bilimsel ölçmenin "arındırılmış" özneleri olarak, ama insanın doğa ile ve toplum ile tarihsel savaşımının özneleri ve nesneleri olarak. Olgular ne iseler bu savaşımdaki olaylar olarak öyledirler. Olgu-sallıkları tarihseldir, üstelik henüz kaba, denetlenemeyen doğanın olguları oldukları yerde bile.

Verili olguların bu anlıksal çözülüşleri ve giderek devrilmeleri felsefenin tarihsel görevidir ve felsefi boyuttur. Bilimsel yöntem de olguların ötesine ve giderek dolaysız görgülenim olgularının karşısına geçmektedir. Bilimsel yöntem görüngü ve olgusallık arasındaki gerilim içinde gelişmektedir. Düşüncenin özne ve nesnesi arasındaki aracılık, bununla birlikte, özsel olarak başka birşeydir. Bilimde ortam tüm başka niteliklerden sıyrılmış gözleyen, ölçen, hesaplayan, deney yapan öznedir; soyut özne soyut nesneyi tasarlamakta ve tanımlamaktadır.

Karşıt olarak, felsefi düşüncenin nesneleri öyle bir bilinç ile ilişkilidirler ki, onun için somut nitelikler kavramlara ve bunların karşılıklı ilişkilerine girmektedir. Felsefi kavramlar önbilimsel aracılıkları (gündelik kılgının, ekonomik örgütlenişin, politik eylemin işi) barındırmakta ve açımlamaktadırlar. Ve bu aracılıklardır ki nesne-dünyayı edimsel olarak nesne-dünya yapmışlar, onu içinde tüm olguların tarihsel bir süreklilikteki olaylar, durumlar oldukları bir dünyaya çevirmişlerdir.

Bilimin felsefeden ayrılmasının kendisi tarihsel bir olaydır. Aristoteles'in fiziği felsefenin bir parçasıydı ve, böyle olarak, "ilk-bilim" için hazırlık niteliğindeydi—varlıkbilim için. Aristoteles'in özdek kavramı Galileocu ve Galileo-sonrası kavramdan yalnızca bilimsel yöntemin gelişimindeki (ve olgusallığın değişik "tabakalarının" bulunuşundaki) değişik evrelerin terimlerinde değil, ama ayrıca, ve belki de birincil olarak, değişik tarihsel tasarların, değişik bir toplum gibi değişik bir doğayı da kurmuş olan değişik bir tarihsel girişimin terimlerinde ayırdedilmektedir. Aristotelesci fizik doğanın yeni görgülenimi ve ayrımsanışıyla, yeni bir öznenin ve nesne-dünyanın tarihsel

kuruluşuyla *nesnel olarak* yanlış olmakta, ve Aristoteles fiziğinin yanlışlanması o zaman geriye geçmiş ve bastırılmış görgülenim ve ayrımsamaya doğru genişlemektedir.[15]

Ama bilime bütünleşmiş olsunlar ya da olmasınlar, felsefi kavramlar sıradan söylem alanı ile karşıtlık içinde kalmaktadırlar, çünkü konuşulan sözcükte, açık davranışta, algılanabilir koşullarda ya da yatkınlıklarda, ya da yürürlükteki eğilimlerde yerine getirilmeyen içerikleri kapsamayı sürdürmektedirler. Felsefi evren böylece "hortlakları," "uydurmaları," ve "yanılsamaları" kapsamayı sürdürmektedir ki, bunlar, yürürlükteki ussallığın sınırlarını ve aldatmacalarını kavrayan kavramlar oldukları ölçüde, yadsınmalarının olabileceğinden daha ussal olabilirler. Wittgenstein'ın yadsıdığı görgülenimi anlatmaktadırlar—eş deyişle, "önyargılarımıza karşıt olarak, 'şöyle ya da böyle' düşünmek olanaklıdır—bu ne anlama gelirse gelsin."[16]

Bu belirli felsefi boyutun göz ardı edilmesi ya da bir yana atılması çağdaş olguculuğu bireşimsel olarak yoksullaşmış bir akademik somutluk dünyası içinde devinmeye, ve yoketmiş olduklarından daha yanılsamalı sorunlar yaratmaya götürmüştür. Bir felsefenin öyle Üç Kör Farenin yorumu gibi çözümlemelerde olduğundan daha hileli bir *esprit de sérieux* sergilemiş olduğu pek sık görülen birşey değildir. Bu yorum bir "Metafiziksel ve İdeografik Dil" incelemesinde yer alıyor ve burada "arı ideografi ilkelerine göre yapay olarak kurulan Üçlü ilke-Körlük-Farelik bakışıksız dizisi"[17] üzerine bir tartışma bulunuyordu.

Belki de bu örneği almak haksızlıktır. Ama anlaşılması en güç metafiziğin bile indirgeme, çeviri, betimleme, simgeleme, özel adlar vb. sorunları ile bağıntı içinde doğmuş olanlar denli yapay ve jargonik kaygılar sergilememiş olduğunu söylemek haksızlık olmayacaktır. Örnekler ciddiyet ve şaka arasında beceriyle dengede tutulmaktadır: Scott ve *Waverly*'nin yazarı arasındaki ayrımlar; şimdiki Fransa kralının kelliği; sokaktaki adamın "ortalama vergi yükümlüsü" bir başka sokaktaki adamla

[15]Bkz. yukarıda bölüm VI, özl. s. 145s.

[16]Wittgenstein, *a.g.y.*, s. 47.

[17]Margaret Masterman, bkz. *British Philosophy in the Mid-Century*, yay. haz. C. A. Mace (Londra, Allen and Unvin, 1957), s. 323.

sokakta karşılaşması ya da karşılaşmaması; burada ve şimdi kırmızı bir bez parçasını görmem ve "bu kırmızı" demem; ya da insanların sık sık duyguları titremeler, sancılar, zonklamalar, burkulmalar, kaşınmalar, ürpermeler, yanmalar, ağırlıklar, bulantılar, kesilmeler, iç kazınmaları, gerilimler, iç kemirmeleri ve şoklar olarak betimlemeleri olgusunun açığa serilişi.[18]

Bu tür görgücülük metafiziksel hortlaklar, mitler, efsaneler, ve yanılsamaların nefret edilen dünyasının yerine daha sonra bir felsefeye örgütlenen bir kavramsal ya da duyusal kırpıntılar, sözcükler ve anlatımlar dünyasını geçirmektedir. Ve tüm bu iş yalnızca meşru olmakla kalmayıp giderek doğrudur da, çünkü işlemsel-olmayan düşüncelerin, özlemlerin, anıların ve imgelerin gözden çıkarılabilir, usdışı, şaşırtıcı, ya da anlamsız oldukları düzeyi açığa sermektedir.

Bu dağınıklığı toparlamakla, çözümsel felsefe olgusallığın şimdiki uygulayımbilimsel örgütlenişindeki davranışı kavramsallaştırmakta, ama aynı zamanda bu örgütlenişin hükümlerini de kabul etmektedir; eski bir ideolojinin içyüzünün ortaya serilmesi yeni bir ideolojinin parçası olmaktadır. Yalnızca yanılsamalar değil ama o yanılsamalardaki gerçeklik de düşürülmektedir. Yeni ideoloji anlatımını "felsefe yalnızca herkesin kabul ettiğini bildirir," ya da ortak sözcük kaynağımız "insanların çıkarmaya değer buldukları tüm ayrımları" kapsar gibi bildirimlerde bulmaktadır.

Bu "ortak kaynak" nedir? Platon'un "idea"sını, Aristoteles'in "öz"ünü, Hegel'in *Geist*ını, Marx'ın *Verdinglichung*unu herhangi bir yeterli çeviride kapsamakta mıdır? Şiirsel dilin anahtar sözcüklerini kapsamakta mıdır? Gerçeküstücü düzyazının? Eğer kapsıyorsa, olumsuz yananlamları içinde mi kapsamaktadır—eş deyişle, sıradan kullanım evrenini geçersiz kılıyor olarak? Eğer değilse, o zaman insanların çıkarmaya değer bulmuş oldukları bütün bir ayrımlar kütlesi yadsınmakta, kurgu ya da mitoloji alanına sürülmektedir; sakatlanmış, yanlış bir bilinç var olanın anlamı ve anlatımı üzerine karar veren doğru bilinç olarak kurulmaktadır. Gerisi kurgu ya da mitoloji olarak yadsınmakta, ve onaylanmaktadır.

[18]Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, s. 83 vs.

Bununla birlikte, hangi yanın mitoloji ile uğraşmakta olduğu açık değildir. Hiç kuşkusuz, mitoloji ilkel ve olgunlaşmamış düşüncedir. Uygarlık süreci miti geçersiz kılmaktadır (bu neredeyse ilerlemenin bir tanımıdır), ama o denli de ussal düşünceyi mitolojik konuma geri döndürebilmektedir. Bu ikinci durumda, tarihsel olanakları saptayan ve tasarlayan kuramlar usdışı olabilirler, ya da daha doğrusu usdışı görünebilirler çünkü yerleşik söylem ve davranış evreninin ussallığı ile çelişmektedirler.

Böylece, uygarlık sürecinde, Altın Çağ ve Binyıl mitine ilerici ussallaşma önünde boyun eğdirilmiştir. Olanaksız (tarihsel olarak) öğeler olanaklı olanlardan ayrılmışlardır—düş ve düşlem öğeleri bilim, uygulayımbilim, ve işten. Ondokuzuncu yüzyılda toplumculuk kuramları birincil miti toplumbilimsel terimlere çevirmişlerdi—ya da daha doğrusu verili tarihsel olanaklarda mitin ussal özünü ortaya çıkarmışlardı. Sonra, bununla birlikte, devim tersine dönüyordu. Bugün, dünün ussal ve gerçekçi kavramları yine edimsel koşullarla karşı karşıya geldikleri zaman mitolojik olarak görünmektedirler. İleri işleyim toplumundaki emekçi sınıfların olgusallığı Marxist "proleterya"yı mitolojik bir kavram yapmaktadır; günümüz toplumculuğunun gerçekçiliği Marxist düşünceyi bir düş yapmaktadır. Tersine-dönüşün nedeni kuram ve olgular arasındaki çelişkidir—bir çelişki ki, kendi başına, henüz kuramı yanlışlamamaktadır. Eleştirel kuramın bilimsel-olmayan, kurgul ırası kavramlarının özgün ırasından türemekte, çünkü bu kavramlar ussaldaki usdışını, olgusallıktaki gizemselleştirmeyi göstermekte ve tanımlamaktadırlar. Mitolojik nitelikleri verili olguların gizemselleştirici niteliğini yansıtmaktadır—toplumsal çelişkilerin aldatıcı bir uyum içersine getirilmelerini.

İleri işleyim toplumunun uygulayımsal başarımı, ve ansal ve özdeksel üretkenliğin etkili ayarlanışı *gizemselleştirmenin yerinde bir değişmeyi* getirmiştir. Eğer ideolojinin üretim sürecinin kendisinde somutlaşmaya başladığını söylemek anlamlıysa, bu toplumda, usdışından çok ussalın en etkili gizemselleştirme aracı olduğunu ileri sürmek de anlamlı olabilir. Çağdaş toplumda baskının artmasının kendini ideolojik alanda ilk olarak usdışı yalancı-felsefelerin (*Lebensphilosophie*; Topluma karşı

Topluluk düşünceleri; Kan ve Toprak vb.) yükselişinde göstermiş olduğu görüşü Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm tarafından çürütülmüştü. Bu rejimler bunları ve usdışı "felsefelerini" aygıtın herşeye başvurularak uygulayımsal ussallaştırılması yoluyla yadsıyorlardı. İşi yapmış ve gizemselleştirici gücünü toplum üzerine getirmiş olan şey özdeksel ve ansal düzeneklerin bütünsel seferberliği olmuştu. Bu bireylerin düzeneklerin "arkasında" onları kullananları, onlardan kâr sağlayanları, ve onlar için ödemiş olanları görme yeteneklerini bastırmaya yarıyordu.

Bugün, gizemselleştirici öğelere egemen olunmuştur ve bunlar üretken reklam, propaganda ve politikada kullanılmaktadırlar. Büyü, büyücülük, ve esrimeli boyuneğiş evin, dükkanın, ve büronun gündelik dizeminde uygulanmaktadır, ve ussal başarımlar bütünün usdışılığını gizlemektedir. Örneğin, can sıkıcı karşılıklı yoketme sorununa bilimsel yaklaşım—öldürme ve aşırı-öldürme matematiği ve hesapları, yayılan ya da pekfazla-yayılmayan radyoaktif serpintinin ölçümü, olağandışı durumlara dayanıklılık deneyleri—deliliği kabul eden davranışı geliştirdiği (ve üstelik istediği) düzeye dek gizemselleştiricidir. Böylece gerçekten ussal bir davranışı durdurmaktadır—eş deyişle, *birlikte davranmayı* yadsımayı, ve deliliği üreten koşulları ortadan kaldırma çabasını.

Ussallığı karşıtına çeviren bu yeni gizemselleştirme karşısında, ayrıma sıkı sıkıya sarılmak gerekir. Ussal usdışı *değildir*, ve olgular üzerine sağın bir anlama ve çözümleme ile bulanık ve duygusal bir kurgu arasındaki ayrım her zaman olduğu denli özseldir. Sorun görgül toplumbilimin ve politika biliminin istatistiklerinin, ölçümlerinin, ve alan çalışmalarının yeterince ussal olmamalarıdır. Bunlar olguları yapan ve işlevlerini belirleyen gerçekten somut bağlamdan yalıtıldıkları düzeye dek gizemselleştirici olmaktadırlar. Bu bağlam araştırmaların yapıldığı fabrika ve dükkanların, incelenen kasaba ve kentlerin, kamuoyu anketleri yapılan ya da sağ kalma şansları hesaplanan alan ve kümelerin bağlamından daha geniş ve daha başkadır. Ve ayrıca, araştırılan, anketlenen, ve hesaplanan olguları yaratıyor ve belirliyor olması anlamında, daha olgusaldır. İçinde tikel öznelerin gerçek imlemlerini kazandıkları bu gerçek bağlam

ancak bir toplum *kuramı* içersinde tanımlanabilirdir. Çünkü olgulardaki etmenler dolaysız gözlem, ölçüm, ve soruşturma verileri değildirler. Bunlar ancak toplumun parçalarını ve süreçlerini birarada tutan ve bunların karşılıklı ilişkilerini belirleyen yapıyı tanımlamaya yetenekli bir çözümleme için veriler olmaktadırlar.

Bu öte-bağlamın Toplum (büyük "T" ile) olduğunu söylemek bütünü parçaların üzerinde ve üstünde tözselleştirmektir. Ama bu tözselleştirme olgusallıkta yer almaktadır, olgusallıktır, ve çözümleme onun ancak onu tanıyarak ve alanı ve nedenlerini kavrayarak üstesinden gelebilir. Toplum gerçekten de bağımsız gücünü bireyler üzerinde uygulayan bütündür, ve bu Toplum tanınamaz bir "hayalet" değildir. Görgül çekirdeğini kurumlar dizgesinde taşımaktadır ki, bunlar insanlar arasındaki yerleşik ve donuk ilişkilerdirler. Onu soyutlamak ölçümleri, soruşturmaları, ve hesaplamaları yanlışlar—ama bunları ölçümlerde, soruşturmalarda ve hesaplamalarda görünmeyen, ve bu yüzden onlarla çatışmayan ve onları rahatsız etmeyen bir boyutta yanlışlar. Bunlar sağınlıklarını korumakta, ve sağınlıklarının kendisinde gizemselleştirmektedirler.

Aşkın terimlerin, bulanık kavramların, metafiziksel evrensellerin ve benzerlerinin gizemselleştirici ıralarını ortaya serişinde, dilbilimsel çözümleme sıradan dilin terimlerini onları yerleşik söylem evrenin baskıcı bağlamı içersinde bırakarak gizemselleştirmektedir. Bu baskıcı evren içersindedir ki anlamın davranışçı açımlanışı yer almaktadır—bir açımlama ki, Kartezyen ve başka eski mitlerin eski dilbilimsel "hayaletlerini" defedecektir. Dilbilimsel çözümleme ileri sürmektedir ki eğer sokaktaki adam kafasındakini söyleyecek olursa, yalnızca taşımakta olduğu belirli algılara, düşüncelere, ya da eğilimlere değinecektir; an sözelleştirilmiş bir hayalettir. Benzer olarak, istenç ruhun gerçek bir yetisi değil, ama yalnızca belirli yatkınlıkların, eğilimlerin ve özlemlerin belirli bir kipidir. "Bilinç," "kendi," "özgürlük" açısından da durum aynıdır—tüm bunlar tikel tutum ve davranış yollarını ya da kiplerini belirten terimlerde açıklanabilir şeylerdir. Evrensel kavramların bu irdelenişine daha sonra döneceğim.

Çözümlemeci felsefe sık sık bir kurulun soruşturma ve kınama havasını yaymaktadır. Aydın azarlanmaktadır. " ... " dediğin zaman ne demek istiyorsun? Bir şey gizliyor olmayasın? Kuşkulu bir dille konuşuyorsun. Bizim gibi değil, sokaktaki adam gibi değil, ama dahaçok buraya ait olmayan bir yabancı gibi konuşuyorsun. Senin boyunun ölçüsünü almamız, oyunlarını ortaya sermemiz, seni arıtmamız gerek. Sana düşündüğünü söylemeyi, kendini açıkça göstermeyi, kartlarını masa üzerine koymayı öğreteceğiz. Elbette, senin ve düşünme ve konuşma özgürlüğün üzerinde zorlama yapmıyoruz; istediğin gibi düşünebilirsin. Ama konuşmaya başlar başlamaz, düşüncelerini bize iletmelisin—bizim dilimizde ya da seninkinde. Hiç kuşkusuz, kendi dilini konuşabilirsin, ama çevrilebilir olmalıdır, ve çevrilecektir. Şiirsel bir dilde konuşabilirsin—buna bir diyeceğimiz yok. Şiiri severiz. Ama senin şiirini anlamayı isteriz, ve bunu ancak eğer senin simgelerini, eğretilemelerini, imgelerini sıradan dilin terimlerinde yorumlayabiliyorsak yapabiliriz.

Şair yanıtlayabilir ki gerçekten şiirinin anlaşılabilir olmasını ve anlaşılmasını istemektedir (yazmasının nedeni budur), ama eğer söyledikleri sıradan dilin terimlerinde söylenebilecek olsaydı, belki de bunu herkesten önce kendisi yapmış olacaktı. Şunu diyebilecektir: Şiirimin anlaşılması tam olarak sizin şiirimi çevirip içine oturtmayı düşündüğünüz o söylem ve davranış evreninin çöküşünü ve geçersiz kılınışını öngerektiriyor. Benim dilim başka herhangi bir dil gibi öğrenilebilir (gerçekte, bu sizin de öz dilinizdir), o zaman görülecektir ki simgelerim, eğretilemelerim, vb. simgeler, eğretilemeler, vb. *değildirler*, ama tam anlamıyla söylediklerini demek istemektedirler. Hoşgörünüz aldatıcı. Benim için özel bir anlam ve imlem yeri ayırmakla, bana sağlam kafadan ve ustan bağışıklık sunuyorsunuz, ama benim görüşüme göre, deliler evi başka bir yerdir.

Şair yine duyumsayabilir ki dilbilimsel felsefenin kaskatı tutumu oldukça önyargılı ve duygusal bir dili konuşmaktadır—öfkeli yaşlı ya da genç insanların dilini. Bunların sözlükleri "uygunsuz," "tuhaf," "saçma," "şaşırtıcı," "yadırgatıcı," "boş" ve "karışık" gibi sözcüklerle doludur. Eğer ölçülü bir anlayış egemen olacaksa uygunsuz ve şaşırtıcı tuhaflıkların uzaklaştı-

rılmaları gerekir. İletişim insanların kafaları üzerinden uçmamalıdır; sağ ve bilimsel duyunun ötesine geçen içerikler akademik ve sıradan söylem evrenini rahatsız etmemelidirler.

Ama eleştirel çözümleme kendini kavramaya çabaladığından ayırmalıdır; felsefi terimler sıradan terimlerden ayrı olmalıdırlar ki bunların tam anlamını aydınlatabilsinler.[19] Çünkü yerleşik söylem evreni baştan sona bir toplumun üyelerinin boyun eğdikleri belirli egemenlik, örgüt ve ayarlama kiplerinin izlerini taşımaktadır. Yaşamları için insanlar onları kendileri gibi konuşturan ve niyetlendiren patronlara ve politikacılara ve işlere ve komşulara bağımlıdırlar; toplumsal zorunluk tarafından, "şeyi" (kendi öz benlerini, anlarını, duygularını da kapsayarak) işlevleri ile özdeşleştirmeye zorlanmaktadırlar. Nasıl biliriz? Çünkü televizyonu izler, radyoyu dinler, gazeteleri ve dergileri okur, insanlarla konuşuruz.

Bu koşullar altında, konuşulan deyim onu konuşan bireyin, *ve* onu konuştuğu gibi konuşturanların, *ve* bunları karşılıklı olarak ilişkilendiren tüm gerilim ve çelişkilerin bir anlatımıdır. Kendi öz dillerini konuşarak, insanlar o denli de efendilerinin, velinimetlerinin, reklamcılarının dillerini konuşmaktadırlar. Böylece yalnızca *kendilerini*, kendi öz bilgilerini, duygularını, ve özlemlerini değil, ama kendilerinden başka birşeyi de anlatmaktadırlar. İster kendi ülkelerindeki, isterse uluslararası alandaki olsun, politik durumu "kendi başlarına" betimlerlerken, onlar (ve "onlar" *bizi*, onu bilen ve onu eleştiren aydınları da kapsamaktadır) "onların" kitle iletişim araçlarının onlara söylediğini betimlemektedirler—ve bu gerçekte düşündükleri ve gördükleri ve duyumsadıkları ile kaynaşmaktadır.

Birbirimize sevgilerimizi ve nefretlerimizi, duygularımızı ve içerlemelerimizi betimlerken, reklamlarımızın, filmlerimizin, politikacılarımızın ve best-sellerlerimizin terimlerini kullanmalıyız. Otomobillerimizi, besin ve mobilyalarımızı, meslektaş ve rakiplerimizi betimlemek için aynı terimleri kullanmalıyız—ve birbirimizi eksiksiz olarak anlamaktayızdır. Bu zorunlu olarak böyle olmalıdır, çünkü dil özel ve kişisel birşey değildir, ya da

[19]Çağdaş çözümlemeci felsefe kendine özgü yolunda bu zorunluğu *metalanguage* sorunu olarak tanımıştır; bkz. yukarıda s. 159 ve aşağıda s. 173.

daha doğrusu özel ve kişisel olan eldeki dilbilimsel gereç tarafından dolaylı kılınmaktadır ve bu gereç toplumsaldır. Ama bu durum sıradan dili çözümlemeci felsefede yerine getirmekte olduğu doğrulayıcı işlevi yerine getirmekten alıkoymaktadır. "İnsanların " ... " derken demek istedikleri" onların *söylemiyor* olduklarıyla ilişkilendirilmektedir. Ya da, demek istedikleri dolaysızca göründüğü gibi alınamamaktadır—yalan söyledikleri için değil, ama içinde yaşadıkları düşünce ve kılgı evreni bir ayarlanan çelişkiler evreni olduğu için.

Böyle durumlar "kaşınıyorum," ya da "haşhaş yiyor," ya da "bu şimdi bana kırmızı görünüyor" gibi bildirimlerin çözümlenişine ilgisiz olabilirler, ama insanların gerçekten birşey söyledikleri yerde dirimsel ölçüde ilgili olabilirler ("onu gerçekten seviyordu," "hiç kalbi yok," "bu haksızlık," "bu konuda ne yapabilirim"), ve törebilimin, politikanın vb. dilbilimsel çözümlemesi için dirimseldirler. Bu olmaksızın, dilbilimsel çözümleme işlerin verili durumunun insanlardan istediğinden daha başka bir görgül sağınlığı, ve onlara işlerin bu durumunda izin verilenden daha başka bir açıklığı başaramaz—eş deyişle, gizemselleştirilmiş ve aldatıcı söylemin sınırları içersinde kalır.

Mantıksal arılaştırmalarında olduğu gibi, bu söylemin ötesine gidiyor göründüğü yerde de, aynı evrenden geriye yalnızca iskeleti kalmaktadır—bir hayalet ki çözümlemenin çarpıştıklarından aşağı kalır yanı yoktur. Eğer felsefe bir uğraştan daha çoğuysa, söylemi bozuk ve aldatıcı bir evren yapmış olan nedenleri göstermektedir. Bu görevi Toplumbilim ya da Ruhbilim Bölümündeki bir meslektaşa bırakmak yerleşik akademik işbölümünü yöntemsel bir ilkeye dönüştürmek olacaktır. Ne de görev dilbilimsel çözümlemenin yalnızca "karışık" düşünmeyi ve konuşmayı durulaştırma gibi alçakgönüllü bir amacı olduğu yolundaki ılımlı bir diretmeyle bir yana atılabilir. Eğer böyle bir durulaştırma olanaklı bağlamlardaki olanaklı anlamları salt sıralama ve sınıflandırmadan öteye geçiyor, kişiye duruma göre geniş bir seçim alanı bırakıyorsa, o zaman alçakgönüllü bir görevden başka herşey olacaktır. Böyle bir durulaştırma sıradan dili gerçekten tartışmalı alanlarda çözümlemeyi, karışık düşünmeyi en az karışık *göründüğü* yerde tanımayı, öylesine normal

ve duru kullanımdaki yanlışlığı ortaya çıkarmayı imleyecektir. O zaman dilbilimsel çözümleme öyle bir düzeye erişecektir ki, burada söylem evrenini şekillendiren ve sınırlandıran toplumsal süreçler görülebilir ve anlaşılabilir olacaklardır.

Burada "öte-dil" sorunu doğmaktadır; belli terimlerin anlamını çözümleyen terimler birincilerden başka ya da onlardan ayırdedilebilir olmalıdırlar. Henüz aynı (dolaysız) söylem evrenine ait olan yalın anlamdaşlardan daha çoğu ve onlardan başka birşey olmalıdırlar. Ama eğer bu öte-dil gerçekten içinde değişik dil boyutlarının bütünleştirildiği ve benzeştirildiği yerleşik söylem evreninin bütüncülcü alanını kırıp geçecekse, yerleşik söylem evrenini belirlemiş ve "kapamış" olan toplumsal süreçleri belirtmeye yetenekli olmalıdır. Buna göre, bu dil başlıca anlamsal ya da mantıksal bir duruluğun göz önüne alınmasıyla kurulmuş bir uygulayımsal öte-dil olamaz. Gerekli olan şey dahaçok yerleşik dilin kendisine gizlemekte ya da dışlamakta olduğunu söyletmektir, çünkü açığa serilecek ve kınanacak olan şey sıradan söylem ve eylem evreninin *içersinde* işlemseldir, ve yürürlükte olan dil öte-dili *kapsamaktadır*.

Bu gerek Karl Kraus'un çalışmasında yerine getirilmiştir. O konuşma ve yazının, noktalamaların, ve giderek dizgi yanlışlarının bir "iç" yoklanışının nasıl bütün bir ahlaksal ya da politik dizgeyi açığa serebileceğini göstermiştir. Bu yoklama henüz sıradan söylem evreninin içersinde devinmektedir; yoklanan dilde öte-çıkarsama yapabilmek ve onu açıklayabilmek için hiçbir yapay, "üst-düzey" dile gereksinimi yoktur. Sözcük, sözdizimsel biçim, içinde göründükleri bağlamda okunmaktadırlar—örneğin, belirli bir kentte ya da ülkede belirli kişilerin kalemleri yoluyla belirli görüşleri destekleyen bir gazetede. Sözlüksel ya da sözdizimsel bağlam böylece bir başka boyuta açılmaktadır—ki sözcüklerin anlam ve işlevlerine dışsal değil ama onları oluşturucudur—: Birinci Dünya Savaşı sırasındaki ve sonrasındaki Viyana basınının durumuna; bu basının yöneticilerinin kitle kıyımına, tekerkliğe, cumhuriyete vb. karşı tutumlarına. Bu boyutun ışığında, sözcüğün kullanımı, tümcenin yapısı, "aracısız" okumada görünmeyen bir anlam ve işlev kazanmaktadır. Dile karşı gazetenin biçeminde görünen suçlar

gazetenin politik biçemine aittirler. Sözdizim, dilbilgisi, ve sözlük ahlaksal ve politik edimler olmaktadırlar. Ya da, bağlam estetik ve felsefi bir bağlam olabilir: yazınsal eleştiri, eğitimli bir toplum önünde konuşma, ya da benzerleri. Burada, bir şiirin ya da bir denemenin dilbilimsel çözümlemesi verili (dolaysız) gereci (söz konusu şiir ya da denemenin dili) yazarın yazınsal gelenekte bulmuş ve dönüştürmüş olduğu gereçle karşı karşıya getirmektedir.

Böyle bir çözümleme için, bir terimin ya da biçimin anlamı onun çok-boyutlu bir evrende gelişimini gerektirmektedir, ki orada herhangi bir anlatılan anlam karşılıklı ilişkili, birbirleri ile kesişen ve karşıtlık içinde duran çeşitli "dizgeler"den pay almaktadır. Örneğin

(a) bireysel bir tasara, e.d. belirli bir durumda belirli bir amaçla yapılan belirli bir iletişime (bir gazete yazısı, bir konuşma);
(b) bireysel tasarın pay aldığı yerleşik bir birey-üstü düşünceler, değerler ve hedefler dizgesine;
(c) kendisi değişik ve üstelik çatışan bireysel ve birey-üstü tasarları bütünleştiren tikel bir topluma

ait olabilir.

Örneklersek: belli bir konuşma, gazete yazısı, ya da giderek kişisel bir iletişim belirli bir toplumda tikel bir kümenin (mesleksel, konutsal, politik, entellektüel) sözcüsü (yetkili ya da yetkisiz) olan belli bir birey tarafından yapılmaktadır. Bu kümenin kendi değerleri, hedefleri, düşünce ve davranış ilkeleri vardır ki bunlar—onaylanıyor ya da karşı çıkılıyor olarak—değişik bilinçlilik ve belirtiklik dereceleri ile bireysel iletişime girmektedirler. Bu sonuncusu böylece bir birey-üstü anlam dizgesini "bireyselleştirmektedir" ki, bireysel iletişimin boyutundan ayrı ama gene de onunla birleşmiş bir söylem boyutu oluşturmaktadır. Ve bu birey-üstü dizge de kendi payına kapsamlı, her yerde bulunan bir anlam alanının parçasıdır—bir alan ki, iletişimin yer almasının ortamı ve kökeni olan toplumsal dizge tarafından geliştirilmiş, ve genellikle "kapatılmıştır."

Toplumsal anlam dizgesinin erim ve düzeyi değişik tarihsel dönemlerde ve erişilen ekin düzeylerine göre önemli değişik-

likler gösterir, ama sınırları yeterince açık bir biçimde tanımlanmışlardır eğer iletişim gündelik yaşamın tartışmalı-olmayan araçlarından ve ilişkilerinden daha çoğuna iletmede bulunuyorsa. Bugün, toplumsal anlam dizgeleri değişik ulus devletlerini ve dil alanlarını birleştirmektedir, ve bu büyük anlam dizgeleri bir yanda az ya da çok ileri anamalcı toplumların ve öte yanda ilerlemekte olan ortaklaşacı toplumların yörüngeleri ile çakışma eğilimindedirler. Toplumsal anlam dizgesinin belirleyici işlevi kendini en katı olarak tartışmalı, politik söylem evreninde ileri sürerken, aynı zamanda, daha örtülü, bilinçsiz, duygusal bir yolda, sıradan söylem evreninde de işlemektedir. Gerçekten felsefi bir anlam çözümlemesinin tüm bu anlam boyutlarını göz önüne alması gerekir çünkü dilbilimsel anlatımlar bunların tümünden pay almaktadırlar. Buna göre, dilbilimsel çözümlemenin felsefede dilbilim-dışı bir üstenimi vardır. Eğer geçerli ve geçersiz kullanımlar, gerçek ve yanıltıcı anlam, anlamlı ve anlamsız arasındaki bir ayrım üzerine karar veriyorsa, politik, estetik ya da ahlaksal bir yargıya başvurmaktadır.

Karşı çıkılabilir ki böyle bir "dışsal" çözümleme (tırnak içinde, çünkü bu çözümleme gerçekte anlamın dışsal *değil* ama tersine içsel gelişimidir) eğer amaç terimlerin anlamını onların sıradan söylemdeki işlev ve kullanımlarını çözümleyerek yakalamaksa özellikle uygun değildir. Ama öne sürmek istediğim şey sözcüğün tam anlamıyla çağdaş felsefedeki dilbilimsel çözümlemenin *yapmadığı* şeyin bu olduğudur. Ve sıradan söylemi sıradan dil ile dolu olduğu yerde bile (ve tam orada) arıtılmış ve bireşimli olan özel bir akademik evrene aktardığı ölçüde, bunu yapmamaktadır. Sıradan dilin bu çözümsel irdelenişinde, bu dil gerçekte kısırlaştırılmakta ve uyuşturulmaktadır. Çokboyutlu dil öyle bir tek-boyutlu dile dönüştürülmektedir ki, onda değişik ve çatışan anlamlar artık içiçe geçmemekte ama ayrı ayrı tutulmaktadırlar; anlamın patlayıcı tarihsel boyutu susturulmaktadır.

Wittgenstein'ın yapı taşlarıyla sonu gelmez dil oyunu, ya da sokaktaki adamın söyleşileri yine örnekler olarak işe yarayabilirler. Örneğin yalın açıklığına karşın, konuşanlar ve durumları saptanmamış kalmaktadır. Onlar *x* ve *y*dirler, ne denli ahbap

çavuş gibi konuşurlarsa konuşsunlar. Ama olgusal söylem evreninde, *x* ve *y* "hayaletler"dirler. Yokturlar; çözümlemeci felsefecinin ürünleridirler. Hiç kuşkusuz, *x* ve *y*nin konuşması bütünüyle anlaşılabilirdir, ve dilbilimci çözümlemeci haklı olarak sıradan insanların normal anlaklarına başvurmaktadır. Oysa gerçekte, bizler birbirimizi ancak bütün birer yanlış-anlama ve çelişki alanları yoluyla anlarız. Sıradan dilin olgusal evreni varoluş için savaşımın evrenidir. Bu gerçekten de ikircimli, belirsiz, bulanık bir evrendir, ve hiç kuşkusuz durulaştırılma gereksinimindedir. Dahası, böyle bir durulaştırma pekala sağaltıcı bir işlev yerine getirebilir, ve eğer felsefe sağaltıcı olacaksa, gerçekten kendini bulmuş olacaktır.

Felsefe düşünceyi yerleşik söylem ve davranış evreni tarafından köleleştirilmekten kurtardığı, Yerleşik Düzenin (ki olumlu yanları hiç kuşkusuz yeterince reklam edilmiştir) olumsuzluğunu aydınlattığı ve almaşıklarının tasarlarını verdiği düzeye dek bu hedefe yaklaşmaktadır. Hiç kuşkusuz, felsefe yalnızca düşüncede çelişmekte ve tasarlamaktadır. İdeolojidir, ve bu ideolojik ıra felsefenin hiçbir bilimciliğin ve olguculuğun üstesinden gelemeyeceği yazgısının kendisidir. Gene de, ideolojik çabası—olgusallığı gerçekte olduğu gibi göstermek, bu olgusallığın varlık kazanmasını önlediği şeyi göstermek—gerçekten sağaltıcı olabilir.

Bütüncülcü çağda, felsefenin sağaltıcı görevi politik bir görev olacaktır, çünkü sıradan dilin yerleşik evreni bütünüyle ayarlanmış ve öğretilendirilmiş bir evrene pıhtılaşma eğilimindedir. O zaman politika felsefe içinde görünecektir, özel bir bilim dalı ya da çözümleme nesnesi olarak değil, ne de özel bir politik felsefe olarak, ama kavramlarının sakatlanmamış olgusallığı kavrama niyeti olarak. Eğer dilbilimsel çözümleme böyle bir anlamaya katkıda bulunmuyorsa, ve eğer, bunun yerine, düşünceyi sıradan söylemin sakatlanmış evreninin döngüsü içersine kapamaya katkıda bulunuyorsa, en iyisinden bütünüyle sonuçsuzdur. Ve, en kötüsünden, tartışmalı-olmayana, olgusal-olmayana bir kaçış, yalnızca akademik olarak tartışmalı olana bir sığınıştır.

Almaşıkların Şansı

(Boş Sayfa)

8: Felsefenin Tarihsel Üstenimi

Çözümlemeci felsefenin sakatlanmış düşünce ve konuşma evrenine karşı sorumluluğu kendini *evrenselleri* irdeleyişinde çarpıcı bir biçimde göstermektedir. Soruna daha önce felsefi kavramların içkin-tarihsel ve aynı zamanda aşkın, genel ırası ile bağıntılı olarak değinilmişti. Şimdi daha ayrıntılı bir tartışmayı gerektirmektedir. Yalnızca soyut bir bilgikuram sorusu olmaktan, ya da dile ve kullanımına ilişkin yalancı-somut bir soru olmaktan uzak, evrensellerin konumu sorusu felsefi düşüncenin asıl özeğinde durmaktadır. Çünkü evrensellerin irdelenişi bir felsefenin anlıksal ekin içindeki konumunu açığa sermektedir—tarihsel işlevini.

Çağdaş çözümlemeci felsefe An, Bilinç, İstenç, Ruh, Kendi gibi "mitleri" ya da metafiziksel "hayaletleri," bu kavramların iç amaçlarını tanımlanabilir tikel işlemler, edimlemeler, güçler, yatkınlıklar, eğilimler, beceriler vb. üzerine bildirimlere çözerek defetmeyi istemektedir. Sonuç, tuhaf bir yolda, yoketmenin güçsüzlüğünü göstermektedir—hayalet ortalıkta dolaşmayı sürdürmektedir. Her yorum ya da çeviri tikel bir ansal süreci, "Ben" derken ne demek istediğimi, ya da rahibin Mary "iyi bir kızdır" derken ne demek istediğini imgeleme edimini yeterli olarak tanımlıyabiliyorken, bu yeniden-formülasyonların hiç biri, ne de toplamları An, İstenç, Kendi, İyi gibi terimlerin tam anlamlarını yakalayacak ya da üstelik çevreleyecek gibi bile görünmemektedir. Bu evrenseller "şiirsel" kullanımda olduğu gibi gündelik kullanımda da varolmayı sürdürmektedirler, ve her iki kullanım da onları—çözümlemeci felsefeciye göre—anlamlarını yerine getiren çeşitli davranış ya da yatkınlık kiplerinden ayırdetmektedir.

Hiç kuşkusuz, bu evrenseller kendisi parçalarından daha ötesi ve başkası olan bir bütünü gösterdikleri ileri sürülerek geçerli kılınamazlar. Bunlar görünürde böyle bir bütünü belirtmektedirler, ama bu "bütün" sakatlanmamış deneyim bağlamının bir çözümlemesini gerektirmektedir. Eğer bu dilbilim-üstü

çözümleme yadsınıyorsa, eğer sıradan dil çıplak değeri ile alınıyorsa—eş deyişle, eğer insanlar arasındaki aldatıcı bir genel anlayış evreni yürürlükteki yanlış anlayış ve yönetilen iletişim evreninin yerine geçiriliyorsa—o zaman suçlanan evrenseller gerçekten de çevrilebilirdirler, ve "mitolojik" tözlerini davranış ve yatkınlık kiplerine çözmek olanaklıdır.

Bununla birlikte, bu çözülmenin kendisi sorgulanmalıdır—yalnızca felsefecinin çıkarına değil, ama bu çözülmenin yaşamlarında ve söylemlerinde yer aldığı sıradan insanların çıkarına. Bu onların öz edimleri ve öz deyişleri değildir; başlarına gelmekte ve onları çiğnemektedir, çünkü "durumlar" tarafından anlarını ansal süreçlerle, "kendi"lerini toplumlarında yerine getirmeleri gereken roller ve işlevlerle özdeşleştirmeye zorlanmaktadırlar. Eğer felsefe bu çevirme ve özdeşleşme süreçlerini toplumsal süreçler olarak—e.d., bireylerde toplumlarının yol açtığı bir ansal (ve bedensel) sakatlanış olarak—kavramıyorsa, o zaman felsefe yalnızca gizemsizleştirmeyi istediği tözün hayaletiyle savaşmaktadır. Gizemselleştirici ıra yalnızca "an," "kendi," "bilinç" vb. gibi kavramlara değil, ama dahaçok bunların davranışsal çevrilişine yapışmaktadır. Çeviri aldatıcıdır, çünkü kavramı bağlılıkla edimsel davranış kiplerine, yatkınlıklara, eğilimlere vb. çevirmekte, ve böyle yaparak, sakatlanmış ve örgütlenmiş görüngüleri (kendileri yeterince olgusal!) olgusallık yerine almaktadır.

Bununla birlikte, hayaletlerin bu savaşında bile, düzmece savaşı bir sona erdirebilecek güçler çağrılmaktadır. Çözümlemeci felsefedeki rahatsız edici sorunlardan biri de "ulus," "devlet," "İngiliz Anayasası," "Oxford Üniversitesi," "İngiltere" gibi evrenseller üzerine bildirimler sorunudur.[1] Ne olursa olsun hiç bir tikel kendilik bu evrensellere karşılık düşmemekte, ve gene de "ulus" seferber ediliyor, "İngiltere" savaş açtı, "Oxford

[1]Bkz. Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, s. 17 vs. ve yaygın olarak; J. Wisdom, "Metaphysics and Verification," *Philosophy and Psycho-Analysis*'de, Oxford 1953; A. G. N. Flew, *Logic and Language*'a Introduction (First Series), Oxford 1955; D. F. Pears, "Universals," *a.g.y.*, Second Series, Oxford 1959; J. O. Urmson, *Philosophical Analysis*, Oxford 1956; B. Russel, *My Philosophical Devolopment*, New York, 1959, s. 223 vs.; Peter Laslett (yay. haz.), *Philosophy, Politics and Society*, Oxford 1956, s. 22 vs.

Üniversitesi"nde okudum demek bütünüyle anlamlı, giderek kaçınılmazdır. Böyle bildirimlerin herhangi bir indirgeyici çevirisi anlamlarını değiştiriyor görünmektedir. Diyebiliriz ki Üniversite çeşitli fakültelerinin, kütüphanelerinin vb. üzerindeki ve üstündeki tikel bir kendilik değil ama yalnızca bunların örgütleniş yoludur, ve bu aynı açıklamayı belli bir değişkiden geçirerek öteki bildirimlere de uygulayabiliriz. Ama bu tür şeylerin ve insanların örgütleniş, bütünleniş ve yönetiliş yolları bileşen parçalarından ayrı bir kendilik *olarak* işlemektedir—öyle bir düzeyde ki, ulus ve anayasa durumunda olduğu gibi, yaşam ve ölümün belirleyicisi bile olabilmektedir. Hükmü uygulayacak kişiler, eğer tanınabiliyorlarsa, bunu bu bireyler olarak değil ama Ulusun, Şirketin, Üniversitenin "temsilcileri" olarak yapmaktadırlar. Bir oturumda toplanmış olan ABD Kongresi, Merkez Komitesi, Parti, Müdürler ve İşletmeciler Kurulu, Başkan, Vekiller, ve Fakülte, toplanıp politika belirlerlerken, bileşenler olarak bireylerin üzerlerindeki ve üstlerindeki ele gelir ve etkili kendiliklerdirler. Kayıtlarda, yasalarının sonuçlarında, ısmarladıkları ve ürettikleri nükleer silahlarda, kararlaştırdıkları atamalarda, maaşlarda, ve gereksinimlerde dokunulabilirdirler. Toplantıda, bireyler örgütlerde somutlaşmış kurumların, etkilerin, çıkarların (çoğu kez bilinçsiz) sözcüleridirler. Kararlarında (oy, baskı, propaganda)—ki kendisi yarışmacı kurumların ve çıkarların sonucudur—Ulus, Parti, Şirket, Üniversite devime geçirilmekte, korunmakta, ve yeniden üretilmektedir—ona bağlı tikel kurumlara ya da insanlara baskın çıkan bir (göreli olarak) enson, evrensel olgusallık olarak.

Bu olgusallık yukarıdan indirilen, bağımsız bir varoluş kazanmıştır; öyleyse onu ilgilendiren bildirimler bir olgusal evrenseli kastetmekte ve tikel kendilikleri ilgilendiren bildirimlere yeterli olarak çevrilememektedirler. Ve gene de, böyle bir çeviriyi deneme için itki, olanaksızlığına karşı başkaldırı, burada yanlış giden birşeyin bulunduğunu belirtmektedir. İyi bir anlam verebilmek için, "ulus"un ya da "Parti"nin oluşturucu ve bileşen parçalarına çevrilebilir olması *gerekmektedir*. Çevrilebilir *olmaması* olgusu *tarihsel* bir olgudur ki dilbilimsel ve mantıksal çözümlemenin yoluna dikilmektedir.

Bireysel ve toplumsal gereksinimler arasındaki uyumsuzluk, ve bireylerin içlerinde kendileri için çalıştıkları ve kendileri için konuştukları temsil edici kurumların yoksunluğu, Ulus, Parti, Anayasa, Şirket, Kilise gibi evrensellerin olgusallığına götürmektedir—bir olgusallık ki herhangi bir tanınabilir tikel kendilik (birey, küme, ya da kurum) ile özdeş değildir. Böyle evrenseller çeşitli şeyleşme derece ve kiplerini anlatırlar. Bağımsızlıkları, olgusal olsa da, düzmece bir bağımsızlıktır çünkü toplumun *bütününü* örgütlemiş olan tikel güçlerin bağımsızlığıdır. Evrenselin düzmece tözünü çözecek bir yeniden-çeviri henüz bir gereksinimdir—ama politik bir gereksinim.

On croit mourir pour la Classe, on meurt pour les gens du Parti. On croit mourir pour la Partie, on meurt pour les Industriels. On croit mourir pour la Liberté des Personnes, on meurt pour la Liberté des dividendes. On croit mourir pour le Prolétariat, on meurt pour sa Bureaucratie. On croit mourir sur l'ordre d'un Etat, on meurtpour l'Argent qui le tient. On croit mourir pour une nation, on meurt pour les bandits qui la baillonnent. On croit—mais pourquoi croirait-on dans une ombre si épaisse? Croire, mourir? ... quand il s'agit d'apprendre à vivre?[2]

Bu tözselleştirilmiş evrensellerin somutluğa gerçek bir "çevrilişi"dir, ve gene de evrenseli gerçek adıyla adlandırırken onun olgusallığını tanımaktadır. Tözselleştirilmiş "bütün" çözümlemeci ayrıştırmaya direnmektedir, tikel kendilik ve edimlemelerin arkasındaki mitsel bir kendilik olduğu için değil, ama bunların verili tarihsel ve toplumsal bağlamda işlev görmelerinin somut, nesnel zemini olduğu için. Böyle iken, olgusal bir güçtür, bireyler tarafından eylemlerinde, durumlarında, ve ilişkilerinde duyulmakta ve uygulanmaktadır. Ondan pay almaktadırlar (oldukça eşitsiz bir yolda); o bunların varoluşları

[2]"Sınıf için öldüklerine inanıyorlar, Parti önderleri için ölüyorlar. Anavatan için öldüklerine inanıyorlar, işleyimciler için ölüyorlar. Kişinin özgürlüğü için öldüklerine inanıyorlar, kâr-paylarının özgürlüğü için ölüyorlar. Proleterya için öldüklerine inanıyorlar, onun bürokrasisi için ölüyorlar. Bir devletin buyruklarıyla öldüklerine inanıyorlar, devleti destekleyen para için ölüyorlar. Bir ulus için öldüklerine inanıyorlar, onu boğazlayan haydutlar için ölüyorlar. İnanıyorlar—ama niçin böyle bir karanlığa inanılsın? İnan—öl?—önemli olan yaşamayı öğrenmekken. François Perroux, *La Coexsistence pacifique*, cilt III, s. 631.

ve olanakları üzerine karar vermektedir. Olgusal hayalet oldukça zorlu bir olgusallığın hayaletidir—bütünün bireyler üzerindeki ayrı ve bağımsız gücünün. Ve bu bütün yalnızca algılanan bir *Gestalt* değildir (ruhbilimde olduğu gibi), ne de metafiziksel bir saltıktır (Hegel'de olduğu gibi), ve ne de bütüncülcü bir devlettir (kötü bir politik bilimde olduğu gibi)—o işlerin bireylerin yaşamını belirleyen yerleşik durumudur.

Bununla birlikte, bu politik evrensellere böyle bir olgusallığı bağışlasak bile, tüm öteki evrensellerin çok ayrı bir konumları yok mudur? Vardır, ama çözümlemeleri büyük bir kolaylıkla akademik felsefenin sınırları içersinde tutulmaktadır. İzleyen tartışma "evrenseller sorunu"na girmeyi önermemekte, yalnızca felsefi çözümlemenin (yapay olarak) sınırlanmış alanını aydınlatmaya ve bu sınırların ötesine geçme gereksinimini belirtmeye çalışmaktadır. Tartışma yine mantıksal-matematiksel evrenssellerden (küme, sayı, sınıf, vb.) ayırdedilmiş olarak tözsel evrenseller üzerinde, ve, bunlar arasında felsefi düşünceye gerçek güçlüğü sunan daha soyut ve tartışmalı kavramlar üzerinde odaklaşacaktır.

Tözsel evrensel yalnızca somut kendiliği soyutlamakla kalmamakta, ama ayrı bir kendiliği de belirtmektedir. An bilinçli edimlerden ve davranıştan daha çoğudur ve daha başka birşeydir. Olgusallığı geçici olarak içersinde bu tikel edimlerin bir birey tarafından bireştirildikleri, bütünleştirildikleri tarz ya da kip olarak betimlenebilir. Bunların bir "aşkınsal tamalgı" tarafından *a priori* birleştirildiklerini söylemeye itilebiliriz, şu anlamda ki, tikel süreçleri ve edimleri olanaklı kılan bütünleştirici bireşim onları *öncelemekte*, onları şekillendirmekte, onları "başka anlar"dan ayırdetmektedir. Gene de, bu formülasyon Kant'ın kavramı ile çatışacaktır, çünkü böyle bir bilincin önselliği görgül bir önselliktir ki tikel toplumsal kümelerin bireyüstü görgülenimini, düşüncelerini, özlemlerini kapsamaktadır.

Bu ırasallar göz önüne alındığında, bilince bir yatkınlık, bir eğilim, ya da bir yeti denebilir. Bununla birlikte, bilinç başkaları arasındaki bir bireysel yatkınlık ya da yeti değil ama sağın bir anlamda genel bir yatkınlıktır ki, değişik derecelerde, bir kümenin, sınıfın, toplumun bireysel üyelerine ortaktır. Bu

zemin üzerinde, gerçek ve yanlış bilinç arasındaki ayrım anlamlı olmaktadır. Birincisi görgülenim verilerini kavramlarda bireştirecektir ki bunlar verili toplumu, olabildiği ölçüde tam ve yeterli olarak, verili olgularda yansıtmaktadırlar. Bu "toplumbilimsel" tanım toplumbilimden yana bir önyargı nedeniyle değil, ama toplumun görgülenim verilerine olgusal girişi nedeniyle ileri sürülmektedir. Buna göre, kavramların oluşumunda toplumun bastırılması görgülenimin akademik bir kısıtlanışına, bir anlam sınırlanışına eşit olmaktadır.

Dahası, görgülenimin olağan bir kısıtlanışı "an" ve ansal süreçler arasında, "bilinç" ve bilinçli edimler arasında yaygın bir gerilim, giderek çatışma üretmektedir. Eğer bir kimsenin anından söz ediyorsam, değinmekte olduğum şey yalnızca anlatımında, konuşmasında, davranışında vb. kendilerini gösterdikleri biçimiyle ansal süreçleri değildir, ne de görgülendikleri ya da görgülenimden çıkarsandıkları biçimiyle yalnızca yatkınlıkları ya da yetileri. O denli de kişinin *anlatmadığı*, onun için *hiçbir* yatkınlık göstermediği, ama gene de bulunan, ve oldukça önemli bir düzeyde davranışını, anlayışını, kavramlarının oluşum ve erimlerini belirleyen birşeyi kastetmekteyimdir.

Belirli "çevresel" güçler de böyle "olumsuz olarak bulunmaktadırlar" ki, kişinin anını belli verilerin, koşulların, ilişkilerin kendiliğinden itilmeleri için ön-koşullandırmaktadırlar. Bunlar itilmiş gereç olarak bulunmaktadırlar. *Yoklukları* bir olgusallıktır—olumlu bir etmen ki bireyin edimsel ansal süreçlerini, sözlerinin ve davranışlarının anlamını açıklamaktadır. Kimin için anlam? Yalnızca meslekten felsefeci için değil—ki bunun görevi sıradan söylem evrenine yayılmış yanlışı düzeltmektir—, ama ayrıca bilincinde olmasalar da bu yanlıştan acı çekenler için, sokaktaki insan için. Çağdaş dilbilimsel çözümleme kavramları, yoksullaşmış ve önkoşullu bir anın terimlerinde yorumlayarak, bu görevden kaçınmaktadır. Önemli olan şey belirli anahtar kavramların kısaltılmamış ve kırpılmamış iç amaçlarıdır, olgusallığı baskısız bir biçimde anlamadaki—uyuşumcu-olmayan, eleştirel düşüncedeki—işlevleridir.

"An" ve "bilinç" gibi evrensellerin olgusallık içerikleri üzerine yukarıda söylenenler başka kavramlara, Güzellik, Türe,

Mutluluk gibi soyut ama gene de tözsel evrensellere, karşıtları ile birlikte, uygulanabilir mi? Öyle görünüyor ki düğümsel düşünce noktaları olarak bu çevrilemez evrensellerin diretmeleri, içersinde "var olanın" "olabilecek olana" karşılık düşmediği, giderek onu yadsıdığı bölünmüş bir dünyanın mutsuz bilincini yansıtmaktadır. Evrensel ve tikelleri arasındaki indirgenemez ayrım gizillik ve edimsellik arasındaki, görgülenen tek bir dünyanın iki boyutu arasındaki üstesinden gelinemez ayrımın birincil görgüleniminde kökleşmiş görünmektedir. Evrensel kavram olgusallıkta sınırlı olarak olgusallaşmış, ama aynı zamanda durdurulmuş olanakları tek bir düşüncede kavramaktadır.

Güzel bir kızdan, güzel bir görünüşten, güzel bir resimden söz ederken, hiç kuşkusuz kafamda oldukça değişik şeyler vardır. Bunların tümüne de ortak olan şey—"güzellik"—ne gizemli bir kendilik, ne de gizemli bir sözcüktür. Tersine, belki de hiçbirşey "güzelliğin" değişik güzel nesnelerdeki görüngüsünden daha doğrudan ve daha açık bir biçimde yaşanmış değildir. Erkek arkadaş ve felsefeci, sanatçı ve cenaze kaldırıcısı onu çok değişik yollarda "tanımlayabilirler," ama tümü de aynı belirli durumu ya da koşulu tanımlamaktadırlar—öyle bir niteliği ya da nitelikleri ki, güzeli öteki nesnelerle *zıt* yapmaktadır. Bu bulanıklık ve doğrudanlık içinde, güzellik *güzelde* yaşanmaktadır—eş deyişle, görülmekte, işitilmekte, koklanmakta, dokunulmakta, duyumsanmakta, kavranmaktadır. Neredeyse bir şok olarak yaşanmaktadır, belki de güzelliğin zıtlık-ırasına bağlı olarak—bir ıra ki, gündelik yaşantının döngüsünü kırmakta ve (kısa bir kıpı için) bir başka olgusallığı (ki ürkü bunun bir bileşen öğesi olabilir) açmaktadır.[3]

Bu betimleme sözcüğün tam anlamıyla olgucu çözümlemenin çeviri yoluyla ortadan kaldırmayı istediği metafiziksel ıranın betimlenişidir, ama çeviri tanımlanacak olanı ortadan kaldırmaktadır. Estetikte güzelliğin az ya da çok doyurucu pekçok "uygulayımsal" tanımı vardır, ama öyle görünmektedir ki güzelliğin görgül içeriğini saklayan ve bu yüzden en az sağın tanım olan tek bir tanımı vardır—bir "promesse de bonheur"[4] [mut-

[3]Rilke, *Duineser Elegien*, Erste Elegie.

[4]Stendhal.

luluk sözü] olarak güzellik. Bu insanların ve şeylerin bir koşuluna, ve insanlar ve şeyler arasındaki bir ilişkiye göndermeyi yakalamaktadır—ve bunlar yiterken salt bir kıpı için ortaya çıkmakta, bireylerin çokluğu denli değişik biçimlerde görünmekte ve, *yitmede*, neyin olabileceğini sergilemektedirler.

Böyle evrensellerin belirsiz, bulanık, metafiziksel ıralarına başkaldırı, sağ ve bilimsel duyunun tanıdık somutluğu ve koruyucu güvenliği üzerinde diretme henüz o ilksel endişeden kalan birşeyi açığa sermektedir—bir endişe ki, dinden mitolojiye, ve mitolojiden mantığa evrimi içindeki felsefi düşüncenin kayıtlı kökenlerini güdüyordu; savunma ve güvenlik henüz ulusal bütçede olduğu gibi anlıksal bütçede de büyük parçalardırlar. Arıtılmamış görgülenim soyut ve evrensel ile çözümlemeci felsefenin olduğundan daha tanışık görünmektedir; metafiziksel bir dünyaya temellenmiş görünmektedir.

Evrenseller birincil görgülenim öğeleridirler—felsefi kavramlar olarak değil ama dünyanın kişinin her gün yüzyüze geldiği niteliklerinin kendileri olarak evrenseller. Görgülenen şey örneğin kar ya da yağmur ya da ısıdır; bir yoldur; bir büro ya da bir patrondur; sevgi ya da nefrettir. Tikel şeyler (kendilikler) ve olaylar yalnızca bir ilişkiler öbeği ve sürekliliği içinde (ve üstelik bunlar *olarak*), kendisinden ayrılmaları olanaksız bir genel kümeleşmenin olayları ve parçaları olarak görünmektedirler; niteliklerini yitirmeksizin başka bir yolda görünmeleri olanaksızdır. Ancak arkatasardan daha çoğu olan bir genel arkatasara karşı tikel şeyler ve olaylardırlar—bir arkatasar ki, üzerinde doğdukları, varoldukları, ve yitip gittikleri somut zemindir. Bu zemin renk, şekil, yoğunluk, sertlik ya da yumuşaklık, aydınlık ya da karanlık, devim ya da dinginlik gibi evrensellerde yapılaşmıştır. Bu anlamda, evrenseller dünyanın "gerecini" belirtiyor görünmektedirler:

"Belki de dünyanın "gerecini," doğru olarak kullanıldıkları zaman, yüklemlerin özneleri ya da ilişkilerin terimleri olarak bulunan sözcüklerin belirttikleri kendilik olarak tanımlayabiliriz. Bu anlamda, söylemem gerekir ki dünyanın gereci ak olma özelliğini taşıyan nesnelerden çok aklık gibi şeylerden oluşmaktadır." "Geleneksel olarak, ak ya da sert ya da tatlı gibi nitelikler evrenseller olarak görülürler,

ama yukarıdaki kuram geçerliyse, bunlar sözdizimsel olarak tözlere daha yakındırlar."[5]

"Nitelikler"in tözsel ıraları tözsel evrensellerin görgül kökenlerini, kavramların dolaysız görgülenimde doğuş yollarını imlemektedir. Humboldt'un dil felsefesi dünya ile ilişkisindeki kavramın görgül ırasını vurgulamaktadır; bu ıra onu yalnızca kavramlar ve sözcükler arasında değil, ama ayrıca kavramlar ve sesler (*Laute*) arasında da kökensel bir yakınlık düşüncesine götürmektedir. Bununla birlikte, eğer sözcük, kavramların taşıyıcısı olarak, dilin olgusal "öğesi" ise, hazır kavramı iletmez, ne de daha şimdiden durağanlaştırılmış ve "kapatılmış" kavramı kapsar. Sözcük yalnızca bir kavramı imlemekte, kendini bir evrensel ile ilişkilendirmektedir.[6]

Ama tam anlamıyla sözcüğün bir tözsel evrensel (kavram) ile ilişkisi, Humbolt'a göre, dilin kökenini nesnelerin sözcükler tarafından imlenişinden başlıyor ve daha sonra bunların bileşimine (*Zusammenfügung*) ilerliyor olarak düşünmeyi olanaksız kılmaktadır:

> Gerçekte, konuşma önceleyen sözcüklerden biraraya getirilmiş değildir, ama tam tersidir: sözcükler konuşmanın bütününden (*aus den Ganzen der Rede*) doğarlar.[7]

Burada söz konusu olan "bütün" bağımsız bir kendilik, bir "Gestalt," vb. terimlerindeki tüm yanlış anlamalardan temizlenmelidir. Kavram her nasılsa gizillik ve edimsellik arasındaki ayrım ve gerilimi anlatmaktadır—bu ayrımdaki özdeşliği. Nitelikler (ak, sert; ama ayrıca güzel, özgür, haklı) ve karşılık düşen kavramlar (aklık, sertlik, güzellik, özgürlük, haklılık) arasındaki ilişkilerde ortaya çıkmaktadır. Kavramların soyut ıraları somutta görgülenen daha evrensel *ve* daha "üstün" bir niteliğin parça-olgusallaşmaları, yanları, belirişleri olarak daha somut nitelikleri belirtiyor görünmektedir.[8]

[5]Bertrand Russell, *My Philosophical Development* (New York, Simon and Schuster, 1959), s. 170-171.

[6]Wilhelm v. Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues ... a.g.y.*, s. 197.

[7]*A.g.y.*, s. 74-75

[8]Bkz. s. 188.

Ve bu ilişki nedeniyle, somut nitelik evrenselin olgusallaşmasını olduğu gibi olumsuzlanmasını da temsil ediyor görünmektedir. Kar aktır, ama "aklık" değildir; bir kız güzel, üstelik *bir* güzellik olabilir, ama [*genelde*] "güzellik" değil; bir ülke (başkaları ile karşılaştırma içinde) özgür olabilir, çünkü insanlarının belli özgürlükleri vardır, ama özgürlüğün somutlaşmasının kendisi değildir. Dahası, kavramlar ancak karşıtları ile zıtlık içinde görgülendikleri zaman anlamlıdırlar: ak ak ile değil, güzel güzel ile değil. Olumsuz bildirimler kimi zaman olumlu bildirimlere çevrilebilirler: "ak değil" için "kara" ya da "gri," "güzel değil" için "çirkin."

Bu formülasyonlar soyut kavram ve somut olgusallaşmaları arasındaki ilişkiyi değiştirmezler: evrensel kavram tikel kendilik olanı, ve *olmayanı* belirtmektedir. Çeviri anlamı çelişkili olmayan bir önermede yeniden formüle ederek gizli olumsuzlamayı giderebilir, ama çevrilmemiş bildirim gerçek bir eksikliği ileri sürmektedir. Soyut adda (güzellik, özgürlük) tikel kişi, şey ya da koşula yüklenen niteliklerde ("güzel," "özgür") olandan *daha çoğu* vardır. Tözsel evrensel tüm tikel görgülenimi aşan, ama anda bir imgelem uydurması olarak değil, ne de daha mantıksal olanaklar olarak değil, tersine dünyamızı oluşturan "gereç" olarak süren nitelikleri amaçlamaktadır. Hiçbir kar arı ak değildir, ne de hiç bir acımasız hayvan ya da insan insanın bildiği acımasızlığın tümüdür—tarihte ve imgelemde neredeyse tükenmez bir güç olarak bildiği acımasızlığın.

Şimdi, büyük bir kavramlar sınıfı vardır—ve hiç kuşkusuz demeliyiz ki, felsefi olarak ilgili kavramlar sınıfı—, ki orada evrensel ve tikel arasındaki nicel ilişki nitel bir görünüş kazanmaktadır, orada soyut evrensel kavram somut, tarihsel bir anlamda gizillikleri belirtiyor görünmektedir. "İnsan," "türe," "doğa," "güzellik," ya da "özgürlük" nasıl tanımlanırsa tanımlansınlar görgül içerikleri öyle düşüncelere bireştirmektedirler ki, bunlar tikel olgusallaşmalarını baskın gelinecek, üstesinden gelinecek birşey olarak aşmaktadırlar. Böylece güzellik kavramı *henüz* olgusallaşmamış olan güzelliğin tümünü, özgürlük kavramı *henüz* erişilmemiş olan özgürlüğün tümünü kavramaktadır.

Ya da, başka bir örnek alırsak, felsefi "insan" kavramı bütünüyle gelişmiş insan yetilerini amaçlamaktadır ki, bunlar insanın ayırdedici yetileridirler, ve içinde insanların edimsel olarak yaşadıkları koşulların olanakları olarak görünürler. Kavram "tipik olarak insanca" görülen nitelikleri eklemlemektedir. Bulanık deyim bu tür felsefi tanımlardaki ikircimi aydınlatmaya hizmet edebilir—eş deyişle, bu tanımlar başka dirimli varlıklarla karşıtlık içinde *tüm* insanlara özgü olan, ve, aynı zamanda, insanın en yeterli ya da en yüksek olgusallaşması olarak ileri sürülen nitelikleri biraraya getirmektedirler.[9]

Bu evrenseller böylece şeylerin tikel koşullarını onların gizilliklerinin ışığında anlamak için kavramsal araçlar olarak görünmektedirler. Tarihseldirler ve tarih-üstüdürler; görgülenen dünyayı oluşturan gereci kavramsallaştırmakta, ve onu olanaklarının göz önüne alınmasıyla, bunların edimsel sınırlanma, bastırılma ve yadsınmalarının ışığında kavramsallaştırmaktadırlar. Ne görgülenim ne de yargı kişiseldir. Felsefi kavramlar tarihsel bir süreklilik içindeki genel bir koşulun bilincinde oluşmakta ve gelişmektedirler; belirli bir toplum içersindeki bireysel bir konumdan geliştirilmektedirler. Düşüncenin gereci

[9]Evrensellerin *normatif* ıralarını vurgulayan bu yorum Yunan felsefesindeki evrensellik anlayışı ile ilişkilendirilebilir—eş deyişle en yüksek, "üstünlükte" ilk ve öyleyse gerçek olgusallık olarak 'en genel' düşüncesi ile: "... genellik bir özne değil ama bir yüklemdir, sözcüğün tam anlamıyla edimlemenin en yüksek üstünlüğündeki örtük ilkliğin bir yüklemidir. Genellik, daha açık bir deyişle, tam anlamıyla ilklik 'gibi' olduğu için ve olduğu düzeye dek geneldir. O öyleyse mantıksal bir evrenselin ya da sınıf-kavramının olduğu yolda değil ama, salt evrensel olarak bağlayıcı olduğu için, bir parçalar çokluğunu tek bir bütüne birleştirmeyi başaran bir normun olduğu yolda bir yolda geneldir. Bu bütünün parçaları ile ilişkisinin düzeneksel *değil* (bütün = parçalarının toplamı), ama içkin olarak ereksel olduğunu (bütün = parçalarının toplamından ayrı) kavramak herşeyden önemlidir. Dahası, bütünlüğü amaçlı olmaksızın işlevsel olarak alan bu içkin erekbilimsel görüş, yaşam-fenomenine tüm ilgisine karşın, yalnızca ya da üstelik birincil olarak bile bir 'örgenlik' kategorisi değildir. Bunun yerine genelinde üstünlüğün içkin, özünlü işlevselliğinde kökleşmiştir ki, bu bir karmaşık yapıyı tam anlamıyla onu 'aristokratlaştırma' sürecinde *birleştirmektedir*, üstünlük ve birlik çoklunun, üstelik çoklu olarak bile, tam olgusallığının koşullarının kendileri olmak üzere." Harold A. T. Reiche, "*General Because First*": *A Presocratic Motive in Aristotle's Theology* (Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, 1961), Publications in Humanities no. 52, s. 105 vs.

tarihsel gereçtir—felsefi ya da bilimsel kuramda ne denli soyut, genel, ya da arı olursa olsun. Düşüncenin bu "bengi nesnelerinin" soyut-evrensel ve aynı zamanda tarihsel ıraları Whitehead'ın *Science and the Modern World*'ünde kabul edilmiş ve açıkça bildirilmiştir:[10]

"Bengi nesneler ... doğalarında, soyutturlar. 'Soyut' ile demek istediğim bir bengi nesnenin kendinde—eş deyişle, özünde—ne olduğudur, tikel bir görgülenim ile ilişkisiz olarak kavranabilir olandır. Soyut olmak edimsel olayın tikel vesilesini aşmaktır. Ama tikel bir vesileyi aşmak ondan kopmuş olmak demek değildir. Tersine, inanıyorum ki her bir bengi nesnenin böyle her bir vesile ile kendine özgü bir bağıntısı vardır ve buna o nesnenin o vesileye giriş kipi diyorum." "Böylece bir bengi nesnenin metafiziksel konumu bir edimsellik için bir olanağın konumudur. Her edimsel vesile ırası açısından bu olanakların o vesile için edimselleşme yolları tarafından tanımlanır."

Görgülenim öğeleri, olgusal olanakların tasar ve öncelenişleri kavramsal bireşimlere girmektedirler—önsavlar olarak saygıdeğer biçimde, "metafizik" olarak saygınlıktan yoksun biçimde. Değişen derecelerde olgusal değildirler, çünkü yerleşik davranış evreninin ötesine geçmekte, ve duruluk ve sağınlık göz önünde tutulduğunda, istenmeyebilir bile olmaktadırlar. Hiç kuşkusuz, felsefi çözümlemede,

"Evrenimizi olanaklı denilen kendilikleri kapsayacak denli genişletmede ... çok az gerçek ilerleme umut edilecektir,"[11]

ama her şey Ockham'ın Usturasının nasıl uygulanacağına bağlıdır, başka bir deyişle, hangi olanakların kesilip atılacağına. Bütünüyle değişik bir toplumsal yaşam örgütlenişinin olanağının yarın tüm kapılarda görünecek yeşil şapkalı bir adamın "olanağı" ile ortak hiçbir yanı yoktur, ama bunları aynı mantık ile irdeleyiş istenmeyen olanakların karalanmasına hizmet edebilir. Olanaklı kendiliklerin getirilişini eleştirerek, Quine bildirmektedir ki böyle bir

[10](New York, Macmillan, 1926), s. 228 vs.
[11]W. V. O. Quine, *From a Logical Point of View*, *a.g.y.*, s. 4.

"aşırı-kalabalık evren pekçok biçimde sevimsizdir. İçimizde çöl manzaralarından hoşlananların estetik duyuşlarını incitmektedir, ama en kötüsü bu değildir. [Böyle bir] olanaklar çöplüğü düzensiz öğeler için bir üreme zeminidir."[12]

Çağdaş felsefe iç amacı ve işlevi arasındaki çatışmanın daha gerçekçi bir formülasyonuna seyrek olarak erişmiştir. Dilsel "sevimlilik," "estetik duyuş," ve "çöl manzarası" sendromu Nietzsche'nin düşüncesinin kurtarıcı havasını anımsatmakta, Yasa ve Düzeni kesintiye uğratmaktadır, ve bu arada "düzensiz öğeler için üreme zemini" ise Soruşturma ve Bilişim yetkilileri tarafından konuşulan dile aittir. Mantıksal bakış açısından sevimsiz ve düzensiz olarak görünen şey pekala başka bir düzenin sevimli öğelerini kapsayabilir, ve böylece felsefi kavramların kurulmalarını sağlayan gerecin özsel bir parçası olabilir. Ne en arı estetik duyuş ne de en sağın felsefi kavram tarihe karşı bağışıktır. Düzensiz öğeler en arı düşünce nesnelerinin içine girmektedirler. Bunlar da toplumsal bir zeminden kopukturlar, ve soyutladıkları içerikler soyutlamayı gütmektedir.

Böylece "*tarihçilik*" hortlağı doğmuştur. Eğer düşünce soyutlamada işlemeyi sürdüren tarihsel koşullardan doğuyorsa, düşünce tarafından tasarlanan çeşitli olanaklar arasında—kavramsal aşkınlığın değişik ve çatışan yolları arasında—yapılabilecek bir ayrım için herhangi bir nesnel temel var mıdır? Dahası, soru yalnızca değişik *felsefi* tasarlarla ilgili olarak tartışılamaz.[13] Felsefi tasar *ideolojik* olduğu düzeye dek bir *tarihsel* tasarın parçasıdır—eş deyişle, toplumsal gelişimin belirli bir evresine ve düzeyine özgüdür, ve eleştirel felsefi kavramlar bu gelişimin almaşık olanakları ile (ne denli dolaylı olsa bile!) ilgilidirler.

Değişik felsefi tasarları yargılama olanağını yaratacak ölçütler için araştırma böylece değişik tarihsel tasarlar ve almaşıklar arasında, insanı ve doğayı anlama ve değiştirmenin değişik edimsel ve olanaklı yolları arasında yargıda bulunma olanağını yaratacak ölçütler için araştırmaya götürmektedir. Yalnızca birkaç önerme öne süreceğim ki bunlar felsefi kavramların iç

[12] *A.g.y.*,

[13] "Tasar" teriminin bu kullanımı için bkz. Giriş, s. XIII.

tarihsel ırasının, bu kavramların nesnel geçerliğini önlemek bir yana, nesnel geçerliklerinin zeminini tanımlamakta olduğunu göstereceklerdir.

Kendi için konuşurken ve düşünürken, felsefeci kendi toplumundaki tikel bir konumdan konuşmakta ve düşünmektedir, ve bunu bu toplum tarafından iletilen ve kullanılan gereçle yapmaktadır. Ama bunu yaparken, ortak bir olgular ve olanaklar evreni içersine konuşmakta ve düşünmektedir. Görgülenimin çeşitli bireysel etkenleri ve tabakaları yoluyla, gündelik yaşamın işinden bilim ve felsefeye dek düşünce kiplerini güden değişik "tasarlar" yoluyla, bir ortaklaşa özne ve bir ortaklaşa dünya arasındaki karşılıklı etkileşim sürmekte ve evrensellerin nesnel geçerliğini oluşturmaktadır. Bu geçerlik nesneldir:

(1) ayrımsayan ve kavrayan özneye karşıt olarak duran özdek (gereç) nedeniyle. Kavramların oluşumu öznelliğe çözünemez özdeğin yapısı tarafından belirleniyor olarak kalmaktadır (üstelik yapı bütünüyle matematiksel-mantıksal olsa bile). Nesnesini nesneye ait olmayan özellikler ve işlevlerle tanımlayan hiçbir kavram geçerli olamaz (örneğin, birey bir başka birey ile özdeş olmaya yetenekli olarak, sonsuza dek genç kalmaya yetenekli insan olarak tanımlanamaz). Bununla birlikte, özdek öznenin karşısına tarihsel bir evrende çıkmakta, ve nesnellik açık bir tarihsel çevren altında görünmektedir; değişebilirdir.

(2) içinde kavramların gelişiminin yer aldığı belirli toplumun yapısı nedeniyle. Bu yapı söz konusu evrendeki tüm öznelere ortaktır. Bu özneler aynı doğal koşullar, aynı üretim rejimi, toplumsal gönençten aynı yararlanma kipi, geçmişin aynı kalıtı, aynı olanaklar erimi altında varolurlar. Sınıflar, kümeler, bireyler arasındaki ayrımların ve çatışmaların tümü bu ortak çerçeve içersinde açınmaktadır.

Düşünce ve algı nesneleri, tüm "öznel" yoruma önsel olarak bireylere göründükleri gibi, ortaklaşa belli birincil niteliklere iyedirler ve bunlar olgusallığın şu iki tabakasına özgüdür: (1) özdeğin fiziksel (doğal) yapısı, ve (2) özdeğin onu *bir özne için* nesneler yapmış olan ortaklaşa tarihsel kılgıda kazanmış olduğu biçim. Nesnelliğin iki katmanı ya da görünüşü (fiziksel ve tarihsel) öyle bir yolda karşılıklı ilişki içindedir ki, birbirlerinden

yalıtılamazlar; tarihsel yan hiçbir zaman yalnızca "saltık" fiziksel tabakanın kalacağı bir biçimde kökten ortadan kaldırılamaz.

Örneğin, göstermeye çalışmıştım ki, uygulayımbilimsel olgusallıkta, nesne-dünya (özneleri de kapsayarak) bir *araçlar* dünyası olarak görgülenmektedir. Uygulayımbilimsel bağlam nesnelerin içinde göründükleri biçimi önceden tanımlamaktadır. Nesneler bilimciye *a priori* değer-siz ilişki öğeleri ya da karmaşaları olarak görünmektedirler ki etkili bir matematiksel-mantıksal dizge içinde örgütlenmeye açıktırlar; ve sağduyuya çalışma ya da boş zaman gereci olarak, üretim ya da tüketim gereci olarak görünmektedirler. Nesne-dünya böylece belirli bir tarihsel tasarın dünyasıdır, ve hiçbir zaman özdeği örgütleyen tarihsel tasarın dışında erişilebilir değildir, ve özdeğin örgütlenişi bir ve aynı zamanda kuramsal ve kılgısal bir girişimdir.

"Tasar" terimini böylesine yineliyerek kullandım, çünkü bana öyle görünüyor ki tarihsel kılgının belirli ırasını oldukça açık olarak vurgulamaktadır. Olgusallığı kavramanın, örgütlemenin, ve dönüştürmenin değişik yolları arasından birinin belirli bir seçiminden, yakalanışından sonuçlanmaktadır. İlk seçim bu yolda açık olan olanakların erimini tanımlamakta, ve onunla bağdaşmaz almaşık olanakları engellemektedir.

Şimdi değişik tarihsel tasarların gerçeklik değerleri için bazı ölçütler önereceğim. Bu ölçütler tarihsel bir tasarının verili olanakları olgusallaştırma yoluyla ilgili olmalıdırlar—biçimsel olanakları değil, ama insan varoluşunun kiplerini ilgilendiren olanakları. Böyle bir olgusallaştırma edimsel olarak tüm tarihsel durumlarda yer almaktadır. Her yerleşik toplum böyle bir olgusallaşmadır; dahası, *olanaklı* tasarların ussallığını önceden yargılama, onları kendi çerçevesi içersinde tutma eğilimindedir. Aynı zamanda, her yerleşik toplum varolan kurumsal çerçeveyi yokedebilecek niteliksel olarak ayrı bir tarihsel kılgının edimselliği ya da olanağı ile yüzyüzedir. Yerleşik toplum daha şimdiden gerçeklik değerini tarihsel tasar olarak belgitlemiştir. İnsanın insan ile ve doğa ile savaşımını örgütlemeyi başarmıştır; insan varoluşunu (az ya da çok yeterli olarak) yenidenüretmekte ve korumaktadır (her zaman toplum-dışı, düşman-

yabancılar olarak belirlenenlerin ve dizgenin başka kurbanlarının varoluşlarının dışlanmasıyla). Ama bu tam olgusallaşma içindeki tasara karşı başka tasarlar ortaya çıkmakta, ve bunlar arasında yerleşik tasarı bütünlüğü içinde değiştirecek olanlar. Böyle bir aşkın tasara göndermede bulunaraktır ki nesnel tarihsel gerçeklik için ölçütler en iyi bir biçimde onun ussallığının ölçütleri olarak formüle edilebilecektir:

(1) Aşkın tasar erişilen özdeksel ve anlıksal ekin düzeyinde açık olan olgusal olanaklarla uyum içinde olmalıdır.

(2) Aşkın tasar, yerleşik bütünlüğü yanlışlayabilmek için, kendi *daha yüksek* ussallığını şu üçlü anlamda belgitlemelidir:

(a) uygarlığın üretken başarılarını saklama ve geliştirmenin yollarını sunmak;

(b) yerleşik bütünlüğü asıl yapısında, temel eğilimlerinde, ve ilişkilerinde tanımlamak;

(c) insan gereksinim ve yetilerinin özgürce gelişmesi yönünde daha büyük bir şans sunan kurumlar çerçevesi içersinde, bu tasarın olgusallaşmasının varoluşun barışçıllaştırılması için daha büyük bir şans sunuyor olması.

Açıktır ki, bu ussallık kavramı, özellikle son bildirimde, bir değer yargısı kapsamaktadır, ve daha önce söylemiş olduğumu yineliyorum: inanıyorum ki Us kavramının kendisi bu değer yargısından köken almaktadır, ve gerçeklik kavramı Usun değerinden ayırılamaz.

"Barışçıllaştırma," "insan gereksinim ve yetilerinin özgür gelişimi"—bu kavramlar eldeki anlıksal ve özdeksel kaynaklar ve yeteneklerin ve bunların varoluş için savaşımı hafifletmek amacıyla dizgesel kullanımlarının terimlerinde görgül olarak tanımlanabilirler. Tarihsel ussallığın nesnel zemini budur.

Eğer tarihsel sürekliliğin kendisi değişik tarihsel tasarların gerçekliğini belirlemek için nesnel zemini sağlıyorsa, bunların ardışıklık ve sınırlarını da belirliyor olamaz mı? Tarihsel gerçeklik görelidir; olanaklının ussallığı edimselin ussallığına bağımlıdır, ve aşkın tasarın gerçekliği olgusallaşmadaki tasarın gerçekliğine bağımlıdır. Aristotelesci bilim kendi başarımlarının zemininde yanlışlanıyordu; eğer anamalcılık ortaklaşacılık

tarafından yanlışlanacak olsaydı, bu onun kendi öz başarımları nedeniyle olacaktı. Süreklilik kopma yoluyla korunmaktadır: nicel gelişme nitel değişim olmaktadır, eğer yerleşik bir dizgenin asıl yapısını kazanıyorsa; yerleşik ussallık usdışı olmaktadır, eğer *içsel* gelişiminin yolunda, dizgenin gizillikleri onun kurumlarının ötesinde gelişmişseler. Böyle içsel bir çürütme olgusallığın tarihsel ırasına özgüdür, ve aynı ıra bu olgusallığı kavrayan kavramlara eleştirel imlemlerini yüklemektedir. Bunlar yerleşik olgusallıktaki usdışını tanımakta ve önceden saptamaktadırlar—tarihsel olumsuzlamanın tasarını sunmaktadırlar.

Bu olumsuzlama "belirli" bir olumsuzlama mıdır—eş deyişle, tarihsel bir tasarın içsel ardışıklığı, bu tasar bir kez bir bütünlük olur olmaz, zorunlu olarak bu bütünlüğün yapısı tarafından önceden belirlenmekte midir? Eğer böyleyse, o zaman "tasar" terimi aldatıcı olacaktır. Tarihsel bir olanak olan er geç olgusal olacaktır; ve özgürlüğün kavranan zorunluk olarak tanımı taşımadığı baskıcı bir yananlam kazanacaktır. Tüm bunlar çok önemli olmayabilirler. Önemli olan şey böyle bir tarihsel belirlenimin (tüm ince törebilim ve ruhbilime karşın) uygarlığın insanlığa karşı işlemeyi sürdürdüğü suçları bağışlayacak ve böylece bu sürekliliği kolaylaştıracak olduğu olgusudur.

"Belirli seçme" deyimini özgürlüğün tarihsel zorunluk içersine girişini vurgulayabilmek için ileri sürüyorum; deyim insanlar kendi öz tarihlerini yaparlar ama onu verili koşullar altında yaparlar önermesini sıkıştırıyor olmaktan daha öte bir anlam taşımamaktadır. Belirlenecek olanlar (1) tarihsel bir dizge içersinde gizil ve edimsel arasındaki çatışmanın belirişleri olarak gelişen belirli çelişkilerdir; (2) söz konusu dizgenin elindeki özdeksel ve anlıksal kaynaklardır; (3) dizge ile bağdaşabilir kuramsal ve kılgısal özgürlüğün düzeyidir. Bu koşullar eldeki kaynakları geliştirmek ve kullanmak için almaşık olanakları, "bir geçim kazanmak," insanın doğa ile savaşımını örgütlemek için almaşık olanakları açık bırakmaktadırlar.

Böylece, verili bir durumun çerçevesi içersinde, işleyimselleşme ortaklaşa ya da özel denetim altında değişik yollarda, ve, üstelik özel denetim altında bile, değişik ilerleme yönlerinde ve değişik amaçlarla ilerleyebilir. Seçim birincil olarak (ama

yalnızca birincil olarak!) üretim süreci üzerinde denetim kazanmış olan kümelerin ayrıcalığıdır. Denetimleri bütün için yaşam yolunun tasarını belirlemektedir, ve ortaya çıkan ve köleleştirici zorunluk onların özgürlüğünün sonucudur. Ve bu zorunluğun olanaklı ortadan kaldırılışı yeni bir özgürlüğün içeriye girişine bağımlıdır—herhangi bir özgürlüğün değil, ama verili zorunluğu dayanılmaz acı olarak, ve gereksiz olarak kavrayan insanların özgürlüğünün.

Tarihsel süreç olarak, eytişimsel süreç bilinç kapsamaktadır: özgürleştirici gizilliklerin tanınmalarını ve kavranmalarını. Böylece özgürlük kapsamaktadır. Yerleşik toplumun gerekleri ve çıkarları tarafından belirlendiği düzeye dek, bilinç özgür değildir; yerleşik toplumun usdışı olduğu düzeye dek, bilinç ancak yerleşik topluma *karşı* savaşımda daha yüksek tarihsel ussallık için özgür olmaktadır. Olumsuz düşünmenin gerçekliği ve özgürlüğü zeminlerini ve nedenlerini bu savaşımda taşırlar. Böylece, Marx'a göre, proleterya ancak devrimci güç olarak özgürleştirici tarihsel güçtür; anamalcılığın belirli olumsuzlanışı *ancak* proleterya kendisinin ve toplumunu yaratan koşulların ve süreçlerin bilincine varıyorsa ve vardığı *zaman* yer almaktadır. Bu bilinç olumsuzlayıcı kılgının bir öğesi ve o denli de bir öngereğidir. Bu "ancak" tarihsel ilerlemeye özseldir—özgürlük (ve şans!) öğesidir ki verili olguların zorunluğunu yenme olanaklarını açmaktadır. Onsuz, tarih yenilmemiş doğanın karanlığı içersine geri düşmektedir.

Özgürlük ve kurtuluş "kısır döngüsü" ile daha önce karşılaşmıştık;[14] burada belirli olumsuzlamanın eytişimi olarak yeniden ortaya çıkmaktadır. Yerleşik koşulların (düşünce ve eylem koşullarının) ötesine aşkınlık bu koşullar *içersindeki* aşkınlığı öngerektirmektedir. Bu olumsuz özgürlük—e.d. verili olguların baskıcı ve ideolojik gücünden özgürlük—tarihsel eytişimin *a priori*sidir; tarihsel belirlenimin içinde ve ona karşı seçme ve karar verme öğesidir. Verili almaşıklardan hiçbiri *kendi başına* belirli olumsuzlama değildir—eğer dayanılmaz koşulların gücünü kırabilmek ve yürürlükte olanlar tarafından olanaklı kılınan daha ussal, daha mantıksal koşullara erişebil-

[14]Bkz. s. 37.

mek için bilinçli olarak kavranmıyorsa. Her ne olursa olsun, düşünce ve eylem deviminde başvurulan ussallık ve mantık aşılacak olan verili koşullara aittirler. Olumsuzlama görgül zemin üzerinde ilerlemektedir; daha şimdiden ortada olan bir tasarın içersindeki ve ötesindeki tarihsel bir tasardır, ve gerçekliği bu zemin üzerinde belirlenecek bir şanstır.

Bununla birlikte, tarihsel bir tasarın gerçekliği başarı yoluyla, daha açık bir deyişle, toplum tarafından kabul edilmesi ve olgusallaşması olgusu yoluyla *ex post* geçerli kılınmamaktadır. Galileocu bilim henüz kınanmakta olduğu zaman gerçekti; Marxist kuram daha Komünist Manifesto zamanında gerçekti; faşizm uluslararası bir ölçekte tırmanışta olduğu zaman bile yanlış kalmaktadır ("gerçek" ve "yanlış" her zaman yukarıda tanımlandığı gibi tarihsel ussallık anlamında). Çağdaş dönemde, tüm tarihsel tasarlar çatışan iki bütünlük yönünde kutuplaşma eğilimindedirler—anamalcılık ve ortaklaşacılık, ve sonuç iki karşıt etmenler dizisine bağımlı görünmektedir: (1) daha büyük yoketme gücü; (2) yoketme olmaksızın daha büyük üretkenlik. Başka bir deyişle, daha yüksek tarihsel gerçeklik daha büyük bir barışçıllaştırma şansı sunan dizgeye özgü olacaktır.

9: Kurtuluş Yıkımı

Olumlu düşünme ve yeni-olgucu felsefesi ussallığın tarihsel içeriğine karşı durmaktadır. Bu içerik hiçbir zaman çözümlemede kapsanabilecek ya da kapsanmayabilecek dışsal bir etmen ya da anlam değildir; kavramsal düşünceye oluşturucu etmen olarak girmekte ve onun kavramlarının geçerliliğini belirlemektedir. Yerleşik toplumun usdışı olduğu düzeye dek, tarihsel ussallığın terimlerinde çözümleme kavrama olumsuz öğeyi getirmektedir—eleştiri, çelişki, ve aşkınlık.

Bu öğe olumlu ile benzeştirilemez. Kavramı bütünlüğü içinde, imlem ve geçerliğinde değiştirmektedir. Böylece, bireylerin üzerinde ve üstünde "bağımsız" bir güç olarak işleyen anamalcı ya da anamalcı-olmayan bir ekonominin çözümlemesinde, olumsuz özellikler (aşırı-üretim, işsizlik, güvensizlik, savurganlık, baskı) yalnızca az çok kaçınılmaz yan-ürünler olarak, büyüme ve ilerleme öyküsünde "madalyonun öteki yüzü" olarak göründükleri sürece kavranmamaktadırlar.

Gerçekten, bütüncülcü bir yönetim kaynaklardan etkili bir yararlanımı geliştirebilir; nükleer-askeri kuruluş çok büyük satın alma gücü yoluyla milyonlarca iş sağlayabilir; yıpranma ve ülserler varsıllık ve sorumluluk kazanmanın yan-ürünleri olabilirler; önderler payına öldürücü gaflar ve suçlar yalnızca yaşam yolu olabilirler. Birey ekonomik ve politik deliliği kabul etmeye hazırdır—ve onu satın almaktadır. Ama "madalyonun öteki yüzünü" bu yolda tanımak işlerin yürürlükteki durumunun, nitel değişime karşı davranan büyük karşıtlar birliğinin sağlamlaştırılması için özsel önemdedir, çünkü usdışının bile Us olduğu bir dünyayı kendine yurt edinmiş baştan sona umutsuz ya da baştan sona ön-koşullu bir varoluşa aittir.

Olumlu düşünmenin hoşgörüsü dayatılan hoşgörüdür—herhangi bir teröristik etken tarafından değil ama uygulayımbilimsel toplumun ezici, anonim erk ve etkililiği tarafından. Böyle iken genel bilince yayılmaktadır—ve eleştirmenin bilincine. Olumsuzun olumlu tarafından soğrulması ussal görüngü

ve usdışı olgusallık arasındaki ayrımı bulanıklaştıran gündelik görgülenimde geçerli kılınmaktadır. Bu uyumun kimi bayağı örnekleri şunlardır:

(1) Yeni bir otomobile biniyorum. Güzelliğini, parlaklığını, gücünü, uygunluğunu görüyorum—ama sonra göreli olarak kısa bir zamanda bozulacağı ve onarım gerektireceğinin bilincine varıyorum; güzelliği ve yüzeyi ucuz, gücü gereksiz, büyüklüğü aptalca görünmeye başlıyor; ve park yeri bulmam güç olacak. Otomobilimi Üç Büyük otomobil şirketinden birinin ürünü olarak düşünmeye başlıyorum. Arabamın görünüşünü belirleyenler ve güzelliği gibi ucuzluğundan da, gücü gibi güvenilmezliğinden de, çalışması gibi eskimesinden de sorumlu olanlar onlar. Bir bakıma, aldatılmış olduğumu duyuyorum. İnanıyorum ki araba olabileceği gibi değil, ve daha az parayla daha iyi arabalar yapılabilir. Ama başkasının da yaşaması gerekiyor. Ücretler ve vergiler çok yüksek; eski işçilerin yerine yenilerini alarak ücretleri düşürmek zorunlu; durum eskisinden çok daha iyi. Görüngü ve olgusallık arasındaki gerilim eriyor ve ikisi oldukça hoş bir duyguda bire kaynaşıyor.

(2) Kırda yürüyüşe çıktım. Her şey olması gerektiği gibi: Doğa en iyi yanını gösteriyor. Kuşlar, güneş, yumuşak otlar, ağaçların arasından dağların bir görünüşü, çevrede hiç kimse, hiçbir radyo, hiçbir benzin kokusu yok. Sonra patika dönüyor ve otoyola doğru sonlanıyor. Reklamların, servis istasyonlarının, motellerin ve restoranların vb. arasına geri dönüyorum. Bir Ulusal Parktaydım, ve şimdi biliyorum ki dünya bu değildi. "Ayrılmış" bir şeydi, tükenmekte olan bir tür gibi saklanan birşey. Eğer hükümet olmasaydı, reklam panoları, lokantalar, ve oteller çoktan o Doğa parçasını doldurmuş olacaklardı. Hükümete minnettarım; durum eskisinden çok daha iyi ...

(3) Akşamın kalabalık saatinde metro. İnsanlarda gördüklerim yorgun yüzler ve bedenler, nefret ve öfke. Birinin birdenbire bir bıçak çekebileceğini duyuyorum—tam böyle. Gazetelerini ya da dergilerini ya da kitaplarını okuyorlar, daha doğrusu bunlar tarafından yutulmuşlar. Ve gene de, bir kaç saat sonra, aynı insanlar, kokuları giderilmiş, yıkanmış, giyinip kuşanmış olarak, mutlu ve kibar olabilmekte, gerçekten gülümseyebilmekte, ve unutabilmekte (ya da anımsayabilmektedirler). Oysa çoğu büyük bir olasılıkla evde korkunç bir birliktelik ya da yalnızlık yaşayacak.

Bu örnekler olumlunun ve olumsuzun mutlu evliliğini aydınlatabilirler—görgülenim verilerine yapışan *nesnel* ikircimi. Bu ikircim nesneldir, çünkü duyum ve düşüncelerimdeki değişme görgülenen olguların edimsel olarak karşılıklı ilişkilenme yollarına yanıt vermektedir. Ama bu karşılıklı ilişki, eğer kavranıyorsa, uyum gösteren bilinci ve yanlış gerçekçiliğini parçalamaktadır. Eleştirel düşünce yerleşik ussallığın usdışı ırasını (ki giderek daha çok açığa çıkmaktadır) tanımlamaya ve bu ussallığın kendi öz dönüşümünü yaratmasına neden olan eğilimleri tanımlamaya çabalamaktadır. "Kendi öz," çünkü, tarihsel bütünlük olarak, bu ussallık kendileri yerleşik bütünlüğün ötesindeki tasarlar olan güçleri ve yetenekleri geliştirmiştir. Bunlar ilerleyen uygulayımbilimsel ussallığın olanaklarıdırlar ve, böyle olarak, toplumun bütününü ilgilendirmektedirler. Uygulayımbilimsel dönüşüm aynı zamanda politik dönüşümdür, ama politik değişim ancak uygulayımsal ilerlemenin yönünü değiştirecek olduğu, eş deyişle yeni bir uygulayımbilim geliştirecek olduğu düzeye dek nitel toplumsal değişime dönecektir. Çünkü yerleşik uygulayımbilim yokedici politikanın bir aracı olmuştur.

Böyle nitel değişim, eğer uygulayımlar varoluş için savaşımın barışçıllaştırılması için tasarlanmış ve kullanılmış olsalardı, daha yüksek bir uygarlık evresine geçiş olacaktı. Bu bildirimin rahatsız edici imlemlerini belirtebilmek için şunu ileri sürebiliriz ki, uygulayımsal ilerlemenin böyle yeni bir yönü yerleşik yönün yıkımı olacaktır, yalnızca yürürlükte olan (bilimsel ve uygulayımbilimsel) ussallığın nicel evrimi değil, ama tersine onun yıkıcı dönüşümü, yeni bir kuramsal ve kılgısal Us düşüncesinin doğuşu olacaktır.

Yeni Us düşüncesi Whitehead'in önermesinde anlatılmaktadır: "Usun işlevi yaşam sanatını yükseltmektir."[1] Bu erek göz önüne alındığında, us "çevre üzerine saldırının yönüdür" ki şu "üçlü itkiden türemektedir: (1) yaşamak, (2) iyi yaşamak, (3) daha iyi yaşamak."[2]

Whitehead'in önermeleri Usun edimsel gelişimini olduğu

[1]A. N. Whitehead, *The Function of Reason* (Boston: Beacon Press, 1959), s. 5. [2]*A.g.y.*, s. 8.

gibi başarısızlıklarını da betimliyor görünmektedirler. Ya da daha doğrusu Usun henüz bulgulanması, tanınması, ve olgusallaşması gerektiğini imliyor görünmektedirler, çünkü şimdiye dek Usun tarihsel işlevi o denli de yaşamak, iyi yaşamak, ve daha iyi yaşamak itkisini bastırmak ve giderek yoketmek olmuştur—ya da bu itkinin amacına ulaşmasını ertelemek ve üzerine aşırı bir bedel koymak.

Whitehead'in Usun işlevini tanımlayışında, "sanat" terimi belirli olumsuzlama öğesini imlemektedir. Us, topluma uygulanışında, şimdiye dek sanata karşıt olmuşken, öte yandan sanata ise oldukça usdışı olma ayrıcalığı veriliyordu—bilimsel, uygulayımbilimsel, ve işlemsel Usa boyun eğmeme ayrıcalığı. Baskıcı egemenliğin ussallığı bilimin Usunu ve sanatın Usunu ayırmış, ya da, sanatı egemenlik evrenine bütünleştirerek sanatın Usunu yanlışlamıştır. Bu bir ayrılmaydı çünkü, başından beri, bilim estetik Usu, imgelemin özgür oyununu ve giderek aptallığını, dönüşüm düşlemini kapsamaktaydı; bilim kendini olanakların ussallaştırılmasına vermişti. Bununla birlikte, bu özgür oyun onu doğurmuş ve kendisinden soyutlanmış olduğu yürürlükteki özgürsüzlüğe bağlılığını sürdürüyordu; bilimin kendileriyle oynadığı olanaklar o denli de özgürleşmenin olanaklarıydılar—daha yüksek bir gerçekliğin olanakları.

Bilim, sanat, ve felsefe arasındaki kökensel halka (baskıcı egemenlik ve darlık evreni içersinde) burada yatmaktadır. Bu halka olgusal ve olanaklı arasındaki, görünürdeki ve asıl gerçeklik arasındaki eşitsizliğin bilinci, ve bu eşitsizliği kavramak ve ona egemen olmak için çabadır. İçinde bu eşitsizliğin anlatım bulduğu birincil biçimlerden biri tanrılar ve insanlar, sonluluk ve sonsuzluk, değişim ve süreklilik arasındaki ayrımdı.[3] Olgusal ve olanaklı arasındaki bu mitolojik ilişkiden birşeyler bilimsel düşüncede yaşamış, ve daha ussal ve gerçek bir olgusallığa yönelik olmayı sürdürmüştür. Matematik Platon'un metafiziksel İdeaları ile aynı anlamda olgusal ve "iyi" olarak görülüyordu. Öyleyse nasıl birincinin gelişimi *bilim* olurken, buna karşı ikincilerin gelişimi ise metafizik olarak kalmıştır?

En açık yanıt, büyük bir düzeye dek, *bilimsel* soyutlamaların

[3]Bkz. bölüm V.

doğayı edimsel olarak ele geçirme ve dönüştürme çabalarına girer ve orada gerçekliklerini tanıtlarlarken, *felsefi* soyutlamaların ise bunu yapmamış—ve yapamamış—olduklarıdır. Çünkü doğanın ele geçirilmesi ve dönüştürülmesi bir yaşam yasası ve düzeni içersinde yer almıştır ki, felsefe bunu aşıyor, değişik bir yasa ve düzenin "iyi yaşam"ına güdümlü kılıyordu. Ve bu başka düzen, ki zahmetten, bilgisizlikten, ve yoksulluktan yüksek bir derecede özgürlüğü öngerektiriyordu, felsefi düşüncenin kökenlerinde ve bütün bir gelişimi boyunca *olgusal değilken*, buna karşı bilimsel düşünce ise giderek güçlenen ve evrensel bir *olgusallığa* uygulanabilir olmayı sürdürüyordu. Belirleyici felsefi kavramlar gerçekten de metafiziksel kalıyorlardı; yerleşik söylem ve eylem evreninin terimlerinde doğrulanmıyorlar ve doğrulanamıyorlardı.

Ama eğer durum buysa, o zaman metafiziğin durumu, ve özellikle metafiziksel önermelerin anlamlılıklarının ve gerçekliklerinin durumu, tarihsel bir durumdur. Eş deyişle, böyle önermelerin gerçekliklerini, bilişsel değerlerini salt bilgikuramsal koşullardan çok tarihsel koşullar belirlemektedir. Gerçeklik savındaki tüm önermeler gibi, bunlar da doğrulanabilir olmalıdırlar; olanaklı görgülenim evreni içersinde kalmalıdırlar. Bu evren hiç bir zaman yerleşik evren ile eş-uzamlı değildir, ama yerleşik dünyayı dönüştürmekle yaratılabilecek bir dünyanın sınırlarına dek uzamaktadır; ve söz konusu dönüşüm yerleşik evrenin sağladığı ya da esirgediği araçlarla olanaklıdır. Bu anlamda doğrulanabilirlik erimi tarih süreci içinde genişlemektedir. Böylece, İyi Yaşam, İyi Toplum, Sürekli Barış konusundaki kurgular giderek güçlenen gerçekçi bir içerik kazanmaktadırlar; uygulayımbilimsel zeminde, metafiziksel fiziksel olmaya yönelmektedir.

Dahası, eğer metafiziksel önermelerin gerçeklikleri bu önermelerin tarihsel içerikleri tarafından (e.d. tarihsel olanakları tanımlama düzeyleri tarafından) belirleniyorsa, o zaman metafizik ve bilim arasındaki ilişki katı bir tarihsel ilişkidir. En azından kendi öz ekinimizde, Saint-Simon'un Üç Evre Yasasının "metafiziksel evre uygarlığın bilimsel evresini *önceler*" görüşünü ileri süren bölümü henüz sorgusuzca alınmaktadır.

Ama bu ardışıklık sonuncusu mudur? Ya da dünyanın bilimsel dönüşümü kendi öz metafiziksel aşkınlığını kapsamakta mıdır?

İşleyim uygarlığının ileri evresinde, bilimsel ussallık politik erke çevrildiğinde tarihsel almaşıkların gelişiminde belirleyici etmen olarak görünmektedir. O zaman şu soru doğmaktadır: bu erk kendi öz olumsuzlamasına, eş deyişle, "yaşam sanatı"nın yükseltilmesine doğru mu yönelmektedir? Yerleşik toplumlar içersinde, bilimsel ussallığın sürekli uygulanışı tüm toplumsal olarak zorunlu ama bireysel olarak baskıcı emeğin makineleşmesi ile bir son noktaya ulaşmış olacaktır ("toplumsal olarak zorunlu" burada makineler tarafından daha etkili bir biçimde yerine getirilebilecek tüm edimlemeleri kapsamaktadır, üstelik bu edimlemeler yaşam gereksinimlerinden çok lüks ve savurganlık nesnelerini üretiyor olsalar bile). Ama bu evre o denli de yerleşik yapısı ve yönü içindeki bilimsel ussallığın sonu ve sınırı olacaktır. Daha öte ilerleme *kopuş*, niceliğin niteliğe dönüşü demek olacaktır. Özsel olarak yeni bir insan olgusallığının olanağını açacaktır—eş deyişle, yerine getirilmiş dirimsel gereksinimler temelinde boş ya da özgür zaman içinde varoluş. Bu koşullar altında, bilimsel tasarın kendisi yararcılık-ötesi erekler için özgür, ve baskıcı egemenlik zorunlukları ve lükslerinin ötesindeki "yaşam sanatı" için özgür olacaktır. Başka bir deyişle, uygulayımbilimsel olgusallığın tamamlanması uygulayımbilimsel olgusallığı *aşma* için yalnızca öngerek değil ama eşit ölçüde gerekçe de olacaktır.

Bu bilim ve metafizik arasındaki geleneksel ilişkinin tersine çevrilmesi demek olacaktır. Olgusallığı sağın ya da davranışsal bilimlerin terimlerinden başka terimlerde tanımlayan düşünceler dünyanın bilimsel dönüşümünün bir sonucu olarak metafiziksel ya da duygusal ıralarını yitireceklerdir; bilimsel kavramlar özgür ve barışçıllaştırılmış bir varoluşun olanaklı olgusallıklarını tasarlayabilecek ve tanımlayabileceklerdir. Bu tür kavramların geliştirilmesi yürürlükteki bilimlerin evriminden daha çoğu demek olacaktır. Bu gelişim şimdiye dek özgürlükten yoksun bir varoluşa bağlı kalmış bilimsel ussallığı bir bütün olarak kapsayacak ve yeni bir bilim düşüncesi, yeni bir Us düşüncesi anlamına gelecektir.

Eğer uygulayımbilimsel tasarın tamamlanışı yürürlükteki uygulayımbilimsel ussallık ile bir kopuşu gerektiriyorsa, kopuş da kendi payına uygulayımsal temelin kendisinin sürekli varoluşu üzerine bağımlıdır. Çünkü bu temeldir ki gereksinimlerin doyumunu ve zahmetin azaltılmasını olanaklı kılmıştır ve insan özgürlüğünün tüm biçimlerinin asıl temeli olarak kalmaktadır. Nitel değişim dahaçok bu temelin yeniden kuruluşunda yatmaktadır—eş deyişle, değişik erekleri göz önünde tutan gelişiminde.

Bunun insan ve doğanın bilimsel ve uygulayımbilimsel dönüşümünü tümleyecek olan tinsel ya da daha başka "değerlerin" yeniden-dirilişleri demek olmadığını vurgulamıştım.[4] Tersine, bilim ve uygulayımbilimin tarihsel başarımı *değerlerin uygulayımsal görevlere çevrilmesini* olanaklı kılmıştır—değerlerin özdekselleşmesini. Sonuç olarak, önemli olan şey değerlerin *uygulayımsal terimlerde*, uygulayımbilimsel süreçteki öğeler olarak, yeniden tanımlanmalarıdır. Yeni erekler, uygulayımsal erekler olarak, o zaman makinelerin tasarlanmalarında ve kuruluşlarında işleyeceklerdir, yalnızca kullanımlarında değil. Dahası, yeni erekler kendilerini bilimsel önsavların kuruluşunda bile ileri sürebileceklerdir—arı bilimsel kuramda. İkincil niteliklerin nicelleştirilmesinden, bilim değerlerin nicelleştirilmesine ilerleyecektir.

Örneğin, hesaplanabilir olan şey bir toplumun tüm üyelerinin dirimsel gereksinimlerinin doyurulmasını sağlayacak olan enaz emek ve bu doyumun düzeyidir—ama ancak eldeki kaynakların, başka çıkarlar tarafından sınırlanmaksızın, ve söz konusu toplumun gelişimi için zorunlu anamal birikimini engellemeksizin, bu erek için kullanılmaları koşuluyla. Başka bir deyişle, yokluktan özgürlüğün elde edilebilir erimi nicelleştirilebilirdir. Ya da, aynı koşullar altında, hastalar, zayıflar, ve yaşlılar için bakımın sağlanabileceği düzey hesaplanabilirdir—eş deyişle, endişenin olanaklı indirgenişi, korkudan olanaklı özgürlük nicelleştirilebilirdir.

Edimselleşmenin yolunda duran engeller tanımlanabilir politik engellerdirler. İşleyim uygarlığı öyle bir noktaya ulaşmıştır

[4]Bkz. bölüm I, özellikle. s. 16.

ki, insanın insanca bir varoluş için özlemleri açısından, bilimin sonsal nedenleri soyutlaması bilimin kendi öz terimlerinde eskimektedir. Bilimin kendisi sonsal nedenleri bilimin uygun bir alanı yapmayı olanaklı kılmıştır. Toplum

"par une élévation et un élargissement du domaine technique, doit remettre à leur place, *comme techniques*, les problèmes de finalité, considérés à tort comme éthiques et parfois comme religieux. L'*inachèvement* des techniques sacralise les problèmes de finalité et esservit l'homme au respect de fins qu'il se représente comme des absolus."[5]

Bu yan altında, "yansız" bilimsel yöntem ve uygulayımbilim kendi öz başarımları tarafından aşılmakta olan, belirli olumsuzlamasına ulaşmış olan tarihsel bir evrenin bilimi ve uygulayımbilimi olmaktadırlar. Bilimden ve bilimsel yöntemden ayrılmış, ve öznel yeğlemeye ve usdışı, aşkınsal onaya bırakılmış olmak yerine, daha önceki metafiziksel özgürlük düşünceleri bilimin gerçek nesnesi olabilirler. Ama bu gelişim bilimi *politikleşme*, bilimsel bilinci politik bilinç olarak ve bilimsel girişimi politik girişim olarak tanıma gibi nahoş bir görevle karşı karşıya bırakmaktadır. Çünkü değerlerin gereksinimlere, sonsal nedenlerin uygulayımsal olanaklara dönüşümü doğada olduğu gibi toplumda da ezici, denetlenemeyen güçlere boyun eğdirmede yeni bir evredir. Bu bir *özgürleşme* edimidir:

"L'homme se libère de sa situation d'être asservi par la finalité du tout en apprenant à faire de la finalité, à organiser un tout finalisé qu'il juge et apprécie, pour n'avoir pas à subir passivement une intégration de fait." ... "L'homme dépasse l'asservissement on organisant consciemment la finalité ..."[6]

Bununla birlikte, kendilerini *yöntemli bir yolda* politik giri-

[5]"uygulayımsal alanın yükseltilmesi ve büyütülmesi yoluyla, yanlışlıkla törel ve kimi zaman dinsel olarak görülen sonsallık sorularını *uygulayımsal* sorular olarak ele almalıdır. Uygulayımların *tamamlanmamışlığı* sonsallık sorunlarını birer fetiş yapmakta ve insanı onun saltıklar olarak düşündüğü ereklere köleleştirmektedir." Gilbert Simondon, *a.g.y.*, s. 151; italikler benim.

[6]"İnsan kendisini herşeyin sonsallığına boyun eğme durumundan sonsallığı yaratmayı öğrenerek, yargıladığı ve değerlendirdiği bir "sonsallaşmış" bütünü örgütleyerek kurtarmaktadır. İnsan köleliğin üstesinden sonsallığı bilinçli olarak örgütleyerek gelmektedir." *A.g.y.*, s. 103.

şim olarak oluşturmakta, bilim ve uygulayımbilim yansızlıkları nedeniyle politikaya *boyun eğdikleri* ve özünlü amaçlarına karşın politik araçlar olarak işlev gördükleri evrenin *ötesine geçeceklerdir*. Çünkü sonsal nedenlerin uygulayımbilimsel yenidentanımlanışları ve uygulayımsal bir denetim altına alınışları, insan gereksinimlerinin doyumunu ve insan yetilerinin evrimini engelleyen tüm *tikel* çıkarlardan *kurtarılmış* kaynakların (özdeksel ve anlıksal) kuruluşu, gelişimi, ve kullanılışıdır. Başka bir deyişle, insan olarak insanın, insanlığın ussal girişimidir. Uygulayımbilim böylece Us ve Özgürlüğün zamanından önce özdeşleştirilmelerinin tarihsel düzeltilişini sağlayabilecektir—bir özdeşleştirme ki, insanın baskı temelinde kendini-sürdüren üretkenliğin ilerlemesinde özgür olabileceğini ve kalabileceğini kabul etmektedir. Uygulayımbilimin bu temel üzerinde gelişmiş olduğu düzeye dek, düzeltme hiçbir zaman kendinde uygulayımsal ilerlemenin sonucu olamaz. Politik bir tersine-dönüşü gerektirmektedir.

İşleyim toplumu metafizikseli fiziksele, içi dışa, ansal serüvenleri uygulayımbilimin serüvenlerine dönüştürmek için araçlara iyedir. "Ruhun mühendisleri," "kafa-büzücüler," "bilimsel işletmecilik," "tüketim bilimi" gibi korkunç deyimler (ve olgusallıklar) usdışının, "tinsel"in ilerleyici ussallaştırılmasını (sefil bir biçimde) örneklemektedirler—idealistik ekinin yadsınışını. Ama uygulayımbilimsel ussallığın tamamlanışı, bir yandan ideolojiyi olgusallığa çevirirken, ayrıca bu ekine özdekçi karşısavı da aşacaktır. Çünkü değerlerin gereksinimlere çevrilişi ikili bir süreçtir: (1) özdeksel doyum (özgürlüğün edimselleşmesi) ve (2) gereksinimlerin doyum temelinde özgür gelişimleri (baskıcı-olmayan yüceltme). Bu süreçte, özdeksel ve anlıksal yetiler ve gereksinimler arasındaki ilişki temel bir değişime uğramaktadır. Düşüncenin ve imgelemin özgür oyunu insan ve doğanın barışçıllaştırılmış bir varoluşunun olgusallaşmasında ussal ve yönlendirici bir işlev kazanmaktadır. Ve türe, özgürlük, ve insanlık düşünceleri o zaman gerçekliklerini ve iyi duyunçlarını üzerinde her zaman gerçeklik ve iyi duyunç taşıyabilecekleri biricik zeminde elde etmektedirler—insanın özdeksel gereksinimlerinin doyumu, zorunluk alanının ussal örgütlenişi.

"Barışçıllaştırılmış varoluş." Deyim uygulayımbilimin tabulaştırılmış ve gülünçleştirilmiş *ereğini*, bilimsel girişimin arkasındaki baskılanmış sonsal nedeni tek bir yol gösterici düşüncede özetleme niyetini oldukça zayıf bir biçimde anlatmaktadır. Eğer bu sonsal neden edimselleştirilecek ve etkili olacaksa, uygulayımların Logos'u insan ve insan, insan ve doğa arasında nitel olarak değişik bir ilişkiler evreni açacaktır.

Ama bu noktada, güçlü bir uyarı getirmemiz gerekiyor—tüm uygulayımbilimsel fetişizme karşı bir uyarı. Bu fetişizm yakınlarda başlıca çağdaş işleyim toplumunun Marxist eleştirmenleri arasında görülmüştür—geleceğin herşeye-gücü-yeter uygulayımbilimsel insanı, bir "uygulayımbilimsel Eros" vb. düşünceleri. Bu düşüncelerdeki gerçekliğin sert çekirdeği anlatmakta oldukları gizemselleştirmenin vurgulu bir yadsınışını gerektirmektedir. Uygulayımlar, bir araçlar evreni olarak, insanın gücünü olduğu gibi zayıflığını da arttırabilirler. Şimdiki evrede, insan belki de kendi öz aygıtı üzerinde her zaman olduğundan daha da güçsüzdür.

Gizemselleştirme uygulayımbilimsel herşeye-gücü-yeterliği tikel kümelerden yeni devlete ve merkezi plana aktarmakla uzaklaştırılmış olmamaktadır. Uygulayımbilim uygulayımbilimsel ereklerden başka ereklere bağımlılığını her yerde sürdürmektedir. Sömürücü özelliklerinden kurtulmuş uygulayımbilimsel ussallık toplumsal üretimi belirleme düzeyi ile orantılı olarak politik yön üzerine bağımlı olacaktır—özgür bireylerin kendileri için saptayabilecekleri hedeflerle barışçıllaştırılmış bir varoluşa erişmek için ortaklaşa çaba üzerine.

"Varoluşun barışcıllaştırılması" bir erk birikimini değil ama daha çok karşıtını imlemektedir. Barış ve erk, özgürlük ve erk, Eros ve erk pekala aykırılar olabilirler! Şimdi göstermeye çalışacağım ki, toplumun özdeksel temelinin barışçıllaştırma düşüncesi göz önüne alınarak yeniden-kuruluşu erkin nicel olduğu gibi nitel bir *indirgenişini* de gerektirebilir, ve böylece öz-belirlenimli güdüler altında üretkenliğin gelişimi için yer ve zaman yaratılabilir. Erkin böyle bir tersine dönüşü düşüncesi eytişimsel kuramda güçlü bir öğedir.

Barışçıllaştırma hedefi, uygulayımların Logos'unu belirle-

mekte olduğu düzeye dek, uygulayımbilim ve birincil nesnesi, Doğa arasındaki ilişkiyi değiştirmektedir. Barışçıllaştırma gelişen özne ile karşıtlık içindeki nesne olan ve kalan Doğa üzerinde efendiliği öngerektirir. Ama efendiliğin iki yolu vardır: biri baskıcı ve biri özgürleştirici. İkincisi sefaletin, şiddetin ve vahşetin indirgenişini imler. Tarihte olduğu gibi Doğada da varoluş için savaşım darlığın, acının ve yokluğun belirtisidir. Bunlar kör özdeğin, içinde yaşamın edilgin bir biçimde kendi varoluşuna katlandığı dolaysızlık alanının nitelikleridirler. Bu alan Doğanın tarihsel dönüşümü sürecinde aşamalı olarak ortaya çıkarılmaktadır; insan dünyasının parçası olmaktadır, ve bu düzeye dek, Doğanın nitelikleri tarihsel niteliklerdirler. Uygarlık sürecinde, kör güçlerin savaşımının özgürlüğün ışığında kavrandığı ve denetlenebildiği düzeye dek, Doğa salt Doğa olmaya son vermektedir.[7]

Tarih Doğanın olumsuzlanmasıdır. Salt doğal olan Usun gücü tarafından yenilir ve yeniden yaratılır. Doğanın tarihte kendine geldiği yolundaki metafiziksel düşünce Usun ele geçirilememiş sınırlarını imlemektedir. Bunları tarihsel sınırlar olarak ileri sürmektedir—henüz başarılması gereken, ya da daha doğrusu henüz üstlenilmesi gereken bir görev olarak. Eğer Doğa kendinde bilimin ussal, haklı nesnesi ise, o zaman yalnızca güç olarak Usun değil ama o denli de özgürlük olarak Usun haklı nesnesidir; yalnızca egemenliğin değil ama o denli de özgürlüğün. İnsanın *animal rationale* olarak—Doğayı anın yetileri ve özdeğin sığaları ile uyum içinde dönüştürmeye yetenekli ussal hayvan—olarak ortaya çıkışıyla, salt doğal olan, us-altı olarak, olumsuz bir konum almaktadır. Us tarafından kavranılacak ve örgütlenecek bir alan olmaktadır.

Ve Usun özdeği ussal ölçünler ve amaçlar altına almayı başardığı düzeye dek, tüm us-altı varoluş yokluk ve yoksunluk

[7]Hegel'in özgürlük kavramı baştan sona bilinci öngerektirmektedir (Hegel'in terminolojisinde: özbilinci). Buna göre Doğanın "olgusallaşması" Doğanın kendi öz edimi değildir ve hiçbir zaman olamaz. Ama Doğanın kendinde olumsuz (e.d. kendi öz varoluşunda eksik) olması ölçüsünde, Doğanın insan tarafından tarihsel dönüşümü, bu olumsuzluğun yenilmesi olarak, Doğanın kurtuluşudur. Ya da, Hegel'in sözlerinde, Doğa özünde doğal-olmayandır—"Geist."

olarak görünmekte ve bunların giderilmeleri tarihsel görev olmaktadır. Acı, şiddet, ve yoketme insansal olduğu gibi doğal olgusallığın, güçsüz ve kalpsiz bir evrenin kategorileridirler. Doğanın us-altı yaşamı sonsuza dek böyle bir evren olarak kalmaya yazgılanmıştır biçimindeki korkunç düşünce ne felsefi ne de bilimsel bir düşüncedir; onu bildiren başka bir yetke olmuştu:

"Hayvanları Koruma Derneği Papadan desteğini istediği zaman o bunu yadsımıştı, çünkü insanların aşağı hayvanlara karşı hiçbir ödevleri yoktu, ve hayvanlara kötü davranmak günah değildi. Bu hayvanların ruhları olmadığı için böyleydi."[8]

Özdekçilik, ki ruhun böyle ideolojik bir kötüye kullanımıyla lekelenmiş değildir, daha evrensel ve gerçekçi bir esenlik yolu göstermektedir. Cehennemin varlığını yalnızca belirli bir yerde, burada yeryüzünde kabul etmekte, ve bu Cehennemin İnsan (ve Doğa) tarafından yaratıldığını ileri sürmektedir. Bu Cehennemin bir parçası hayvanlara kötü davranıştır—ussallığı henüz usdışı olan bir insan toplumunun işi.

Tüm sevinç ve mutluluk Doğayı aşma yeteneğinden türer—bir aşkınlık ki onda Doğaya egemenliğin kendisi varoluşun özgürleşmesine ve barışçıllaşmasına altgüdümlü kılınmıştır. Tüm dinginlik, tüm sevinç bilinçli *aracılığın*, özerklik ve çelişkinin sonucudur. Doğal olanın yüceltilmesi doğal-olmayan bir toplumu özgürlüğe karşı savaşımında koruyan ideolojinin parçasıdır. Doğum denetiminin karalanması çarpıcı bir örnektir. Dünyanın kimi geri alanlarında kara ırkların beyazlar karşısında aşağı olmaları, ve köpeklerin en arkadakini ısırmaları, ve iş dünyasının olmak zorunda olması da "doğal"dır. Yine doğaldır ki büyük balıklar küçükleri yutarlar—gerçi bu küçük balığa doğal görünmese de. Uygarlık Usun bilişsel ve dönüştürücü gücüne bağlı olarak Doğayı kendi öz acımasızlığından, kendi öz yetersizliğinden, kendi öz körlüğünden kurtarma araçlarını üretmektedir. Ve Us bu işlevi ancak bir uygulayımbilim-sonrası ussallık olarak yerine getirebilir, öyle ki orada uygulayımın

[8]Aktaran: Bertrand Russell, *Unpopular Essays* (New York: Simon and Schuster, 1950), s. 76.

kendisi barışçıllaştırmanın aracıdır, "yaşam sanatı"nın organonudur. Usun işlevi o zaman *Sanat*ın işlevi ile yakınsaşmaktadır.

Sanat ve uygulayım arasındaki yakınlık üzerine Yunan düşüncesi ön bir örnek olarak alınabilir. Sanatçı belli şeylerin yapılışlarını sonsal nedenler olarak güden düşüncelere iyedir—tıpkı mühendisin bir makinenin yapılışını sonsal nedenler olarak güden düşüncelere iye olması gibi. Örneğin, insanlar için bir konut düşüncesi mimarın bir ev tasarını çizimini belirler; bir toptan nükleer patlama düşüncesi bu amaca hizmet edecek aygıtın yapılışını belirler. Sanat ve uygulayım arasındaki özsel ilişki üzerine vurgu sanatın özgün *ussallığını* imlemektedir.

Uygulayımbilim gibi, sanat varolan düşünce ve kılgı evrenine karşı ve onun içersinde başka bir düşünce ve kılgı evreni yaratır. Ama uygulayımsal evrene karşıt olarak, sanatsal evren bir yanılsama, görünüş, *Schein* evrenidir. Bununla birlikte, bu görünüş yerleşik olgusallığın gözdağı ve sözü olarak varolan bir olgusallığın andırımıdır.[9] Değişik maske ve sessizlik biçimleri içinde, sanatsal evren korkudan özgür bir yaşam imgesi tarafından örgütlenmiştir—maske ve sessizlik içinde, çünkü sanatın bu yaşamı ortaya çıkarmak için ya da giderek onu yeterli olarak temsil etmek için bile gücü yoktur. Gene de, sanatın güçsüz, yanılsatıcı gerçekliği (ki hiçbir zaman bugün olduğundan daha güçsüz ve daha yanılsatıcı olmamıştır, çünkü artık yönetilen toplumun her-yerde-bulunan bir bileşeni olmuştur) imgelerinin geçerliğine kanıttır. Toplumun usdışılığı ne denli kabalaşıyorsa, sanatsal evren o denli ussallaşmaktadır.

Uygulayımbilimsel uygarlık sanat ve uygulayımlar arasında belirli bir ilişki kurmaktadır. Yukarıda dünyanın bilimsel ve uygulayımbilimsel dönüşümünün *temelinde* Üç Aşama Yasasının bir tersine-dönüşü ve metafiziğin bir "yeniden değerlendirilişi" düşüncesine değinmiştim. Aynı düşünce şimdi bilim-uygulayımbilim ve sanat arasındaki ilişkiye genişletilebilir. Sanatın ussallığı, varoluşu "tasarlama," henüz olgusallaşmamış olanakları tanımlama yeteneği o zaman *dünyanın bilimsel-uygulayımbilimsel dönüşümü tarafından geçerli kılınıyor ve bu dönüşümde işlev görüyor* olarak düşünülebilecektir. Yerleşik aygıtın hizme-

[9]Bkz. bölüm III.

tinde onun iş dünyasını ve sefaletini güzelleştiren bir etkinlik olmak yerine, sanat bu iş dünyasını ve bu sefilliği yoketme uygulayımı olacaktır.

Sanatın uygulayımsal ussallığı estetik bir "indirgeme" tarafından ıralandırılıyor görünmektedir:

"Sanat dışsal görüngünün kendini saklayabilmek için gerek duyduğu aygıtı ... içersinde dışın tinsel özgürlüğünün belirişi olabileceği sınıra dek indirgeyebilir."[10]

Hegel'e göre, sanat bir nesnenin (ya da bir nesneler bütünlüğünün) varoluşundaki dolaysız olumsallık durumunu nesnenin özgürlüğün biçim ve niteliğini üstlendiği duruma indirgemektedir. Böyle bir dönüşüm indirgemedir çünkü olumsal durum dışsal olan ve özgür olgusallaşmasının yolunda duran eksikliklerle yüklüdür. Bu eksiklikler, yalnızca doğal değil ama özgür, ussal değişim ve gelişime açık oldukları ölçüde, bir "aygıt" oluşturmaktadırlar. Böylece, sanatsal dönüşüm doğal nesneyi çiğnemektedir, ama çiğnenenin kendisi ezicidir; böylece estetik dönüşüm özgürleşmedir.

Estetik indirgeme Doğanın uygulayımbilimsel dönüşümünde efendiliği ve özgürleşmeyi bağlamayı, efendiliği özgürleşmeye doğru yöneltmeyi başardığı yerde ve başarıyorsa görünmektedir. Bu durumda Doğaya karşı kazanılan üstünlük Doğanın körlüğünü, acımasızlığını ve doğurganlığını indirgemektedir—ki insanın Doğaya karşı acımasızlığının indirgenmesini imlemektedir. Toprağın ekilmesi toprağın yokedilmesinden, doğal kaynakların çıkarılmaları savurganlık içinde yararlanımdan, ormanların temizlenmesi toptan orman yokedişinden nitel olarak ayrıdır. Yoksulluk, hastalık ve hastalıklı gelişim doğal olduğu denli de insansal kötülüklerdirler—indirgenmeleri ve giderilmeleri yaşamın özgürleşmesidir. Uygarlık bu "başka," özgürleştirici dönüşümü bahçelerinde, parklarında ve ayrılmış özel alanlarında başarmıştır. Ama bu korunan küçük alanların dışın-

[10]Hegel, *Vorlesungen über die Aesthetik*, "Sämtliche Werke"de, yay. haz. H. Glockner (Stuttgart, Frommann, 1929), cilt XII, s. 217 vs. Bkz. ayrıca Osmaston'un çevirisi, *The Philosophy of Fine Art* (Londra, Bell and Sons, 1920), cilt I, s. 214.

da, Doğaya da tıpkı insana olduğu gibi gözdağı vermiştir—yokedici üretkenliğin bir aracı olarak.

Estetik kategoriler üretken aygıtın yetilerin özgür oyunu göz önünde tutularak kurulması ölçüsünde barışçıllaştırma uygulayımbilimine gireceklerdir. Ama tüm "uygulayımbilimsel Eros" ve benzeri yanlış düşüncelere karşı, "emek oyun olamaz ..." Marx'ın bildirimi "emeğin ortadan kaldırılması" konusundaki tüm romantik yorumu katı bir biçimde engellemektedir. Böyle bir mutluluk dönemi düşüncesi ileri işleyim uygarlığında da tıpkı Orta Çağda olduğu denli ideolojik, ve belki de çok daha ideolojiktir. Çünkü insanın Doğa ile savaşımı giderek artan bir biçimde onun kendi toplumu ile bir savaşımdır—bir toplum ki birey üzerindeki güçleri daha "ussal" ve böylece her zaman olduğundan daha zorunlu olmaktadır. Bununla birlikte, zorunluk alanı sürmekteyken, nitel olarak ayrı erekler göz önünde tutularak örgütlenmesi toplumsal olarak zorunlu üretimin yalnızca kipini değil, ama düzeyini de değiştirecektir. Ve bu değişim de kendi payına üretimin insan etmenlerini ve onların gereksinimlerini etkileyecektir:

"özgür zaman ona iye olanı ayrı bir Özneye dönüştürür, ve o bu ayrı Özne olarak dolaysız üretim sürecine girer."[11]

İnsan gereksinimlerinin tarihsel ırasını yineleyerek vurgulamıştım. Hayvansal düzeyin üzerinde, giderek özgür ve ussal bir toplumdaki yaşam zorunlukları bile usdışı ve özgür-olmayan bir toplumda ve bu toplum için üretilen zorunluklardan başka türlü olacaklardır. Yine, ayrımı örnekleyebilecek olan şey "indirgeme" kavramıdır.

Çağdaş evrede, darlığın yenilmesi henüz ileri işleyim toplumunun küçük alanlarına sınırlıdır. Bunların gönençleri sınırları içersindeki ve dışarsındaki Cehennemi gizlemektedir; ayrıca baskıcı bir üretkenliği ve "yanlış gereksinimleri" yaymaktadır. Bu gönenç baskıcıdır, ve baskısının tam düzeyini belirleyen olgu kişinin kendi eşitlerinden geri kalmama ve planlanmış eskimenin gereklerine ayak uydurma yarışını sürdürmesini, beynini kulanmaktan özgür olmasını, yoketme araçları ile ve onlar

[11]Marx, *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, *a.gy.*, s. 559.

için çalışmasını isteyen gereksinimlerin doyumlarını yaygınlaştırmasıdır. Bu tür üretkenlik tarafından yaratılan apaçık konforlar, ve daha da ötesi, kârlı bir egemenlik dizgesine verdiği destek, bu üretkenliğin dünyanın daha az ileri alanlarına dışsatımını kolaylaştırmaktadır, ve buralarda böyle bir dizgenin getirilişi henüz uygulayımsal ve insansal terimlerde çok büyük ilerleme anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte, uygulayımsal ve politik-ayarlamacı bilgiler arasındaki, kârlı üretkenlik ve egemenlik arasındaki yakın karşılıklı ilişki darlığın yenilmesi sürecine özgürleşmenin sınırlanması için silahlar sağlamaktadır. Büyük bir düzeye dek, bu sınırlamayı etkili kılan şey aşırı-gelişmiş ülkelerde malların, hizmetlerin, iş ve eğlencenin salt *niceliğidir*. Buna göre nitel değişim ileri yaşam ölçününde *nicel* bir değişimi, eş deyişle *aşırı-gelişmenin indirgenmesini* öngerektiriyor görünmektedir.

En ileri işleyim alanlarında erişilen yaşam ölçünü, eğer hedef barışçıllaşma ise, uygun bir gelişim modeli değildir. Bu ölçünün İnsanı ve Doğayı ne yapmış olduğu göz önünde tutulacak olursa, onun savunusunda yitirilen kurbanlara ve özverilere değip değmediği sorusu yine sorulmalıdır. Soru yanıtlanamaz olmaya son vermiştir çünkü "göneç toplumu" yokolma tehlikesine karşı sürekli bir seferberlik toplumu olmuş, çünkü mallarının satımına aptallaşma, yıpratıcı emeğin sürdürülüşü ve düşkırıklıklarının artışı eşlik etmiştir.

Bu koşullar altında, göneç toplumundan kurtuluş sağlıklı ve dinç yoksulluğa, ahlaksal temizliğe, ve yalınlığa dönüş anlamına gelmemektedir. Tersine, kârlı savurganlığın ortadan kaldırılması dağıtım için elde bulunan toplumsal varsıllığı arttıracak, ve sürekli seferberliğin sonu bireyin kendi öz doyumları olan doyumların yadsınması için toplumsal gereksinimi indirgeyecektir—yadsınmalar ki yerleri şimdi bedensel güzellik, güçlülük ve kurallılık kültü tarafından doldurulmaktadır.

Bugün, başarılı savaş ve gönenç devletinde, barışçıllaştırılmış bir varoluşun insan nitelikleri toplumdışı ve vatanseverliğe aykırı görünmektedirler—tüm sertliğin, birlikteliğin, ve acımasızlığın reddedilişi; çoğunluğun tiranlığına boyun eğmeme; korku ve zayıflığın kabulü (bu topluma karşı en ussal tepki!);

sürdürülmekte olanların verdiği bulantı içindeki duyarlı bir anlık; zayıf ve gülünçleştirilmiş başkaldırı ve reddediş eylemlerine bağlılık. Bu insanlık anlatımları da zorunlu ödün tarafından zarara uğratılacaklardır—kişinin kendini gizleme, aldatanları aldatabilme, ve onlara karşın yaşayabilme ve düşünebilme gereksinimi tarafından. Bütüncülcü toplumda, insanca tutumlar, Samuel Beckett'in öğüdünü izlersek, kaçış tutumları olma eğilimindedirler: "Gizlenmek için avlanmayı bekleme ..."

Ansal ve bedensel erkenin toplumsal olarak gerekli etkinlik ve tutumlardan böylesine kişisel bir çekilişi bile bugün salt az sayıda insan için olanaklıdır; bu yalnızca erkenin barışçıllaştırmayı öncelemesi gereken yeniden-yönlendirilişinin sonuçsuz bir yanıdır. Kişisel alanın ötesinde, öz-belirlenim yukarıdan dayatılan özdeksel ve anlıksal emekte harcanmayan ve özgürce elde bulunan erkeyi öngerektirmektedir. Bu ayrıca bireye doyum veren ama bu arada onun kendi öz varoluşunu yaratma ve doyumu tarafından geri püskürtülen olanakları kavrama yeteneğini de kıran mallar ve hizmetlerle uğraşmaya yöneltilmemesi anlamında da özgür erke olmalıdır. Kendini nükleer bir yokoluş için ve buna karşı hazırlayan bir toplumda komfor, iş, ve çalışma güvenliği köleleştirici hoşnutluğun evrensel bir örneği olarak hizmet edebilir. Erkenin yokedici gönenci desteklemek için gerekli edimlemelerden kurtarılması bireylere barışçıllaştırılmış bir varoluşu olanaklı kılabilecek bir ussallığı geliştirme olanağını verebilmek için yüksek kölelik ölçününü düşürme anlamına gelmektedir.

Varoluşun barışçılaştırılmasına uyarlanmış yeni bir yaşam ölçünü gelecekteki nüfusta bir indirgemeyi de öngerektirir. İşleyim uygarlığının savaşta milyonların yitmesini, ve yeterli bir bakım ve korunmadan yoksun olanların tümünün gündelik adanışlarını haklı görmesi anlaşılabilir ve giderek usauygun birşeydir; ama yaşamın Ulusal Çıkar için planlanmış yokedilişine ve özel çıkarlar yararına planlanmamış yoksunlaştırılmasına ayarlanmış bir toplumda sorun daha çok sayıda yaşamın üretilmesinden kaçınma gereği olduğu zaman, bu uygarlık ahlaksal ve dinsel kaygılarına sarılmaktadır. Bu ahlaksal kaygılar anlaşılabilir ve usauygundurlar çünkü böyle bir toplum sürekli artan

bir alıcı ve destekleyici sayısına gereksinmektedir; durmaksızın yeniden yaratılan artık sığa denetim altında tutulmalıdır.

Bununla birlikte, kârlı kitlesel üretimin gereksinimleri zorunlu olarak insanlığın gereksinimleri ile özdeş değildir. Sorun yalnızca (ve belki de birincil olarak) artmakta olan nüfusu yeterli bir biçimde besleme ve kollama sorunu değildir—ilkin bir sayı, salt bir nicelik sorunudur. Stefan George'un yarım yüzyıl önce bildirdiği suçlamada şiirsel uylaşmazlıktan daha çoğu vardır: "Schon eure Zahl ist Frevel!" [Sayınız bile suç!].

Suç artan nüfusu ile varoluş için savaşımı olanaklı yumuşaması karşısından kızıştıran bir toplumun suçudur. Daha çok "yaşam yeri" için itki yalnızca uluslararası saldırganlıkta değil ama ulusun *içersinde* de işlemektedir. Burada, yayılma, tüm takım çalışması, topluluk yaşamı ve eğlence biçimleri içinde, kişisel gizliliğin iç yerini ele geçirmiş ve aşağı yukarı içinde bireyin salt kendi başına kalarak düşünebileceği, sorabileceği ve bulabileceği o yalıtılma olanağını ortadan kaldırmıştır. Bu tür kişisel gizlilik—doyurulmuş dirimsel gereksinimler temelinde düşünce özgürlüğüne ve bağımsızlığına anlam verebilecek biricik koşul—çoktandır ancak (onu kullanmayan) çok varsılların erişebilecekleri en pahalı meta olmuştur. Bu bakımdan da, "ekin" feodal kökenlerini ve sınırlarını açığa sermektedir. O ancak kitle demokrasisinin ortadan kaldırılması yoluyla demokratik olabilir, e.d., eğer toplum kişisel gizliliğin haklarını onları herkese bağışlayarak ve onları herkes için koruyarak yeniden-kurmada başarılı olmuşsa.

Özgürlüğün, giderek özgürlük olanağının yadsınışına, baskıyı güçlendirdikleri yerde özgürlüklerin bağışlanması karşılık düşmektedir. İnsanlara henüz barış ve sessizliğin olduğu yerde barışı bozma, çirkin olma ve şeyleri çirkinleştirme, samimiyeti aşma, güzel biçime saldırma izninin verildiği düzey korkutucudur. Korkutucudur çünkü Başkasını kendi hakkı içinde yadsımak için, küçük, ayrılmış bir varoluş alanı içinde bile özerkliği önlemek için yasal ve giderek örgütlü çabayı anlatmaktadır. Aşırı gelişmiş ülkelerde, nüfusun giderek artan bir kesimi tutsak edilmiş dev bir dinleyici yığını olmaktadır—bütüncülcü bir rejim tarafından değil ama yurttaşların özgürlükleri tarafın-

dan; çünkü eğlenme ve neşelenme araçları Başkasını onların ses, görünüş ve kokularına katılmaya zorlamaktadır.

Bireysel gizliliği birinin dört duvarı içersinde bile korumaya yeteneksiz bir toplum haklı olarak bireye saygı duyduğunu ve özgür bir toplum olduğunu ileri sürebilir mi? Hiç kuşkusuz, özgür bir toplum kişisel özerklik değil ama artan ve daha da artan temel başarımlar tarafından tanımlanmaktadır. Ve gene de, kişisel özerkliğin yokluğu ekonomik ve politik özgürlüğün en göze çarpar kurumlarını bozmaktadır—özgürlüğü gizli köklerinde yadsıyarak. Kitlesel toplumsallaşma evde başlamakta ve bilincin ve duyuncun gelişimini durdurmaktadır. Özerkliğin kazanılması baskılanmış yaşantı boyutlarının yeniden yaşama dönebilmesini sağlayacak koşulları gerektirmektedir; bunların özgürleştirilmeleri bu toplumda yaşamı örgütleyen özerk-olmayan gereksinim ve doyumların bastırılışını gerektirmektedir. Bunlar ne denli bireyin öz gereksinim ve doyumları oluyorlarsa, bastırılmaları da o ölçüde salt öldürücü bir yoksunlaştırma olarak görünecektir. Ama tam bu öldürücü ıra yoluyladır ki nitel değişim için birincil öznel öngereği yaratabilecektir—eş deyişle, *gereksinimlerin yeniden-tanımını.*

Bir örnek (ne yazık ki düşlemsel bir örnek) alırsak: yalnızca tüm reklamların ve tüm öğreti-aşılayıcı bilişim ve eğlence araçlarının yokluğu bireyi yaralayıcı bir boşluğa düşürecektir ki orada merak etme ve düşünme, kendini (ya da daha doğrusu kendi olumsuzunu) ve toplumunu tanıma şansını bulacaktır. Sahte babalar, önder, dost, ve temsilcilerinden yoksun kalarak, ABCsini yeniden öğrenmesi gerekecektir. Ama oluşturacağı sözcük ve tümceler çok değişik çıkabileceklerdir, ve özlem ve korkuları da.

Hiç kuşkusuz, böyle bir durum dayanılmaz bir karabasan olacaktır. İnsanlar nükleer silahların, radyoaktif serpintinin ve kuşkulu besinlerin sürekli üretimlerini destekleyebiliyorken, (tam bu nedenle!) onları kendi savunmaları ve/ya da yokolmaları için gereken düzenlemeleri yapmaya yetenekli kılan eğlence ve eğitimden yoksun bırakılmaya dayanamazlar. Televizyonun ve bağlaşık iletişim araçlarının işlev-görmemeleri böylece anamalcılığın özünlü çelişkilerinin başaramamış olduğunu başar-

maya başlayabilecektir—dizgenin dağılışı. Baskıcı gereksinimlerin yaratılması çoktandır toplumsal olarak zorunlu emeğin parçası olmuştur—şu anlamda zorunlu ki, onsuz yerleşik üretim kipi sürdürülemeyecektir. Tehlikede olan şey ne ruhbilimin ne de estetiğin sorunları değil, ama egemenliğin özdeksel temelidir.

10: Vargı

İlerleyen tek-boyutlu toplum ussal ve usdışı arasındaki ilişkiyi değiştirmektedir. Ussallığının düşlemsel ve delice yanlarına karşıt olarak, usdışının alanı gerçekten ussal olanın evi olmaktadır—"yaşam sanatını geliştirebilecek" düşüncelerin. Eğer yerleşik toplum tüm düzgülü iletişimi yönetiyor, onu toplumsal gereksinimlerle uyum içinde geçerli ya da geçersiz kılıyorsa, o zaman bu gereksinimlere yabancı değerler belki de anormal yazın ortamından başka hiçbir iletişim ortamı bulamayabilirler. Estetik boyut henüz yazara ve sanatçıya insanlara ve şeylere adları ile seslenme—başka türlü hiç adlandırılamayacak olanları adlandırma—yeteneğini sunan bir anlatım özgürlüğünü barındırmaktadır.

Zamanımızın gerçek yüzü Samuel Beckett'in romanlarında görünmektedir; gerçek tarihi Rolf Hochhut'un oyunu *Der Stellvertreter*'de yazılmıştır. Bundan böyle burada konuşan imgelem değil ama Ustur, öyle bir olgusallıkta ki herşeyi aklamakta ve herşeyi bağışlamaktadır—tinine karşı günah dışında. İmgelem bu olgusallıktan çekilmekte, ama olgusallık yetişip onu yakalamaktadır. Auschwitz belleği değil ama insanın başarımlarını bir hayalet gibi izlemeyi sürdürmektedir—uzay uçuşları; roketler ve misiller; "Snack Barın altındaki labirent gibi bodrum"; temiz, hijyenik, ve çiçek tarhları ile zarif elektronik fabrikalar; aslında insanlara zararlı olmayan zehirli gaz; hepimizin katıldığı gizlilik. İçinde insanın büyük bilim, tıp, uygulayımbilim başarımlarının yer aldığı ortam budur; yaşamı kurtarma ve iyileştirme çabaları yıkımdaki biricik umuttur. Düşlemsel olanaklarla bilerek oyun, iyi bir duyunçla davranabilme, *contra naturam*, insanlar ve şeylerle deneyler yapma, yanılsamayı olgusallığa ve yazını gerçeğe çevirme yeteneği—tüm bunlar İmgelemin bir ilerleme aracı olmuş olduğu düzeye tanıklık etmektedirler. Ve o öyle bir araçtır ki, yerleşik toplumlardaki başkaları gibi, yöntemli olarak kötüye kullanılmaktadır. Politikanın gidiş ve biçemini saptayarak, imgelemin gücü

sözcüklerin ayarlanışında *Alis Harikalar Ülkesinde*'den çok ötelere gitmekte ve anlamlıyı saçmaya ve saçmayı anlamlıya çevirmektedir.

Daha önceki karşıtlaşan alanlar uygulayımsal ve politik zeminde kaynaşmaktadırlar—büyü ve bilim, yaşam ve ölüm, sevinç ve sefillik. Kamu denetimine büyük ölçüde kapalı nükleer fabrika ve laboratuarlar hoş çevreler içersinde "işleyim parkları" olurken, Güzellik terörünü açığa sermektedir. Sivil Savunma Merkezleri duvardan duvara halı ("yumuşak"), yatar koltuklar, televizyon, ve dilmece ile, "barış zamanında (evet!) ek bir oturma odası ve eğer savaş çıkacak olursa aile serpinti sığınağı olarak tasarlanmış" bir "lüks serpinti-sığınağı"nı sergilemektedirler.[1] Eğer böyle olguların dehşeti bilince işlemiyorsa, eğer sorgusuzca kabul ediliyorsa, bunun nedeni bu başarımların (a) varolan düzenin terimlerinde bütünüyle ussal, (b) imgelemin geleneksel sınırlarının ötesindeki insan buluşçuluğunun ve gücünün belirtileri olmalarıdır.

Estetik ve olgusallığın tiksindirici kaynaşması "şiirsel" imgelemi bilimsel ve görgül Usun karşısına çıkaran felsefeleri çürütmektedir. Uygulayımbilimsel ilerlemeye imgelemin ilerleyici bir ussallaşması ve giderek olgusallaşması eşlik etmektedir. Sevincin olduğu gibi dehşetin de, barışın olduğu gibi savaşın da arketipleri yıkım çağrıştırıcı ıralarını yitirmektedirler. Bunların bireylerin gündelik yaşamlarında görünmeleri bundan böyle usdışı güçlerin görünmeleri değildir—çağdaş somut belirişleri uygulayımbilimsel egemenliğin öğeleridir, ve ona boyun eğmektedirler.

Romantik imgelem alanını indirgemekle ve giderek ortadan kaldırmakla, toplum imgelemi kendini yeni bir zeminde tanıtlamaya zorlamıştır—bir zemin ki orada imgeler tarihsel yeteneklere ve tasarlara çevrilmektedirler. Çeviri onu üstlenen toplum denli kötü ve çarpıtılmış olacaktır. Özdeksel üretim ve özdeksel gereksinimler alanından ayrılmış olarak, imgelem yalnızca zorunluk alanında geçersiz bir oyundu, ve salt düşlemsel bir mantığa ve düşlemsel bir gerçeğe bağlıydı. Uygulayımsal

[1]*New York Times*'a göre, (November 11, 1960), New York Sivil Savunma Merkezinde sergilendi, Lexington Ave. ve Fifty-fifth Street.

ilerleme bu ayrılmayı ortadan kaldırırken, imgelere kendi mantığını ve kendi gerçekliğini yatırmaktadır; anın özgür yetisini indirgemektedir. Ama imgelem ve Us arasındaki uçurumu da indirgemektedir. İki zıt yeti ortak zemin üzerinde karşılıklı bağımlı olmaktadırlar. İleri işleyim uygarlığının yeteneklerinin ışığında, imgelemin tüm oyunu olgusallaşma şansları açısından sınanabilecek uygulayımsal olanaklarla oynama değil midir? Romantik bir "İmgelem bilimi" düşüncesi her zaman olduğundan daha görgül bir görünüş kazanıyor görünmektedir.

İmgelemin bilimsel, ussal ırası çoktandır matematikte, fiziksel bilimlerin önsav ve deneylerinde tanınmıştır. Benzer olarak, kuramda usdışının özgün ussallığının kabulü üzerine kurulan ruhçözümlemede de tanınmıştır; kavranan imgelem, yeniden yönlendirilerek, sağaltıcı bir güç olmaktadır. Ama bu sağaltıcı güç sinircenin iyileştirilmesinde olduğundan çok daha ileriye gidebilir. Bu görüşü ana çizgilerde sunan bir şair değil ama bilimciydi.

Toute une psychanalyse matérielle peut ... nous aider a guérir de nos images, ou du moins nous aider à limiter l'emprise de nos images. On peut alors espérer ... *pouvoir rendre l'imagination heureuse*, autrement dit, pouvoir donner bonne conscience à l'imagination, en lui accordant pleinement tous ses moyens d'expression, toutes les images matérielles qui se produisent dans les *rêves naturels*, dans l'activité onorique normale. Rendre heureuse l'imagination, lui accorder toute son exubérance, c'est précisément donner à l'imagination sa véritable fonction d'entraînement psychique.[2]

İmgelem şeyleşme sürecine bağışık kalmamıştır. İmgelerimizin güdümündeyiz ve kendi öz imgelerimizden acı çekiyoruz. Ruhçözümleme bunu çok iyi biliyordu, ve sonuçları biliyordu. Bununla birlikte, "imgeleme tüm anlatım araçlarını vermek"

[2]"Sorunun tam bir ruhçözümlemesi bize kendimizi imgelerimizden sağaltmada hizmet edebilir, ya da hiç olmazsa imgelerimizin üzerimizdeki gücünü sınırlamada yardım edebilir. Kişi o zaman *imgelemi mutlu kılabilmeyi*, ona onun tüm anlatım araçlarını, *doğal düşlerde*, olağan düş etkinliğinde beliren tüm özdeksel imgeleri bağışlayarak iyi duyunç verebilmeyi umudedebilir. İmgelemi mutlu kılmak, ona tüm diriliğini kazandırmak, sözcüğün tam anlamıyla imgeleme ruhsal itki ve güç olarak gerçek işlevini bağışlamak demektir." Gaston Bachelard, *Le Matérialisme rationnel* (Paris. Presses Universitaires, 1953), s. 18 (vurgu Bachelard'ın.)

gerileme olacaktır. Sakatlanmış bireyler (imgelem yetilerinde de sakatlanmış) şimdi yapmaları için izin verilenden daha çoğunu örgütleyecek ve yokedeceklerdir. Böyle bir salıveriş hafifletilmemiş dehşet olacaktır—ekinin yıkımı değil, ama en baskıcı eğilimlerinin özgürce yaygınlaşmaları. Üretici aygıtın barışçıllaştırılmış bir varoluşa, korkudan özgür bir yaşama doğru yeniden kuruluşunun ve yönlendirilişinin *a priori*si olabilecek imgelem ise ussaldır. Ve bu hiçbir zaman egemenlik ve ölüm imgelerinin güdümünde olanların imgelemi olamaz.

İmgelemi ona onun tüm anlatım araçlarının verilebileceği bir yolda özgürleştirmek şimdi özgür olan ve baskıcı bir toplumu sürdüren öğelerin çoğunun baskılanışını öngerektirir. Ve böyle bir tersine dönüş bir ruhbilim ya da törebilim sorunu değil ama bir politika sorunudur—politika teriminin burada baştan sona kullanıldığı anlamda: içinde temel toplumsal kurumların geliştirildikleri, tanımlandıkları, desteklendikleri, ve değiştirildikleri kılgı. Bu bireylerin kılgısıdır, nasıl örgütlenmiş olurlarsa olsunlar. Böylece şu soru bir kez daha karşılanmalıdır: yönetilen bireyler—ki sakatlanmalarını kendi öz özgürlük ve doyumları yapmışlar, ve böylece onu genişlemiş bir ölçekte yeniden-üretmektedirler—kendilerini efendilerinden olduğu gibi kendilerinden de nasıl kurtaracaklardır? Kısır döngünün kırılabileceğini düşünmek bile nasıl olanaklıdır?

Paradoksal olarak, öyle görünmektedir ki bu soruyu yanıtlama girişiminde en büyük güçlüğü sunan şey yeni toplumsal *kurumlar* düşüncesi değildir. Yerleşik toplumların kendileri temel kurumları artan planlama yönünde değiştirmektedirler, ya da daha şimdiden değiştirmişlerdir. Dirimsel gereksinimlerin evrensel doyumu için eldeki tüm kaynakların gelişim ve kullanımı barışçıllaştırmanın öngereği olduğu için, barışçıllaştırma bu hedefe erişmenin yolunda duran tikel çıkarların üstünlüğü ile bağdaşmazdır. Nitel değişim bu çıkarlara karşı ve bütün için planlama üzerine koşulludur, ve özgür ve ussal bir toplum ancak bu temel üzerinde doğabilir.

İçersinde barışçıllaştırmanın tasarlanabileceği kurumlar böylece yetkeci ve demokratik, özekselleşmiş ve özgürlükçü yönetimler biçimindeki geleneksel sınıflamayı tanımamaktadırlar.

Bugün, olgusallıkta yadsınmış bir özgürlükçü demokrasi adına özeksel planlamaya karşıtçılık baskıcı çıkarlar için ideolojik bir destek olarak hizmet etmektedir. Bireyler tarafından gerçek öz-belirlenim hedefi zorunlukların (erişilen özdeksel ve anlıksal ekin düzeyi terimlerinde) üretim ve dağıtımı üzerinde etkili toplumsal denetime bağlıdır.

Burada, uygulayımbilimsel ussallık, sömürücü özelliklerinden sıyrılmış olarak, eldeki kaynakları herkes için planlama ve geliştirmede biricik ölçün ve kılavuzdur. Dirimsel malların ve hizmetlerin üretim ve dağıtımında öz-belirlenim savurganca olacaktır. İş uygulayımsal bir iştir, ve gerçekten uygulayımsal bir iş bedensel ve ansal zahmetin indirgenmesine katkıda bulunur. Bu alanda, özeksel denetim eğer anlamlı öz-belirlenim için önkoşulları kuruyorsa ussaldır. Öz-belirlenim o zaman kendi öz alanında etkili olabilir—ekonomik artının üretim ve dağıtımını ilgilendiren kararlarda, ve bireysel varoluşta.

Her ne olursa olsun, özekselleşmiş yetkenin ve doğrudan demokrasinin bileşimi, gelişme düzeyine göre, sonsuz türlülüğe açıktır. Öz-belirlenim kitlelerin tüm propagandadan, koşullandırıcı öğretilerden ve bilinçleri üzerindeki oyunlardan kurtulmuş, olguları bilme ve kavrayabilme ve almaşıkları değerlendirebilme yeteneğindeki bireylere çözündükleri düzeye dek gerçek bir öz-belirlenim olacaktır. Başka bir deyişle, toplum özsel olarak yeni bir tarihsel Özne tarafından örgütlendiği, desteklendiği, ve yeniden-üretildiği düzeye dek ussal ve özgür olacaktır.

İleri işleyim toplumlarının gelişimlerinin şimdiki evresinde, ekinsel dizge gibi özdeksel dizge de bu gereği yadsımaktadır. Bu dizgenin güç ve etkililiği, anın olgu ile, düşüncenin istenen davranış ile, özlemlerin olgusallık ile baştan sona benzeşmesi yeni bir Öznenin doğuşuna diretmektedir. Ayrıca üretken süreç üzerindeki yürürlükteki denetimin "aşağıdan denetim" ile yer değiştirmesinin nitel değişimin varışı anlamına geleceği düşüncesine de diretmektedirler. Bu düşünce geçerliydi, ve henüz geçerlidir, emekçilerin yerleşik toplumun dirimli yadsınışı ve suçlanışı olmuş oldukları ve henüz olmakta oldukları yerde. Bununla birlikte, bu sınıfların yerleşik yaşam yolunun bir

desteği olmuş oldukları yerde, denetime yükselişleri yalnızca bu yolu uzatacaktır.

Ve gene de, bu toplumun ve ölümcül gelişiminin eleştirel kuramını geçerli kılan olguların tümü oradadır: bütünün artan usdışılığı; üretkenlikte savurganlık ve kısıtlama; saldırgan yayılma için gereksinim; sürekli savaş gözdağı; yeğinleşmiş sömürü; insanlıktan uzaklaşma. Ve tümü de tarihsel almaşığı göstermektedirler: bir enaz emek ile dirimsel gereksinimlerin doyumu için kaynakların planlı kullanımı, boş zamanın özgür zamana dönüştürülmesi, varoluş için savaşımın barışçıllaştırılması.

Ama olgular ve almaşıklar biraraya gelmeyen parçalar gibi, ya da bir özneden, onları yeni yönde devindirecek kılgıdan yoksun dilsiz nesnelerin bir dünyası gibi durmaktadırlar. Eytişimsel kuram çürütülmüş değildir, ama çareyi önerememektedir. O olumlu olamaz. Hiç kuşkusuz, eytişimsel kavram, verili olguları kavrarken, verili olguları aşmaktadır. Bu onun gerçekliğinin asıl belirtisidir. O tarihsel olanakları, giderek zorunlukları tanımlar; ama bunların olgusallaşmaları yalnızca kurama karşılık veren kılgıda olabilir, ve şimdilik kılgı böyle hiçbir karşılık vermemektedir.

Görgül olduğu gibi kuramsal zeminde de, eytişimsel kavram kendi umutsuzluğunu bildirmektedir. İnsan olgusallığı onun tarihidir, ve onda çelişkiler kendi başlarına patlamazlar. Bir yanda enaz dirence ayarlanmış, ödüllendirici egemenlik ve öte yanda öz-belirlenime ve barışçıllaştırmaya katkıda bulunan başarımları arasındaki çatışma herhangi olanaklı bir yadsımanın ötesinde açıklık kazanabilir, ama pekala denetlenebilen ve üstelik üretken bir çatışma olarak da sürebilir, çünkü doğa üzerindeki uygulayımbilimsel utkunun büyümesiyle insanın insan üzerindeki utkusu da büyümektedir. Ve bu utku kurtuluşun zorunlu bir *a priori*si olan özgürlüğü indirgemektedir. Bu özgürlük düşünce özgürlüğüdür—içinde düşüncenin yönetilen dünyada özgür olabileceği biricik anlamda: bu dünyanın baskıcı üretkenliğinin bilinci olarak, ve bu bütünü kırıp geçmek için saltık gereksinim olarak. Ama tam anlamıyla bu saltık gereksinim tarihsel bir kılgının itici gücü, nitel değişimin etker

nedeni olabileceği yerde yürürlükte değildir. Bu özdeksel güç olmaksızın, en keskin bilinç bile güçsüz kalmaktadır.

Bütünün usdışı ırası kendisini ve, bu yüzden, değişimin zorunluğunu ne denli açıkça belirtirse belirtsin, zorunluk üzerine içgörü olanaklı almaşıkları ele geçirmek için hiçbir zaman yeterli olmamıştır. Verili yaşam dizgesinin her-yerde-bulunan etkililiği ile karşı karşıya kaldıklarında, onun almaşıkları her zaman ütopik görünmüşlerdir. Ve zorunluk üzerine içgörü, kötü durumun bilinci, bilimin başarımlarının ve üretkenlik düzeyinin almaşıkların ütopik ıralarını ortadan kaldırdıkları, karşıtının değil ama yerleşik olgusallığın kendisinin ütopik olduğu evrede bile yeterli olmayacaktır.

Bu eleştirel toplum kuramının alanı terkettiği ve onu bir görgül toplumbilime bıraktığı anlamına mı gelmektedir—bir toplumbilime ki, yöntemsel bir yönlendirme dışında tüm kuramsal yönlendirmeden kurtulmuş olarak, yanlış yerleştirilmiş bir somutluğun yanılgılarına yenik düşmekte, böylece değer yargılarının ortadan kaldırılışını ileri sürerken ideolojik bir hizmet sunmaktadır? Ya da eytişimsel kavramlar bir kez daha gerçekliklerine tanıklık mı etmektedirler—kendi öz durumlarını çözümlemekte oldukları toplumun durumu olarak kavrayarak? Eğer eleştirel kuram tam anlamıyla en büyük zayıflık noktasında—yerleşik toplumun *içersindeki* özgürleştirici eğilimleri tanıtlama yeteneksizliği—irdelenecek olursa, bir yanıt kendini öne sürebilir.

Eleştirel toplum kuramı, doğuş zamanında, yerleşik toplumun *içinde* bulunan olgusal güçlerle (öznel ve nesnel) karşı karşıya gelmişti. Yerleşik toplum ilerlemeye engel olan yürürlükteki kurumları ortadan kaldırarak daha ussal ve daha özgür kurumlara doğru devinmiş (ya da devinmeye güdülebilmişti). Bunlar üzerine kuramın kurulacak olduğu görgül zemini oluşturuyorlar, ve bu görgül zeminden *özünlü* olanakların özgürleşmesi düşüncesi türüyordu—başka türlü ancak engellenip çarpıtılacak olan özdeksel ve anlıksal üretkenliğin, yetilerin ve gereksinimlerin gelişimleri düşüncesi. Böyle güçlerin belgitlenmesi olmaksızın, toplumun eleştirisi yine geçerli ve ussal olacak, ama ussallığını tarihsel kılgının terimlerine çevirmeye

yeteneksiz kalacaktır. Vargı? "Özünlü olanakların özgürleşmesi" bundan böyle tarihsel almaşığı yeterli olarak anlatmamaktadır.

İleri işleyim toplumlarının zincire vurulu olanakları şunlardır: üretici güçlerin genişlemiş bir ölçekte gelişimi, doğa üzerindeki utkunun genişlemesi, artan bir sayıda insan için gereksinimlerin artan doyumu, yeni gereksinim ve yetilerin yaratılması. Ama bu olanaklar onların özgürleştirici gizilliklerini ortadan kaldıran araçlar ve kurumlar yoluyla aşamalı olarak olgusallaşmaktadırlar, ve bu süreç yalnızca araçları değil ama erekleri de etkilemektedir. Üretkenlik ve ilerleme araçları, bütüncülcü bir dizgeye örgütlenmiş olarak, yalnızca edimsel değil ama olanaklı kullanımları da belirlemektedirler.

En ileri evresinde, egemenlik yönetim olarak işlev görmekte, ve aşırı gelişmiş kitlesel tüketim alanlarında, yönetilen yaşam bütünün iyi yaşamı olmakta ve savunulmasında karşıtlar birleşmektedir. Bu egemenliğin arı biçimidir. Evrik olarak, olumsuzlanması olumsuzlamanın arı biçimi olarak görünmektedir. Tüm içerik egemenliğin sonu için tek bir soyut isteme indirgenmiş görünmektedir—biricik gerçekten devrimci gereklilik, ve işleyimsel uygarlığın başarımlarını geçerli kılacak olay. Yerleşik dizge tarafından etkili yadsınışı karşısında, bu olumsuzlama "saltık reddediş"in politik olarak güçsüz biçiminde görünmektedir—bir reddediş ki, yerleşik dizgenin üretkenliğini geliştirmesi ve yaşam yükünü hafifletmesi ile orantılı olarak usauygunluğunu yitirmektedir. Maurice Blanchot'nun sözlerinde:

"Ce que nous refusons n'est pas sans valeur ni sans importance. C'est bien à cause de cela que le refus est nécessaire. Il y a une raison que nous n'accepterons plus, il y a une apparence de sagesse qui nous fait horreur, il y a une offre d'accord et de concilation que nous n'entendrons pas. Une rupture s'est produite. Nous avons été ramenés à cette franchise qui ne tolère plus la complicité."[3]

[3]"Yadsıdığımız değersiz ya da önemsiz değil. Tam bu nedenle, yadsıma zorunludur. Bundan böyle kabul etmediğimiz bir us var, bize korku veren bir bilgelik görünüşü var, bundan böyle dikkate almayacağımız bir anlaşma ve uzlaşma için dilek var. Bir kopuş oldu. Bundan böyle suç ortaklığını hoş görmeyen içtenliğe dek indirildik." "Le Refus," *Le 14 Juliet*'de, no. 2, Paris, Octobre 1958.

Ama reddedişin soyut ırası bütünsel şeyleşmenin sonucuysa, o zaman reddediş için somut zemin henüz varolmalıdır, çünkü şeyleşme bir yanılsamadır. Aynı nedenle, karşıtların birleşmesi de uygulayımbilimsel ussallık ortamında, *tüm olgusallığı içinde*, yanıltıcı bir birleşme olmalıdır ki, ne artan üretkenlik ve baskıcı kullanımı arasındaki çelişkiyi, ne de çelişkiyi çözmek için dirimsel gereksinimi ortadan kaldırmaktadır.

Ama çözüm için savaşım geleneksel biçimlerin ötesine geçmiştir. Tek-boyutlu toplumun bütüncülcü eğilimleri geleneksel başkaldırı yollarını ve araçlarını etkisiz kılmaktadır—belki de üstelik tehlikeli, çünkü bunlar halk egemenliği yanılsamasını korumaktadırlar. Bu yanılsama biraz gerçeklik kapsamaktadır: "halk," daha önceki toplumsal dönüşüm mayası, şimdi toplumsal iç-bağın mayası olmaya "yükselmiştir." Gönencin yenidendağılımında ve sınıfların eşitleşmesinde olduğundan çok buradadır ki ileri işleyim toplumunun yeni tabakalaşma ırasalı yatmaktadır.

Bununla birlikte, tutucu halk temelinin altında dışlananlar ve dışardakiler, başka ırkların ve başka renklerin sömürülenleri ve ezilenleri, işsizler ve işsiz olabilecekler tabakası durmaktadır. Bunların varoluşları demokratik sürecin dışındadır; yaşamları dayanılmaz koşulları ve kurumları sona erdirmek için en dolaysız ve en gerçek gereksinimdir. Böylece karşıtçılıkları en devrimcidir, bilinçleri değilse bile. Karşıtçılıkları dizgeyi dışardan vurmakta ve bu yüzden dizge tarafından yolundan saptırılamamaktadır; ilkel bir güçtür ki oyunun kurallarını çiğnemekte ve, bunu yapmakla, onu ayarlanmış bir oyun olarak açığa sermektedir. En ilkel yurttaşlık haklarını isteyebilmek için birleşip silahsız ve korunmasız caddelere döküldükleri zaman bilmektedirler ki köpekler, taşlar, ve bombalar, hapishane, toplama kampları ve giderek ölümle yüz yüze geleceklerdir. Güçleri yasa ve düzenin kurbanları için her politik gösterinin arkasındadır. Oyunu oynamayı reddetmeye başlamaları olgusu bir dönemin sonunun başlangıcını gösteren olgu olabilir.

Hiçbirşey bunun iyi bir son olacağını göstermiyor. Yerleşik toplumların ekonomik ve uygulayımsal yetenekleri en alttakiler için ayarlamalar ve ödünler için izin verebilecek denli

yeterli ve geniştir, ve silahlı güçleri ivedi durumlarla ilgilenecek denli eğitimli ve donatımlı. Bununla birlikte, hortlak yine oradadır, ileri toplumların sınırlarının içersinde ve dışarsında. Uygarlık imparatorluğuna gözdağı veren barbarlar ile yüzeysel tarihsel koşutluk sorunu önceden yargılamaktadır; barbarlığın ikinci dönemi pekala uygarlığın sürdürülen imparatorluğunun kendisi olabilir. Ama şans şudur ki, bu dönemde tarihsel uçlar yine buluşabilirler: en ileri insanlık bilinci, ve onun en sömürülen gücü. Bu bir şanstan ötesi değildir. Eleştirel toplum kuramının şimdi ve bunun geleceği arasındaki uçurumu birleştirebilecek hiçbir kavramı yoktur: hiçbir söz vermeksizin ve hiçbir başarı göstermeksizin, olumsuz kalmaktadır. Böylece, umutsuz olarak, yaşamlarını Büyük Reddedişe vermiş olanlara ve verenlere bağlı kalmayı istemektedir.

Faşist evrenin başlangıcında Walter Benjamin şunları yazmıştı:

Nur um der Hoffnungslosen willen ist uns die Hoffnung gegeben.

Salt umutsuzlar uğrunadır ki bize umut verilmiştir.